

Микола Островський

МИКОЛА ОСТРОВСЬКИЙ

Твори
в трьох
томах

КИЇВ
1979

МИКОЛА ОСТРОВСЬКИЙ

Том 3

Листи

ВИДАВНИЦТВО
ЦК ЛКСМУ «МОЛОДЬ»

Р2
О-77

З російської переклали
Ф. С. ГАВРИШ та
В. Л. ПЕТРОВСЬКИЙ

Підготовка текстів та примітки
Р. П. ОСТРОВСЬКОЇ та
К. Д. ТРОФІМОВА

О $\frac{70303-057}{М228(04)-79}$ передплатне 4702010200

ЛИСТИ

Епістолярна спадщина Миколи Островського — неоціниме духовне багатство, з якого нові й нові покоління черпатимуть відповідь на головне питання: «Як жити?» День за днем, рік за роком листи відтворюють хроніку життя цієї мужньої, безмежно відданої комуністичним ідеалам людини.

Читаючи листи М. Островського до рідних, друзів, знайомих, ніби стаєш свідком боротьби людини за перемогу сили духу, чесності, принциповості, громадянськості, партійності.

Збірка листів-документів письменника, опублікованих у цьому томі, охоплює 1924—1936 роки. У томі вміщено 428 листів. Переклади здійснено за виданням: Н. А. Островский. Собрание сочинений в 3-х томах, т. 3, видавництво ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия», М., 1968 рік, звірено й виправлено за аналогічним виданням 1975 року.

Листи розміщені в хронологічному порядку і мають суцільну нумерацію. Кожному листу передує єдина редакторська дата, розташована вгорі, в правому кутку. Дата і місце написання листа, позначені М. Островським або особами, що писали листи, розташовані в кінці листа так, як це позначалося в оригіналі. Деякі листи друкуються з невеликими скороченнями.

Доповнені редакторські слова або частини слів, введені для уточнення і ясності, взято в квадратні дужки.

Відомості про осіб, яких згадує письменник у листах, та деякі коментарі подано безпосередньо за листом.

Відомості про адресатів М. О. Островського, іменний та алфавітний покажчики вміщені в кінці тому.

1

СЕКРЕТАРЕВІ ШЕПЕТІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО КОМІТЕТУ КП(б)У

[*15 листопада 1924 року, Харків.*]

Секретареві Шепетівського окружного комітету партії

Дорогий товаришу!

Я працював раніше в Шепетівському окр[узі], в Ізяславському райкомі на комсомольській роботі [1].

23 серпня я одержав за пост[ановою] рем[онтної] комісії 2-міс[ячну] відпустку, і окрпартком направив мене до губпарткому, щоб послати на лікування. Тому що місць на курорт у Волгубздоров'ї не було, губком послав через губком КСМ[2] до ЦК ЛКСМУ, а останній через НК Здор[ов'я] [3] до медико-механічного інституту в Харкові, де я маю перебувати майже рік на лікуванні [4]. Дізнавшись, що мені доведеться такий довгий час пробути тут, я через товаришів хотів узятися на облік у Харк[івському] губкомі партії, та останній не взяв мене на облік як такого, що прибув на час і перебуває не на роботі, а на лікуванні, а тому я, діставши в Харк[івському] губкомі відповідь, що я мушу лишатися на обліку в Шепетівському окрпарткомі, звертаюся до вас, щоб оформити мій облік у вас. Я послав секретареві окруж[кому] ЛКСМУ т[оваришеві] Нікітіну 2 посвідчення від інст[итуту] про строк моєї хвороби і просив одне з них передати вам для того, щоб моє перебування тут було оформлено. Бувши тепер загіпсованим, я не можу ходити, а тому прошу вас повідомити мене сюди про наслідки, і якщо будуть якісь утруднення, то напишіть, щоб я міг через ЦК або губком уладнати це питання і не вийти механічно з КСМ та партії за час мого лікування. Я посилаю вам конверт з адресою і прошу написати мені зараз. І ще одна просьба до вас: це в тому ж листі вислати мені тим[часове] пос[відчення] про те, що я член партії, і я зараз же вишлю вам рекомендованим свою канд[идатську] карт[ку] [5]. Зважаючи на те, що я свою відпустку

вже давно прострочив, прошу мені відповісти про все, що я прошу вас.

Адреса: місто Харків, Пушкінська, 72. Медико-механічний інститут, палата № 21. Миколі Олексійовичу Островському.

Харків, 15 листопада 1924 р.

Повідомте, чи одержали з окркому КСМ посвідчення медико-механічного інституту.

[1] Із січня до серпня 1924 року М. Островський працював секретарем Ізяславського РК ЛКСМУ Шепетівського округу.

[2] Комуністична Спілка Молоді.

[3] Народний комісаріат охорони здоров'я.

[4] З 2 вересня 1924 року до 24 червня 1925 року та з 1 жовтня 1925 року до 15 травня 1926 року Островський лікувався в 1-му Державному Українському медико-механічному інституті в Харкові. (Тепер — Інститут ортопедії і травматології імені М. І. Ситенка). В листах Островський називає його медико-механічний інститут або просто інститут.

[5] У серпні 1924 року Островського було переведено з кандидатів у члени партії. Виїжджаючи до Харкова на лікування, він ще не одержав партквитка; в листі просить видати йому тимчасове посвідчення, щоб він міг стати на партійний облік. Тимчасове посвідчення йому було надіслано, в ньому зазначалося: «Островський Микола Олексійович є член ВКП(б) з 1924 року».

2

РОДИНІ

[*23 березня 1925 року, Харків.*]

Дорогі мої! [1]

Я одержав вашого листа вже давно, але обставини лікування не давали мені змоги відповісти.

Дорогий батьку, мені дуже шкода твоєї руки, певніше пальця, і я сподіваюсь, що ти вбережеш його від дальшого захворювання. Жаль мені тебе, мій хороший батьку! Тепер, знаєш, коли надходить від вас лист, то я так і жду трьох підписів — Катиного, маминого і твого. І от ти ніколи не забувай написати хоч кілька слів у кожному листі, який мені посилатимете.

Мене лікують найсильнішими ліками, звичайно, і наслідки теж сильні: ноги вже набагато тонші, хоч доводиться трохи потерпіти, та то байдуже. Я пишу оце якраз після впорскування йодоформу з компанією різних додаткових ліків і тому трохи поганенько себе почуваю. У всякому разі зароджується надія, що наприкінці року повернуся до вас, а то раніше і цій надії не дуже вірив. Може ж, як то кажуть, пощастить!

Ну от, пишіть якомога більше і скажіть Миті [2], щоб теж писав, а то я жду. Поки що нічого більше не пишу. Іншим разом. Привіт усім вам, Вані [3] і сусідам.

Ну, до побачення.

З любов'ю до вас ваш син *Коля.*

Пишіть, чекаю.

Мамо, посилаю три марки.

Харків, 23 березня 25 р.

[1] Листа адресовано батькові Олексію Івановичу, матері Ользі Йосипівні та сестрі Катерині Олексіївні.

[2] Дмитро Олексійович — старший брат Островського.

[3] І. Я. Соколов — чоловік сестри Островського Катерини Олексіївни.

3

О. І. ОСТРОВСЬКОМУ

[8 квітня 1925 року, Харків.]

Дорогий мій батьку!

Пишу тобі, мій хороший старичок, щоб розповісти про своє життя і майбутнє. Тепер мене лікують, як я вже писав, вливанням йоду з іншими ліками в суглоби обох колін. Це дуже боляче. Три-чотири дні мене трусить, потім минає, і знову так само. Це — сильні ліки. І хоч важко їх витерплювати, але вони єдині, що допомогли. Опух [на]багато стух. Тепер — невеликий. Через те, що я дуже ослаб, мене думають відправити на курорт. І ось, хоч це й важко, але на це є шанси. 15 травня починається сезон. Незабаром знатимемо, як справи. Професор [1] дав свій висновок, що потрібне, і будемо клопотатися. Отже, можливо,

коли владнаємо, то на 1 місяць, а можливо, на цілих три, майже все літо. От, дорогий батьку, коли пощастить, то поправимося, голубе, і повернуся, й почну працювати в дорогій партії та допомагати вам. Я часто в ваших листах читаю важкі слова про ваші нестатки і бідність, і мені стає дуже й дуже тяжко. Так тяжко боротися і зносити все тут, що коли одержу вашого листа і почитаю, то стає не знати як боляче. Дорогі батьку й мамо, я вам даю слово, ще потерпіть трохи, поки я приїду, а це може статися наприкінці року. І тоді справи поправляться, я зможу подати вам цілком достатню допомогу. Я все віддам, що матиму, все, дорогий мій старик, мені нічого не треба, я — комуніст і все віддам.

Коля.

Харків, 8 квітня 1925 року.

[1] К. Ф. Вегнер — директор Харківського медико-механічного інституту, де лікувався Островський.

4

Д. О. ОСТРОВСЬКОМУ

[*15 квітня 1925 року, Харків.*]

Дорогий мій, любий, славний братику Митю!

Я одержав учора твого листа і спішу тобі відповісти.

Дорогий Митю, в ньому ти пишеш про таке сумне й рідне братерське своє почуття, яке, я завжди знав, у тебе було, є й буде.

Дорогий Митю, з цим листом я ще раз переконався, як ти мене любиш нерозривною братерською любов'ю. Спасибі, дорогий!

Але, знаєш, мушу тобі написати, що справи мої не такі кепські, як ти дізнався. Щодо відрізування ніг, то це було до приїзду професора Вегнера з Німеччини, куди він їздив. То його помічники лікарі думали, що можна було зробити це в крайньому разі, коли ніщо не допоможе. І ясно, що я ніколи зроду не дав би собі їх відрізати, краще куля в лоб. Я ж бо тоді був би зовсім безпорадний. Та це думали давно — п'ять місяців тому, а тепер лікують новим способом, і опух майже весь зійшов. Трош-

ки-трошки лишилося. Сьогодні роблять останній укол, бо це лікування закінчується. Ага, повідомляю новину: за ухвалою професора я повинен їхати на курорт. Я написав до ЦК [ЛКСМУ], а ЦК — Наркомові охорони здоров'я України, а той дав відповідний наказ, і я вже вчора пройшов комісію відбору на курорти. Завтра буду знати, куди поїду. А поїду я напевно. Поїздка 15 травня. Професор з 15 травня завжди працює на курорті в Слов'янську, де завідує хірургічним відділом курорту. Він хотів, щоб я теж туди їхав, аби він мав змогу спостерігати за мною. Я одержав від нього папірець, що мене бажано послати до Слов'янська. І я туди, напевно, попаду з ним. Завтра знатиму. А для комісії мене підняли на ноги на кілька днів раніше, і я зможу ходити.

Ось, дорогий, які гарні справи. Про що я думав, усе здійснилося. На курорті я, можливо, буду не один місяць, а три. Звичайно посилають на $1^1/_2$ місяця, а професор каже: «Я вас не відпущу з курорту, аж доки це буде треба». Все гаразд, дорогий. А про відрізування ніг не може бути й мови. Ех, і відпочину я там! Їду туди, а напевне, їду, про це напишу завтра, а сьогодні не можу терпіти, а щоб ти не хвилювався, пишу тепер. Їду з товаришем, членом партії, хорошим другом. Нас обох направляють в одне місце. Потім, дорогий, є все-таки не дута надія повернутися до вас здоровою людиною.

Дорогий мій, як я хочу з тобою зустрітися й працювати разом! Ти перекажи рідним моїм — батькові, і мамі, і всім, як стоять справи. Ось як мої справи зараз! А знаєш, коли я повертатимуся додому (а це може бути наприкінці року), то ЦК обіцяв дати трохи грошей — карбованців 150—200. Отже, на якийсь час вистачить, а потім буду працювати. Дорогий мій, знай, що від тебе я нічого не таю і таїти ніколи не буду. І я даю слово честі комуніста, що в мене стає світліше.

Буду писати про все.

Твій *Коля.*

Харків, 15 квітня 1925 р.

5

РОДИНІ

[Початок травня 1925[1] *року, Харків.]*

Дорогий батьку, Катю і Ваню!

Я не писав вам так довго тому, що був дуже зайнятий різними клопотами з поїздкою на курорт, та й взагалі становище було не з'ясоване, і писати хотілось уже тоді, коли все буде ясно.

Тепер майже справа ясна. Я зараз ще у Харкові, в ін[ститу]ті. Грошей я дістав 160 карбованців, що вистачить на поїздку на курорт на один місяць, і я коли захочу, тоді й поїду.

Тепер, чому я не поїхав зараз? Тому що я був на Всеукраїнському з'їздові Рад [2], і там були всі волинські губкомівці, і вони обіцяли мені дістати місце за рахунок Волині, і я чекаю, може, вони пришлють, тоді мені не треба буде витрачати свої гроші. Поїздка за рахунок Харкова неможлива, бо я тут чужий, а тут і своїх хворих вистачає.

Я, знаєте, сам ходити не можу, а послав товариша, члена партії, клопотати, він був також хворий ін[ститу]ту, і ось він, гад, виклопотав собі місце і поїхав, а я залишився. А я тоді встав із ліжка сам і одержав 160 карбованців з великими труднощами. Дуже втомився, але гроші є, а отже і, коли захочу, поїду. Поїду в Євпаторію, місце коштує 132 карбованці на місяць, а решта грошей на проїзд.

Якщо Волинь вишле місце або гроші, то я зможу побути на курорті $2^1/_2$ місяця або близько цього.

Тут я ходжу вже і смажусь на сонці, чорний, як арап. Знаєш, лише б я поправився, то робота мені буде. Мене на Волині не забули мої товариші з Тарабріним [3].

Тут сонце пече страшенно, і ми лежимо голі і смажимося на нашому «соляріумі».

Потрапити на курорт страшенно важко, і я радий, що одержав гроші і сам собі господар, куди захочу і коли захочу, тоді і поїду.

Професор поїхав на курорт працювати, і тут залишився головним лікарем Михайло Іванович Ситенко, який мене любить, як рідного сина.

Попереду літо, все можливо, що я поправлюся, хоч пухлина ще є.

Якщо дізнаюся, що у Волині нічого не буде, то збиратимусь їхати на південь. Постановою Центральної ремонтної комісії ЦК КП[б]У мене повинна буде послати Волинська губремкомісія, і ось послано туди папери, чекаю. 1 червня тут буде Всеукрз'їзд ЛКСМУ, і я довідаюся, як ідуть справи. Допоможуть — буде дуже добре, ні — так і буде, смажитимусь тут, а потім у Євпаторії.

Привіт усім, Миті і всім моїм дорогим. Пишіть поки що сюди, від'їжджатиму, дам телеграму (55 коп.) про те, що поїхав на курорт. Миті й батькові передплачу газету.

Тим часом усього доброго. Писав мамі, одержав відповідь од Козеловської [4], що мама у Ераста [5].

Ну, всього доброго.

З любов'ю до вас *Коля Островський.*

Пишіть, дорогі, чекаю. Усього доброго. Як справи у Вані, дуже хочу знати.

[1] Раніше цей лист датувався 1926 роком.

[2] 9-й Всеукраїнський з'їзд Рад проходив 7—10 травня 1925 року.

[3] С. Я. Тарабрін — секретар Житомирського окружкому КП(б)У.

[4] В. Й. Козеловська — сестра О. Й. Островської.

[5] Е. А. Мянд — чоловік старшої сестри Островського Надії Олексіївни, що померла 1920 року.

6

М. РОДКІНІЙ

[4 вересня 1925 року, Слов'янськ.]

Здрастуйте, Маню і Марксино! [1]

Я у Слов'янську. Живу на дачі у 2-х кімнатах порожніх сам. Поряд Ситенка [2]. Справа стоїть так. Дирекція пішла назустріч. Дала безкоштовно кімнату. Їжа 30 карбованців на місяць. 3 рази їсти в їдальні Робкоопу [3]. Платня — копійки. Лікування поки що, здається, Мих[айло] Ів[анович] як наукове дослідження робить. Він славний, цей інтелігент[ний] лікар. Отож я звідси не вилетів, як корок, назад у Харків, а зачепився поки що.

Скільки тут буду — не знаю, можливо, 2 тижні, можливо, більше. Напишу про все. Тим часом наче в таборі

живу, тільки матрац на ліжку. Вночі холодно, сплю не роздягаючись. Немає ні ковдри, ні простирадла. Але все владнається через 2—3 дні, а поки що так протягну, бувало гірше [...]. Сподіваюсь бути в санаторії і жити по-людському. Сьогодні починаю приймати ванни. Навколо мене тихо, ліс. Учора був у місті. Нікуди не ходжу — стомився до смерті. Тут жінка Мих[айла] Ів[ановича] і синок, славний хлопець. Якось дивно вийшло. Раз — і тут. Ну от, значить, ти нарешті позбулася інвалідної компанії, хоч відкрила притулок бездоглядних текстилів. Ти облиш займатися філантропією і жени в потилицю такі «аліменти», як я і подібні до мене. Я ще не маю своєї адреси, Маню, отож якщо задумаєш написати, то на Ситенка, а він мені передасть. Зараз ідемо з ним до санаторію, там треба справи оформити всі. Хлопець — директор курорту — партієць із Волинської організації, там працював, зустрів як земляка. Ну, вони тут не дуже раді таким квартирантам, як я, але треба хоч раз у житті бути нахабним. Маню, я написав старим своїм у Шепетівку і тобі. Я писав матері, що ти їй напишеш про все, бо я, правду кажучи, і не знаю твого рішення щодо мами [4]. Ти їй напиши, Маню, як думаєш зробити. Якщо так, то так, якщо ні, то ні. Аби не вийшло так, що вона, старенька, нічого не знає. Вона тим часом у Шепетівці і, мабуть, чекає вісток. Ти роби, як тобі краще, Маню, і становище з'ясуй у найближчі дні. Крапка.

Я радію, що од вас одержу не один, а цілий ряд листів. Якщо не від тебе, то від жони... стоп, помилився, недобачив, від Рози. Оце так номер, Маню! Так. За це тебе я по голівці не погладжу.

Як мені не сумно, та коли згадаю про тебе і про Марксину, трохи веселіше. Поки що все. Бо новини ще не визначилися зовсім, а потім повна доповідь про внутрішнє і зовнішнє становище своє. Привіт Петі Кущеві [5].

Адреса: м. Слов'янськ, Донецька губ., Держкурорт, дача кол. Івана Апаренка. М. І. Ситенку, для Островського.

4/IX—25 р.

[1] Марксина — сестра Марії Родкіної.

[2] М. І. Ситенко — професор, у той час головний лікар Харківського медико-механічного інституту.

[3] Робітничий кооператив.

[4] Мовиться про поїздку матері Островського Ольги Йосипівни до М. Родкіної у Черкаси.

[5] П. Л. Кущ — комсомольський працівник у містечку Гуляйполе на Дніпропетровщині. У 1924—1925 роках лікувався разом із Островським у медико-механічному інституті в Харкові. У подальших листах Островський жартома називає його «гуляйпільським Петрухою», «гуляйпільським азіатом», «анархістом», «махновцем», «гуляйпільською красунею» тощо.

7

М. РОДКІНІЙ

[11 вересня 1925 року, Слов'янськ.]

Здрастуй, Мусю!

Учора одержав твого листа. Знаєш, усе-таки раніше за всіх відгукнулася ти.

Я тут так ізольований, що лист іззовні дуже радує. Дуже шкода, Мусю, що мені не доведеться тебе бачити. Та й, можливо, більше ніколи не побачимося. Усе може бути, хто знає, куди життя поверне. Лишень народився друг, славний товариш, і знову немає. Хіба може лист до тебе передати усе те, що я хотів би тобі на прощання сказати, Мусю. Ні. Знаєш, я тобі скажу: зараз найважчий для мене час, і такої людини, як ти, що робила для мене особисто добре, тепер не буде, поговорити, поділитися з тим, хто розумів усе.

Хто знає, чи викараскаємося ми з того оточення, що маємо. Я особисто мало сподіваюся, але якщо це буде, то, може, наші шляхи колись зійдуться і ми побачимося. Згадаємо старовину. Може, зв'яжеться по-іншому, і буде з твоєю сім'єю [жити] рідна мені людина [1], але, у всякому разі, я думаю, що ти не порвеш дружбу відразу ж після від'їзду і не забудеш гарного парубійка, твого хоч «негарного», проте друга. Правда, Мусю? Добре, що Марксина їде з тобою. Ти їй даси спрямування комуністичне, і з неї вийде один з працівників нашої партії, партії, від якої я насильно відірваний. Ну, крапка, Мусю.

Не знаю, як я їхатиму до Харкова, уже не буде на вокзалі рідної червоної хустини.

Мусю, любий друже мій гарний, я одне хотів би: щоб ти вірила, що я тебе вважав і вважаю за рідну, добру людину. Крапка. На біса, скажи, мати друзів, щоб потім

вони ішли собі, а ти залишався сам. Передай від мене привіт Вані [2]. Адже ти писатимеш про всі твої повороти в житті, Мусю. Ну, а тим часом залишайся здорова, не забувай, як кажуть, і не згадуй злим словом. Привіт Марксині і Вовочці [3]. Передай Кущу записку. Прощай, Мусю.

З компривітом — твій друг *Коля Островський.*

Марксино, не забувай і пиши про все, чуєш?

Слов'янськ, 11/IX—25 р.

[1] Мова йде про матір Островського.
[2] Іван Пташинський — чоловік Родкіної.
[3] Син Родкіної.

8

Г. П. ДАВИДОВІЙ

[13 вересня 1925 року, Слов'янськ.]

Привіт тобі, Галочко!

Одержав я твого листа, Галю, і... і зрозумів, що невеселі перевали в тебе, моя славна. І коли я задумався, що заважає тобі спокійно жити, щось, видно, більше, ніж повсякденна, важка трудова нестача, з якою ти вже звикла боротися. Щось інше, але що, я не знаю. Може, туманно здогадуюсь, проте надто туманно. Ти про це нічого не пишеш. Правда, я буду в Харкові і побачу тебе раніше, ніж зробиться розклад дальшого мого руху. Можливо, що поверне шлях криво — знову інститут. Я про це думаю, як про найгірше. Тим паче і[нститу]т теперішній.

Галю, я ніколи не прагнув нав'язати комусь із моїх друзів відвертість зі мною, але вона приходила сама, як тільки той, хто зі мною жив, товариський зв'язок відчував, що я саме той товариш, з яким можна поділитися. Правда, іноді важко, просто неможливо розповісти про те, що непокоїть. Я це знаю. Та пам'ятаєш, Галю, я ж тобі, не знаючи тебе, розповів, що не давало мені жити тоді, в перші дні мого перебування в інст[иту]ті, як тільки відчув, що ти рідна дівчина і тобі можна передати те, що було важкого, особистої [слово нерозбірливе] думки.

Правда, важливо допомогти, якщо це можна. Чи можна тобі допомогти? Якщо так, то чим, Галю? Я не повернуся до періоду твого перебування на півдні. У ньому, можливо, вся розгадка, але я можу помилитися. Зустрінемось, поговоримо.

Я не вмію або не хочу висловити тобі всі ті нитки симпатії, дружби, що зв'язують мене з тобою. Але я знаю і відчуваю, що наша дружба не оформилася. У ній я помічаю (тепер лише з твого боку), я б сказав, відчуження, деяку неув'язку, ти не знайшла і не бажаєш, так, можливо, тобі цього не доводилось аналізувати, шляху до того, що не дає тобі можливості підійти до мене як до друга, хлопця, котрий завжди ставився до тебе добре, по-комуністичному. Крапка.

Я більше не повернуся до цього, Галю.

Усе-таки ми з тобою друзі, хоч не на сто відсотків, але хоч наполовину. Я і сам не знаю, чому я завів про це мову. Просто це логічно випливло у моїй свідомості. Ти пишеш, щоб я написав про своє «життя», якщо його можна вважати за життя. Я напишу кілька слів.

З Євпаторії я виїхав першого. Що вона мені дала (Євпаторія)? Не знаю, але можливо, що я ледь-ледь поправився. Брешу, чотири фунти мінус. Проте мені не так тепер болять груди. Останнім часом мене лікарі майже силоміць увели в коло комуністів, і я непомітно заприятелював з деякими, особливо з хлопцями та дівчатами з Москви. У цьому маленькому гуртку і проходило моє санаторське життя. Московські друзі знайшли шлях до того, що безперервний тиск на думки, на все, що мене мучило там весь час, розсіявся і іноді зовсім минав. Була гарна родина, тямуща, ласкава, чуйна. Я про них згадую із вдячністю.

Спалахували там іноді суперечки, запалювався і я, Галю, але згасав скоріше за інших.

Каталися на вітрильнику далеко в морі і т. д. Навіть було важко розлучатися.

Бачили мою голову високі фахівці. Цілий ряд діагнозів. А взагалі, все мине, потрібна тільки обстановка, трохи менше отого... і т. д. і т. ін.

Відомі вони тобі, Галю, ці діагнози! Туберкульоз ніг відкинули всі професори, як Шенк і т. ін. Отже, два кроки вперед. Тільки два кроки, бо факт залишається фактом — те, що я без милиць ні кроку.

Приїхав до Харкова першого. Був у Михайла Івановича. І ось він також нарешті сказав: «Ну що ж — не t.b.c., так не t.b.c. Тоді треба лікувати, а не гратися. Потрібні грязі, і у зв'язку з цим Слов'янськ».

Я другого був у Слов'янську [...].

Щоправда, багато, майже все, зробив Мих[айло] Ів[анович]. Він мене витяг із Харкова, він примусив піти в Курупр [1], райком тощо. Сам я не пішов би. Він славний хлопець як-не-як. Я буду тут до 1 жовтня. Приймаю грязі, уже прийняв 5 роп[них] і 3 грязеві, усього прийму 13 грязевих і 9 роп[них]. Живу сам у кімнаті, завжди сам. Читаю, пишу. Тиша навколо. Нікуди ні кроку, тільки на ванну і назад. Так день за днем. Навіть важко від цієї постійної самітності. Моя кімната в самому кутку безконечного коридора, і до мене ніщо не долинає. Єдине, що приходить до мене ззовні,— це листи. Тільки.

Погода похмура, і це відбивається на мені.

Але як не важко самому, мене не тягне в товариство. Я тепер не колективіст, а інвалід. Усієї тієї низки думок не переповіси. Після грязей, можливо, буде операція.

Може, поїду в Москву. Зароджується в мене бажання чимось припинити це вештання по лазаретах. Сама думка про них неможлива. Звідусіль ідуть до мене заклики працювати. Якби ж то були сили, Галю! Стала впертою і замкнутою вся моя істота. Зачинився я щільно. Одне переважає над усім — іти напролом, боротися, чим можна, без сентиментів і скиглення, як колись боровся в добрі минулі часи. А потім підрахуємо шанси, поки ще є віра і прагнення до життя, роботи. Не може бути й мови про щось інше.

Але що важко, це тобі можу сказати. Я зміг за останній час знову наблизитися до того життя, яке йшло, коли я був ізольований, і стає нестерпно боляче, що так мало зроблено для повернення найближчим часом назад. Ти більше за інших, Галю, знаєш, як важко мені боротися. Бо мені стала поперек дороги непіддатлива, уперта мінлива хвороба, боротьба з якою не привела поки що ні до чого.

Я, здається, багато попсував паперу писанням про себе. Понад завдання, Галю. Більше про що писати? Поки що все. Я бачив [твою] маму перед від'їздом, заходив, сподіваючись тебе застати вдома.

В ін[ститу]ті період чвар великих і малих. Нервовий настрій, парламент. Якщо туди попасти — могила. Поки що все (другий раз).

До побачення, Галочко. Передай привіт великий — вся довжина — Слов'янськ — Харків — Мурі, твоїй сестричці. Мені довелося вилучити з її характеристики (Сьоміної) кілька фраз. Правда, Галю, скільки ми і всі інші даємо людям характеристик, диких, безглуздих, злих і необгрунтованих, і за яким правом. Тільки тому, що у нас є язик, який здатний молоти все що попало.

Привіт мамі. Першого у Харкові, не забувай.

Коля Островський.

Слов'янськ, Півд. Сан. 20 кімн.
13 вересня 1925 р.

[1] Курортне управління.

9

М. РОДКІНІЙ

[*30 вересня 1925 року, Слов'янськ.*]

Здрастуй, Мусю!

Тільки сьогодні Петя [1] прислав із Харкова твого листа, і я зараз чекаю поїзда в Харків і пишу тобі. У мене все, як і раніше, нічого видатного. Лікування закінчив, будемо ждати наслідків. Їду в інст[иту]т. Увесь час ждав від тебе вістей, нарешті одержав. А мама вже думає, що ти передумала або в тебе склалися інші рішення. Я їй зараз пишу. Її адреса: м. Шепетівка Волинської губ., Лівадська вул., 52. Ользі Островській.

Із Харкова тобі все напишу.

А ти якщо думаєш, то зараз пиши мамі, а то вона мені писала, що думає, раз діло з твоєю роботою не ладиться, їхати знову в м. Липовець, у їдальню. Ти їй напиши, і вона приїде. Як живуть малюк, Марксина і Ваня? Ти про все докладно напишеш. А я докладно напишу з і[нститу]ту, бо на ст[анції] незручно писати, та й часу немає. Грязі важко було терпіти, непритомнів, але закінчив. Тепер вимучився, немає сил. В ін[ститу]ті відпочиватиму.

Ну., тим часом усе.

Кущеві зробили операцію. Почуває себе добре. А в мене поки що нічого такого немає. Ще раз згадую, що уже мене не зустріне в Харкові Родкіна.

Привіт Вані і Марксині. Всього найкращого, Мусю. Пиши.

Твій друг *Коля Островський.*

Слов'янськ, 30/IX—25 р.
10 година вечора.

[1] П. Л. Кущ.

10

М. РОДКІНІЙ

[25 жовтня 1925 року, Харків.]

Шлю свій привіт, Мусю, тобі, Вані, Марксині і анархістові [1]. Одержав твого листа, але нові події не дали можливості відповісти. Мені зробили операцію правого коліна, вирізали усю гидоту; розкраяли все коліно, а тепер я лежу і потроху починаю привчатися рухати ногою. Є надія, що з цього щось вийде. Побачимо.

Про все те, що я витерпів, говорити не цікаво, в усякому разі, не стогнав і не вив — це так, а тримався як хлопець. Тепер усе в порядку, лежу і їм. Якби ти знала, який у мене апетит *неймовірний,* їм, як 12 матросів, ніколи так не жер — от диво! Так. Отже, майже все, за винятком дрібних неприємностей у НКОЗ [2], про які я тобі писав.

Зіна буває в мене, молодець, досить часто. Принесла варення, коржиків, поки я їй не заборонив цього. Шура, на нашу загальну радість, працює опалювачем, отримує 55 карбованців, отже, закінчились його поневіряння. Може, хлопець справді стане на добру дорогу. Тепер він забезпечений.

Усе інше у нас як і раніше. У мене позавчора зняли шви, і я ворушу ногою. Поки що дуже-дуже мало, але все з часом. Життя наше йде одноманітно — усе те саме кожний день. Від мами одержав листа. Вона твого листа одержала і збирається. Як ото ви влаштуєтесь, дорогі?

Як складеться ваше життя? Усього найкращого. Я безумовно певен, що Ванюша забіжить до мене і кілька слів скаже про те, як живете ви всі, мої далекі друзі. Часто згадують тебе всі. Як би я хотів, щоб у той час, коли мені було важко, ти була б у Харкові. Та все минає, як наше життя. Так минули всі випробування, прийдуть їм на зміну інші і т. ін., основне важливо, хто залишиться переможцем — хвороби чи я. Думаю, що я.

Хто знає! Мусю, я борюся мовчки. Чуєш!

Ніхто тут не почув од мене жодного слова скарги і не почує ніколи.

Якщо все удасться добре, то через $1^1/_2$ місяця буде друга операція коліна, отож скоро кінець, аби тільки вдало. А то так довго йде боротьба. Що робить Марксина і яке в неї майбутнє в Черкасах? Вона мені колись писала у Слов'янськ, щоб я багато їв, так передай їй, що я зараз їм занадто багато, перевищив її завдання на 150%. Це дуже добре. Вона (їжа) мені допоможе якнайшвидше поправитися. Пишу лежачи, незручно. Ну ось, поки що все, Мусю. Ти також не забувай і про нас. Повідомляй про новини, які будуть у тебе, відповідатимемо.

Ця перерва була спричинена операцією; не було сил написати, а я знав, що Зіна напише. От усе. До побачення, дорогі черкаські друзі, може, так колесо повернеться, що зустрінемося ще і поговоримо про минуле, про все.

З компривітом *Коля Островський.*

Професора немає, у Німеччині, і без нього трохи легше живеться. Сьогодні в мене буде Зіна і, можливо, Даня. Валя і не заглядає, а пам'ятаєш її обіцянку — на халтуру, брешуть.

Ну дідько з ними, байдуже.

Коля.

Харків, 25 жовтня.

[1] Так Островський жартома називає трирічного синочка Родкіної.

[2] Народний комісаріат охорони здоров'я.

11

М. РОДКІНІЙ

[13 лютого 1926 року, Харків.]

Тов. Мусю. Я одержав твого листа і маю тобі сказати таке. Те сумне непорозуміння з мамою ясно зробило своє діло, тобто віддалило нас одне від одного, не сказати більше. Хоч і гарна була наша дружба, проте вона, здавалось, вичерпалася. Тепер твої листи. У них ти усе той самий товариш Муся, і не знаю, чомусь вони мені говорять, що ти ще зберегла уламки дружби до мене, незважаючи на те, що було. Принаймні я пам'ятаю наші минулі стосунки, минулу дружбу, коли я мав тебе за рідну людину, товариша, комуніста. Одразу ж усе відкинути не міг. Тепер я бачу, що ти йдеш назустріч ліквідації того, що було. Якщо нам удасться коли-небудь у житті зустрітися, то ми з'ясуємо все, що лишилося незрозумілим і т. ін., і тоді вважатимемо питання вичерпаним.

Тепер кілька слів про себе і своє життя. У мене, на жаль, немає нічого світлого, щоб я міг тобі похвалитися. У мене до всієї бузи колишньої додалося таке: права рука, яку я звихнув у Слов'янську, зрослася з плечем і тепер нерухома, це для мене дуже важко, бо забирає останню можливість ходити хоч на милицях. З кожним днем гірше. Тепер я лежу і не рухаюся, у ліжку вже 2 тижні, рука горить, не дає спокою. Другу операцію навряд чи будуть робити — немає в мене сил, а і[нститу]т закривається на початку травня для ремонту, доведеться евакуюватися звідси. Куди, я ще не знаю. Але за теперішніх обставин, коли втрачено можливість пересування, для мене питання, куди рухатися, що робити далі. Нога, в якій робили операцію, стала нерухомою зовсім. Отже, є два — нога і рука, і друга, що опухла.

Взагалі, як кажуть, у мене «слава богу, погано». Ін[ститу]т живе тим самим життям, що й раніше. Нічого в ньому не може змінитися. Усі давні хворі виїхали звідси, залишився тільки я один «ветеран» [...]

Михайло Іванович у березні їде до Німеччини вчитися на 6 місяців. Зіна до мене не заходить уже надто довго, не знаю причин. Ніхто з міськради тут і не з'являвся. Нудно страшенно і часом важко. Старому моєму, батькові, усе гірше й гірше. Одна радість, що працює брат доб-

ре. Він тепер гол. міськради Шепетівської — буде мені заміна. Кущ був тут кілька днів тому. Погано ходить, на милицях, але зайнявся активною роботою в КСМ, секретар осередку на селі. Славний хлопець. Ніхто мене не відвідує, та й листів майже ні від кого не одержую. Ось приблизно все, що в мене зараз. Згадалось тобі написати. Боляче писати рукою.

Привіт щирий Ванюші. Пиши про своє життя, чекаю.

З компривітом *М. Островський.*

Харків, 13 лютого 1926 р.

12

Г. П. ДАВИДОВІЙ

[*19 травня 1926 року, Євпаторія.*]

Здрастуй, Галю!

Я уже живу в санаторії, влаштували добре. «Мойнаки» далеко від міста і ін. санаторіїв, тихо і спокійно.

Живу разом із 4-ма диваками-комуністами, спокійні, славні хлопці. Сподіваюся, будемо жити з ними спокійно. Уже прийняв 2 ропні ванни, скоро грязеві. Погода бузова. Вітер, і немає сонця, а вночі холодно.

Я за постановою лікарів «лежачий». Мене носять на процедури, і я не втомлюю себе ходінням. Одне добре, що є (не знаю, чи надовго),— це апетит пекельний. Звідки він узявся? Їм я усе дощенту, що дають, їжа ситна і смачна. Навколо тільки робітники і свої хлопці [...], отож усе нібито добре. Почуваюся нічого. А дорога вимучила здорово. Ось основні новини, а ти пиши про свої справи.

Передай привіт мамі. А якщо хочеш, то напиши мені що-небудь гарне [...].

Бувай, усього найкращого.

Коля Островський.

P. S. Передай привіт Фаїні Овсіївні [1].

Крим, Євпаторія.
Грязелікарня «Мойнаки», кімната 21.
19 травня 1926 р.

[1] Ф. О. Еляшберг — лікар-ординатор Харківського медико-механічного інституту.

13

П. М. НОВИКОВУ

[20 травня 1926 року, Євпаторія.]

Здрастуй, Петрушко!

Пишу тобі із санаторію, де я шикарно влаштувався. Санаторій далеко від міста (3 верстви), тихий, у зелені. Їсти дають на 100%, і апетит у мене з'явився шалений, їм дуже добре. Я лежу, на всі процедури мене носять, лежу на свіжому повітрі. Погода була паскудна, а сьогодні дуже гарна — тепла, сонячна. Справжня південна. Тут буду до 1 липня, а звідси на деякий час у Новоросійськ до родичів, що виявилися там. Приїду до Харкова місяців через $2^1/_2$. Я, знаєш, вирішив залишитися в Харкові працювати, бо повертатися в провінцію мені нічого, вона мене ні матеріально, ніяк не влаштує, а в Харкові ЦК [ЛКСМУ] зможе дати мені легку роботу, щоб я зміг її виконувати. Уже приймаю ванни ропні, незабаром грязі. Ти мене повинен лаяти, бо я до тебе не приїхав, але ти вибачай, так склалася справа, що я провалявся в і[нститу]ті до від'їзду. Ти приходив до мене, але мене не було. Та як хочеш, а я, може, ще набридну тобі, бо, якщо ти не будеш сварити мене, я, приїхавши до Харкова, перші дні заїду до тебе, Петю, якщо тільки ти будеш у Харкові. Як одержиш листа, напиши про свої новини.

Ти там, крутячись біля і[нститу]ту, може, почуєш про мене різні несподівані для тебе новини, але про них ми поговоримо з тобою згодом. Жити тут, як видно, буде непогано, і якщо тільки це допоможе, то я зможу потихеньку що-небудь робити, а то я так глибоко відійшов од роботи. Будеш у Фрола Васильовича [1], передай мій щирий привіт старому, передай коротко, як я влаштувався. Ось основні новини мої. Я потім дістану і вишлю тобі карточки нашого курорту і Євпаторії взагалі, якщо це тебе може цікавити. Та й напиши, як ти думаєш: на курорт їхати чи ні? І куди, і коли? Ну, потім напишу тобі решту новин.

Всього доброго.

Твій друг *Коля Островський.*

Крим. Євпаторія. Грязелікарня
«Мойнаки», кімната № 21.
20 травня 1926 р.

[1] Ф. В. Лукашов — фельдшер Харківського медико-механічного інституту.

14

М. РОДКІНІЙ

[24 травня 1926 року, Євпаторія.]

Дорога тов. Мусю! Довго я тобі не писав, але ти вибачай, такий час був.

Пишу тобі звідси всі основні новини. ЦК КП(б)[У] дав ліжко тут на $1^1/_2$ міс[яця] до 1 липня. Я тут з 16/V. Живу дуже добре. Санаторій далеко від міста, тихий.

Усі робітники залізн[ичники] і металісти, і трохи партпрацівників. Весь день на свіжому повітрі лежу у гойдалці, приймаю ропні ванни, скоро грязі будуть. Їм добре, не те що минулого року в «Комунарі». Граю у шахи і читаю газети. Живу з трьома комуністами разом у одній кімнаті — славні хлопці [1]. Взагалі, поки що усе дуже добре. Погода дуже гарна. Я «лежачий», нікуди не ходжу, а мене возять на колясці-гойдалці.

Перед самим від'їздом із Харкова 14/V у мене перший раз була в і[нститу]ті Валя Лаурінь [2], поговорили з нею, згадали колишнє і наше життя в Євпаторії минулого року. Тепер тут сам.

А ти знаєш, Мусю, що ми з тобою якось не так дружні тепер, як минулого року. Чорт знає як це вийшло. Але я не забув твоєї колишньої дружби, не забув твого ставлення до мене, як взагалі не забуваю всього доброго, що бачу, та нині у нас розмичка якась. Я згадую, як ти мене зустрічала на вокзалі — єдина рідна людина в Харкові. Так! Ну, крапка.

Якщо ти матимеш бажання написати, то напиши про своє життя, і роботу, і свої дальші плани. Я думаю після 1 липня поїхати в Новоросійськ до рідні, що виявилася там. Трохи побуду там, звідти до Харкова. Я думаю у Харкові й залишитися, в округ мені їхати нічого, там мене не влаштовує ніяк, а тут ЦК молоді допоможе знайти мені роботу легку, «бюрократичну», і я потихеньку працюватиму і житиму. Я попередньо говорив, а знайдуть карбованців на 100, щоб міг прожити. Знайду собі жінку, а то без підпори пропадеш, і так будемо проводити час, на високі польоти крила підрізано. Ось в основному все, що я тобі хотів передати. А ти як, на південь не збираєшся? Як живе і працює Ваня? Передай йому мій

привіт. Пиши, якщо захочеш, про все. Я тут тільки й матиму розваги, що читати листи від друзів.

Кущ Петя працює у райкомі ЛКСМУ. У серпні в і[нститу]т на операцію приїде. І[нститу]т закрився на 4 місяці — ремонт. Мих[айло] Ів[анович] у Німеччині. Мої старі перебиваються як можуть. Брат працює у міськраді заст. гол[ови].

Мій партквиток, що його ти розкопала минулого року, знову пропав невідомо де. Вислав у Шепетівський ОК для сплати чл[енських] вн[есків], і там кажуть, що послали до Харкова, а я тут усе перерив і в ОК, і в ЦК — і немає, пропав, я без нього поїхав на південь.

Прикро, чорт.

Немає тебе, щоб його розшукати, а я ще казав, що з рук не випущу. От усе.

Всього найкращого, Мусю. Пиши.

З комуністичним привітом *Коля Островський.*

Адреса: Крим, Євпаторія. Грязелікарня «Мойнаки», кімната № 21, Островському.

24 травня 1926 р.

[1] Разом з Островським у санаторії «Мойнаки» (Євпаторія) лікувались І. П. Феденьов (див. адресати), І. С. Вайман — естонець, Адам Ебнер — німецький комуніст, М. Я. Пурінь (див. адресати).

Вайман та Ебнер виведені в романі «Як гартувалася сталь» під своїми прізвищами, Марта Пурінь — під прізвищем Лаурінь, Феденьов — під прізвищем Леденьов.

[2] Валя Лаурінь — комсомолка, з якою Островський познайомився в санаторії «Комунар» у Криму в 1925 році.

15

П. М. НОВИКОВУ

[23 червня 1926 року, Євпаторія.]

Дорогий Петю!

Ти вже вибач за неподобство, що я тобі так довго не відповідав, але питання вичерпане.

Ти просиш сказати, чи можна за 100 карбованців місяць прожити і полікуватися грязями. Трошки мало

100 карб., але 120 вистачить цілком, а квартиру в Курупрі можна дістати карбованців за 20, а ванни для чл[енів] профспілки коштують 2 карбованці 80 копійок. Їсти можна влаштуватися будь-де, отож великого страху їхати сюди немає. Валяй, та ось лише невідомо, коли дістанеш відпустку. Про мене послали в ЦК [ЛКСМУ] відношення щодо продовження строку лікування. Чекаємо на відповідь. Можливо, залишусь тут ще на місяць, то побачимось. Петю, ти напиши точно, коли ти думаєш приїхати сюди, у наступному листі. Я живу майже добре. Приймаю грязі та інші ванни (окрім «місячних»). Нас тут гарна група хлопців. Читаємо й спимо. Живемо далеко від моря ($1^1/_2$ верстви), а там весело, катаються на човнах, гуляють, а ми лежимо на ліжках і — нікуди.

Як там твоє життя у Харкові? Адже ти, негіднику, зовсім добре ходиш без милиць, і ти тут заведеш фіглімігл і з масою гулящої і «нудьгуючої» публіки (жінок), і я дуже боюся, що все твоє лікування піде нанівець (втратиш, мандруючи при місяці). Що, хіба я не правду кажу? Адже факт залишається фактом.

Ти пишеш, що Кущ тобі дещо пише, «гуляйпільський бандит», я від нього — ні чутки, ні вістки.

Якщо Фрол не поїхав, передай сердечний привіт, також Ганні Павлівні [1]. І пиши, коли прибудеш сюди.

Ну, більше таких новин немає. Граю у шахи і все інше. А ми з тобою зустрінемось у Харкові. І як хочеш, я стану на якір, мабуть, у тебе. Там з'ясую, де працюватиму (якщо взагалі зможу працювати). Ну, а тим часом усього найкращого. Петрушко, не сварися здорово (так, трохи, можна), а я тебе не забуваю і забути не маю наміру, хоч ти і препротивний суб'єкт з погляду бешкетництва і всього іншого.

Ну, та гаразд, про все інше зуміємо потім побалакати, а поки що всього доброго.

Твій *М. Островський.*

Євпаторія, «Мойнаки».
23 червня 1926 р.

[1] Г. П. Давидова.

16

Г. П. ДАВИДОВІЙ

[3 липня 1926 року, Євпаторія.]

Люба Галко!

Я довго не писав тобі. Ти знаєш причину, чому. Не хотілося писати про халтуру. Тепер же можна підбити підсумки.

Лікарі ухвалили, що мені необхідно бути тут іще місяць. Цю ухвалу послано в ЦК, а поки що я лишаюся тут, чекаю відповіді.

Грязелікування закінчив, тепер, можливо, переїду до іншої санаторії, до Приморської, де прийматиму на пляжі сонячні ванни. Там буде веселіше — море, не так сіро, як тут.

Але здоров'я все таке саме. Як і слід було сподіватися, каюсь — хребет розболівся від грязі страшенно. Зняли рентген і... справжнісінький спондиліт [1] другого хребця.

Як знаєш, непрохане явище. Додаткове. Це повертає колесо ще дужче вбік. Чи не думаєш ти, Галко, що мені надто щастить на розкопування нових болячок? Я думаю, що трохи згодом збагатію ще на яке-небудь явище, і халтурі немає краю. Це — мед. новини.

А новини іншого фронту хороші. Непорозуміння й ослабленість фронту (вольового) ліквідовані остаточно. Я поставив крапку. Чудову «крапку» фабрикації Островського. Ясніше кажучи, я той безглуздий і (на мій сором і сум) безвільний захід ліквідував. Про що надіслано певну, чітку комуністичну ноту. Крапка.

[...] Тепер знову про новини дня — боротьба за життя, за повернення до роботи. Надто тяжкий фронт, що підточує з такими зусиллями мобілізовані сили, і тут витрачається дуже багато сил.

Хто кого, [питання] ще досі не вирішено, хоч ворог (хвороба) дістав неабияку підтримку (спондиліт).

Пиши про себе. Жду твого листа. Про решту напишу потім.

Коля.

3 липня 1926 р.

[1] Спондиліт — хронічний запальний процес у хребті.

17

РОДИНІ

[28 серпня 1926 року, Харків.]

Дорогі!

Посилаю вам свої деякі документи, які мені не потрібні, їх збережіть, а якщо мені вони знадобляться, то я вам напишу, тоді їх вишлете.

Я завтра о 3-й годині дня поїду до Москви, звідти вам напишу все докладно, а поки що всього доброго, любі мої.

Ваш *Коля.*

Харків, 28/VIII—26 р.

18

П. М. НОВИКОВУ

[3 вересня 1926 року, Москва.]

Здрастуй, Петре!

Я у Москві, відпочиваю поки що. Приїхав добре, коли б ти тільки мені не набридав перед від'їздом зі своїми номерами.

Ключі прислав вчасно, думав ламати замок. Привіт Карасеві, і Гіті, і «басу» [1]. Як там ти крутишся?

Чи передав Полякову мої листи? Нічого нового такого не можу тобі написати — ні, а що буде далі — це питання ще не ставилося на обговорення. СРСР великий, місця вистачить. Читаю і лежу... Нікуди не ходив ще.

Ось усе, що є. Надійдуть випадково листи до мене, перешли на адресу Марти: М'ясницькі ворота, Гусятників, 3/1, кв. 25.

М. Островський.

Москва, 3 вересня 1926 р.

[1] Мойсей (Муся) Карась (див. адресати), Гітя Кац, «бас» — Михайло Пельта — друзі Островського по Харкову.

19

П. М. НОВИКОВУ

[14 жовтня 1926 року, Новоросійськ.]

Дорогий Петю!

Як живеш? Я тут окопався на рік [1]. Живу — з ліжка не сходжу. Хребет не дає жити.

Скажи, Петре, Мих[айло] Іванов[ич] приїхав із Німеччини і де живе? Треба з ним списатися, а то казна-що.

Може, потрібно корсет. Спондиліт, t. b. c. визнали специ. Розумієш? Поговори з Фролом Васильович[ем]. Що дід скаже. Одержав від Кущa листа. Де живе Давидова Ган[на] Пав[лівна] і що ти робиш, невже досі гуляєш?

Привіт Мосьці [2] та іншим. Пиши, бродяго, як і що, і не дуже сварися, що не часто пишу,— хворий. Тут тепло — як літо. Сонце і все ін[ше]. Ну, а решта все дурниця. Здоров'я кепське. Усе халтурить. Сплю погано. Проте їм на 100%. 12 сирих яєць!!! 1/4 ф[унта] масла і 2 ск[лянки] молока і т. ін. і т. ін. Га! Що скажеш? Так!

Всього. *М. Островський.*

Привіт Фролові Васильовичу і Фаїні Овсіївні. Нехай Ганна Павлівна напише.

Новоросійськ-порт, Шосейна, 27.
14/X—26 р.

[1] У липні 1926 року із Євпаторії Островський за порадою матері Ольги Йосипівни поїхав до Новоросійська в родину Любові Іванівни Мацюк. Наприкінці серпня Островський їде до Харкова, потім до Москви, а з Москви знову повертається в Новоросійськ, де він прожив до червня 1928 року. Ця родина складалася з батька — Порфирія Кириловича Мацюка, його дружини — Любові Іванівни, дітей — Олени, Раїси, Володимира. У листопаді 1926 року Раїса Порфирівна стала дружиною М. Островського.

[2] М. Ю. Карась.

20

Г. П. ДАВИДОВІЙ

[22 жовтня 1926 року, Новоросійськ.]

Люба Галочко!

Учора одержав з Москви твого листа [1]. Я, коли був у Харкові, нудився жахливо, і якби я знав твою адресу, то, безумовно, причалив би до тебе і набрид би тобі до смерті.

Та, на жаль, ні чорта не вийшло.

А проклятий і[нститу]т, то я щоразу, коли з Новиковим їду повз нього, відвертаюся,— так він мені осточортів.

Закопав я два роки свого життя ні за ламаний гріш. А тебе так хотів бачити. Та і[нститу]т стояв забитий, а ти писала, що весь серпень будеш у Люботині [2]. Вийшло чортзна-що. Я мав заїхати до Фаїни Овсіївни, але сталося так, що не зміг, і взагалі той час, що я пробув у Харкові, пройшов якось сіро й нудно.

У Москві я відпочив уперше за все своє життя. Був серед хлопців-друзів, накинувся на книжки і всі новинки; шкода тільки, що тривало це недовго — всього 21 день [3]. Чому я знову в Новоросійську? У мене буза, як знаєш, суцільна, і от лікарі погнали на південь жити. Тут рік — мінімум, а то в Москві коли б залишився, то в мене відкрився б процес у легенях.

Тут тепло — сонце, гарні дні і не чути осені.

Інколи набіжить вітер, холодний норд-ост. Тут буду до квітня, а потім курорт Анапа, звідси 40 верст. Там і проживу на березі моря до осені, а там буде видно, куди вітер подме. Якщо хоч трохи повернуться сили, буду працювати. А як ні, то треба буде подумати, що далі. У мене, Галочко, одна турбота — це хребет. Він розболівся до краю, і все інше здається дріб'язковим, порівнюючи з ним. Ночами буквально задихаюся. На спині не можу лежати через руки й ноги, а на боці страшенно боляче. Сам повертатися не можу ніяк, мене повертають. Ходити майже не можу. 10 кроків за день, і то на превелику силу. Спондиліт справжній, тільки ще не ясно який.

Ти напиши, Галочко, є Мих[айло] Іванов[ич] в і[нституті] чи нема. Я думаю написати йому про все і спитати, чи не зробити мені корсет, оскільки постало питання про спину. Ти побачишся з Фаїною Овсіївною, поговори

з нею, яка її думка про корсет. Чи буде від нього користь?

Як бачиш, справи липові. З фізичної пропасниці ніяк немає сил видертися, все триває смуга занепаду, а не відродження.

Треба багато волі, щоб не зірватися раніше строку. Бувають і невеселі дні, коли все здається темним, проте в основному контроль є. Занадто вабить життя з його боротьбою й будівництвом, щоб пустити себе в розход. Живеш повсякчас новою надією, що хоч як-небудь працюватиму. Життя поки що б'є, а йому здачі дати — немає сил.

Але поставимо ще одну ставку — майбутнє літо й море,— якщо візьме, то добре.

Напиши про наших спільних знайомих, де вони? Що, ін[ститу]т ще не працює? Ти що — без роботи? Привіт мамі, й сестрі, і Фаїні Ов[сіївні]. Писатиму більше. Тепер фізично недобре, тому пишу погано й мало. Тисну руку, Галочко.

М. Островський (Коля).

Пиши.

Адреса: Новоросійськ-порт, Шосейна вул., № 27.
22/X—26 р.

[1] Листа Давидової з Москви переслала М. Я. Пурінь.

[2] Люботин — передмістя Харкова.

[3] 29 серпня 1926 року Островський їде до Москви з надією показатися крупним фахівцям, полікуватися й лишитися там працювати. Спинився він у М. Пурінь.

21

РОДИНІ

[24 жовтня 1926 року, Новоросійськ.]

Дорогі батьки й Катусю!

Одержав я документи вчасно [1]. Спасибі. Все зробили, що мені треба було. Живу тут помалесеньку. Подушки й шинелі не треба. Шинель зажени, мамо, коли за неї щось дадуть, і купи, що тобі треба. Мені вона не потрібна. Я трохи захворів. Болить хребет дужче, ніж ноги. Лежу в ліжку, не ходжу. Марцеся [2] та Льоля [3] доглядають, як

сестри, та я багато й не потребую. Лежу цілий день і читаю. Здоров'я, просто сказати, погане, ніяк не виправляється. Жду літа. А там з Любою[4] поїдемо до моря, в Анапу. Я довго не писав вам — простіть. Та й нема про що писати. А про свої болячки писати неохота. Набридли вони мені до смерті. А хорошого ні чорта нема. Все йде день за днем однаково. Дорогий батьку, як ти там живеш? Напиши кілька слів. Привіт вам. Усього найкращого, дорогі.

Ваш *Коля.*

P. S. Катусю, чи одержуєш ти журнал?

Новоросійськ, 24/X—26 р.

[1] Островський одержав документи, які в серпні 1926 року (див. лист № 17) надсилав батькам на збереження.
[2] М. А. Панченко — зведена сестра Л. І. Мацюк.
[3] О. П. Гавва (Мацюк).
[4] Л. І. Мацюк.

22

Д. О. ОСТРОВСЬКОМУ

[2 листопада 1926 року, Новоросійськ.]

Дорогий Митю!

Сьогодні одержав твого листа. Відповідаю зараз же. Дорогий братку, ти даремно турбуєшся за мене. У мене, правда, справи паскудні — хворий я здорово і все інше, та це ти давно знаєш, і що я не загнусь іще тим часом до літа, це теж факт. Що ж, ні чорта не вдієш — доводиться лежати, така випала марка.

Ти, дорогий, знай, що тобі-то я, безумовно, все пишу, як є. Буде щось погане зі мною, напишу, не приховаю, бо кому ж, як не тобі, все знати, моєму рідному браткові? Ось ти пишеш про те, що мати приїде. Ну, а скажи, Митю, чи не захитається старенька, коли побачить мене такого «гарного», чи не буде вона мучитися і мене тим самим мучити, бо, знаєш, жінки, як побачать, що справи кепські, так здіймають гвалт. А я така тепер машина, що ледь хитнешся, як затрусить усе. Для мене хвилювання гірше від смерті. Я, безперечно, хочу бачити маму, але

вона принесе сюди всі нещастя свої [...]. Недужа моя голівонька заморочилася по лазаретах і часом не витримує критики. Ти поговори з нею, Митю, вона ще, певно, не усвідомлює всього. Потім, ця поїздка вимучить її та й коштує дуже дорого. Коли б уже дійшло до краю, ну тоді, а то все спокійно, певно ж, не один день хворію, витримаю і цей період до літа, а там побачимо. Ти, звичайно, не приїзди, ну навіщо себе смикати й тривожитись, Митю. Нічого страшного у мене немає. Буза! А я кріплюсь, не занепадаю духом, як сам знаєш, не волиню, а тримаюся, скільки можу. Правда, тяжко часом буває, та кому не тяжко? Всім. Мене тут дуже уважно доглядають, як рідні, отже, догляд є, і я б сказав, що не так уже й погано. Тут тепло ще, сонечко, а у вас осінь, мабуть, справжня. Так ти вже працюєш? Де й ким? Слюсар чи кондуктор? Як там наші старі й усі? Пиши про свої справи всі й інше, а я б написав про справи, та їх немає, тож сядеш писати, та й не знаєш про що: день схожий на день.

Я Марті все розповів про свого братика, вона знає тебе, все твоє життя. Це славний друг, підтримує у важкий період силою своєї волі, старий більшовик, і якщо ти схочеш, то напиши їй, поділись. Про мене і моє становище вона все знає, там їй лікарі все розповіли про всю хворобу, вона може тобі докладно написати, вона справжня комуністка, і ти, якби її знав, був би її першим другом. Її адреса: Москва, Центр, М'ясницькі ворота, Гусятників провулок, будинок 3/1, кв. 25, тов. Пурінь Марті. Пиши, що я тобі про неї писав і що ти хотів би про рідного меншого братика знати, як він живе і взагалі, що там знаєш.

А поки що всього найкращого. Якщо напишеш, то повідом.

Твій брат *Коля*.

Новоросійськ, 2 листопада.

23

Г. П. ДАВИДОВІЙ

[18 грудня 1926 року, Новоросійськ.]

Люба Галочко!

Одержав нарешті від тебе листа — думав уже, забула, не хочеш писати. Адже тобі написав два листи. Один на і[нститу]т, другий — на Зміївську, і ні слова. Я вже пи-

сав Новикову, що коли зустріне тебе, нехай вилає по-хорошому за це.

Ну, нічого, не будемо згадувати старого.

Я тобі розкажу коротко про своє життя. Здоров'я моє, на жаль, явно підупадає, рівномірно, повільно, але незаперечно. Недавно втратив рухомість лівої руки, плеча. Як знаєш, у мене анкілоз правого плеч[ового] суг[лоба], тепер і лівий. Горів-горів суглоб і зафіксувався.

Я тепер сам не можу навіть волосся причесати, не кажучи вже про те, що це важко. Тепер горить запалене праве стегно, і я вже почуваю, що рушити ним убік не можу.

Безперечно, воно незабаром зафіксується. Отже, я втрачаю рухомість усіх суглобів, які ще недавно слухалися. Цілковите окостеніння.

Ти ясно знаєш, до чого це веде. І я теж знаю. Стежу й бачу, як хвороба частинами розкрадає мою останню надію сяк-так рухатися. Нічого не зробиш! Що можна протиставити цьому невпинному процесові, який так швидко йде вгору? Хребет болить не тільки в поясі, а й у спині, на шостому хребці. Отже, можна думати — або ще один хребець чи два уражені, або в спині не t. b. c., а той же таки процес, що й у суглобах.

Вночі обливаюся потом. Хочу не хочу — лежу цілу ніч тільки на правому боці, а це важко. На спині ж та на лівому запаленому стегні не можу. Вдень увесь день на спині. Ходити я не можу зовсім, лежу цілу добу. Ось тобі опис загального стану. Невеселий. Я писав Мих[айлові] Ів[ановичу], але він не відповів — шкода. Ну що ж, нехай і так. Я взагалі терпіти не можу медиків. Тепер органічно не зношу. І коли б я писав тобі як медикові, а не як милій, славній дівчині, то тобі довелося б вислухати досить невеселі речі. Галочко, в мене часом бувають чималі болі, але я їх терплю все так само нишком, нікому не кажучи, не скаржачись. Якось змертвіло почуття. Став суворим, і смуток у мене, на жаль, частий гість.

Галочко! Ти пишеш про бадьорість і волю. Малюк мій хороший! Бадьорість і воля. Останнє в мене є, але першого нема. Його витруїли суто фізичні страждання. Коли б сума цього фізичного болю була менша, я б «відійшов» трохи, а то часом доводиться міцно зціплювати зуби, щоб не завити по-вовчому, протяжно, злобно.

Як ти дізналася про Пурінь?

Тобі, певно, сказав Новиков? Потім колись напишу. У всякому разі, це нерозгорнута сторінка в моєму так рано зламаному житті. Якщо ти знайдеш серед роботи вільну хвилину, то хоч зрідка писатимеш мені.

Спасибі Мих[айлові] Ів[ановичу], про мовчання не кажу... Фаїні Овсіївні привіт, також твоїй мамі, сестрі. Я знаю, що ти славна чудачка. Нас тим більше пов'язує один твій виступ, за який тисну тобі руку, моя хороша Галочко, «старенька».

М. Островський (Коля).

18/XII—26 р.

24

П. М. НОВИКОВУ

[30 грудня 1926 року, Новоросійськ.]

Дорогий Петю!

Не писав тобі тому, що справи у мене були і є кепські. Іду по спадній униз. Спливають сили дедалі більше й більше. Нічогісінько не можна зробити. Рішуче кажу, Петю, мені зараз важко. У мене була Марта [1], пробула 4 дні, поїхала — сила роботи. Принесла з собою вихор московського життя-будівництва і поїхала.

У мене вже два місяці живе мати. Завтра також поїде. Залишусь сам. Якось сиротливо. Як знаєш, навколо мене хоч і гарні люди, але чужі, обивателі.

Знаєш, Петю, ти в цей період пиши мені частіше, мені буде веселіше. А то якась безпритульність. Привіт Гіті, Пельті і Карасю.

Одержав нарешті від Давидової листа. Взагалі, справа невесела. У мене якийсь наплив важкий, і воля, що стримувала досі усі ці лихі часи, добряче втомилася, і я боюся — прорветься, і я нароблю дурниць. Ти мене не забувай, Петре, пиши про що захочеш, про свої пригоди і захоплення тощо, про всіх, кого я знаю. Словом, знайди тему. Адже ти літератор іноді.

Від Михайла Івановича відповіді не дістав. Ну й не треба. Хай їм чорт, усім цим спецам.

Ти, значить, працюєш на тому ж місці. Від Куща одержав два листи, лише він, напевне, буде в Харкові. Ти не

знаєш, Поляков у Харкові чи лікується? Якщо тобі не важко буде дізнатися адресу страхпункту на Катеринославській вул., номер будинку, бо мені треба туди писати, а я не знаю номера будинку. Дізнаєшся — напишеш.

Яка у вас погода? У нас дощ шалений іде вже 3-й день. Тут зими немає, а тільки дощі йдуть. Гидка лавочка. Коли тут задує норд-ост, то куди хочеш дівайся. Та, знаєш, сівши на якір, треба сидіти, рипатися немає куди.

Тисну твою руку.

М. Островський.

Чекаю листа.

Адреса: Новоросійськ-порт, Шосейна, 27.
30/XII—1926 р.

[1] М. Я. Пурінь.

25

Д. П. ХОРУЖЕНКУ

[1927 [1] *рік, Новоросійськ.]*

Тов. Хоруженко!

Тобі, напевно, писав В. Панченко [2] про мене. Я прошу тебе зайти до мене, ми познайомимося й поговоримо.

Я завжди вільний, приходь. Я тут «чужий», знайомих в організації товаришів нема. Головне книжки — про них я й хочу говорити.

З компривітом *М. Островський.*

Шосейна, 27.

[1] Раніше цей лист датувався 1926 роком.
[2] В. Г. Панченко — завідуючий бібліотекою водників у Новоросійську.

26

Г. П. ДАВИДОВІЙ

[7 січня 1927 року, Новоросійськ.]

Люба Галочко!

Тільки-но одержав твого листа. Я вже не пам'ятаю, чи посилав я тобі ще листа останніми днями. Але знов пишу. Треба сказати, що як тільки в мене дні стають темніші, я шукаю розрядки і пишу тим небагатьом, що в мене лишилися, хто так чи інакше зможе зв'язати мене з зовнішнім світом, від якого мене так ретельно відрізано. Я пишу відповідь на деякі твої запитання.

Друзів у мене нема. Тобто таких друзів, як ми розуміємо. Щоправда, мене оточують люди, які ставляться до мене дуже гарно — це родина типово обивательська. І я з ними в процесі спілкування живу добре, але не можу одержати від них того, що можуть дати люди моєї сім'ї. Одне, що гнітить, це те, що я відірваний від своїх хлопців-комуністів. Уже скільки місяців я в очі не бачив нікого із своїх, не дізнався про живе життя, що будується, про партію, яка робить свою справу, а мушу жити і обертатися (якщо взагалі можна обертатися й жити на ліжку) в колі, яке моїм внутрішнім потребам з відомих причин нічого не може дати.

Ти знаєш і, сподіваюся, щиро віриш в те, що партія для мене — майже все, що мені тяжко у такому ось стані, що я не можу, як навіть у Харкові, бути ближче до життя. Якась порожнеча вирисовується, непомітно виникає якесь нове відчуття, яке можна назвати животінням, бо дні часом такі порожні, що вискакують різні анемічно-бліді нікчемні думки й рішення. Тобі більше, ніж будь-кому, ясно, що коли людина не тварина, вузьколоба, шкурна, тупа, як те буває, людина, яка пожадливо чіпляється за самий факт існування, бажаючи тільки зберегти життя, щоб далі провадити таке саме існування, і яка не бачить всієї чіткості фактів, то бувають іноді дуже й дуже невеселі речі.

Мені куди б легше було пережити теперішній стан кілька років тому. Я б сприйняв його, як більшість. Але тепер не те. Нічого ганебного нема в тому, що бувають хвилини реакції. Я ж бо вже три роки провáджу боротьбу за життя і щоразу битий,— сповзаю назад. Якби в

основу мого єства не був закладений так міцно закон боротьби до останньої змоги, то я давно б себе розстріляв, бо так існувати можна, лише сприймаючи це як період найзапеклішої боротьби, а не факт дальшого перебування в такому стані.

Пригадай, що нас здружило з тобою. Це перші дні, коли я попав до і[нститу]ту. Я їх не забуваю. Тоді я був, як вовченя, спіймане й замкнене в клітку, тепер — як замотане, що покидає життя.

Тільки ми, такі, як я, хто так безмежно любить життя, ту боротьбу, ту роботу над будуванням нового, багато кращого світу, тільки ми, хто прозрів і побачив життя все, яке воно є, не можемо залишити його, поки зостанеться хоч один шанс. Усе покаже літо цього року.

Сам я не маю надії, що зрушу вперед, але побачимо. Я не все написав. У другому листі закінчу. Тепер втомився. Напиши, де працює Фаїна Ов[сіївна], Муся Абрамівна [1] та чи лишилася в і[нститу]ті Ванда Янівна? [2] В твоїх листах ти така ніжна, Галочко. Хоч ми з двох маленьких світів, проте щось частково ріднить. Старенька моя, тендітненька, маленька, тисну твою лапку.

Будеш, розуміється, писати, бо в мене тепер дні темніші, ніж звичайно.

М. Островський.

Привіт Фролові, Фаїні Овсіївні й мамі.

Новоросійськ, 7 січня 1927 р.

[1, 2] Лікарі Харківського медико-механічного інституту.

27

П. М. НОВИКОВУ

[26 січня 1927 року, Новоросійськ.]

Петрушко! Знову я відстаю од темпу твоїх листів. Знову ти починаєш божитися, але, що казати, така установка моя, що я од життя відстаю. На милицях не можу доганяти. Крапка.

Одержую твого «Ком» [1] і завдяки тобі не забуваю «рідненької мови» [2]. Шана й хвала твоїй українізованій

свідомості. Правду каже прислів'я, що як зайця часто бити, то він добрих манер навчиться. Мабуть, вас там здорово б'ють по хвосту за мову, що ти став таким щирим агітатором її. Крапка.

Вичитував я із твого листа інструкції, як ліквідувати нудьгу, але ти у своїх висновках нелогічний, і все у тебе махаївська тенденція до розв'язання деяких стиків; це мало того, що невеличкий ухил, а й шкідливо на шлунок. Крапка.

Від гуляйпільського шпака ні слуху ні духу. Гу́кни його із Харкова, згадай його прабатьків і кількох боженят, хоч останнє трактується як хуліганство, а супроти оного йде кампанія, проте для такого запеклого куркуля, як Петро, це припустимо. От падлюка! Ти йому пишеш, а він анітелень. (Точнісінько як Островський, скажеш ти?) Крапка.

Я тут пишу по сторінці для Гіті і Карася, ти їм це передай,— я хочу трохи Карасикові крові попсувати. Так.

Ну, а все інше в мене, Петрусю, як і раніше, тільки ослабнув ще більше. Ну, а у тебе, як видно, все гаразд, раз здоровий, значить, немає про що говорити. Писатиму, та знаєш, не сварися, якщо іноді не так акуратно. Факт той, що так чи інакше, але я тебе не забуваю.

За 4 місяці тільки побачив раз комуніста, і то його ОК ВКП(б) [3] прислав для партперепису до мене.

От іще приятелі — ніхто не зайде, хоч я писав не раз. Не можна сказати, що в них розвинуто почуття товариськості.

Тисну руку. Пиши. Привіт Пельті. Попрохай його, коли займатиметься боксом, почастувати разів два Карася.

М. Островський.

26/I—1927 р.

[1] Мається на увазі газета ЦК КП(б) України «Комуніст», що виходила в Харкові.

[2] Українську мову, яку Островський вважав своєю рідною мовою. У російському оригіналі фразу «ріднесенької мови» написано по-українському.

[3] Окружний комітет ВКП(б).

28

П. М. НОВИКОВУ

[20 травня 1927 року, Новоросійськ.]

Дорогий Петруню!

Вибач, друже,— довго не писав. Закрутився до краю. У мене тут ціла пертурбація. Мало не поїхав був звідси у Шепетівку, але тепер справи так складаються, що поїду з 1 січня на сірчаний курорт, так званий «Гарячий ключ». Це у самій глухомані Кавказу, звідси верст 200, від Краснодара — 50. Чудове місце. Гори непрохідні, і ліси на них, і тут же гарячі сірчані джерела. Радився тут з одним лікарем, «спецом», радить тільки туди, а не в Анапу. Остання ставка, ще раз спробую лікуватися. Та заковика в монеті. До тебе величезне прохання. Бісова страхкаса на Дмитрів., 17 досі (як ти ходив) не вислала в Новоросійську страхкасу інвалідної справи, а тут не дають грошей! От гади харківські, досі уже скільки місяців володять [...]. Тут уже посилали телеграму і вимогу на справу, а справи немає. Я ще одного листа їм пишу одночасно з твоїм і прохаю, Петруню, піди відразу ж, якомога скоріше, до них і запитай їх [...]. Їхати на курорт треба 1 червня, і все до цього приготовлено, і брат приїде мене туди одвезти (50 верст автобусом!!), а я рухатися ні-ні, але ця каса може все зірвати. От працівнички небесні! Це, напевне, останнє прохання до тебе,— радий розв'язатися з Харковом. Але, любий товаришу, виконай його.

Привіт Петі Кущеві. Листа його одержав і відповім. Зараз у мене заваруха, незмога просто. Тисну твою руку, Петю, і виконай прохання.

Твій *Коля Островський.*

20 травня 1927 р.

29

П. М. НОВИКОВУ

[29 червня 1927 року, «Гарячий ключ».]

Дорогий Петю!

Давно не писав. Кидаюсь в останній час з місця на місце. Не можу на аркуші паперу точно розповісти усі перипетії останніх днів, та коротко було таке.

Мені треба було будь-що виїхати з Новоросійська, бо цілий клубок фактів економічного і політичного характеру не давав можливості далі жити у тому домі, де я жив. Через мене частина родини боролася з батьком, «контриком» першої категорії, який ненавидить мене, і щоб піти із цієї безпросвітної лавочки, я вирішив позичити в Новоросійській страхкасі 120 карбованців (авансом) і поїхати ще раз полікуватися сюди на сірчані ванни, 2-гі після мацестинських. Зі мною мати. І ось вийшла трагедія.

Курорт від залізничної ст. Краснодар 65 верст невиїжджeним кавказьким вибоїстим путівцем. Найняв авто — 40 карбованців. Завантажили — адже я не ходжу, а лежав на розкладному ліжку. Коли поїхали, то я 9 разів непритомнів од нестерпних поштовхів та ударів. Привезли мене безтямного у санаторій і тут уклали. Їхало авто 6 годин! Не можу, рідний, передати усього жаху. Мене не можна було торкнути рукою, а тут така дика нелюдська поїздка. Нас обдурили, не сказавши, що немає шосе,— щось дике [...] [1]. У санаторії очунявся, поступово, через тиждень, оклигав. Тепер їжджу на ванни — сірчані — уже прийняв 6 штук; а треба 38. Тільки тепер інша трагедія. Жити й лікуватися самому в санаторії 110 карбованців на місяць — пансіон. Ну, а мати? А в мене після поїздки в кишені 65 карбованців. Одна кімната і допровадження лінійкою на ванни 45 карбованців на місяць [...]. Словом, я попав у таку нору, звідки не знаю, як виберуся [...]. Звертався до райкому ВКП(б) — нічогісінько у них немає, бідні хлопці, як щури корабельні. Ну, а поки я тут шукав виходу, грошики пливли, пливли, і я маю коштів прожитково-лікувального мінімуму на один тиждень. Знаєш, дорогий Петре, я, чесне слово, ніколи так не сідав у калюжу, як зараз. Справа, очевидно, дійде до того, що мене виселять із санаторію, за який заплатив до 5 лип-

ня. І грошей ні копійки. А тут іще фізичні страждання найвищої напруги. Така каша, що я очманів і махнув на все рукою... Що буде, те буде. Ну ось, братику мій, які справи. Чи не знаєш, Поляков ще живе у Харкові чи ні? Відповідай мені одразу ж, як одержиш листа, бо я зовсім відірваний од друзів. А тут такий закутень, що я абсолютно не знаю, що почнеться через тиждень, коли у мене спорожніє кишеня. Поспішай, щоб застати мене тут. Якщо Кущ у Харкові, передай цього листа йому, а то у мене немає сил йому писати.

Тисну твою руку, Петю.

Твій *Коля Островський.*

Курорт «Гарячий ключ»
Кубанського округу (Північно-Кавказького краю),
санаторій Курупру № 1, кім. 6.

[1] Супроводжували Островського на курорт «Гарячий ключ» мати Ольга Йосипівна та О. П. Гавва (Мацюк). У санаторії, допомагаючи Ользі Йосипівні доглядати хворого, по черзі жили О. П. Гавва, Л. І. та Р. П. Мацюк.

30

П. М. НОВИКОВУ

[*9 липня 1927 року, «Гарячий ключ».*]

Любий Петруню!

Одержав щойно від поштаря 25 карбованців [1]. Відкіля се? У чому річ? У мене не передбачалось нізвідки грошової допомоги [2]. Виявляється, є ще в Харкові один дивак із надто «ніжною» душею і т. д.

Я, правда, писав тобі про той глухий кут, у який попав казна-як. Твої гроші [3] прийшли, ніби на загад, вчасно. Саме зараз вони були потрібні. Не кажу «дякую» і таке інше. Для чого це все? Знаєш усе добре. Тисну тільки твою лапу.

Тепер напишу тобі справжній стан речей. У мене не було буквально ні копійки грошей, коли прийшли твої — їх вистачить на $2^1/_2$ тижня, а я через два тижні одержую 35 карбованців пенсії. Отже, глухий кут ліквідовано принаймні на найближчий місяць, а це дуже багато.

Я писав про те, що райком ВКП(б) не відразу взявся за справу підтримки. Тільки тепер, коли справді треба було допомагати, зроблено таке: 1) Бюро райкому постановило дати безплатно ванни за свої кошти. 2) Поставлено питання перед директором про можливість дати мені велику світлу кімнату, яку я займаю, безплатно за рахунок курортного фонду. Тоді справа добре, можна буде ремонтувати своє здоров'я ціле літо, до 15 вересня. Прийняти ванн чималу кількість. Це питання майже узгоджено, тому що тут був зав. окрздороввідділу Кубані і на нараді в РК ВКП(б) він запропонував директорові це зробити. Побачу найближчими днями.

Отже, питання для мене було в тому, щоб роздобути кошти на їжу на 2 тижні до пенсії, а тут твої гроші наче за домовленням. Усе тепер вирівнялося, і немає такої нервової непевності.

Знаєш, я так закрутився з кошмарною переїздкою, що ця неврастенія економічна мене вимучила до краю. Основне — це безпорадність. Лежиш, не рухаєшся, нікуди піти не можеш сам. Посилаєш інших, ну і ясно — плутанина.

Але усе це поки що на деякий період позаду. Крапка [...].

Петруню, ти обіцяв до Анапи приїхати. Там море. Тут ні. Правда, відпочити і полікуватися можна. Для твоєї хвороби прекрасно: (гарячі, натурально) сірчані ванни, гори, ліс, парк, річка, човни, грає оркестр щоденно [...]. Та чи захочеш ти забратися сюди, у цю глухомань Кавказу! Напиши мені про це.

М. Островський.

«Гар. ключ» Кубаньск. округу,
санатор. Курупру № 1, кім. 6.
9 липня 1927 р.

[1, 2, 3] В оригіналі зазначені слова і фрази написано по-українському (з російським закінченням) — «карбованцев», «грошовой допомоги», «гроши».

31

М. А. ПАНЧЕНКО

[6 серпня 1927 року, «Гарячий ключ».]

Шлю свій привіт, Маріє!

В тебе, мабуть, склалася така думка, що я, виїхавши з Н[оворосійсь]ка, забув про все і всіх, бо не пишу.

Є одне, що відбиває всі спроби взятися за перо,— це рука, яка волинить од ванн. Це не просто відмовка, а «хвакт». Крапка. Знаю, що Віктор [1] поїхав до Лен[інгра]-да. Дуже цікаво, як у нього складеться справа з вузом. Ти, напевно, знаєш від наших «дівчат» [2] усе, що є тут у нас, про всі поточні дрібниці. Тепер їде Люба [3]. Лишаємо-ся з старенькою самотні. Згодом переїзд Ключ — Краснодар, який несе за собою великі труднощі. Та поки ще серце стукає, отже, життя є, а там побачимо дальші повороти.

Мало пишу, трудно.

У тебе далі теж боротьба, збирай сили, бо без резерву важко боротися — втрачатиметься багато сил.

Я приймаю ще 6—7 ванн, і кінець, там відпочину — і в дорогу.

Тисну руку. *М. Островський.*

Привіт Г. Л. [4]

«Гарячий ключ», 6 серпня.

[1] В. Г. Панченко (див. прим. 2 до листа № 25).
[2] Маються на увазі О. П. Гавва, Л. І. та Р. П. Мацюк.
[3] Л. І. Мацюк.
[4] Г. Л. Панченко — чоловік М. А. Панченко.

32

П. М. НОВИКОВУ

[22 жовтня 1927 року, Новоросійськ.]

Дорогий Петре!

Нерівне у нас листування — що вдієш. Покаянних листів не пишу, знаю сам добре — полаєшся і прохолонеш, «що, мовляв, з неорганізованим елементом зробиш!».

У мене новин таких особливих нема. Лежу все. От, болячка б йому в серце, ніяк не зведусь на ноги. Багато хвилювань було через різний дріб'язок, не знав, де житиму зиму. Тепер ясно — лишаюсь тут. Збираюся писати «історично-лірично-героїчну повість» [1], а як відкинути жарт, то серйозно хочу писати, не знаю, що тільки буде. Буквально день і ніч читаю. Сила книжок є, зв'язався з величезною бібліотекою і читаю запоєм і наукове, і впереміж для розрядки мозку белетристику. Все нові книжки. Гарно! Без цього застрелив би себе, як пса безногого. Хоча і сяк і так, а доведеться ж кінець кінцем поставити себе до стінки, як елемент в житті паразитичний. Це, незважаючи на жартівливу форму, кажу всерйоз. Не пиши мені, отже, ніяких філософій — нудно слухати розумні речі. Що ти робиш, друже, чим заповнюєш свої дні, крім жрання, жінок? Чим, скажи? Факт той, що ти досі блукаєш побіля берегів стороною. Ех, голубчику ти Петре! Адже подумай, Петю, коли б у мене було твоє тіло, то я вже десять разів пробіг би СРСР туди й назад. Я не піп — не читаю акафіст,— але ж уже шурхотить кругом, доведеться знову злазити на коняку. Петре, хоч ти і різаний, та лізь зараз, щоб потім сиротою не бути. Якби я залишився в Харкові й працював, то було б інакше,— жаль. Що ти знаєш про скопця — гуляйпільського Петруху нашого? От іще звірюка лісовий. Я прошу, коли листуєшся, напиши, що я ще не здох [...].

А тепер тисну твою лапу, дорогий. І відповідай. Вітаю Фрола й Ганну.

Твій *Коля Островський.*

Потім... Якщо в тебе криза з грішми, напиши, я пришлю частину свого боргу. Не ламайся, дружок.

22 жовтня 1927 р.

[1] Як згадує Р. П. Островська, в 1928 році в Одесу котовцям було послано невеликий зошит з рукописом повісті про бригаду Г. І. Котовського. Раїса Порфирівна пам'ятає листа з відзивом, який надіслали котовці. У тому ж листі говорилося, що слідом надсилається й зошит. Але рукопис (а це був єдиний примірник) в Одеси не повернувся. Лист з відзивом також не зберігся.

33

П. М. НОВИКОВУ

[23 грудня 1927 року, Новоросійськ.]

Середньошановний товаришу Петрушо!

Звичайно, погоджуюся з твоєю заявою, що годі відписуватися листівочками, а треба зробити життєпис по суті. Отже. Живий, але не здоровий. Фізичний стан вищий від середнього, тобто в даних умовах хороший. Це основне. Потім. Після курорту, тобто сірчаних ванн, починає звільна, але певно стухати опух у коліні. Лихо: дуже мало (смертельно мало) їм. Установив приймальну радіостанцію (середньої потужності приймач системи БВ, однолямповий, при батареях — одна 40 вольтів малого амперажу, друга — $4^1/_2$ вольта великого амперажу). Прекрасно чую Москву, Харків, Ростов, Тифліс (ходи на мій лавка кишмиш кушать), Лен[ін]град, Варшаву, Прагу, Берлін і т. д. і т. ін. Цілком задоволений, хоч штука ця коштує мало не 100 карбованців. Та мені без радіо нема рації жити — розумієш? Звичайно, ти погодишся зі мною на 100%. Через цю радіоустановку я самовільно вирішив на якийсь час забути, що я тобі не повернув «трьох черв'яків» [1], так люб'язно й щиро по-дружньому мені позичених. А оскільки ти пишеш, що це не так спішно, то в мене ще є час свою помилку виправити. Далі, як видно, ти досі живеш сиротою. Доки се триватиме, товаришу! Га? «Полігамію», чи як там воно по-вченому, час уже кинути, будуй «планове господарство», розраховане мінімум на «5-річку». Ти мені напишеш орієнтовний проект в сьому питанні.

Далі. Я подав до ОК ВКП(б) заяву про вступ до Свердловського заочного комвузу [2], буду лежачи вчитися, а роботи посилати до Москви на перевірку, годі глухаря глушити.

Далі. Можна, звичайно (хоч рано ще), спитати тебе, чи зможеш ти влітку наступного 1928 року приїхати до Мацести (10 верст від Сухумі, сірчані ванни, тропічна природа), куди в мене є величезне бажання пробратися, як пощастить, або, висловл[юючись] діалек[тично], якщо сума обставин буде під знаком + (не хрест, а плюс). Там би й зустрілись.

Ти все-таки пришли адресу Фаїни Овсіївни. Я хочу їй кілька слів написати. Це симпатична особа [...]. Ти пригадуєш, Петю, які гімнастичні №№ виробляв я на поперечках над ліжком у 21-й палаті, коли прибув туди в 1924 році, а вийшов звідти поповзом [...]. Крапка.

[...] Напиши до ладу, куди ділась гуляйпільська красуня Кущ Петрушка? Цей елемент жодного слівця не пише. Чи збираєтесь ви, як і раніше, з карасями, щуками (Гітя) та лящами (Пельта)?

Оце загалом усе. Лишаються дрібниці, не варті уваги. Є в листі кілька «нецензурних» висловів, але це, як відомо, спадок минулого.

Вітай усіх, хто цього вартий.

Коля.

Отже, всього найкращого.

Якщо в тебе тепер є хоч невеличка картка, фото, надішли подивитись, якщо треба, то поверну її. Хочеться подивитись, який ти зараз, сам не фотографуюсь і тому не можу цього зробити.

23 грудня 1927 р.

[1] Червінців.
[2] М. Островський був прийнятий на заочний відділ Комуністичного університету імені Я. М. Свердлова в Москві і учився в ньому 1927—1928 роки. Через хворобу (сліпоту) Островський змушений був покинути навчання.

34

П. М. НОВИКОВУ

[17 лютого 1928 року, Новоросійськ.]

Дорогий (приблиз[но] тисяч 10) Петю!

Ти, мабуть, з полегкістю думав, що я тебе забув, але ні, голубчику, хоч заздалегідь заспокоюю, сьогоднішній лист без навантажень,— так, без.

Я вже не пам'ятаю, хто кому винен, тобто хто писав перший, але, побоюючись твого чергового розносу, спішу випередити твої нотації.

Одержав твою «сімейну картку», але ти обіцяв повністю свій вигляд. Тебе тут прекрасно знають, хоч не бачили тебе, я про тебе цілі героїчні епопеї розповідав, трохи прибрехав, додав тобі кілька зайвих дружин, підніс тебе в розряд зачаровувателів м'яких сердець, і дівчата, що живуть у будинку, дуже зацікавилися таким удачливим молодиком. А що мені було інакше робити? Тільки це. Отже, давай свою картку. Чому ж ви, товаришу, не пишете, що у вас катар шлунка абощо? Чи ви, прислухавшись до моєї пропаганди сімейного життя, того... Ти взагалі сновида. Моє глибоке переконання, що лікувати тебе треба «сімейственістю».

На картці ти дуже худий і блідий, сподіваюсь, зараз поправився? Напиши, що чути в сумовитому дідугані Харкові? Що не кажи, а Україна мене тягне, довго я просиджую над апаратом, слухаючи Харків — «рідпесеньку мову». Ти про гуляйпільського азіата так нічого й не знаєш? Ну, ти подумай! Провалився махновець «крізь землю».

Слухай, Петю! Ти писав, що план 1928 року відпускний у тебе — це бродяжництво по СРСР, а чи не краще сісти па якір, наприклад... у Мацесті? Обмізкуй, друже, чи вже питання пророблено й розв'язано? Ти подумай, Петю. Я досі не можу згадати, написав я Фаїні Овсіївні чи ні? За однією версією, написав, а за другою — ні, замакітрилась головна коробка. Ти опиши мені свій день і свої розваги. Чи збирається у тебе, як і раніше, трійка філософів [1]? Восени цього року я, мабуть, переселюся на Україну в місто Шепетівку, бо тут бази не знайшов. Безпритульний я.

У вас, мабуть, сніг кругом, а тут ні сніжинки. Я, Петрушко, зробився радіохворим, з розуму схибнувся на радіотехніці, є в мене приймач середньої потужності, та я вже замотався діставати підсилювач 2-ламповий, ця машина дасть змогу прекрасно слухати все, а то все-таки людина не задоволена малим. І я коштом свого злиденного бюджету намагаюся добути цю машину і, звичайно, як кожний схиблений, заспокоюся, коли буде підсилювач, а потім, певно, захворію на придбання акумуляторів до них, бо сухі батареї швидко згоряють, а акумулятори хоч і дорожчі, та зате заряджаються й служать $1^1/_2$—2 роки. Крім цього, я виконую продуктивну роботу: багато читаю і вчуся заочно в Свердловському Комуністичному університеті.

Поза цим є подруга, славна чудачка [2], тож я ще не так темно живу, як інші страдники, хоч страшенно хочеться встати й рухатися. Коли б не оті вище перелічені факти, то я б уже давно себе розстріляв.

Але я мало зв'язаний з товаришами. Ти мені більше пиши, Петрику, хоч тобі від моїх листів мало радості (зате клопоту та досить набридливих доручень і т. ін. досхочу). Та ти вважай це навантаженням по соцзабезу, немов примус. добровільна громад[ська] робота.

Пиши, чи вдасться нам зустрітися влітку?

Тисну твою лапу.

Твій *Коля Островський.*

P. S. Я цілком певен, що ти надішлеш своє фото, бо акуратніший [...].

Передай привіт старому Фролові.

М. Островський.

17/II—1928 р.

[1] М. Пельта, М. Карась, Г. Кац.
[2] Має на увазі Р. П. Мацюк.

35

П. М. НОВИКОВУ

[5 березня 1928 року, Новоросійськ.]

Петрушко, ненаглядний!

Я ж, негідник, давно одержав довгождану мордочку й листа, а, бач, мовчу собі. Так завжди, братику, в житті буває: коли треба чого, так і Петрик, і такий, і немазаний, а як одержав що треба, так і амба. Усе це від підлості душевної людської. Такий уже мерзотник народ пішов. Що зробиш [...].

Ну, тепер можна і про справи розповісти. Даремно ти карточку прислав. Набрався я справ про тебе розповідати, ну й картиночку ж про тебе я молов. Він, мовляв, черства людина, через нього одна дама (мати сімох дітей) утопилась у Мойнацькому лимані і т. д. і т. ін. Згадав я весь репертуар твій і[нститу]тський і брешу на 1500%.

Крім того, роблю і дещо інше.

Читаю багато книжок, навчаюсь у «Свердловці» (історія Заходу та Америки). Пишу трохи [1], і все інше. Ну, звичайно, від 8 до 12 — з вухами, слухаю Остапа Вишню і регочу до двох з половиною чортів.

Так, дорогий Петю! (Відчуваєш! Відчуваєш! Раз «дорогий», значить, під щось липне, негідник, їй-богу, липне). Мені треба купити до радіо акумулятори. Батареї дуже скоро згоряють. Тут немає. Якщо зможеш, то зайди зі служби в Електротрест або в якусь технічну крамницю і запитай, чи є в них акумулятори кислотні або лужні 4-х вольтів, 20 амперів.

Фролові я напишу листа, він славний дідуган.

У нас зараз холодно. Норд-ост дме на 180%. Просто зима справжня. Наприкінці літа поїду на Україну, в Шепетівку. Ніхто майже, крім тебе, мені не пише. Від махновця ще немає нічого.

Ти пишеш про роботу у ВРНГ [2]. Цікаво, як використав ІНГО [3] своїх студентів після закінчення. Чи працюєш ти, наприклад, за фахом, чи ні? Чекаю від тебе листа. Я все-таки думаю бути улітку в Мацесті — не знаю, як удасться це.

Про зустріч з тобою поговоримо пізніше, коли в мене з'ясується становище: може, я ще нікуди не поїду. Я дуже хочу побачитися з тобою, бо, поїхавши на Україну, в таку глухомань, як Шепетівка, навряд чи побачимося з тобою.

Тисну руку. *Коля.*

5 березня 1928 р.

[1] Див. прим. до листа № 32.
[2] Вища Рада Народного Господарства.
[3] Інститут народного господарства.

36

П. М. НОВИКОВУ

[*5 квітня 1928 року, Новоросійськ.*]

Дорогий Петрусю!

Запалилось око, і не можу сам писати, отож повідомляю: ак[умулято]ри одержав. Викупив. Прийшли саме вчасно. Але, Петрику, одну штуку ще доведеться докупити.

Тоді буде дуже добре. Річ прекрасна, вічна. Захворіло око, зараз минає, і тому досі нікому нічого не писав. Незабаром чекайте всі довжелезні листи. Докладно все напишу, коли око почне працювати, а тим часом тисну тобі лапу. Передай усім привіт, хто гідний, звичайно, його. Ох, і напишу ж я тобі листище!!! А поки що до побачення. Запитаєш, коли закінчиться Миколине грабування, то відповідаю, що живучий, як більшовик, і ще надовго вистачить.

М. Островський.

37

П. М. НОВИКОВУ

[*5 травня 1928 року, Новоросійськ.*]

Коханий Петрусю!

Невиправний я ледар, побий мене небесна мортира. Нема виправдання; думав, думав, чим би виправдатися, не надумав, і довелось признатися натурою: око вже давно здорове, але я не писав. Крапка.

Погода препогана, дощ, холодно, ну й південь! Здоров'я по-старому. На літо в мене такі перспективи. ОК [1] дає місце — санкойку, але на який курорт, не знаю поки що. Можливо, в Мацесті. Напишу, їй-богу, напишу, повір моїй безсовісності, повідомлю. Ходити все ж не можу. Радіо працює, акумулятори добрі. Але для 100% бракує одного, та це не обов'язково. Тож ти не думай, що без нього не обійдеться, адже ти розплоджуєш експлуататорів у моїй особі; я, мов заведеним звичаєм, звертаюся до тебе, як до Держбанку (але фіктивних на віддачу) векселях. Ну, досить. Ти напишеш все-таки, в який бік ти вирушиш влітку,— може, зустрінемось.

Кляте око боліло понад півтора місяця, і цей час у мене марно згинув, жодної книжки не прочитав, жодного завдання не виконав, відстав у Комвузі на $1^1/_2$ місяця. Тепер треба було б доганяти, а лікар погрожує другим запаленням, якщо втомлюватиму око. Всі органи мого тіла злісно саботують, категорично відмовляються виконувати свої обов'язки, незважаючи на кривавий терор з мого боку [...].

Кущ мені написав, негідник, а я, другий негідник, «забув» йому відповісти. Хороші гуси — шпана, а не організований пролетаріат. Ні, що й казати, я сумлінно збирався написати Фролові, якого шаную, але не знаю, чому писати іноді до смерті не хочеться. Не знаєш часом, чи ще працюють в інституті — Пушкінська, 72 — Давидова, Пальмель[2] та ін., чи ні? Петю, чому б тобі не поставити детекторного радіоприймача в кімнаті? Усе коштує крб. 20, і слухав би собі на славу всяку всячину. Звісно, самий Харків, але й те добре.

Ти, певно, читав у «Правде», що ЦК ВКП(б) ухвалив провести чистку Чорноморської (Новоросійської) організації партії? Коти, напаскудивши, підгинають хвости, чесна братва весело сміється.

Тисну руку. Твій *Коля.*

5 травня 1928 р.

[1] Окружний комітет ВКП(б).
[2] Пальмель — медична сестра Харківського медико-механічного інституту.

38

РОДИНІ

[20 червня 1928 року, Мацеста.]

Дорогі мої друзі! [1]

Повідомляю телеграфною мовою всі новини.

1. Прийняв першу ванну (5 хвилин). Розкішна штука! Це не джерельна! Для тяжкохворих величезна ванна кімната. Крісла, носилки заносять у ванну — простір і зручність.

Санаторій високо на горі, довкола ліс, пальми, квіти. Гарно, покарай мене господь! Ванні приміщення за 200 кроків унизу. Возять на лінійці згори вниз. Але які специ санітари! Ні поштовху, ні удару! Поміж нянь і санітарів є вже друзі. Сестри молоді — і «Правду» будуть читати, і все інше. Під «іншим» не подумайте нічого підозрілого.

Далі — оглядали лікарі. Мацеста повинна допомогти. Домовилися про все. Через п'ять днів у ванні робитимуть

масаж, виноситимуть під пальми вдень у спеціальних кріслах. Пропущені дні продовжать. Зроблять постанову про те, що потрібні $1^1/_2$—2 місяці лікування, а не місяць, і пошлють в ЧОК ВКП[2]. Уже сидить під час обіду контроль — сестра — і підганяє їсти. Зразу побачили, що не їм, а їм утричі більше, ніж у вас з дорожньої голоднечі. Годують п'ять разів на день, на заріз — о нещастя моє!

Дали сусіда, чудового товариша, члена президії Московської Контрольної Комісії, старого більшовика тов. Меркулова, є про що поговорити.

Ну, нема жодної невдачі! Сплю добре. Вночі мертва тиша, цілий день відчинені вікна. Ось де я відпочину. Люба Катуню, шкода, що ти не тут, тут ще красивіше, ніж у Сухумі. Я як згадаю твої страждання[3], мені тяжко стає, люба моя сестричко, хороша моя. До вас прохання до всіх: до Раї, Льолі, Люби, Каті, мами — писати мені. Не жалійте паперу, пишіть усі, мої хороші. Це приноситиме мені радість. Пишіть про все: і про хороше, й про погане, *не приховуйте нічого.* Я чекаю від вас листів, бодай кількох слів. Відповідатиму вам, незважаючи, що болять очі.

Катусю! Від цієї дивачки Журавльової з пароплава одержав листа. Ось скоростигла любов! Мабуть, у неї лінії руки *незвичайні.*

Льоленько й Раєчко, добре, що не поїхали. Змучилися б, хоч і краси багато, але не такий комфорт — шторм.

Мила Любо [...], якими далекими здаються минулі дні. [Кілька слів нерозбірливі].

Як хочеться, щоб ви покинули ненависне гніздо і тут, у дружній сім'ї, передихнули — серед гір і [слово нерозбірливе].

Цілую. *Коля.*

20 червня 1928 року.
Сочі, Стара Мацеста,
сан. № 5, кімн. № 2.

[1] Листа адресовано родині Мацюк, де після від'їзду на курорт М. Островського лишилися його мати Ольга Йосипівна та сестра Катерина Олексіївна.

[2] Чорноморський окружний комітет ВКП(б).

[3] З Новоросійська на курорт у Сочі Островського супроводжувала сестра Катерина Олексіївна. Пароплав, на якому вони пливли, попав у сильний шторм.

39

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[1 серпня 1928 року, Мацеста.]

Люба Шуро!

Один день тільки, як тебе нема.

Тільки один день.

Позавтра я пересунуся до міста, але дні в мене пусті, якісь невиразні.

Погано звикати до людей, ще гірше давати рости дружбі, товариству в таких бродяг, як я, бо завжди важко, коли життя цих друзів забирає. Крапка.

Я багато писатиму. Все писатиму тобі, вже не нарікай на їхній бандитський тон.

Сидить біля мене Паньков [1] — говорить, а я думаю: де ти їдеш і що думаєш.

Братку любий, Шуро,— так небагато тебе знаю, а такою рідною стала. Крапка.

Чекай великого листа про все.

М. Островський.

1 серпня.

[1] М. В. Паньков (1893—1939) — український письменник, у ті роки працював у Наркомосі України. Познайомився з Островським 1928 року в санаторії № 5 на Старій Мацесті.

40

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[8 серпня 1928 року, Сочі.]

Шлю привіт тобі, тов. Шуро!

Цього листа я пишу сам. Давай умовимося ось про що. Мені, ти знаєш, трудно читати листи. Отже, звичайні листи мені читає Рая. Якщо в нашому листуванні будуть від тебе листи до мене особисто, де можуть бути ті чи інші партновини й повідомлення, розголошення яких взагалі небажане, листи, які я повинен читати сам (адже цілком

можливо, що Раї необов'язково знати), то такого листа ти позначиш припискою «особисто», їх я читатиму сам. Крапка.

Так само й відповідати; ти ж бо розумієш, люба Шуро, що ясно, як день: коли б я свої думки й рішення мусив передавати тобі через чужу руку, то я тобі нічого не писав би; ні ти, ні я не могли б ні про що написати, як не своя рука, а хтось третій слухає й пише, адже правда?

Потім не пиши ти заголовків «тов. Островський», я ж тебе зву простіше й дружніше «тов. Шура». Це пусте, звичайно, але ти пиши хоч би м'якше. Крапка.

Твого листа з Москви одержав. Беру до уваги всі твої кроки в собезівському питанні [1], я тільки думаю про ніжки «китайського фасону», їм-то найменше треба відповідати за все, а от їздити тобі знову з Ленінграда до Москви не так зручно. Зрештою я взявся на облік у місцевій страхкасі, і вчора був лікар, обслідував здоров'я, повторно оглянув і зробив висновок, що й тепер у мене втрата працездатності на 100%, і поставив 1-шу категорію інвалідності (це найвища, яка вимагає сторонньої допомоги). Тепер говоритиму з працівниками страхкаси про розмір пенсії. Як видно з попередніх розмов із лікарем — це велика морока, трохи чи не до Головсоцстраху треба волокитити і т. д. і т. п., мовляв, минули строки оскарження, чому раніш не заявили і т. д. Взагалі я незабаром з'ясую всі волокитські сходи, які треба буде пройти, і почну їх проходити, а поки що я постараюсь одержати хоч 35—50 на повсякденне життя. Тут, Шурочко, все ще старий радянський апарат, поки що не оновлений, усе мертвечина, відчувають, що не сьогодні-завтра потурять [їх] у шию, і працюють аби день до вечора. Вольмер [2] весь час у від'їзді, то тут, то там. Взявся на облік райкому, поки що не прикріпляли до осередку, бо я перший час буду відпочивати, та й очі не дають працювати. Квартира малюсінька, але багато вікон і світла, готує Рая надворі. Хазяїн — робітник-тесляр, хороший молодий хлопчина, загалом нічого. Поряд станція, поряд лікар живе, страхкаса, отже, не помремо; найкраще те, що здоров'я поправляється, вже можу сидіти без чужої допомоги на ліжку, незабаром думаю лежати на боці, мені віриться, що ще, можливо, я цього року стану на милиці; коли я виїхав з Мацести, почав більше їсти й міцно спати по 12 годин на добу, не прокидаючись по сто разів, як на курорті. Взагалі ж щодо здоров'я —

плюс, усе інше не так важить. Раї щонеділі даю «вихідний день», примушуватиму йти на пляж загоряти, все одно я можу пробути довго без неї. Треба відверто сказати тобі, Шурочко, що Раї скучно за Новоросійськом, за друзями (дружками) тощо.

Тут ще друзів нема. З осередком не ознайомились, читаємо разом газети. Між іншим, Рая розповідає, що й на курорті, частково й тут штампована обивательщина вирячує на неї очі, ніяк не розуміючи, що ми чоловік і жінка [...].

Тов. Шуро, я цілком вірю, що ти частину свого відпочинку віддаси на листи до мене, де писатимеш про роботу, життя та всі новини свої, це буде зв'язок з зовнішнім світом і велика моральна підтримка.

Хто знає, адже коли хвороба не зажене мене до краю, може статися, зустрінемося ще в іншій обстановці боротьби й роботи в нашій рідній партії. Я ж бо тільки цим і живу, самотній, безпритульний.

Чекаю від тебе вістей.

М. Островський.

8 серпня 1928 р.

[1] О. О. Жигірьова (див. адресати) клопоталась про збільшення пенсії М. О. Островському.

[2] М. Т. Вольмер-Костенко — секретар Сочинського міськкому ВКП(б). У романі «Як гартувалася сталь» виведений під прізвищем Вольмер.

41

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[*20 серпня 1928 року, Сочі.*]

Любий дружок тов. Шуро!

Пишу тобі всі ті маленькі новини, які в мене є. Не дивуйся, що нерозбірливо і є неправильно написані слова, я-бо зовсім не бачу, що пишу. Позавчора одержав виписку з протоколу ліккому ЦК ВКП(б). Цього року відмовлено в лікуванні.

Учора був Чернокозов з жінкою [1]. Поїхали. Видужав і трохи ходить без милиць. І він і я вважаємо постанову ЦК правильною. Це зрозуміло, всі місця зайнято на 120% [...].

Раєчка 25 серп[ня] піде на райконференцію Нархарчу [2], її вже починають втягувати в громадську роботу.

Починає ходити на пляж загоряти, настрій у неї вирівнюється, не знаю, чи надовго.

Зв'язку з товаришами не маю.

Здоров'я крупинками *поліпшується*. Сиджу по 2—3 години на ліжку, скоро Рая витягне на стільці на балкончик у двір. Одне паскудно — це очі,— не бачу писати, читати ні чорта. Праве не бачить на 98%, а ліве дивиться на 15%.

Я страшенно не люблю нікому писати про свої хвороби, але цю коротку інформацію я даю тобі до відома.

Тепер треба трохи поскімлити.

Після твого й Чернокозова від'їздів я ще більше «осиротів», у мене трохи знизився загальний моральний стан. Це, звичайно, тимчасова хандра. Я вже давно давав собі слово не заводити в теперішньому становищі друзів, бо я їх завжди втрачаю (тобто не втрачаю морально, а територіально), і завжди за їх від'їзд відпокутує моє сердечко (один лікар напатякав мені, що в мене порок серця і катар верхівок легень).

Бреше він чи не бреше, це мене мало турбує — нехай хоч 33 пороки (тільки не соціальних пороків, а серцевих), ходили б лише ноги, а пороки почекають. Ну отак я, значить, іноді нагаяю, коли подумаю про себе, про Чернокозова, та це буза.

Я одержав усі твої листи і сподіваюсь, що навіть тоді, коли робота затягне тебе по горло, ти все ж мене не забудеш.

Я розгубив потроху всіх друзів минулих літ, і тих двох дружб нових — тебе й «батька» [3] — я не хочу і не зможу втратити, бо мені ваші листи допоможуть відчувати живих людей та пульс роботи моєї партії.

Тут, безумовно, після такого розгрому громадське життя ще не розгорнулось, організація ще не оправилася від чистки — припливу нових сил поки що нема [...]. Якби в мене була хоч крихітка сил рухатися та очі, я б що-небудь робив. Те, що я сліпну,— це факт. Але, звичайно, живої людини поки що нема. Передай мій привіт синочкові

і скажи, що й його чекатиму разом з тобою на той рік влітку, і скажи йому, що я його і його маму теж люблю.

Тисну Ваші руки, велику й маленьку.

Островський.

Привіт від Раї великий.

Сочі, 20 серпня

[1] Х. П. Чернокозов (див. адресати); Парасковія Андріївна Чернокозова — його дружина.

[2] Районна конференція профспілки працівників народного харчування.

[3] Х. П. Чернокозов.

42

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[25 серпня 1928 року, Сочі.]

Люба Шуро!

Лежу сам. Рая бере участь у райконференції Нархарчу. Щодо громадської роботи Раї — залучення її в роботу профспілки іде вперед,— робота ця крок за кроком втягує її; ясно, що мені дедалі більше доведеться залишатися самому, але тут не може бути ніякої й мови — тим паче, що перед Раєю стоїть питання про вступ до канд[идатів] ВКП(б) — вона останній рік у ВЛКСМ (їй 23 роки), і я закінчую політичну підготовку, потрібну для неї.

Як робітницю (4 роки фізичної праці) її безперечно приймуть, тим більше що тепер організація поповнюватиме ряди робітниками.

За період мого політично свідомого життя в мене є цілий ряд робітників і робітниць, залучених мною до партії; на жаль, я не маю тепер з ними зв'язку, але всі вони зараз, як я знаю, стали хорошими партійцями. Для мене завжди була радість, коли я втягував у нашу сім'ю індивідуальною роботою кого-небудь із тих, хто раніше залишався осторонь (організаційно) ком[уністичного] руху.

А є ж товариші, які не пам'ятають жодного випадку обробки, виховання і залучення до партії — є механічне давання рекомендацій, але це не те.

Тепер, коли я хворий, я більшу частину свого ентузіазму в ті періоди, коли кошмарні болі давали мені можли-

вість відпочивати, віддавав і віддаю тим кількомробітникам, які мене оточували (в даному разі Раї), для того щоб робітничу свідомість, яка [в них] є, повернути й закріпити в напрямі боротьби за нове життя, і я бачу наслідок цього і той факт, що в прийдешніх боях з нами будуть ще один-два віддані партійці. Все це крихіточки — дуже мало, але більшого я не маю сил робити. Крапка.

Тепер про буденне.

Одержав твого листа (про розмову з Ом[еляном] Ярос[лавським]) [1]. Ти, Шуро, даремно нервуєш. Ярославський, мабуть, правильно наводив приклади, що партія неспроможна всіх покалічених товаришів лікувати — адже він, мабуть, так казав тобі, тим паче що я ж цього року дістав таку велику підмогу на курорті; я особисто думаю, що й до товаришки Смідович [2] тобі зараз *ні в якому разі їхати не треба.* По-перше, всі неправильні справи (питання про пенсію тощо) будуть переглянуті, і тільки аж коли бюрократизм триватиме і ні чорта не буде зроблено, тоді мені доведеться вдатися до великих підойм у ЦКК та НК РСІ [3]. Але поки що нема підстав туди звертатися.

Щодо повторного лікування цього року — це розкіш своєрідна, і нею стомить, це теж факт.

Ти подумай, тов. Шуро, Вольмер цілі дні у від'їзді. Чернокозов 18-го залишив листа для нього, і Рая вже 6—7 разів була, а його все нема, аж сьогодні з'явився. Вона пішла на конфер[енцію] і зайде до нього,— що-то товариш скаже.

По совісті признатися тобі, дружочок, мене бере великий сумнів, що за тутешньої анархії хлопці дотримають даного слова про надання мені комунальної кімнати. Я розмовляв з Чер[нокозо]вим про це. Він каже, що секретар — людина путяща, ніколи не може бути, щоб не додержав даного слова. Поживемо й побачимо, як ти пишеш.

Тов. Шуро, ти, як тільки з'ясується питання про твою роботу і взагалі будуть ті чи інші новини, напишеш про них, про ці живі кусочки роботи мене повідомляй.

Сволотні очі мої все такі самі, саботують — пишу, але, вбий, не бачу, що пишу. Боюсь, що написав слово на слово, а ти нічого не розбереш і тільки лаятимеш мене, ти вже прийми в амністію все.

За «Правду» спасибі, а то, знаєш, тут так: один [номер] є, другого нема — буза.

Ще одне прохання до тебе: купи в книгарні де-небудь розрахункову книжку, а то в Сочі нема (тут багато чого нема, а дорого, як у Парижі), потім пришли анкети для вступу до ВКП(б). Все це можна в «Огонек» загорнути і бандероллю (10 коп.) послати.

Пробач, дружочок, за надокучання!

Міцно тисну твою руку.

Привіт синочкові.

Привіт від Раї.

Коля Островський.

Сочі, 25 серп. 1928 р.

[1] О. М. Ярославський (1878—1943) — секретар партколегії ЦКК при ЦК ВКП(б).

[2] С. М. Смідович (1872—1934) — член партійної колегії ЦКК при ЦК ВКП(б).

[3] Центральна контрольна комісія і Народний комісаріат Робітничо-селянської інспекції.

43

Д. О. ОСТРОВСЬКОМУ

[29 вересня 1928 року, Сочі.]

Рідний мій братухо!

З глибоким сумом дізнався щойно про смерть твоєї донечки Марусі. Що значать слова — коли вже немає живої маленької істоти? Але, знаючи про твоє величезне горе, не можу не сказати тобі тих слів рідних від любимого й люблячого тебе молодшого брата, який казав тобі: твоє горе — моє горе.

І я без слів, але міцно-міцно стискую твою робочу руку і кажу тобі, що гаряче, неподільно люблю тебе, мій хороший друже й товаришу в житті і боротьбі. Стискуй серце міцніше, кріпи нерви, загартовуй свої почуття, бо в майбутній боротьбі кривавій ми ще багатьох рідних нам втратимо, можливо, й самі загинемо.

Знай, що тут, у далекому Сочі, б'ється рідне сердечко твого найкращого друга.

Микола Островський.

29/9—28 р.

44

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[29 жовтня 1928 року, Сочі.]

Товаришко люба!

Чому стали рідкими твої листи? Певно, робота забрала весь час, ці перерви можливі, мені вони здаються великими, мабуть, тому, що мені ніхто не пише або я лише з тобою тісно зв'язаний, засипаю тебе розповідями про кожен майже день свій, іншим не пишу через сліпоту. Можливо, ці низки листів тебе втомлюють та відбирають корисний час, але тоді ти мала б про це написати. Ні тобі, ні мені не личить займатися китайськими чемностями; якщо набрид, то скажи, і я трохи прикручу гайки, зовсім не писати відмовляюся — буду, та не так густо. Крапка.

Тепер почну. Уже 3 дні живемо по-буржуйському: велика, повна сонця кімната — 3 вікна, електрика і навіть... водопровід (качати його треба тільки самим). От де я дихаю на повні груди і милуюся на сонечко, якого не бачив 26 днів. Цей погріб, де я жив, так гнітив мене і фіз[ично], і морально. *Я лишаюся тут на зиму.*

На це є дві причини.

1) Боротьба з колишніми власниками ще не закінчена, ми завоювали тільки один будинок, вони ще укріпилися в другому (один № 9 в одному дворі), і робітники просили як-небудь влаштувати, щоб довести справу до кінця, мій переїзд їм небажаний; 2) це те, що мене мали переселити до міста, в кімнату, з якої вони [хотіли] викинути родину робітника (малі діти), що незаконно вселився в неї. Моє глибоке переконання (на 3-місячному досвіді), що «законно» тут ніхто не зможе добитися квартири, і вселитися в кімнату, з якої викинуть безробітного робітника з родиною, я відмовився.

Кімната моя поряд з санаторієм «Червона Москва». Правда, Раї далеко ходити на збори, але нічого не вдієш.

Зате як тут гарно, Шурочко! Ось де ми відпочинемо влітку, дружок. Гляди, Шурочко, якщо ти з синочком не приїдеш сюди, я з тобою на смерть полаюся,— десять хвилин ходьби до моря навіть для ніжок китайських, малюсіньких,— це можливе навантаження, це ближче, ніж до ванної в Мацесті. Тут великий сад. Ти знаєш, Шурочко, якщо навіть ми з тобою лікуватимемося в Мацесті, в

цей час твій синочок купатиметься й загорятиме на пляжі, який за 200 сажнів від нашого будинку, а потім і ти після санаторію відпочинеш тут. Правильно я кажу, ти неодмінно прочитай синочкові цю частину мого листа, і хай він не дає тобі спокою, поки ви не сядете в поїзд маршрутом Ленінград — Сочі. Нехай Льоня [1] не дає тобі спокою, а то ти можеш «забути» або щось таке ще.

Коли я жив у погребі, то туди вас кликати — сміхота, а тепер я капіталіст, є громадище (як на мій вузький кругозір) кімната.

Чи ти розбираєш мої листи?

Тепер про інше. Лише тепер почуваю я, Шуро, як я втомився від усієї тутешньої мороки з буржуями. Скільки тут непробитих стінок! Справді тут осине гніздо уламків старого світу, тут потрібен цілий загін передових більшовиків, активу, непримиренних класово, навіть жорстких і непохитних; якби я міг з тобою поговорити, я б передав усе, але на папері не розкажеш. Я всією своєю гарячністю встряв у метушню й нервоз — страшенно страждаю від того, що не можу сам бігати й трусити за горло геморойних бюрократів, та незважаючи на те, що апарат замість допомоги робить усе, щоб зневохотити робітників будоражити запліснявілі гнізда, незважаючи на це — недарма витрачаються сили. Ми вже завоювали в колишніх шахтовласників 8 квартир.

17 чоловік мають де жити, і я переконаний, що ми цих білих гадів випремо й з другого будинку. На які тільки хитрощі треба йти, щоб добитися свого! Вчора були бурхливі збори житлоколективу, є тут і партійці, 2[-є] таких хлопців, вони живуть у прекрасних квартирах і кажуть: «Киньте, однаково нічого не доб'єтесь, а ми — наша хата скраю, я, каже, хворий і втомився — ну його, всю цю боротьбу, к бісу».

Якби ти чула, як я їх крив тут. Учора примусив їх погодитись на такі «хитрощі». У спільну кухню (міститься в підвалі) вселяємо робітника, бідняка туберкульозного, з дітьми й дружиною. Коли його вселять, то зараз же почнемо бомбардувати ВМГ [2], виконком і прокурора і т. ін., що неприпустимо пролетаря, колишнього червоного бійця, хворого, [примушувати] жити в підвалі, і цим ударимо першим снарядом у другий будинок — одноповерховий, де засіла Бабкіна, буржуйка, і ми закличемо комісію і доб'ємося, щоб його оселили в прекрасній кімнаті буржуй-

ської квартири, а раз проб'ємо, то й зовсім попремо гадів геть.

Псує трохи справу — це боязнь працівників «псувати гарні відносини з вищестоящими товаришами». Може, я не маю рації, але мені незрозуміло: чи добре для керівного товариша своїх дітей 4 і 7 років учити французької мови (50 крб. на місяць) і вчити на власному роялі (1500 крб.) тощо.

Є й моменти з чеховських картинок, наприклад: тиснемо на недорізаних буржуїв, стискуємо їх, а вона, буржуйка-«француженка», галасує: «Я зараз же побіжу до мадам Бєлокон, і побачимо, що буде», або «мадам така-то обурена вчинками...» [3].

Сочі, Пушкінська, 9.
29 жовтня 1928 р.

[1] Син О. О. Жигірьової.
[2] Відділ місцевого господарства.
[3] Кінця листа немає.

45

Д. О. ОСТРОВСЬКОМУ

[1 листопада 1928 року, Сочі.]

Дорогий Митю!

Звертаюся до тебе з таким проханням: якщо в тебе є вільних 20—25 карбованців, то я прошу тебе вислати їх мені. Якщо їх нема, то я постараюсь якось викрутитись. Я чекаю з Москви постанови Головсоцстраху про пенсію, а поки що треба купити дров і т. д.

Коли я одержу збільшену пенсію, то я тобі зможу незабаром повернути грошенята. Ось яке моє прохання.

Ми чекаємо маму. Як там у вас іде життя й робота? Про тутешнє життя й роботу в мене негарна думка. Обростають деякі хлопці й оточують себе різними підлабузниками й барахлом. Нема пролетарської непримиренної ненависті до чужих елементів. Я тут по вуха поринув у боротьбу. І сили мої тануть, і дуже мені прикро, що лежу і сам не можу працювати. Багато, рідний братухо, роботи, ще багато боротьби, і треба міцніше тримати прапор Леніна.

В партії подекуди помітно правий ухил. Дехто з партчиновників хоче занедбати заповіти Ілліча й розгвинтити гайки. Нам, робітникам-комуністам, треба боротися нещадно з цим. Усім тим, хто за поступки буржуазії, дати по зубах. Треба також струсонути тих, хто дуже вже забюрократився і став гадом. Партія кличе нас на боротьбу, і ми повинні звільнитися від непотрібного мотлоху, а тут його до біса.

Привіт від Раї.

Коля.

1 листопада 1928 р.

46

П. М. НОВИКОВУ

[2 листопада 1928 року, Сочі.]

Любий Петю!

Ти знаєш причину, чому я так рідко тобі пишу. Мене вдарило по голові ще одним безжальним ударом,— праве око осліпло зовсім. У 1920 році мені осколком розбило череп над правою бровою й пошкодило око, та все ж воно бачило на 4/10, а тепер воно осліпло цілком. Майже три місяці горіли обидва ока (вони зв'язані нервами: коли одне болить, то й друге за ним), і я 4½ місяця ні газети, ні книги, ні листа прочитати не можу, а пишу навмання, не бачачи рядків, по лінійці, щоб рядок на рядок не наїхав. Ліве око бачить на п'ять сотих, одну двадцяту частину. Доведеться робити операцію — вставити штучну зіницю — і носити сині окуляри.

Тепер я в темних окулярах весь час. Подумай, Петю, як тяжко мені не читати. Комвуз мій пропав, я заявив про неможливість через сліпоту вчитися далі і взагалі не знаю,— коли мені не пощастить повернути око, хоч одне, щоб діяло, то доведеться мені розв'язувати дуже важкі питання. Навіщо тоді жити,— я, як більшовик, повинен буду винести рішення про розстріл [...] організму, який здав усі позиції і став цілком не потрібним нікому: ні суспільству, а тим самим і мені [...]. Ці клітини тваринні не хочуть працювати, і я їх ненавиджу. Мені по моєму єству потрібні залізні, тривкі клітини, а не така наволоч.

Мені лікарі обіцяють, зробивши операцію лівого ока, повернути йому ту кількість зору, яка потрібна для читання. Але я ненавиджу лікарів — жодного з них не вважаю здібним до справжнього мистецтва — партачі.

І от у період такої безвиході я ще поринув з головою в боротьбу. Ти знаєш, у нашій партії став небезпекою правий ухил — здача непримиренних більшовицьких принципів — відхід до буржуазії. Ніякому гадові й гадам не дозволимо ленінських заповітів ламати, і якби в мене [були] сили, то я б працював і боровся, а то тільки писання та мучення. Зажиріли деякі типи. Підлабузників повно, треба струсити всі нарости; більше робітничих свіжих сил — міцніше сім'я пролетарів-більшовиків. Багато б я тобі розповів, та немає сил.

Любий Петю, одна радість лишилася в мене — це радіо, без нього безрадісне і вбоге тяжке життя; я ніколи не був багачем, і побутові тупики я з дитинства всотав у себе, і те, що жерти нема чого, як людині хворій треба,— це все буза, та коли треба відмовлятися від «поживку для душі», то я не можу. Петю, я знову навантажую тебе проханням. Поставив я радіо, з трепетанням серця чекав, ось зараз почую: «Алло, алло», а вийшло казна-що. Далеко, братку, Москва й інше. Працює мій одноламповий БВ тільки при 2-ламповому підсилювачеві, тоді дуже добре чутно, а так тільки берегову радіост[анцію] чую, матюкнувся я щосили та ще згадав бога, але чутність не збільшилась. Тепер я тебе прошу, піди, Петю, в Держшвеймашину,— вона торгує радіо,— і спитай, скільки коштує 2-ламповий підсилювач до приймача БВ, також і лампи «мікро», і чи можуть вони мені їх вислати. Якщо можуть, то напиши, Петю, скільки все це коштуватиме, і зразу ж напиши мені. Не подумай, Петю, що я через радіо збожеволів. Ні. Але ти мене зрозумієш, що я так загнався в кут і морально і фізично, що приймач став для мене єдиною радістю й другом тут, у цьому сонному Сочі. Тут стільки недорізаних гадів. І ось, Петю, знай, що я чекаю, мій рідний товаришу, я чекаю двох — твого листа про твоє життя й роботу та довідку про радіо.

Міцно тисну твою руку. На наступне літо, якщо ти не приїдеш до мене, то я тебе не визнаю за людину. Всім своїм передай привіт. Адреса: Півн. Кав., м. Сочі, Пушкінська вул., № 9, кв. 1.

Твій *Коля.*

2 листопада 1928 р.

47

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[*Листопад 1928 року, Сочі.*]

Люба Шуро!

Коротко повідомляю останню новину.

Перший період боротьби — виселення буржуазії — закінчено. Треба заспокоїтися, дуже вже багато сил пішло на жорстоку сутичку. Перемога залишилась за нами. У домі зостався лише один ворог, буржуйський недогризок, мій сусід. У безсилій злобі [...] не дає нам опалювати, і я сиджу у холодній кімнаті; моє щастя, що стоїть прекрасна погода, а то я б замерз. Хтось із цих бандитів кинув мені камінь у вікно — цілився в голову, та погано, розбилася тільки шибка; це вже не перше бомбардування. Користуючись моєю безпорадністю, коли Раї немає, починають мене атакувати камінцями. Це нікчемні спроби чимось помститися. Хай їм біс, це все дурниця. Всі ми втомилися жахливо, став ненависний апарат, який зробив усе, що міг, аби перешкодити, дістав і я кілька разів по зубах, дав здачі — усе поки що закінчилося листуванням. Права небезпека тут має живе відображення, тут непролазні купи роботи і боротьби, але це не з моїми силами. А писати для того, щоб люди зневажливо посміхалися і рвали листа, не варто. Піднятися ж і трусити за душу геморойних бюрократів несила, тому треба заспокоїтися. Знаєш, на папері усього не розповісти, папір поганий конспіратор, зустрінемося — про все розповім, і я певен, що ти підтвердиш мою політичну організаційну лінію, а тим часом я вимотав усі шматочки сил і треба заспокоїтися.

Тепер стають на порядок денний різні побутові питання, суто особистого характеру, як опалювання, установлення радіо і т. ін., розв'язавши які, життя повинно піти нормальним порядком.

Ти мусиш мені написати великого листа про внутріпартійне життя, я остаточно відірвався від поточних подій, сліпота не дає можливості читати, а Рая закрутилася в колі громадської роботи. Я, нарешті, докопався до невичерпного джерела нашого бюджету, я, дурень, навіть не задумувався раніше, як на скромну пенсію витримували життя; і коли, нарешті, учинив чекістський допит Раї шляхом перехресних питань, з'ясував таке, що нас безперебійно

постачає відділення Держбанку на Василівському острові. Що ви на це скажете, тов. Жигірьова? Якби я був віруючим, то сказав би із священного письма: що «усяке даяння є благо і всяк приносящий його благословен богом», але через те, що я не піп, а матеріаліст, то я можу тільки вказати тобі на твоє марнотратство і безгосподарність — давати таким типам, як я, під виглядом позички гроші — безнадійна справа. Годі бути диваком, ти добре знаєш, як я ставлюся до цього, мені лишається тільки міцно, міцно потиснути твою руку, будемо сподіватися, що держава звільнить тебе від такого несподіваного явища.

Микола.

Привіт Льоньчикові, хай пише іноді про свої справи.

P. S. Маю до тебе *термінове* прохання. Наведи довідки в електротресті, чи є в них електричні плити і яка їхня вартість, і, як тільки довідаєшся, відразу ж напиши мені. Якщо вони є, то чи не зможеш ти мені прислати таку телеграму: Сочі, Пушкінська, 9, Островському. У тексті повідом тільки цифру вартості. Я вже знатиму, що вони є і скільки вони коштують. Я дістав дозвіл на встановлення електроплити і сподіваюсь добитися у комунгосподарників на її придбання. А терміново тому, що починається холод, а писати запити у ДЕТ [1] означає чекати місяцями відповіді. Якщо ти нічого не відповіси, я знатиму, що плит немає.

Листопад 1928 р.

[1] Державний електротрест.

48

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[16 листопада 1928 року, Сочі.]

Люба Шуро!

Одержали всі твої листи. Я був затурбувався, що немає листів від тебе, і подумав, чи не втомилася ти від листування.

Тепер я повинен покаятися. Сьогодні я надсилаю тобі телеграму про електроплиту — 110 вольтів напруги. У вас

там вона коштує, кажеш, 19 карбованців. Ця плита хоч і забирає більше енергії, та вона швидше нагріває [...]. Мені дали дозвіл встановити й сказали, що вартість енергії буде не дорожча від дров. Тут віз дров коштує 10 карбованців. Треба чотири вози на зиму. Це більше, ніж електроенергія на плиту.

Але ж топити дровами нам немає де. Адже сусід — «білий», не дає топити й сам не топить спільну грубу, а щоб вижити мене або просто від слинявої безсилої люті на більшовика поставив собі залізну. Моє щастя, що стоїть чудова погода, сонячно, хоч ночами й холодно. Зате вдень, як навесні. А були б холоди, я був би в тяжкому стані. Та й так усе барахло лежить на мені. Ось у яких рамках відбувається класова боротьба.

З цілого ряду причин я не можу тобі *написати всього, що тут робиться*. Пишу тільки 10%, решту напишу тоді, коли зможу, або як побачимось, або коли більшовицька мітла вимете звідси всю гнилизну й гидоту.

Як би я хотів з тобою зараз побути, поговорити — відпочити в колі товаришів-більшовиків, заспокоїти розкручені гайки. Мені інколи так боляче і морально і фізично від мого безсилля, що й не переказати. Уяви, Шуро, що навкруги тебе йде боротьба, а ти прив'язана і тільки можеш бачити це. Я тебе дуже прошу, ти нікому більше ні слова сюди не пиши про мене — це зайве і тепер неможливе, оскільки я став майже ворогом їхнім.

Ідеться, звичайно, не про мене чи якусь там кімнату, грубку і т. д. і т. ін. Це все відійшло в непам'ять,— ні, йдеться про праву небезпеку, вона тут яскраво виражена.

Ти читала доповідь т. Ярославського на останньому пленумі ЦКК про те, що в Чорноморській окрузі в апараті сидить 30% ворожих нам елементів. Це, безумовно, Ярославським не перебільшено. Я вже не кажу про підлабузників, про геморої̈дальних бюрократів, про «небажання псувати відносини» з вищестоящими і т. д. і т. ін.

Буде час — я напишу конкретно. Зараз я навіть не певен, що мій лист дійде до тебе цілим. Чорт з ним, це не так важить, важить те, що в такому глухому закутку нема пролетарських кадрів.

Я особисто зайшов у фізичну безвихідь, витратив усі наявні сили, і крапка; далі йде все некорисне, отже, непотрібне, я вже дістав, що треба, можу ще, звичайно, дістати і виключення, і висилку, та це все не під силу; через свою некорисність я ж і так кілька місяців живу ненормальним

збудженим життям, а я ж повинен набирати сили, щоб бути корисним нашій партії, нашій рідній партії.

Я думаю, що ти мене вишпетила б за це,— Рая погрожує все тобі описати і лає мене безпощадно, погрожує тобою, як єдиним, кого я «боюся», і я багато з нею розмовляв і дав слово спинитися на «тих досягненнях», які маю. Найбільше за всіх мене штовхають на це несамовиті контузійні болі голови та сердечко, яке вибиває після кожної сутички 128 ударів на хвилину.

Пиши, рідна Шуро, пиши, мій друженьку хороший, твої листи мені потрібні; привіт Льоні, поздоров його від мене.

Коля.

Тепер я хочу сказати кілька слів про мого товариша — Раю, про її зростання. В мене всі негоди забуваються, Шуро, коли я спостерігаю, як зростає й розвивається молода робітниця. Це моя політична вихованка, і мені дуже радісно, що зростає нова людина — вона тепер з головою поринула в роботу. Вже перелічивши всі роботи, ти можеш судити про все. Вона профделегатка, профуповноважена по Нархарчу, делегатка жінвідділу, секретар загальноміських зборів і на останній райпрофконференції обрана кандидатом у члени радпрофу, працювати почала в секції РСІ і днями, як швачка за фах[ом], керуватиме школою крою і шиття спілки Нархарч. Тепер у неї немає дня і вечора без засідань, зборів тощо. Вона прибігає радісна, повна завдань і доручень, і ми обоє працюємо над їх розв'язанням — зараз підготовка до перевиборів міськради, вона метається й бігає.

Добре буде, коли до міськради ввіллється нова, світла хвиля робітників.

Я й не думаю зупиняти бодай на крихту цей Раїн рух; усім, чим можу, підтримую цю зростаючу пролетарку. Одне тільки неминуче — це моя самотність і те, що 30 газет не прочитано, бо я не бачу, і я відстав від життя на місяць — але це неминуче. Адже я знав і знаю, що я муситиму підготувати Раї відхід на громадську роботу цілком коли-небудь.

Вона напередодні вступу до ВКП. Я дав їй свою рекомендацію. Мене-бо тут, хоч у нас обопільні удари, не вважають за поганого хлопця [...].

Коля.

16 листопада 1928 р.

49

П. М. НОВИКОВУ

[19 листопада 1928 року, Сочі.]

Любий Петю!

Щойно одержав твого листа. Якби кожен лист не завдавав стільки гострого болю моїм очам, я писав би тобі часто, бо хочеться поділитися багато-багато чим. Але обмежимося тим, чим можемо. Питаєш, чи я ходжу на милицях? Я з грудня 1926 року лежу нерухомо на спині, не сходячи з ліжка і не маючи можливості повернутися на боки. З очима відбувається спайка зіниці і затягнення плівкою. Операція має бути така: проріжуть у рогівці отвір — це й буде додаткова зіниця.

Ну його к бісу, всі ці болі й хвороби, гидко й ненависно про них писати. Один убивчий факт — це я [за] п'ять місяців не прочитав нічого. Я з усіх сил стараюсь знайти якусь моральну поживу, щоб пекельно злиденне життя бодай трохи наповнити змістом, бо ти мене зрозумієш, Петю, не можна виправдати саме життя. Якби ти був тут, я б тобі міг багато розповісти. Залишаю все до того моменту, коли побачу тебе тут, у мене, влітку майбутнього року. Тут гарне, добре місце, і можна відпочити куди корисніше, ніж у Євпаторії. Я вірю твоєму приїздові до мене, але тільки на 10%, 90% — туманні й неясні.

Якби ми жили з тобою разом, ти увійшов би вже у життя більшовиків організаційно і багато живого вніс у своє життя, не кажучи вже про наступні бої. Організаційно для тебе — це зараз важко (я кажу про вступ до ВКП(б), але я все-таки хочу, щоб ти поставив це в упертий порядок денний своїх днів. Шкода, я не старий партієць, проте рекомендацію з п'ятирічним партстажем я тобі завжди напишу і засвідчу, якщо це потрібно буде і якщо не знайдеш там. Але потрібна активна громадська робота з твого боку, інакше службовця не приймуть. Напиши докладно, які думки в тебе щодо цього. Якби ти вступав до ВЛКСМ (омолодись терміново), я дав би тобі солідну рекомендацію з 10-річним стажем. Фролові Вас[ильовичу] передай міцний привіт, скажи, що ніким не захоплююсь, живу по-спартанському і т. д. і т. ін.

Тепер, Петю, знову про радіо. Я писав тобі дізнатися про дволамповий підсилювач для приймача системи БВ.

Він, цей підсилювач, згідно з чутками, коштує 28 карбованців. До нього потрібні дві лампи системи «мікро». Коштує лампа 3 карбованці 25 копійок. Одна лампа потрібна про запас. Мій приймач БВ без підсилювача не приймає, а тут, у Сочі, нічого немає. Навіть простого мідного дроту. Я весь замотався з цим радіо, навіть утратив сон, без нього, лежачи в ліжку (жоден гад не заходить із тутешніх геморойників), не можу. Ось чому я згадав про багатостраждального Петю і знову морочу тобі голову. Крім тебе, немає [нікого], а через те що наші апарати відповідають на запити і замовлення через 3 роки 6 місяців — за цей період я вже на небі слухатиму земні радіокапості. Я залишаю за тобою право послати мене довгою хвилею отак метрів на 1500... проте сам я, шельма, це пишу, знаючи, що не пошлеш. Ось вона, фарисейська душа людини.

Отже, повідом мене, Петрику, про все, що взнаєш, негайно. Знай, що кожного дня я чекаю від тебе цього листа. Я вже знайшов покупця на свій «пристойний» сірий костюм: зажену його, як тільки повідомиш, що є [те], що прошу, адже мені костюм зараз не носити. А настане літо і треба буде їхати, зажену радіо, куплю костюм, а потім зажену... і т. ін. і т. ін. Знаєш, є пісня «У попа була собака». То отак і тут. І сміх і горе.

У мене зараз лишились «незагнаними» револьвер і партквиток — ці речі — «неліквідне» майно, решту для легкості польотів я вже списав на видаток.

Десь у далеких нетрях московських загубилися мої справи про пенсію. Тим часом я більше живу за рахунок невичерпної енергії, даної природою. Це — молодість, рідкісна впертість, гаряче серденько і звичка до побутових ударів.

Тисну міцно руку.

Чекаю на відповідь.

Твій *Коля.*

19 листопада 1928 р.

50

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[21 листопада 1928 року, Сочі.]

Любий дружочок Шурочко!

Одержали твого листа від 12/XI. Я писатиму коротко, бо кожне слово — нестерпний біль очей. Я пишу наосліп, не бачачи.

Отже, я з головою поринув у класову боротьбу тут. Навкруги нас залишки білих і буржуазії. Наше домоуправління було в руках ворога — син попа, колишній дачовласник. Я і Рая, ознайомившись з усіма, організовуємо робітників та своїх товаришів, які живуть тут, і вимагаємо перевиборів кербуда. Усі чужі розлютилися і все, що могли, робили проти — 2 рази зривали збори. Запалилися пристрасті. Але, нарешті, 3-й раз зібралися у мене в кімнаті всі робітники й комфракція, і наша більшість голосів вибрала на голову домоуправ[ління] робітницю, енергійну жінку. Домоуправління в наших руках. Потім пішла боротьба за другий будинок ВМГ. Його після «бою» ми теж здобули, колишній голова — темна політична особа. Буржуйський лакуза приховував, напевно, весь курортзбір і наробив різних махінацій з колишніми власниками.

Ми це все розберемо. Про сусідів-панів я писав уже. Вони втрьох живуть у 6 кімнатах і кухні і ін. і ін. Їх хтось у виконкомі пасивно захищає — не можна пробити стіну, нема в тутешніх працівників непримиренної більшовицької лінії, та я битиму весь час, поки не доб'ємося. Йдеться не про мене, ні, тут боротьба класова — за випирання чужих і ворогів з особняків. Мене вже тут ненавидять усі ці колишні шахтовласники та інші гади, і міцніше зближаються робітники.

Подумай, Шуро, такий, наприклад, є тип. Розмовляє родина лише по-французькому й німецькому, він з обличчя колишній пан, співає опери тощо — всі білої кості, і... служить кучером; голову даю відрубати — колишній білий, усі ці недорізані герої за поміщиків Бабкіних. Я-бо теж служив у ЧК, душу з них геть, гадів. Перші позиції ми, т[оварищі], я і 8 родин робітників і комуністів, здобули.

Далі боротьба піде за переведення робітничих родин із підвалів у розкішні кімнати колишніх панів. У виконкомі

та ВМГ у нас підтримки нема ніякої: якась бабка ворожить колишнім людям. Тов. Вольмер, видно, хороший більшовик, але слабохарактерний.

Я тобі прямо скажу, що починаю боротьбу вже з апаратом і потроху наживаю там ворогів. Та, почавши, я вже йтиму далі. Адже робітники тоді мене барахлом назвуть, коли я через те, що сподіваюсь від працівників кімнати гарної, не схочу їх тривожити. Чорт з їхньою кімнатою — будемо жити в цьому мішку, доживемо до літа. Але я вже послав два гострі листи. І якщо не вдасться пробити діру, організуємо наступ через прокурат[уру], ДПУ тощо. Подумай, Шурочко, у дворі троє в 6 кімнат[ах] з передпокоєм, ванною, теплою убиральнею, кухнею — і поруч у підвалах робітники; там рояль грає, а тут безробіття й злидні, а хай їм біс, усім «добрим» взаєминам з головою райвиконкому та секретарем, я зроблю все, що можу, щоб хоч у невеличкому куточку тут перемогли робітники.

Дорогий друженьку Шуро, уся ця буржуазна недогризь бігає і нишпорить і, на обурення наше, знаходить підтримку в апараті. Ми кажемо, що ось буржуї живуть у державному будинку — потісніть їх, а нам нахабно відповідають: «Там нема жилої площі вільної».

Шуро! Дарма що я тут захворів і тяжко [себе] почуваю, я забуваю все, і хоч багато тривоги й хвилювань, але мені додалося життя, бо група робітників, згуртовуючись навколо мене, як рідної людини, провадить боротьбу, і я в ній беру участь.

Жду твоїх листів, рідна.

Коля.

21 листопада 1928 р.

51

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[26 листопада 1928 року, Сочі.]

Шуро — люба!

Мені не треба було б писати тобі зараз цього листа — бо пишеться він поривом і в збудженому стані, але саме в *такі хвилини* я хочу тобі писати [...].

Я все роблю, щоб увійти в спокійну колію, щоб знову мати сили розтрачені, але поза моїм бажанням життя вривається і поза моєю волею, все ж *я повинен і беру* курс на тимчасову ізоляцію, щоб остаточно не зайти у фізичну безвихідь. Адже моє сердечко, Шуро, почало битися, «як у молодого», тобто дуже гаряче й поспішно, і я мушу повернути йому спокій.

Товаришко моя рідна, ти мені писатимеш трохи частіше (якщо час дозволить), і я підлатаюся морально, бо в мене, Шурочко, хоч я й опираюся, бувають періоди депресії і занепаду морально-фізичних сил. Досі я переборював ці напливи, але щоразу все з більшими труднощами.

Коли я втрачу основну базу життя — надію повернутися до боротьби, то це буде для мене кінцевий пункт.

Іноді я з жалем думаю, скільки енергії, безмежної більшовицької упертості йде в мене на те, щоб не загнатися в безвихідь; коли б це витратити продуктивно, було б досить користі.

Подумай, моя рідна Шурочко, адже потрібні ж сили хлопцеві, щоб, бувши нерухомим і сліпим, майже самотнім (Рая дні й вечори в хороводі робіт своїх), і не засипатися. Навколо мене ходять кремезні, як воли, люди, але з холодною, як у риб, кров'ю, сонні, байдужі, нудні й розмагнічені. Від їх розмов тхне цвіллю, і я їх ненавиджу, не можу збагнути, як здорова людина може нидіти в такий напружений період.

Я ніколи не жив таким життям і не буду жити.

А пиятика — потоки алкоголю, це ж ознака занепаду, а п'ють, Шуро, смертельно, по-тваринному, по-собачому.

Я дуже хотів би тебе бачити, говорити — ти одна з тих, кому я вірю багато. Одна з тих, хто ніколи не зрадить, не забуде ленінських заповітів, ти мій старший партійний друг, і мені серед теперішньої обстановки часом необхідне товариство. Я глибоко в собі накреслив шлях — я знаю, куди й як ми йдемо, я не стою на роздоріжжі, ні, я знаю неминучість різних [слово нерозбірливе] і наривів на нашому тілі, але часом хочеться відпочити в колі друзів, як ти. Крапка.

Читав, що ти кинула курити, просто не віриться — чи вдасться це явище стабілізувати?

Шурочко! Я прошу тебе, щоб ти не слала більше грошей, ти ж цим зриваєш свій бюджет. Я про пенсію тут нічого не довідався — не прислали ще матеріалів. Одне мене радує, що коли вони призначать пенсії 47 крб.

і виплатять різницю за минуле, то цієї різниці мені вистачить, щоб повернути тобі твою дружню допомогу [...]. Я був би до тебе ще більш близьким, бо ці матеріальні недоліки мене бентежать. Прийде літо, і ми побачимося з тобою й Льонею. Про радіо не пишу, коли закінчиться монтаж — тоді повідомлю все, чи чую я Ленінград.

Привіт синочкові.

Твій *Коля*.

26 листопада 1928 р.

52

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[12 грудня 1928 року, Сочі.]

Любий дружочок Шуро!

Тільки-но прочитали мені твого листа. У нас тут стільки новин, стільки подій, що я, звичайно, не зможу всього написати навіть у величезному листі. Рая пише окремо про свої справи. Отже, тут працює комісія у справі чистки радапарату. Голова — голова крайсуду і ін. Позавчора й сьогодні в мене купа гостей. Уся комісія цілком приїхала, були Вольмер і чл[ени] бюро РК, товариші з ДПУ й ін.

На мене обрушився потік людей, які зайняті очищенням нашого апарату від різної наволочі.

Я, звичайно, не можу всього розповісти, це ми з тобою [обговоримо], коли ти приїдеш влітку, але основне я розповім.

Усе те, що я звідси писав до Москви, до краю тощо, розглядалося й доповнювалося в моїй присутності всією комісією. Не підтвердилося лише одне, а решта викрита і ліквідується. Товариші всі особисто пересвідчилися в тій обстановці, в якій я був, також холодна блокада, і каміння у вікна, і багато іншого важливішого, і дещо громадське, що не стосується мене особисто.

Мою лінію і поведінку визнано правильними — партійними, всі підлоти й обвинувачення геть. Ні про яку «опозиційність» не могло бути мови і т. д.— ось ті висновки, які я одержав від товаришів.

Вольмер мене страшенно лаяв, що я так мало йому повідомляв, я лишився про нього дуже гарної думки, я ж тобі, пам'ятаєш, писав про нього непогано.

Негідника-білогвардійця виженуть звідси, так само дано слово вигнати з особняка шахтовласницю. А здороввідділу запропоновано регулярно обслужувати мене лікарем.

За пенсію теж знайшли в страхкасі документи з Ростова про підвищення її до 43 карбованців на місяць. Чому до 43 крб., я не знаю, але підвищення це зроблено, і я вже 18-го одержу 43 крб.

Мене зв'яжуть з робітниками активістами-партійцями і будуть відвідувати та інформувати про життя партії, щоб я не був відірваний.

Виявляється, і в райкомі є лист т. Ніколаєвої [1] про мене — вони повідомляють її про все зроблене, також є з ЦК КП(б) України про мене.

Всі ці листи говорять про те, щоб тутешні товариші не забували про мене.

Я дуже хвилювався, коли мені читали їх.

Я щиро вважаю, що не заслужив такої уваги.

Вести гурток мені заборонили категорично через здоров'я, лаяли здорово за хвилювання і взагалі після розгляду офіціально всіх матеріалів так по-дружньому зі мною розмовляли, як я вже міг говорити лише з тобою й Черноk[озовим].

Вольмер їде у відпустку на місяць. Після повернення обіцяв приїхати до мене, питав про тебе, казав, що ти йому писала про все, що треба. Признатися, за гарячкою роботи він далеко не все зробив за твоїм листом. Виявляється, він говорив про щось з т. Смідович, а вона тебе знає, і багато ще про що,— я зараз не напишу, бо це негласні справи [...].

Я читав твого листа з директивами відійти од неврастеній та гарячок боротьби. Це саме запропонували мені й товариші. Все, що треба, буде зроблено, дечого не можна зараз зробити, всі матеріали розглянуто, і я мушу заспокоїтись. Я тепер можу це зробити і зроблю, даю в цьому слово, оскільки клубок розплутано і все з'ясовано.

Звичайно, люба Шурочко, я не повинен бути дитиною і думати, що все відразу стане добре. Багато є гарних слів, і їх приємно слухати, але нічого так святково не робиться, та в мене є величезне моральне задоволення; я побачив справжніх більшовиків, і мене не так стискує обруч, і

тільки тепер я почуваю, скільки сил вибуло в мене і як я сліпну.

Була в мене з т[оваришами] із комісії та РК гаряча суперечка про те, чи має моральне право партієць мати рояль і дітей вчити французької мови і т. д. і т. п., і мене покрили здорово (анархо-синдикалістські нотки, кажуть), і я лишився одинаком.

Тут теж робиться пересування працівників, але, по-моєму, не різке, а «ласкаве» — адже, кажуть т[овариші], тепер провадиться не орг[анізаційна], а ідеологічна боротьба з правими і т. д. і т. п. Я особисто думаю, що незабаром прийде час, і оргвисновки стануть неминучі. Мені казали т[овариші]: «Тобі б не було 24 роки, якби ти говорив інакше»; прикінцеве слово було: «Вставай, наберись трохи сил, і тобі вистачить по горло роботи, тільки наберись сил».

Багато говорили про генеральну чистку ВКП(б) і про багато іншого. Ось, любий дружок, загальний опис останніх днів.

Тепер про інше, ти не знаєш — до мене приїхала мати.

Зрештою, як я й сподівався, старенька дізналася про мене все, що є, і приїхала. Я не буду і не зможу розповісти всі моменти сумної зустрічі, але ти сама знаєш, які вони бувають: сльози, горе, радість [після] 5-річної розлуки і т. д. Словом, вона лишається в мене жити, адже в старої вже немає сил на тяжку роботу прачки, куховарки або служниці — та й мені ж треба подумати про те, щоб не бути цілі дні й вечори самотнім, і нехай старенька відпочине морально коло мене, нічого ж бо не зробиш з тією інстинктивною прив'язаністю.

Адже Рая не може фізично приділити мені досить часу, її вибрали членом міськради, і, мабуть, вона почне працювати на консервному заводі робітницею [...].

Ще буду писати.

Коля.

Шурочко, я ж ніколи не відповідаю на твої запитання — я боюсь, що ти нічого не розбереш з мого листа, бо я його наосліп пишу, не бачачи що.

Плитка гріє добре, але така ненажерна утроба, ковтає кіловати, як голодний пампушки. Я ще не знаю, скільки доведеться заплатити, але здорово [...].

Тепер про радіо. Якби ти була тут, то назвала б мене ідіотом і накрутила вуха. Подумай, бувши сліпим, ні чор-

та не бачачи, взявся складати приймач з такого мотлоху й кусків, що й видючий запарився б. Скільки я крові попсував! Ну яка робота навпомацки! Ну його к бісу! Коли скінчилась ця морока і одноламповий приймач був складений, я зарікся на все життя більше таке робити.

У чортовій Сочі навіть гвинтів нема, не те що іншого. Приймач працює і не добре і не погано — слухати можна, але я ж знаю — коли я тобі напишу, чого в мене нема, то ти знову витрачатимеш гроші та висилатимеш — і ні краю ні кінця субсидіям не буде.

Боюсь, Шурочко, що я зумів заслужити недобру репутацію в твоїх рідних у цій справі. Для того щоб приймач став живим, мені потрібна одна суха батарея 80 вольтів (8 крб. 90 к.) та 10 наконечників для телефонів (карбованець).

Як бачиш, Шуро, моїй безсовісності немає меж — ось голий доказ — чим я гірший від п'янички, що зарікається пити і тут же випиває.

Коля.

12 грудня 1928 р.

[1] К. І. Ніколаєва (1893—1944) — видатний партійний і громадський діяч; у той час — член ЦК ВКП(б).

53

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[14—15 січня 1929 року, Сочі.]

Люба Шуро!

Аж сьогодні тільки можу написати тобі — раніше не було сил.

За останні тижні я витерпів багато фізичних страждань. Не буду тобі, дружочок, багато про них говорити, але основне: було запалення легенів і нестримна блювота, куди гірша, ніж у Мацесті. Коли ми зустрінемося з тобою, Шуро, тов[аришко] моя мила, тоді й поговоримо про все; я сподіваюсь, якщо не буде знову моральних гарячок та ще якого-небудь захворювання, дожити до літа.

Зараз я ледве живий, але сили повертаються, і факт, що я можу тобі писати, свідчить про те, що я оживаю.

Я, звичайно, не можу всього написати тобі відразу, але в сьогоднішньому листі повідомляю. Ми втрьох живемо тепер в іншій квартирі, адреса — Сочі, вул. Войкова, № 39, ближче до центра — дві кімнати. (Рая напише всі подробиці в цій справі, а я, заощаджуючи сили, не буду). Поряд з вокзалом. Коли приїдеш до нас з Льонею, зможеш добре відпочити, є де: 32 кв. метри жилплощі, окремий хід і т. д.

Шурочко! Ти ж давненько не писала — знову, видно, закопалася в роботу.

Ти знаєш, Шуро, я жадібно взявся за олівець, але так важко, так багато втоми, що, бажаючи поділитися з тобою, не наважуюсь починати, бо сердечко і мозок у мене стиснуті зараз міцними вузлами. Це не запліснявіле ниття, а цілком закономірна річ. Так завжди буває після запеклої сутички, я зазнав цього і в фізичному, і в ін[шому] розумінні. Я наче акумулятор, що віддав весь запас енергії *і не дістав поки що зарядки.*

15 січня. Продовжую. ДПУ заарештувало зав. комунгоспом, горезвісного Бабенка, який вважався чл. ВКП(б) з 1919 р., член президії міськради та РВК, член райкому і т. д. Виявилося, що він — білий контррозвідник, офіцер, розстрілював наших товаришів-більшовиків. Ця гадина, обдуривши всіх, пролізла на всі перелічені пости — це величезний провал: адже гад був керівним працівником, член бюро РК і т. д. і т. ін. Сочі щастить як утопленику. Гад, безумовно, працював на закордон, навряд щоб це був випадковий білий.

Незабаром генеральна чистка. Тут знову почне мести більшовицька мітла [...].

Коли минуть ці перекати — з темних бодай би сірими стали дні,— оживе мій мовчазний, як хазяїн, приймач, і пройдуть дні «спокою» до чистки, де я знову кинуся в бій, можливо, останній.

Коля.

14 січня 1929 р.

54

П. М. НОВИКОВУ

[25 січня 1929 року, Сочі.]

Любий Петю!

Дружочок рідний мій, я тільки-но оживаю від запалення легенів, ледве живий. Живу на новій квартирі, адреса: Сочі, вул. Войкова, № 39. Нема в мене зараз сил усе написати, але ти мене зрозумієш. Я пережив стільки колотнеч і фізичних, і душевних. Знаєш будьоннівський марш — «Вся наша жизнь есть борьба», це до мене підходить на 100%.

Мій любий Петю! Коли ми зустрінемося влітку (а ми повинні зустрітися) — я маю гарну окрему кімнату,— тоді я багато чого тобі перекажу. Зараз у мене тільки крупинки здоров'я — я майже зовсім сліпий, не бачу, що пишу. Я певно знаю, що можу протриматися ще при гарних умовах цю зиму й літо — жорстоко загнаний у фізичну безвихідь; подумай, Петю, згас зір — така радість життя. Розгромивши мене наголову фізично, збивши мене в цьому з усіх опорних пунктів, ніщо не може лише вгамувати мого сердечка, воно гаряче б'ється. Як трагічно склалося, Петю, що всередині така енергія, така хороша ясна більшовицька настанова, і тут же впень зруйнована вся система, руки, ноги, очі і т. д. і т. п.

Я чудово усвідомлюю весь жах і неминучість ближчих місяців, але без слинявих фокусів, як матеріаліст. Я не міг тобі писати, мені не давали, температура була 41,6, а тепер усе минуло. Я ж ніколи не забуваю, що в мене є ти — мій друг. Твоя листівка лише доказ того, що ти теж знаєш товариськість — до чого, наприклад, листи, коли я мав не раз малослівні, але щирі й рідні докази, що в тебе жива й міцна товариськість до хлопця, який був колись бійцем і якому жорстока буря класової боротьби спалила все, що може носити тіло. Оживаючи, я, ще під гнітом минулого болю, зближаюся з ще одним моїм другом — радіо. Я одержав твій 2-ламповий підсилювач. Ти про нього мене питаєш?

Ти питаєш, чи одержав я радіомотлох? Я давно одержав від тебе підсилювач та дві лампи, але підсилювач не барахло, а чудова машина. А більше нічого не одержував. Петю, я шлю тобі 17 (сімнадцять) карбованців і прошу

тебе, купи мені зараз же, зараз же (прошу) гучномовець «Ліліпут». Гроші я посилаю поштою завтра. «Ліліпут» коштує 16 крб. 80 к.— важливо, щоб не дали тобі зіпсованого, і ти мені його вишли. Любий Петю, крім тебе, ніхто мені не зробить цього. Цей малятко-гучномовець внесе в мою кімнату життя; в мене така депресія й журба, що я вважаю правильним цей потяг до ефіру, тим паче — я тут самотній.

Я дуже багато економічно взяв у тебе, але ж про це не слід казати. Я так ясно відчуваю, які мізерні наші турботи про речі, коли відходить життя.

Любий Петю, я прошу тебе, коли купуватимеш мені «Ліліпут», купи дві «мікро»-лампочки, я не посилаю на це грошей — немає. Та хіба це вперше таке? Звісно, ні.

Я чекаю від тебе листа й «Ліліпут». Я втомився, Петю!

Тисну руки. *Коля.*

25 січня 1929 р.

55

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[*30 січня 1929 року, Сочі.*]

Люба Шурочко!

Я починаю вже непокоїтися — адже протягом майже 34 днів від тебе немає й слова. Чому це? Чи робота забрала всі вільні хвилини?

Я писав тобі нову адресу, пишу ще: Сочі, вул. Войкова, 39. Хоч пошта приставляє нам усе, адресоване на стару адресу.

У нас весняна погода, іноді маленькі ранкові заморозки.

В моєму житті за період від попереднього листа нічого не змінилось.

Цілих днів не опишеш — але різниця лише та, що інколи розчіплюється «фізичний замок» і легше дихається.

Через 8 днів будуть різати око. Я особисто *мало вірю*, що бачитиму, *але треба зробити все*, щоб не шкодувати, що не дано було бою на цій позиції.

Я взагалі все чудово знаю, що стосується мого стану, ніхто так ясно не усвідомлює цього, як я сам. Без зайвих трагедій і гарячок я усвідомлюю всю обстановку.

Мені недавно зробили два уколи камфори: хоч і яке хороше сердечко, а довелося дати на підмогу камфору. Тепер багато краще, хоч пульс негарний, нерівний.

Я особисто певен, що доживу до літа — та й літо, а потім буде видно.

Ми ще побачимося, люба моя товаришко Шурочко, і ще будемо розмовляти про багато такого, що бажано буде нам одне одному розповісти.

У мене окрема, світла, гарна кімната, 3 вікна, 12 кв. метрів. Рая й мама живуть у другій — 22 кв. метри, з плиткою. У квартирі тепло, є дрова. З Раєю майже не бачусь: вона йде о $6^1/_2$ ранку (я сплю) і приходить об 11—12 год. ночі (я сплю). У березневі дні вступає до ВКП(б).

Ставлення райкому партії до мене в даний час гарне, товариське.

Прислали дров, прислали комунального лікаря т. Соколова, симпатичну особу, а не тих гадів, які мало мене не угробили.

Розумієш, почав один ідіот, роз'їзний лікар, їздити до мене, каже: «Все їжте, нічого, це навіть необхідно». Я з'їв усього лише шматок чорного хліба і блював 6 діб. Я їх попросив більше не їздити.

Вольмер у відпустці, в парторганізації немає спайки — повсякчасна гризня.

Я тепер осторонь усього. Хлопці, мабуть, відчувають, що я на краю, і стали добріші й близькі. До мене заходили 2—3 товариші та зав. жінвідділу, хороша тов. Собко.

Але лікарі не дозволяють мені говорити ні слова, особливо тепер. І я цілі дні один з моїми безумно сміливими мріями про велике всесвітнє повстання.

Міцно-міцно тисну твою руку, моя люба Шуро.

Микола.

30 січня 1929 р.

56

П. М. НОВИКОВУ

[2 лютого 1929 року, Сочі.]

Дорогий мій Петрусю!

Тільки-но розпакували й передивилися надіслане радіоприладдя. Усе ціле й справне. Для мене ця посилка — справжнє свято, тобі зрозуміло чому, тобі не треба розповідати, ти знаєш добре: радіо для мене — єдина й велика

радість. Тепер я завдяки твоїй активній допомозі маю багату установку, в Сочі вона дає прекрасний прийом. А малятко «Ліліпут» дасть змогу слухати радіо моїм друзям — матері й Раї. Отже, ми з тобою досягли бажаного, більшого хотіти не треба. Приймаємо майже всю Європу й СРСР, чого ще треба.

Любий мій дружочок, без слів тисну твою руку рідну. Лишилося бажати однієї розкоші — анодної батареї — 80 вольтів. Це необов'язково. Це для того лише, що коли заряджаються акумулятори, щоб не переривати прийому. Повторюю — це вже розкіш, а не необхідність. Для мене навіть і корисно переривати слухати, адже я засинаю після другої години ночі. Отже, я став багатим, як лисий собака Рокфеллер. Скільки заздрощів викликає у сердешних сочинських радіолюбителів моя установка! «Добре,— кажуть,— Островському, у нього в Харкові чарівники-друзі, а у нас на друзів кепсько». Я пропоную тоді одному з радіобожевільних мінятися за одну ногу. Тоді вони зніяковіло замовкають. Крапка.

За мене пише моя мама. Любий Петю! Я мушу нагадати тобі про одну дану твою обіцянку — це приїхати до мене з подругою або в крайньому [разі] самому. Напиши, на скільки процентів можна вірити тому, що ти приїдеш. Про своє здоров'я нічого не писатиму, бо воно без змін. Незабаром будуть мені різати очі, пробуючи повернути хоч трохи зору. Передай привіт Фролові Васильовичу. Як мине біль очей, напишу великого листа.

Тепер таке. Скажи, як дивляться Карась та інші товариші на твою організаційну політичну пасивність і що вони роблять для ліквідації її. Моє побажання таке: познайомся з якимось осередком, налагодь систематичне відвідування його, починай там щось робити. Довідайся, чи дістане тобі Карась або хтось інший потрібні бланки. Якщо ні, напиши, я тобі дістану. Ти їх надішли заповненими, я засвідчу свою рекомендацію і надішлю тобі. Починай підшукувати ще 4-х товаришів. Чи є в тебе Статут ВКП(б)? Ознайомся з технікою вступу. Головне, Петю, для службовців потрібна громадська робота. Ось оце ти й починай посувати вперед [...]. А те, що тебе критимуть за те, що ти досі не вступав, то вони правильно критимуть. Я б теж тебе крив нещадно. Це одне одному не завадить. Знаю тільки твердо, що коли б я лишився працювати в Харкові, то ти давно б мав партквиток, боровся й працював би в наших лавах не гірше від інших. Як хо-

чеш, але залишатися в такому первісному стані не годиться. Я не розводитиму тобі каніфолі, але мені незрозуміла й прикра почасти твоя малорухомість. Адже попереду насуваються запеклі бої. Хтозна, може, тобі знову доведеться на коня сідати. Ти гадаєш, як став спеціалістом, та й ноги латані,— нічого, злізеш. Ну, приїдеш до мене, будемо лаятись.

А поки що міцно тисну твою руку. Привіт друзям.

Коля Островський.

Писала моя мама — я з очима в облозі. Пиши мені більше, частіше. «Ліліпут» мій кричить: «Алло, алло! Говорить Москва!»

Сочі, вул. Войкова.
2 лютого 1929 р.

57

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[*20 лютого 1929 року, Сочі.*]

Люба Шурочко!

Нарешті-таки ти відгукнулася, тепер зрозуміло й ясно, чому від тебе так довго не було вістей. Твоя сільська робота і хвороба за все говорять.

Я все виконаю, що ти писала про лікарів.

Аналіз уже віддав, і не сьогодні-завтра до мене прийдуть лікарі. Факт той, що відкрилася загадка моїх шлункових захворювань — це все роблять очні краплі атропін. Коли я не закапую ними очей, у мене нема гіркоти і з'являється апетит, а ніхто з лікарів не міг до цього докопатися. Тепер з очима. *Я сліпну, Шуро, вже майже нічого не бачу.* Скоро я стану сліпим на 100%, це для мене буде катастрофа.

Якщо в тебе твій приятель лікар зможе, одержавши від мого очника інформацію про очі, поговорити з ким-небудь із видатних очних спеців, це було б добре, бо тутешній очник дуже молодий. Мені хочуть робити у вени якісь ртутні уколи, щоб підняти весь організм. Я не знаю, чи дам я робити їх через сумнівну їх корисність.

Люба Шурочко, я вже писав тобі про період пригніченості, який я переживаю. Він же ще триває, його підтримує дедалі більша сліпота.

В мене ще є стільки сил, щоб не зірватися, але це все, що я міг мобілізувати.

Подумай, друженьку мій рідний, адже коли ти приїдеш з синочком до нас, я не буду тебе бачити. Крапка.

Я, можливо, не зможу писати якийсь період, та ти це зрозумієш.

Паньков їде за кордон.

Шлю привіт і тисну руки.

Коля.

Привіт від матері й Раї. Рая 8 березня вступає до ВКП(б).

20 лютого 1929 р.

58

Д. О. ОСТРОВСЬКОМУ

[*18 березня 1929 року, Сочі.*]

Шлю гарячий привіт, братику!

Рая прийнята бюро осередку і загальними зборами осередку вантажників у кандидати ВКП(б). Крок за кроком вона міцніше зближується з робітничою масою, працює прибиральницею, обрана членом міськради, кандидат у члени радпрофу, секретар жінвідділу, профуповноважений від хатніх робітниць, член ради ТСАХ[1] і закінчила воєнізовані курси — тепер інструктор ТСАХ і ще багато чого, як, наприклад, член бюро секції РСІ[2] міськради і т. д. Отож іде о 7-й год. ранку і приходить о 12-й ночі (на обід 2 години).

Багато є падлюк, і боротьба на деяких моментах (ще старі залишки деколи озиваються), але ВКП(б) перемагає. Багато про що нам є поговорити, братику, але це при зустрічі. Чи не можна тобі через комісію дістати бодай місячну відпустку, а то що ж ці кілька днів?

Привіт гарячий Каті, і піонерам, і всім поколінням.

Коля.

День Паризької комуни.
(18 березня 1929 р.).

[1] Товариство сприяння авіації і хімії.
[2] Робітничо-селянська інспекція.

59

П. М. НОВИКОВУ

[19 березня 1929 року, Сочі.]

Любий Петю!

Завжди писатиму тобі по-телеграфному коротко, виразно — лише саму суть, не вдаючись у філософію і відкидаючи всі літературні звороти, бо фізично я не можу довго писати, не бачачи абсолютно, що пишу, і буквально наосліп.

Отож починаю. Листа одержав. Твою знайому, бідолашну хвору [1], зустріну по-товариському. Вона тут відпочине і роздивиться. Їхати морем — убивство: ідуть шторми 9—12 балів. Отже, чекаю — нехай напише, коли приїде,— зустрінуть її. Живу близько від вокзалу (вул. Войкова, 39). Ознака мого житла — величезна щогла радіо. Ти приїжджай краще у серпні — що дадуть тобі п'ять днів. Тепер тобі завдання, слухай: у Харкові, у готелі «Асторія», кімната 118, живе мій знайомий по санаторію Мацеста відповід. працівник товариш Паньков. Він, здається, в Наркомосі редактор газети. Отже, з'явися до нього — він незабаром за кордон їде — і скажи йому, що ти мій друг, і їдеш у Сочі, і будеш у мене, і що я тобі написав обов'язково зайти до нього і дізнатися, як здоров'я, і якщо він поїхав за кордон, то адресу його. За радіо нічого не кажи йому, і якщо він тобі передасть для мене якісь книжки чи батареї,— бери і, якщо зможеш, передай їх твоїй знайомій. Паньков дуже славний хлопець, він мені дав слово прислати різного радіомотлоху,— якщо він не забув,— але ти язичок тримай, не проговорися, що ти і штанці загнав, постачаючи мені різну техніку. Ну от, зроби це терміново.

Я знаю, ти дуже ніжний душею, не хочеться... [слово нерозбірливе] косих, недовірливих і т. д. і т. ін. поглядів і т. д. Став, нарешті, у категоричний мінімум цю справу. Хай косяться, до кінця доведи на ділі, що не туди косяться. Що тобі погляди? У тебе ясне завдання — стати ще ближче до пролетаріату, що будує велике будівництво, стати бійцем передової. Робиш це ідейно, а не роззираючись і з далеким прицілом. То в чому ж річ?

До радіо мені не потрібні основні частини, а якщо не шкода грошей, то дріб'язок монтажний передай. Будемо сподіватися і чекати.

Міцно тисну руки. *Коля.*

19 березня 1929 р.

[1] Р. Б. Ляхович (див. адресати).

60

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[21 квітня 1929 року, Сочі.]

Люба Шурочко!

Ми прочитали оце твій лист від 12/IV-29 р. Я тепер почасти, досить неясно, уривками знаю останні новини і розумію, чому про них не пишеш.

На превеликий жаль, відсутній у мене зв'язок належний з керівними хлопцями, а ті, хто випадково забігає, самі ні чорта не знають. Секретар у мене не був жодного разу після листопада. Ні з ким із хлопців, через відсутність їх у мене, поговорити про лікування не міг і т. ін. Багато веселого від цього не чекаю, а шарпати нерви ще встигну — до кінця року ще далеко. Це питання я ще не проробив сам для себе [...], адже лише кілька днів тому вийшов із тяжкого періоду $1^1/_2$-місячного скаженого, нестерпно нервозного, гострого запалення очей, просидівши весь час у темній кімнаті, без променя світла, і пролежавши без сну щонайменше $^1/_2$ десятка ночей. Це залишило фізичний відбиток, і тепер уже 2 дні мене грип паячить, поголовна епідемія тут цього добра, нікчемна хвороба, а морочить голову, як перед Ревтрибом [1], то в жар, то в холод [кидає], куди підеш, що кому скажеш?

Коли б $^1/_{100}$ частину енергії, що витрачається на ці нескінченні хвороби, які чергуються одна по одній і якими я професіонально займаюся, витратити на продуктивну роботу, то і виборжцеві біля верстата угнатися трудно було б, а виходять мильні бульки.

Тільки міцним російським словом, татарськи звірячим, але інколи просто необхідним, можна виявити мою ненависть до цієї шарманки, з якої я не знайду виходу. Факт

один, негарний факт, але упертий — це те, що 1929 р., його початок, проходить у мене під знаком мінус супроти 1928 р. Цей мінус, ще трошки збільшив[шись], може закреслити життя. Для більшовиків це означає, що з 100% лишилося 10%, якщо їх закреслити, то вийде нуль. З твого листа читаю, що нашій літній зустрічі в серпні може перешкодити отака ж хвороба, якесь неорганізоване запалення клітинок, з яким найкращий мозок не може впоратися. Я цілком щиро, без найменшої натяжки заявляю тобі, що це було б для мене важко. Все ж можна думати, що цього не буде, я так кажу тому, що мені доконечно треба тебе бачити, і тому я думаю, що ми побачимось.

Ользі Войцеховській [2] написав 2 листи — без відповіді, мені теж уявляється щось негарне з цим; тов. Паньков мені не пише, певно, поїхав за кордон, взагалі ніхто не пише, крім тебе, я теж нікому — через очі.

У мене збирається кадр молоді, хоч поки що незначний і непостійний, який я безжально експлуатую в розумінні читання газет, партійних журналів тощо. Гасло для кожного, хто приходить: «Читай!» Читають до заплітання язиків. Ковтаю прискорено, ненаситно все те, від чого відстав. Це гасло «читай» генеральне і, треба сказати, декому стомливе, але факт, я знову входжу в поточне життя.

Раї дано бойове завдання знайомити з молоддю комсомольською: я їх обробляю, а потім експлуатую без ніякої совісті, це їм і мені корисно, хоч скоро видихаються,— не любить братва читати, слабка на це гайка.

Присилку «Большевика» [журналу] вітаю. Дайош, Шурочко, дайош!

Неважко догадатися, що все це завдання — стабілізувати ті 10%, про які пишу вище. І хоч пізно і з нестерпним [тріском], але в ті дні, коли в мене не горить вогнем голова, я чую: «Слухайте, слухайте, говорить Москва». Заговорив німий приймач.

Кілька слів Льоні.

Любий Льонечко!

Мама пише, що ти все ж не забуваєш про Чорне море. Хоч яке хороше ваше Балтійське, але Чорне куди краще. Тут пальми, тепло, трохи-трохи не так, як у тропічних країнах. Величезні снігові гори і така краса, дружок! Недарма все це тобі сниться вночі. Ось мама Шура зовсім іншої думки про це, тому ти постав собі бойове завдання:

як тільки мама одержить відпустку і буде здорова, здіймай шалену кампанію за подорож на південь, веди і агітацію, і пропаганду. У мами є приятелька, про яку вона писала, то ти уклади з нею спілку і кампанію припиняй лише тоді, коли сидітимете у вагоні в напрямі Ленінград—Сочі. Провадь боротьбу за пряму лінію: Ленінград—Сочі, ніяких ухилів ні вправо, ні вліво. Згода, братку?

До побачення в серпні.

Міцно тисну твою і мамину руку.

М. Островський.

21 квітня 1929 р.

[1] Ревтрибупал.

[2] Ольга Войцеховська була тоді перекладачем в Академії наук УРСР. М. О. Островський пізніше звертався до неї з проханням перекласти роман «Як гартувалася сталь» на українську мову.

61

П. М. НОВИКОВУ

[22 квітня 1929 року, Сочі.]

Любий Петю!

Одержав твого листа одночасно з листом Наркомосу. Товариші питали, чи одержав я дві батареї, послані Харківською радіостанцією. Тепер я теж кричу про піднесення трудової дисципліни, подумай, Петю, якийсь роззяваносильник розбив на друзки 80-вольтову батарею. У мене було велике бажання розбити тому ідіотові голову. Любий дружок, ти справді рідна людина. Кожну мою просьбу й доручення виконуєш без тяганини, швидко й точно. Перед від'їздом Рози [1] сюди, я прошу тебе, забіжи в Наркомос і занеси мого листа до тов. Шагари [2]. Я пишу їм про невелику просьбу, про лампи. Якщо вони її виконають, то ти перешлеш їх Розою. Ти пишеш, що секретар ЦК комсомолу [України] вислав мені гроші; ти зайди до товариша Косилова [3] і скажи йому, що я ніяких грошей не одержував. Нехай він довідається — можливо, це помилка, літератури теж не одержував. Отже, я все-таки жду при-

їзду Рози. Ти їй пильно накажи, щоб вона не прослизнула повз Сочі. Ти, гляди, там не говори їй про мене чогонебудь страшного, а то змалюєш мене в бандитських барвах. Згадай бідного Куща і дружину з дитиною, що несподівано звалилася на його бідну голову. До речі, ти не знаєш, де ця анархічна голівонька?

Знаєш, Петрушо, коли я читаю про твої мудровані літні рейси, які вже почали забігати і в Туреччину і які мають тенденції завернути в Тулон, Сідней та Сан-Франціско, мене бере сумнів, що скромне маленьке Сочі зустрінеться на твоєму шляху; загалом шанси на зустріч з тобою знижуються. Скажи, дружок, що це в тебе за екскурсантська хвороба? Скажи по совісті, ти як — зайцем їздитимеш чи легально? Якщо зайцем, то я раджу влазити у пташиний ящик вперед ногами, інакше задихнешся. Коли побачиш зелений кашкет, старайся триматися якнайдалі. І якщо тебе тягтиме з убиральні контролер і питатиме, як ти опинився тут, то безневинним тоном відповідай, що вийшов подихати свіжим повітрям. На жаль, всього досвіду передати не можу. Ну, якщо ти за гроші, то весь мій інтерес до твоєї екскурсії пропадає. Яка ж це екскурсія, так, даруйте на слові, товаришу Петю, і дурень зможе проїхатися. Ти тільки приїзди, а там ми розберемося. У серпні я, напевно, повернуся з санаторію до Сочі. Лише недавно я викараскався з цілої смуги фізичної депресії, учора відчепилась криза грипова чи якоїсь іншої чортівні, сам не знаю. Сьогодні я маю можливість, сили диктувати тобі листа. Я, звичайно, не все можу написати тобі в цьому листі, оскільки в мене шумить у голові. Але ще раз тебе прошу — напиши, коли Роза приїде, щоб я міг її зустріти. І ще одне — не зменшуй роботи по шляху до КП [4]. Любий Петрушо, дістань ілюстрований прейскурант на радіоапаратуру та прейскурант останніх цін на радіовироби, якщо вдасться переслати з Розою. Знаєш прислів'я, чим би дитя не бавилось... От і я така ж дитина. Ну, а ти наче матуся (мені чується глухий скрегіт зубів і довга хвиля, так метрів 800, по якій ти посилаєш мене в досить далеке плавання). От поки що перше послання. Міцно тисну твою руку, братку. Пиши мені з Розою. Привіт усім нашим друзям. До речі, в якій каламутній воді плаває Карась і чи часто потрапляє на твій гачок, а чи ця гидка рибчина взагалі в Харкові не водиться? Я думав був послати тобі грошей, щоб купити допіру випущений нашими заводами гучномовець «Рекорд-1», як

кажуть, чудовий репродуктор. Він коштує 30 карбованців, а оскільки в мене тільки 20 карбованців, а я знаю на великому досвіді, любенький тов. Петю, що репродуктор Ви купите й пришлете, я краще надішлю всю монету відразу, і тоді вже, любий Петечко, ти купиш цю машину і, проклинаючи все на світі, проїдеш по Волзі вгору і вниз, з сумом згадуючи щасливу зустріч зі мною, відішлеш його мені з німим проханням — припинити перетворення тебе в посилкове бюро. Ну, на все добре, любий товаришу.

Твій *Микола*.

З доручення т. Островського «відповід. секретар»
Смирнова[5].

Сочі, вул. Войкова, 39.
22 квітня 1929 року.

[1] Р. Б. Ляхович.
[2] О. І. Шагара — секретар Головполітосвіти Наркомосу України.
[3] Косилов — керуючий справами ЦК ЛКСМУ.
[4] Комуністична партія.
[5] О. Смирнова — комсомолка, у вільні години читала Островському газети, журнали, книги, писала листи.

62

П. М. НОВИКОВУ

[4 червня 1929 року, Сочі.]

Дорогий Петю!

Оцей лист — чисто «діловий». Без усякої «літератури». Гасло — економія часу і здоров'я Рози. Її важке ойкання та айкання ясно промовляють за це. Отже, я починаю. Описую апаратуру.

1. Одноламповий приймач системи БВ;
2. Дволамповий підсилювач УН-2.

Любий Петю! Тепер я мушу признатися тобі у всьому. Так званий дволамповий підсилювач працює тільки на одну лампу, 2-й трансформатор несправний — була порвана повторна обмотка. Таке вже лихо нашої продукції. Тут, у радіоконсультації, її мотали-мотали — поки й мене само-

го геть-чисто вимотали. Не писав я тобі про це, не бажаючи зайвий раз завдавати тобі прикрості.

Лампи «мікро» мені тут перепалили місцеві «радіоти», акумулятор також знівечили. Це мені добрий урок, щоб я нікому ніколи не давав радіоапаратуру, а Розочка мене за це лає на всі заставки.

А щодо радіоконсультації, Петю, і догляду за апаратурою — дякую, але це зараз не потрібне. Можливо, що ти не знаєш, але ж я, Петю, за фахом пом. електромонтера. Тому все, що практично стосується електротехніки, мені відоме. От щодо журналу «Радиолюбитель» — це добре. Буде радіоінформація. Тут його абсолютно немає [...].

Ти просиш писати про Розу. Доводиться писати про це товаришам, раз вона страйкує. Отже: 1) Загальний стан і самопочуття можна вважати задовільними. 2) Помітні часом перебої морального настрою (занепадництво, утома). 3) У зв'язку з безсовісною експлуатацією з мого боку — у неї немає вихідних годин (читання газет, книжок, журналів, писання листів, обмін думками і т. д. і т. д.) — з'являються симптоми паперобоязні. 4) Намітилось розчарування у моїй особі загалом і в цілому, і слова — безсовісний експлуататор, геть насилля — линуть щодалі частіше. Це виявляється ще і в тому, що вона систематично своєю квартирою відсувається од мене все далі й далі, а в майбутньому намічається взагалі втеча із Сочі. Буду засмучений. Вона — мій генеральний секретар — для мене велика знахідка. 5) Несподівано проявляється вплив Північно-Кавказького Комвузу, точніше не Комвузу, а комвузівця... Тим часом обопільно йдуть люті дискусійні суперечки. 6) Твоє запитання щодо кольору очей моря поставлено помилково. Ти, напевне, хотів спитати, якого кольору очі Йоганна — вони в нього карі...

Як бачиш, Петрусю, я є сліпим знаряддям Миколи і змушена про себе саму писати усе те, що він мені диктує [1].

Ось це — перше інформаційне зведення. Надалі систематично повідомлятиму про хід подій, а ти розшифруй по периферії. А загалом дівчина добре засмагла і в разі чудового кліматичного впливу буде гарний «алімент»...

Усе-таки морочу свою бідну голову і не можу розв'язати питання, якій китаянці присвячено твій «додаток». Нічого не знаю.

Передай мій привіт Фролові Васильовичу і Льоні [2]. Заспокой старого. Скажи, що мої синці теоретичні,

а якщо казати правду (це не означає, що я раніше говорив неправду), то виходить, що не я, а Розочка тримається якомога далі від мене, обережно обходячи радіус дії моєї палички.

Щодо аеродрому все-таки доведеться поговорити. Якщо ти говориш про пілота-жінку, то поле дії для розгону цієї жінки — цілком достатнє. За будь-якого польоту вона завжди зуміє сісти... у калюжу.

Аеродром близько від нас. Видно з мого вікна, і ми з задоволенням простежимо за цією чудовою посадкою. Небезпеки, навіть якщо спуск буде невдалий, небагато: там завжди натовп роззяв, і твій пілот, у найгіршому разі, впаде на когось із них...

Про Карася — не пиши, будь ласка. Від згадки про цю рибку у мене завжди починається гостра різь у животі, як від проковтнутої риб'ячої кістки.

Отже, благополучно закінчую листа (уже сім разів чув вигук Рози: «Ой, ох» і «о боже» — до бога, бачиш, пробирається дівчинка. Геть-чисто замучив її).

Усього доброго, рідний мій голубе. Пиши нам якомога більше, частіше і краще пиши «простим», бо відісланий тобою лист від 28/V авіапошта притягнула 2/VI о 10 годині вечора. А простий, як і належить простим речам, приходить по-простому, скоріше, а твого авіалиста, на якого ти чекаєш відповіді,— ми так-таки і не одержали. Радіожурнал одержав.

До побачення. Твій *Микола.*
Відповідальний секретар Роза.

Сочі, 4/VI—29 р.

Через кілька днів, Петре, напишу тобі всі відомості про Миколу. Брат його — Дмитро — повинен завтра приїхати, і мені важливо з ним розв'язати деякі питання. Я хочу все зробити без відома Миколи, ти ж знаєш його... ну, а більше ні з ким порадитися з деяких міркувань. Про його поїздку на Мацесту справа стоїть так: їздили на Мацесту до одного його старого (і за віком також) товариша — члена уряду. Одержали від нього листа до секретаря крайкому і разом із секретарем райкому притягнули додому до Миколи. Через кілька днів вони знову з директором Курупру і двома професорами будуть у Колі і розв'яжуть питання про час його відправки. Вийде це, мабуть, 15/VI. Потім, мала тривалу розмову з лікарем, що лікує Миколи-

ні очі. Він уважає, що це вплив загального процесу його хвороби, тобто встановленого діагнозу — токсичний поліартрит. Каже, що операція легка, але за успіх не ручається і до того ж на себе не хоче брати моральної відповідальності. Він обіцяв дати мені довідку з зазначенням діагнозу та характеру операції. Цю довідку я хотіла тобі відіслати, щоб ти порадився з кимось із фахівців, але дістали листа з Берліна від т. Панькова, у якому він просить прислати таку довідку. Довідку цю я відішлю йому, а тобі напишу відомості з неї. От тим часом усе, що можу тобі повідомити про твого друга. Повторюю, через кілька днів зберу решту відомостей і напишу тобі.

Не журися, Петрусю, що не поїхав тепер у ДБ[3]*. Адже не зовсім відпала поїздка. Справа лише в часі. Що ж, потерпи, друже.*

Що тобі писати про себе? Тобі писав Микола (щоправда, за участю моїх рук, і тільки). Люто тужу... Якби не було тут Миколи — зовсім потопилась би.

Коли ти думаєш приїхати? На початку чи наприкінці серпня? А втім, може, мене до того часу і в Сочі не буде.

Твій привіт мені Хануся передала. Пишу про себе.

Вітай усіх знайомих.

Всього доброго. Р.

4/VI—29 р.

[1] Тут і в кінці листа приписки Рози Ляхович.
[2] Син Ф. В. Лукашова.
[3] Донецький басейн.

63

П. М. НОВИКОВУ

[16 червня 1929 року, Сочі.]

Дорогий Петрусю!

Несподівано, як сніг на голову, звалився Карась. Це понад програму рекорду Карася. Тепер ця погана рибина лежить і спить, а ми з Розою пишемо тобі листа.

Карась зупинився у мене. Як він приїхав, у нас у домі відразу стало веселіше. Оті бісенята, тобто Роза, Рая і Карась, навіть мертвого примусять сміятися.

Учора ми випробовували привезений Карасем «Рекорд». Такої ніжної і чистої передачі ми ще не чули, незважаючи на те, що лютувала гроза. Уся наша родина з великим задоволенням слухала цю першу рекордну передачу. Прекрасна машинка, Петрусю! «Ліліпут», що остаточно замовк в останні дні і був поставлений за це в запилений куток, ображено і заздрісно дивиться на нового прибульця, який так безцеремонно витіснив його із світу, де владарював і царював один він.

Карасик посилено допомагає мені монтувати установку. І тут дуже до речі виявились дріт і наконечники. Залишається одна тільки вада — «мікро», але й це, я думаю, владнається найближчим часом.

Тепер відповідаю на деякі питання, що їх ти торкнувся в останньому листі. Роза розвантажується від своїх навантажень на 50—60%. Від цього дівчинка ожила і повеселішала. Виявилось, я не мав рації, коли твердив, що вона втікає від мене якомога далі — вона, виявляється, поселилась ще ближче. І до Рози Стамбулочки від мене тепер рукою подати.

Троцькізм викорінюється остаточно, бо з газет Роза довідалася, що Троцький обстригся і поголився і став зовсім голомозим. До того ж чималий вплив робить майбутнє марксистське світило — сказати б, професор психології і великий знавець жіночої душі — тов. Йоганн. Розводитися глибоко на цю тему я не можу, адже ти сам знаєш «пікове» становище мого відпов. секретаря.

Карась остаточно відмовився одружуватися. На питання чому, він відповів (див. останню сторінку листа з моєю особистою припискою, бо мені бракує громадянської мужності просити про це Розу написати). Та яка вбивча суперечність її словам — ця рибинка, почувши крізь сон голос моєї сусідки Ніночки в коридорі, швидко розправив свої плавці, і поплив туди, і вже робить сьоме коло навкруги неї, каламутячи воду навколо.

Тепер про аеродром. Почну описувати, згідно з твоїм слізним проханням, де він є. Як із нашого будиночка вийдеш, повернеш ліворуч, пройдеш півверсти — там, де Сидоркін «жівйоть», від нього, «значить», і завертай за ріг, пройдеш з півверсти, тута ота сама «таннеля» «будеть» (без «лівольверта» не ходи — «раздєнуть»), за тунелем — пройдеш з півверсти — там праворуч Максячкін Шурка будинок зводить. Ось як до цього будинку станеш задом — так тобі отой самий аеродром як на долоні ле-

жить. Звідси як пройдеш з пlivверсти — так і річка буде. Річка не річка, а так — велика калюжа (отут твоєму пілотові-жінці, значиться, і посадка). Звідси вже близько. Якщо взяти навпростець — версти три з половиною буде, але дорога тут незручна — паскудне місце, підеш у іншому напрямку, а люди вже там покажуть... (А Карась там заправляє, а Карась заправляє — ну й артист).

До побачення, до побачення, дорогий дружочку! Якщо не відповів на всі запитання — доповню потім.

Отже, вольтміліамперметра немає, ну й чорт з ним. Ти, напевне, у цю мить подумаєш, що чоловік без радіотства кінчати не може.

Твій *Микола.*

Відповідальний секретар — Роза.

Сочі, 16.6.29 р.

64

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[30 вересня 1929 року, Сочі.]

Люба Шурочко!

У нас тепер усе на похідному становищі. Лишається тільки рушити в дорогу. Малишеву [1] послано і листи, й телеграми. Відповіді нема. Чекаємо. Ще не вирішено в мене питання, чи поїду я взагалі, якщо Малишев не відповість. Це завтра з'ясується. А то незручно вваловати в Москву, коли Малишева там не буде.

У мене 10 днів триває страшенне запалення очей. Якраз перед від'їздом.

Рая одержала партдокумент і навантаження жінорга осередку [...].

Самокритика розгорнулася бурхливим темпом. Преса ожила і стала справжньою більшовицькою пресою. Проривають пухирчики й наривчики. Відкривається цілий ряд діл і ділець. Звичайно, дехто пробує звести й особисті рахунки. Тут зараз майже все окружне керівництво. Спливають давно забуті справи і вимальовуються в зовсім новому світлі [...]. Крайкомісія привезла матеріали про мою колишню боротьбу з керівництвом, і кому слід — доведеться відповісти на дуже серйозні обвинувачення [...].

Я тобі надсилаю всі ці матеріали, щоб ще раз перед тобою виправдати ту запеклу бійку, яку я провадив тут у минулому.

Мені страшенно боляче, що я сам не можу взяти участь у завзятій боротьбі, яка розгорнулася тут, у цьому маленькому затрушеному Сочі.

Я думаю, що не заслужу докору, буцімто, живучи тут, у Сочі, поводився: моя хата скраю — я нічого не знаю.

Міцно тисну твою руку, люба товаришко!

У мене є досить сил для знегод і печалі, які чекають мене в майбутньому, і коли життя мені усміхнеться, зробивши бодай гримасу, то ми ще не раз поб'ємося.

Передай привіт Ользі й «Ленінградцеві» [2], останній, мабуть, на мене сердитий вкрай, вважаючи мене за злого дядька.

«Райком» [3] теж додає свій рукопис, а мати шле щирий і гарячий привіт.

Коля.

Шлю і я свій гарячий і щирий привіт.

Роза.

Сочі, 30/IX—29 р.

[1] С. В. Малишев — голова Нижегородського ярмаркового комітету. Островський познайомився з ним у Сочі в санаторії 1928 року. Малишев сприяв улаштуванню Островського в лікарню в Москві.

[2] «Ленінградець» — Льоня, десятирічний син Жигірьової.

[3] Так інколи Островський називав свою дружину, Раїсу Порфирівну.

65

РОДИНІ

[Вересень 1929 року, Сочі.]

Дорогі Митю, Катю і старичок-батько!

Повідомляю — мама вже стала делегаткою жінвідділу парткому, одержала собі мандат на це звання і почне разом з Раєю одвідувати збори жінвідділу та осередків ВКП(б). Втягуватиметься в життя робітничого класу.

Хто знає, може, коли в неї знайдуться сили й бажання підучитися, то й вона стане членом нашої партії, третім у родині.

Коля.

Сочі, 1929 року.

66

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[24 листопада 1929 року, Москва.]

Люба Розочко!

Спішу написати тобі до твого від'їзду. Я думав, що ти не їдеш до Сухумі, а зайдеш у Сочі до матері і поживеш там у неї. Знаєш, Розо, може так трапитися, що на зиму і я виїду в Сочі. Було б добре, якби ти лишилася в Сочі, і жили б тоді разом. Взагалі, ти напиши мені листа про це до від'їзду. Я б писав тобі багато листів, але мені трудно це, зате ти повинна мені писати скільки снаги. Я чекаю і з радістю читаю твої листи. Завжди, коли сідаєш писати кому-небудь, став мене в першу чергу. Рая з 11 працює на фабриці і незабаром пройде чистку. В неї лишилося одне завдання: знайти куток собі. Все ж у Малишева в конторі незручно... Я взагалі думаю, щоб Рая залишилась зовсім у Москві, якщо навіть я виїду до Сочі. Тут вона дістане пролетарський гарт на виробництві. Цього я ще не проробив з нею.

Ти, певно, знаєш, що Петя [1] одружився, а мовчав же, чорт клишоногий. Пиши про все, що тільки захочеш.

Тепер про себе. Операції очей не можна зробити зараз, а треба чекати, коли припиниться запальний процес. Передо мною стоїть питання: з'ясувати у професури (Авербах і Кончаловський) [2] доцільність мого перебування в Москві. Треба тобі сказати, що перебування в клініці для мене важке. Головне — нема кому читати, і я з заздрістю згадую ті дні, коли ми вдвох читали дні й ночі.

Ех, надто далеко-далеко живе моя особиста секретарка! Минули золоті деньочки безсовісної експлуатації Стамбулочки!

Мозок Республіки працює на сто процентів, чіткі й ясні дальші кроки! Лише упертість правих туманить

світ, адже ясний факт, що Рикова й Томського доводиться виводити з Політбюро...

Привіт твоїм друзям, якщо вони в тебе гостюють!

Чекаємо листів!

Товариський і гарячий привіт від Раї!

Микола.

Москва, 24 листопада 1929.

[1] П. М. Новиков.

[2] М. І. Авербах (1872—1944) — лікар очних хвороб, академік. 1929 року оглядав М. Островського в Першій клініці МДУ. Тоді мали М. Островському оперувати очі, та через загострений запальний процес від операції відмовились. М. Островському лише вирізали паращитовидну залозу, щоб спинити запальний процес очей і всього організму. В лютому 1936 року професор Авербах знову оглядав Островського і з ним говорили про операцію очей, від якої хворий відмовився.

М. П. Кончаловський — професор-терапевт, тоді завідував клінікою МДУ.

67

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[1 січня 1930 року, Москва.]

Люба Шуро!

Користуюся тим, що Мишко [1] їде до Ленінграда, доручаю йому зайти до тебе і пишу цього листа.

Менделєва [2] мене навідує, розповіла мені все про партійні колотнечі, які тобі довелось перетерпіти. Навушники я одержав. Моє горе, що я не міг досі написати тобі жодного листа, але ти знаєш, чим це пояснити. Рая вчора пройшла чистку в колективі. Гріхів у неї поки що нема, і все обійшлось по-товариському. На заводі її навантажили роботою в культкомісії. Ходить до партшколи. Крутиться, як дзига, і я її рідко бачу, раз на 3—4 дні, але радісно бачити, як дівчина впрягла себе в роботу і захоплено її виконує. В Сочі лишилася жити моя старенька, живе одна. Дуже скучає і чекає нас. Там її атакують, про це розповість Мишко. Т. Менделєва тобі писала.

Справа з переводом до Кремля [3], як видно, буде розв'язана ближчими днями. Про подробиці й перетерплені мною захворювання розповість Мишко. Зараз почуваю

велику кволість. У клініці собачий холод (8—9°), сьогодні єдиний теплий день у клініці. Про моє становище в клініці, у зв'язку з моєю участю в чистці, розповість Мишко. Сподіваюсь, що жива розповідь Мишка буде більш змістовна, ніж лист. Скажу на закінчення одне: в мене є велике бажання втекти від лазаретної обстановки. Я, Шурочко, як акумулятор,— витрачаю рештки енергії, але нової зарядки не діставав ні разу. Тримісячний період клініки проходить під крутим від'ємним знаком. Звичайно, закон «міцніше нерви» зараз в дії, але основна сума означає дефіцит.

Міцно тисну твої руки. Сердечний привіт від «Райкому». Привіт Олі й «Ленінградцеві».

Микола.

1/I—30 р.

[1] М. З. Фінкельштейн (див. адресати).

[2] Ф. А. Менделєва — лікар з Ленінграда, знайома Жигірьової; познайомилася з Островським 1929 року в Сочі.

[3] Мається на увазі лікарня лікувально-санаторного управління Кремля.

68

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[9—10 січня 1930 року, Москва.]

Люба Розочко!

Нарешті-таки мобілізую т[оваришку] Лізу [1], що потрапила в мої лапи, і пишу вперше за три місяці, хоч і як це сумно. Перше запитання: чи одержала листа в Сухумі? Тепер почну розповідати по порядку. Вперто нагадую закон Д. Хоруженка [2], що кількість листів не визначає дружби. Коротко опишу існуюче становище. Операції очей робити зараз не можна, доки не закінчиться запальний процес. У Москві мене захопила зима, як у мишоловці, в клініці я страшенно простудився, протрусився цілий місяць. Собачий грип з усіма принадами й ускладненнями, і зараз моя температура стрибає до 37—37,6. Це якась хвороба всерединці залишилась і смикається. Сил зосталося в мене небагато (бракує навіть сил посваритися з т[оваришкою] Лізою, яка пише цей лист). Я поставив своїм завданням утекти будь-що з лікувал[ьних] установ

і куди б не довелось. У великі подробиці мого лазаретного життя не буду заходити, вони мені остогидли. Я роблю цілий ряд заходів до того, щоб евакуюватися. Мене збираються перетягти в Кремлівську, та я все ж цілюся навтіки з лік[увальних] уст[анов,] якщо це мені пощастить.

10/I. Продовжую несподівано перерваний лист. Пише його істота іншої статі — мій московський приятель Мишко. Всі твої листи, Розо, ми одержали. З приходом кожного з них збільшувався докір совісті за моє довге мовчання. Слухай, Розо, завтра Рая повинна принести відповідь на мою спробу одержати в Москві кімнату.

Це майже безнадійна спроба, та все ж спроба. Якщо, «старенька», це вдасться,— пустити кілька мильних бульок,— то ми ще побачимося й почитаємо достатню кількість газет і журналів.

Чекаю твого брата. Рая завантажена на сто п'ятдесят процентів, бачимося з нею на п'ятий день. Цими днями пройшла чистку, як і сподівалися, добре, по-товариському. Ти пишеш, що хлопці поодружувалися поголовно, тепер черга за тобою, годі дурня клеїти. Від Жигірьової одержую листи. Тепер-от, «старенька», ти повинна писати часто про все харківське життя і наших друзів, незважаючи на моє мовчання. Я вас усіх прекрасно пам'ятаю, я взагалі не скоро забуваю людей, і не моя провина, а моє нещастя, що я не можу вам докладно писати. Рая ж нікому не пише, і з усіх боків крики обурення. Замотався «Райком». Ближчі дні принесуть мені цілий ряд новин і змін, які стосуються мого лікування і т. д. і т. п. І душу з мене геть, якщо я тобі не напишу зараз же. Отож пиши часто й багато. Це основна лінія, а все інше — буза.

Міцно тисну твої руки.

Микола.

P. S. Твоя адреса у Раї, а я хочу зараз послати листа. Пишу на Петину адресу, а він тобі передасть.

Привіт від Раї.

Микола.

Москва, 9 січ. 30 року.

[1] Ліза (прізвище невідоме) — дружина хворого сусіда Островського по палаті в московській клініці.

[2] Д. П. Хоруженко (див. адресати).

69

П. М. НОВИКОВУ та М. Ю. КАРАСЮ

[*10 січня 1930 року, Москва.*]

Любі Петю й Мусю!

Загалом ви хороші хлопці. Навіщо, до речі, ви одружуєтесь нишком, і мені про це, на мою обиду, доводиться дізнаватися, як сенсацію, з десятих уст. Мені кажуть: Петя одружився, Муся одружився, я ладен був розцінити ці карколомні новини як провокацію. У своїх листах ви, замовчуючи про себе, охоче «викриваєте» один одного. Справді, трудно повірити, що ви з вічних «бурлак» доросли до планового родинного життя. Зростаєте, хлопці, катай, катай... Дайош за п'ятирічку п'ять здоров'яків, не думайте лише здійснювати це за чотири роки... Тут цей темп нездійсненний. Шлю вашим подругам товариський привіт. Гадаю, що ви їх заочно зі мною познайомите. Про свою лікувально-клінічну тяганину розводитись не буду. Без краю набридла тема. Ну її... Ближчими днями жду змін лікувальної обстановки і т. д. і т. ін. Про все нове повідомлю вас обов'язково. Рая крутиться зі швидкістю 500 обертів на хвилину, і я бачу її на п'ятий день; пройшла чистку. Я переніс грип, чхав і кашляв, як простуджений кіт. Тепер кволий.

Міцно, міцно тисну ваші руки, любі друзі, і, звичайно, ви мене не забудете і, незважаючи на моє довге мовчання, писатимете. Адже дружба вимірюється не стільки кількістю листів, скільки якістю.

Привіт від Раї.

Микола.

Москва, 10/I—30 р.

70

РОДИНІ

[*12 січня 1930 року, Москва.*]

Дорогі комунари! [1]

Пишу мало — трудно мені це.
Шлю гарячий привіт усім, усім.

У мене є одне бажання — наша мама повинна бути комуністкою. Вона хоче цього. Коли я ще проживу рік, то я виконаю це бажання нашої трудівниці. Я цього давно хотів, та не знав, як вона. А тепер у мене завдання — мушу жити доти, доки мати не стане партійкою. Тоді вся наша родина буде більшовицька.

Втомився я, друзі. Не лайте за мовчання. Не моя провина.

Міцно й гаряче тисну руки.

З компривітом *М. Островський.*

Москва, 12 січня 30 р.

[1] Маються на увазі батько, брат і сестра.

71

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[*22 лютого 1930 року, Москва.*]

Люба Шурочко!

Ти, мабуть, здивована, що твої приймаки мовчать. Шурочок, коли б було трохи світліше, коли б було хоч трохи хорошого в мене особисто, я б з тобою поділився зараз же, але в мене є досвід того, скільки тривоги й неспокою я вношу в твоє життя всім тим, що мене оточує, і я, навіть добре знаючи тебе, знаю також і те, що зараз же ти реагуватимеш на все, але так [одне слово нерозбірливе] я не можу. Такий товариш, як я, завжди вноситиме тривогу, бо життя суворе і не терпить тих, хто не стоїть на ногах.

Я краще, ніж інші, усвідомлюю й відчуваю залізний період прийдешніх днів, і в мене взагалі нема невирішеного, але, Шурочко, всі ці ось зараз місяці, що настають, максимум рік, доки не стане ясною проблема очей, я буду жити, хоч би кожен день був важким.

Любий дружок, мене деякі товариші трохи підвели, і через це невеликі стусани й потиличники мені попадають — це так нормально.

Адже ж правда, що [коли] сьогодні похмуро, то завтра може бути ясніше.

Тепер я хочу написати тобі ось про що, це про мою партійну донечку — про Райочка; вона переводиться в члени ВКП(б)... Мені трохи незручно давати їй другу рекомендацію (одну їй дає член осередку), другу — поки ще мало працює тут. Шурочко, якщо це не буде тобі чимось незручно, то ти їй даси свою. Це формальність, але її треба виконати. Ти мені дай відповідь.

Райочок, моя хороша донечка — це мій останній внесок до ВКП(б), внесок живою людиною — майбутнім бійцем, чесною, відданою трудівницею.

Я втомився, Шурочко, тисну твою руку міцно.

Коля.

Привіт усім і Льоні.

22 лютого.

72

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[3 квітня 1930 року, Москва.]

Люба Шуро!

22 березня мені зробили операцію. Вирізали паращитовидну залозу. Переносив операцію важко. Тепер настав перелом на краще. Одержав у Москві кімнату. За теорією професури, в мене повинно відновитися після операції здоров'я. Ледь поправлюся, напишу тобі величезного листа. Давно від тебе, Шуро, не маю листів, напиши мені про себе кілька рядків. Рая проводить у мене весь час.

Міцно тисну твою руку.

Микола.

P. S. Думаю квітня 15 вирушити в Сочі, відпочити від кошмарних місяців.

Москва, 3/IV—30 р.

73

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[22 квітня 1930 року, Москва.]

Люба Шуро!

Привіт з наступаючим 1 Травня. Я переїхав з клініки в дану нам кімнату. Адреса — Москва, 34, Мертвий провулок, 12, кварт. 2.

Хочу виїхати числа 2 травня в Сочі, не знаю, чи вдасться це технічно. Мені вирізали паращитовидну залозу способом ленінградського проф. Оппеля [1]. Робили під місцевим наркозом $1^1/_2$ години. Було важко 9 днів. Після операції була гарячка (40°).

Знесилився страшенно, але є наслідки — починають трохи ворушитися суглоби.

Рая всі ночі проводила в мене, я уявляю, як вона вимоталась. Усі кажуть, що вона страшенно схудла.

Всі лікарі мені твердять, що Мацеста мені потрібна саме після операції; відбуватиметься розсмоктування солей у суглобах, у мене ненормальна кількість кальцію в крові замість... [далі нерозбірливо].

Після операції почав заспокоюватися процес в очах — незабаром місяць, а [вони] ні разу не боліли. Було б добре, коли б заспокоїлись, тоді Авербах зробив би операцію.

Шурочко, чому ти мовчиш, що в тебе?

Я знаю про всі твої хвилювання. Але ж усе життя таке.

Чекатимемо від тебе хоч коротенької записки.

Скажи, Шуро, хіба ми не зустрінемося цього року?

Райок працює на тій самій фабриці. Дали їй ще одне навантаження — завідувати пересувною бібліотекою. Я так багато забираю в неї часу, що вона неспроможна всюди встигнути.

Її переводять незабаром у члени ВКП(б).

Багато хотілося б тобі написати, та немає сил. Сліпий я, Шурочко. Привіт твоїм друзям.

Міцно тиснемо твої руки.

Микола і Рая.

Виявилося, що у нас немає в Москві жодного друга (один хлопець, що приїздив до тебе) [2].

Хоч я 12 годин сам — Рая 8 годин на виробництві, туди й назад 3 години та година в бібліотеці, це крім партзборів та засідань культкомісії, але мені тут краще (щодо психіки), ніж у лазареті. Мене ніхто не тривожить.

Коля.

22 квітня.

[1] В. Н. Оппель (1872—1932) — хірург, професор Військово-медичної академії.
[2] М. З. Фінкельштейн.

74

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[*30 квітня 1930 року, Москва.*]

Дорога тов. Розочко!

Хоч сил нема, але берусь за олівець. У мене взагалі вистачає горя, і ще одне горе — вас не буде. Я вас так ждав. Адже не треба гори листів писати, щоб довести факт міцної дружби, яка усіх нас єднає. Крапка — заощаджую сили. Отже, я, діставши ще один удар по голові, інстинктивно виставляю руку, чекаю дальшого, бо я тільки-но покинув Сочі і став навчальною мішенню для боксерів різного виду; кажу — мішенню тому, що тільки дістаю, а дати здачі не можу. Не хочу писати про минуле, про операцію і всю суму фізичних гарячок. Це вже минуле. Я став суворішим, старшим і, як не дивно, ще мужнішим, мабуть тому, що підходжу ближче до кінцевого пункту боротьби.

Професори-невропатологи встановили категорично — в мене вища форма психастенії. Це вірно. Вісім моторошних місяців дали це. Ясно одне, Розочко: потрібен негайний переїзд, спокій і рідне оточення. Що значить *рідне?* Це значить — мати, Рая, Роза, Петя, Муся, Берсенєв [1], Шура, Митя Островський і Митя Хоруженко. Загалом, ті люди, в невдаваній дружбі яких я переконаний. Крапка. Важкий, моторошний етап пройдено.

З нього я видобувся, зберігши найдорожче — це ясну голову, незруйноване динамо, те ж саме гартоване сталлю

більшовицьке серденько, але вичерпавши до 99% фізичні сили.

Ось цей лист я пишу цілий день. Я мушу виїхати до Сочі негайно ще тому, що тут я по 16 годин залишаюся самотою. І в тому стані, в якому я є, [це] призведе до катастрофи. Райок витрачає всі свої сили в цьому зачарованому колі — вона спить чотири години максимум за добу. Крапка.

Гаряче вітаю установку на Москву (я ж бо тут житиму, звичайно, якщо доживу). Роботу тут завжди дістанеш — криза на вас. Щодо КП(б)У — про це я ще буду говорити з тобою. А як пораду тобі взагалі, на це прагнення відповідаю глибоко позитивно. Істина для мене, що раз не більшовик, значить — вся людина не боєць передових ценів наступаючого пролетаріату, а тиловий працівник. Цього не застосовую тільки до фронтовиків 1917—1920. Ясно? Нема 100%[-ного] будівника нового життя без партквитка залізної більшовицької партії Леніна, без цього життя тьмяне. Як можна жити поза партією в такий великий, небачений період? Нехай пізно, нехай після боїв, але бої ще будуть. В чому ж радість життя поза ВКП(б)? Ні родина, ні кохання — ніщо не дає свідомості наповненого життя. Родина — це кілька чоловік, кохання — це одна людина, а партія — це 1 600 000. Жити тільки для родини — це тваринний егоїзм, жити для однієї людини — низькість, жити лише для себе — ганьба. Рушай, Розо, і хоч, може, будуть бити, часом і боляче ударятимуть, тримай штурвал у ВКП(б). Заповниться твоє життя, буде мета, буде для чого жити. Але це трудно, затям, для цього треба багато працювати. Крапка.

Гляди здоров'я. Якщо зірвеш здоров'я — зірвеш усе, все життя; дивись на мене: в мене є все, про що ти мрієш, але немає сил — і нема нічого. Далі. Ми обов'язково зустрінемось. Відпустку проведеш у нас, у своїй другій родині. Якщо рискуєш стати непрацездатною, кидай усе негайно і ремонтуй нічим не замінне багатство бійця — здоров'я. Привіт з 1 Травня. Привіт усім.

Микола Островський.

Москва, 34,
Мертвий провулок, 12, кв. 2.

[1] Л. М. Берсенєв (див. адресати).

75

П. М. НОВИКОВУ

[16 травня 1930 року, Сочі.]

Любий Петю!

Не встиг прохолонути паровоз, який привіз мене в Сочі, як перше, про що я довідався,— це відгомін твоєї провокації злощасної Рози. В провокації ти став такий митець, як справжній артист. Скоро твої друзі перестануть вірити тобі навіть тоді, коли казатимеш правду. Прочитав би ти Розин лист! Скільки в ньому питань, викликаних вашою колективною провокацією. І я все це мушу розплутувати. Потім вісті з Москви. Виявляється, ви «побили» Раю перед від'їздом. Це ж обурлива річ! Але Муся і в Москві лишився вірним собі, як завжди, спізнився. Коли Рая написала мені про поведінку кондуктора, то мені згадався 25 рік, коли якийсь негідник не хотів пустити мене у вагон, коли я сів на ходу. Питання розв'язалося тільки тоді, коли я витяг браунінг і тикнув у зуби ідіотові. Потім мав розмову в ДПУ і т. ін. Слухай, Петю: обставини в Москві склалися так, що я не міг залишитися з тобою наодинці і переговорити. Наприклад: я нічого не знаю про твою подругу. Найелементарніші правила дружби зобов'язують тебе познайомити коротко з твоєю товаришкою. Де це бачено, щоб про доконаний факт я довідувався стороною. Отже, я чекаю від тебе, що розповіси про свою подругу, а також сядь, дружок, та подумай гарненько ось про що — про її приїзд у Сочі полікуватися до нас (я не знаю її ім'я). [Маю] тільки невеликі відомості, які дають мені друзі про неї.

В Сочі обстановка склалася не так суворо, як я гадав. Моя старенька серйозно хвора на серце, та все ж має сили рухатися. Інше все, як у всіх. Єдина новина, якої чекаю,— це те, що мене будуть серйозно чистити. В Сочі жити не можна, щоб не потрапляти в чистку разів двадцять на рік.

Чи ти знаєш, що я виїхав з Москви з діагнозом психастенії? Тут усе це розвіюється. Та все ж лишилося ще багато, щоб мати свіжу голову. В одному я не можу обвинуватити тебе — це те, що ти забуваєш писати друзям. На жаль, у нас цієї якості нема.

Якщо ти читав статтю Кисельова в «Известиях», то побачиш, що атака на ЦК, про яку я говорив Мусі, починається. Це поки що розвідка.

До партз'їзду виступи різномастих угруповань, на чолі з правими та «прищемленими», посиляться.

В дальших листах повідомлю про всі новини, які в мене будуть. Поки що я приходжу до пам'яті після тяжкого 8-місячного періоду.

Міцно тисну твою руку.

Микола.

P. S. Я просив би тебе прочитати мого листа подрузі, причому застерігаю тебе, що коли ти далі відмовчуватимешся, то ефір сповниться позивними,— довжина хвилі щонайменше 1500 метрів.

Сочі, 16/V—30 р.

76

П. М. НОВИКОВУ

[22 травня [1] 1930 року, Сочі.]

Любий Петю!

Листа пише Катя, моя сестра, яка шле свій щирий [2] привіт уже не з Шепетівки, а з Півн. Кав. Листа твого одержав. Ти пишеш, що питання про поїздку в Сочі твоєї подруги вичерпане. Я не згодний з таким визначенням. Відкидаючи усякі етикети до дідька, обговорюю це питання безпосередньо з твоєю подругою, і якщо вона відповість мені рішуче, що це питання справді вичерпане, то це буде «хвакт», у істині якого немає сумніву.

Тепер про товариша з ПУВО [3]. Тобі, Петю, відома моя установка. Твої друзі — мої друзі, і я буду радий провести з тим або тим тов[аришем] місяць чи більше. Але треба повідомити тебе про таке: звичайно порожня моя квартира нині оживляється. Зараз у мене такі гості: Катя з дочкою, мама Раї з онучком, маленька жіночка [4], подруга москов[ського] тов[ариша] Мишка. 1 червня прибуває нова делегація в особі Миті з дітьми і дружиною. 1 червня суне друга делегація в особі «Райкому» і того самого [числа] зі ст. Кримської прибуває остання делегація в осо-

бі Льолі, сестри Раїної. Разом — чотирнадцять живих і вельми весело-реготливих людей.

Цей небувалий зліт мене хвилює, лякає і радує. Лякає стосовно того — чи не поб'ється ця буйна молодь з радощів? Зібрати всіх не завжди вдається, і тому це зібрали на 30-й рік. Роз'їзд почнеться 20—25 червня. І після галасливого товариського колективу залишиться знову тиша і при мені незмінний супутник — мама. Ось у цьому невелике «але» для товариша з ПУВО до 25/VI.

Привіт тобі від усіх моїх рідних.

Міцно тисну твої руки.

Микола.

Сочі, Войкова, 39.
22.5.30 р.

[1] Раніше цей лист датувався 22 червня.
[2] В оригіналі так і написано «щирий».
[3] ПУВО — політичне управління військового округу.
[4] Ц. Б. Абезгауз (див. адресати) — дружина М. З. Фінкельштейна.

77

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[1 червня 1930 року, Сочі.]

Люба Шурочко!

Ти все мовчиш. Що в тебе діється? У Мацесті лікується Чернокозов. Одержав від нього листа. Пошлю до нього маму, і вона дізнається, як він прожив рік. Одержав з Ялти від Панькова листа, його адреса: Крим, Лівадія, корпус 128. Приїхав з Берліна, пише — закордон мало дав. Від Ольги Войцеховської одержую листи, написав їй. Вона збирається приїхати цього року до Сочі лікуватися. Усіх їх я питав про тебе, і ніхто нічого не знає. Отже, ти нікому не пишеш, Шурочко. Якщо ти абсолютно не маєш часу, то доручи це товаришці Ользі, нехай напише хоч коротку інформацію. Де ж це бачено — так довго мовчати.

Про себе не пишу. У мене нічого особливого нема. Все ще не прийшов до пам'яті після операції. Щодо мого

лікування в Мацесті, то, мабуть, нічого не вийде. Всі нові, старе керівництво вимели мітлою, а нові тов[ариші] мене не знають, і тому не думаю починати санаторної волинки.

Ще гірше: місцеві ледарі з Окрперевіркому відмовилися через лінощі мене перевірити, чим поставили мене поза партією. (Після партз'їзду неперевірений механічно вибуває з партії) [1]. Щоправда, все це речі юридичні. Партії, звичайно, мало користі від мене. Звичайно, відібравши партквиток, мене не відірвуть од партії, річ не в цьому, але як набридає таке ледарство і хоч-не-хоч примушує хвилюватися, а я ж привіз із Москви важку форму психастенії і щосили намагаюся збутися її. Люба Шурочко! Я все чекаю від тебе листа.

Міцно тисну твої руки.

М. Островський.

P. S. Привіт товаришці Ользі й синові.

1/VI—30 р.

[1] Оскільки М. О. Островський довго перебував у лікарні, Окружна комісія своєчасно не перевірила його. А той, хто не пройшов партійної перевірки, механічно вибував з лав партії. Островський оскаржив дії комісії і за вказівкою ЦК ВКП(б) пройшов перевірку в Москві 1932 року.

78

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[20 червня 1930 року, Сочі.]

Люба Шурочко!

Нарешті-таки одержав від тебе листа, а я вже дав директиви одному тов[аришеві] [1], який їде до Ленінграда, будь-що розшукати тебе і довідатися, що з тобою діється. Відповідаю на твої запитання. Був у мене кілька разів Чернокозов, працює він у Грозному головою [профспілки] гірників області; адреса його: Грозний, проспект Революції, будинок 53, кв. 17. Жінка його дуже хворіє, лежить у лікарні від серця.

Перспективи мого лікування в Мацесті дуже туманні, певніше — їх нема. Лежу помаленьку, борюся зі своєю психастенією і не можу її вигнати з голови, і тому лист мій буде не дуже доладний. Партперевірки я не пройшов через перевіркомівських хлопців, через [їх] лінощі. Звернувся до ЦКК, і [мені] сказали, що цю справу можна зробити в Москві. За теорією, хворих людей не женуть з партії. Єдиний мій друг Берсенєв лежить у санаторії, а з новими хлопцями ні з ким не зв'язаний. Мати ледве рухається, серце замучило. Дуже шкода, що ми з тобою не побачимось цього року.

Ну, поки що всього. Тисну твої руки.

М. Островський.

Паньков шле тобі привіт і питає про тебе в листі; його адреса: Крим, Лівадія, корпус 128.

20/VI—30 р.

[1] П. М. Новикову.

79

П. М. НОВИКОВУ

[23 червня 1930 року, Сочі.]

Любий синочку, Петре Миколайовичу!

Поводься, мій любий, у Ленінграді гарно, як належить гарним хлопцям. Якнайбільше займайся наукою і якнайменше — в оперету. Адреса тьоті Жигірьової така: Васильєвський острів, 13-та лінія, будинок № 32, кв. 40.

Любий Петечко! Я дуже радий, що ти просив вибачення у Раї за «побої» і ви помирились. Скільки разів казав я тобі, синочку, що до чужих дружин не залицяйся, а не [те], щоб їх іще бити. Я думав, що ти вже виріс, а виявляється, що без батьківського нагляду ти ще не можеш обійтись. Я тобі ніяк не можу простити, що ти одружився без мого дозволу. Ех, і діти пішли тепер, саме горе, сама печаль. Пиши ж про все цікаве. Дуже хотілося б зустрітися з тобою у вересні. Повідом, чи в Харкові

Тамара? Я знов хочу їй написати. В мене все по-старому. Власовій написав листівку. Здається, все.

Міцно тисну твої руки.

Твій батько *Микола*.

23/VI—30 р.

P. S. Привіт від мами й Каті. Одержали сьогодні від Рози листа. Скаржиться, що Муся зник без сліду. Кудись поплив. Пиши частіше й більше про серйозне, а не так, як у минулому листі. Адже поїхав ти вчитися, дивися, щоб не довелося платити 30%.

80

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[*16 липня 1930 року, Сочі.*]

Люба Шурочко!

Тільки-но прочитали мені твого листа від 12/VII. Повідомляю тобі, що Рая, мабуть, не відповіла вчасно тому, що 2 тижні вона була хвора на ангіну, і ми теж не одержували ніякої відповіді од неї, отже, не дивуйся її мовчанню. З твоєю рукою справа серйозна; було б дуже добре, якби ти полікувалася цього року з нею, і звідки ця напасть на тебе взялася. Своєї психастенії я помаленьку збуваюся, це така огидна буза, що не можу тобі розказати; того паскудного стану, який я привіз із Москви, в мене вже нема. Та що життя часом приносить трохи горя, то все це разом узяте викликає рецидиви, але все це повинно коли-небудь скінчитися. В голові моїй ніякої плутанини нема, працює на 100%, буває тільки часом пригнічений стан, якого не можу ніяк подолати. Але ж життя страшенно неспокійне. Я-бо тільки й пам'ятаю хороший період — минулий рік, коли в мене були друзі і ти, ось єдино спокійний час, а далі почалося життя, від якого й здоровий може захворіти. Наприкінці вересня думаю переїхати до Москви. Раєнька працює і зростає як партієць швидко й правильно. Славна пацанка, живемо ми з нею в доску, по-хорошому. Хоч у цьому мені в житті пощастило.

Значить, Петя і в тебе був? Шкода, що він так вихваляв мене перед тобою, адже ти прекрасно знаєш, що я не вартий цих похвал. Писатиму тобі про все, що буде нового, а ти теж не забувай про свого приймака.

Міцно, міцно тисну твої руки.

Микола.

P. S. Шлють тобі щирий привіт мама й сестра Катя, яка пише цього листа.

Чи одержуєш ти листи від Войцеховської? Чи ти чула, щоб курка коштувала 10 крб.? Боюсь, що в Сочі в цьому побили всесоюзний рекорд.

Привіт «Ленінградцеві» й тов. Ользі.

16/VII—30 р.

81

П. М. НОВИКОВУ

[16 липня 1930 року, Сочі.]

Любий Петю!

Чому ж ти, синочку, мовчиш, що це за новина!

Жигірьова пише, що ти був у неї і, на превеликий мій подив, сказав кілька теплих слів про мене. (А я думав, що ти лаятимешся). Оскільки не знаю нічого про тебе, розкажу про себе. Був і поїхав батько. Особливих новин у мене нема. Ніхто з чортенят мені не пише, крім Розочки. Я ж тебе питав: де Тамара тепер? Чом не відповів? Ти знаєш, Рая була тяжко хвора два тижні — на ангіну. Я певен, що ти не забуваєш її своїми дружніми листами. Все ж я сподіваюсь зустрітися з тобою, ачей тебе занесе в наші краї. Мій лист має позитивний характер: не можна ж, синочку, забувати старого, був такий справний хлопчина, а тепер уже стільки часу мовчиш, як води в рот набрав. «Правду» одержую, і читають мені від ранку до вечора.

Міцно тисну твої руки.

Твій *Микола.*

P. S. *Привіт щирий шлемо вам мама і я. Пишіть частіше, а то Коля скучає без ваших листів. Митя пробув усього два тижні. Не вистачило грошей на довше.*

К [1].

16/VII—30 р.

[1] Приписка К. О. Соколової (Островської).

82

П. М. НОВИКОВУ

[26 серпня 1930 року, Сочі.]

Любий Петю!

Повір, дружок, що немає людей, які за мене написали б до тебе,— усі в розгоні; бачиш, сам узявся за зброю. 3 вересня приїде в Ленінград тов. Жигірьова. Зайди до неї, вона все розкаже про мене, це краще всякого листа. Роза мене питає: «За що на мене сердиться Петя?» Петя питає теж. Вона приїде до нас 3 вересня на 10 днів. До Москви їду, мабуть, не раніше як 15—20 жовтня,— не раніше. До Мацести поїду, певно, 15 вересня. В Ялті, в Лівадії, Паньков. Роза в нього була. Раєчка була дуже хвора, з 26 вересня їде в будинок відпочинку. Тамарі я не писав через те саме. Ось коли Роза буде, тоді всі борги віддам друзям своїм.

Півнику любий! На тебе я ніколи ще не сердився, і моє мовчання вимушене. Є багато, багато новин, але в листах їх не напишеш. У мене завжди є — є бажання жити з тобою в одному місці в Москві. Якби вдалося, я був би дуже радий. Тут спека 40—42°, важко дихати. Чи пише тобі Хоруженко? Розу я чекаю, вона мені наговорить 20 мішків арештантів, і буде весело — адже в неї за рік скільки матеріалу! Погано те, що між вами точиться громадянська війна. Петю, втомився я.

Тисну тобі руку.

Твій *Коля.*

26 серпня 1930 р.

83

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[10 вересня 1930 року, Сочі.]

Люба товаришко Шурочко!

Повідомляю тобі останні новини: 3-го приїхала Роза і 14-го їде.

Привезла мені купу новин, галасу, сміху й книжок.

Я 12-го йду в санаторій. Пройшли дощі, і після них погода встановлюється. Знову тепло, навіть жарко.

В санаторії перебувають 2 моїх приятелі — Пузиревський і Феденьов [1]. Вони мені допоможуть перебратися в Мацесту.

Катю скоротили через ремонт. Вона шукає іншої роботи.

Головку вже розігнали. Кого куди.

У нас готуються до евакуації. Всі поривання наші до Москви. Там жде нове життя і струмінь свіжого повітря.

З приїздом Рози я відновлюю листовний зв'язок з усіма друзями, який урвався за минулий період.

Листів ні від кого не одержую.

Отже, вибратися звідси ми зможемо лише 20—25 жовтня. Не пізніше.

До тебе прийде Петя Новиков, і ти йому розповіси все, що знаєш про мене.

І тим що недалеко від'їзд до Москви, а з ним і зміна атмосфери, то й увесь наш осередок живе настановою на той день, коли колеса вагонів відстукають геть далі від Сочі, поїзд просвистить останнє «прощай»...

Отже, Шурочок, поки що всього доброго.

Коли в тебе будуть новини, про які ми говорили,— ти мені про них напишеш.

Я тобі надалі писатиму про все як гарне, так і погане, дарма що ти не зможеш часто мені відповідати.

Міцно тисну твою руку.

Привіт товаришці Ользі і «Ленінградцеві».

Микола.

Сочі, 10/IX—30 р.

[1] О. Й. Пузиревський, І. П. Феденьов (див. адресати).

84

П. М. НОВИКОВУ

[11 вересня 1930 року, Сочі.]

[...] Про всі минулі вісім місяців московського сум'яття не буду тобі писати. К бісу!!! Це суцільний клубок з болю й крові, який мало не забрав у мене життя. Дивує мене лише те, що я все ж поки що втік од смерті або ж вона дременула від мене.

Після всього, що було, це рідкий виняток або непорозуміння. Долучився ще один величезний шрам, але не бойовий — лазаретний. Та й годі...

Динамо життя не загасає. Контрольна рисочка показує найвищу точку напруги — сто кіловат. Динамо може загаснути тільки з останнім ударом серця [...].

Адже людям, які хочуть бути самими собою, якщо навіть вони більшовики й матеріалісти, і бажають бути людьми із сталі й бетону,— не втекти часом від лірики, навіть якщо вона (лірика) буде не про ліричний залізобетон [...].

У мене є план, мета якого — наповнити життя змістом, потрібним для виправдання самого життя [1].

Я про нього зараз писати не буду, оскільки це проект. Скажу поки що коротко: це стосується мене, літератури, видавництва «Молодая гвардия».

План цей дуже трудний і складний. Якщо вдасться реалізувати, тоді поговоримо. А взагалі непланованого в мене нічого нема. На своєму шляху я не петляю, не роблю зигзагів. Я знаю свої етапи, і поки що мені нема чого гарячкувати. Я органічно, злісно ненавиджу людей, які під нещадними ударами життя починають вити й кидатися в істерику по кутках.

Те, що я тепер прикутий до постелі, не означає, що я хвора людина. Це невірно. Це нісенітниця! Я цілком здоровий хлопець. Те, що в мене не рухаються ноги і я ні чорта не бачу,— цілковите непорозуміння, ідіотський жарт, сатаниинський! Коли б мені зараз дати хоч одну ногу та одне око,— я буду такий же скажений, як і кожен з вас, хто б'ється на всіх ділянках нашого будівництва [...].

Микола.

11 вересня 1930 року.

[1] Перша згадка про роман «Як гартувалася сталь».

85

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[3 жовтня 1930 року, Стара Мацеста.]

Люба Шурочко!

Твого листа прочитали. «Неполадки» ліквідовані. Розкажу про себе.

Була в Сочі у наших Ольга В[ойцеховська]. Чекаю її у себе. Вона має гарний вигляд. Я лікуюсь. Цілі дні на повітрі. Роблять масаж. Годують прекрасно. Погода чудова, я гріюсь на сонечку. Я ковтаю повітря жадібно і завжди горюю, коли мене везуть у палату.

Зустрівся з давніми приятелями, в їх колі проводжу під липами дні. Читають газети.

Загорів і поправився. Не можна не поправитись.

У своїй квартирі в Сочі оселяю двох безпритульних жінок, хворих із санаторію, яким немає куди подітися. Мама лікується в Н[овій] Мацесті — загнав свій шкіряний костюм за 100 карбованців, і вона підлікує своє виснажене серденько.

Славна трудівниця, моя мама.

Катрусю обрано делегаткою, і оживає від старого.

Ванни зміцнюють мій організм [...].

Скучаю за своєю подругою, за любою Раєю, за другом, що стала такою рідною і любимою.

Часом виривається з вольової облоги біль і протест проти скутого, але повного життя тіла.

Якою б шаленою дзигою закрутився б. Крапка.

Тримай... [слово нерозбірливе] хлопче — міцніше стискуй у кулаці розбійницькі думки.

Часто ллється моя пісенька, тут мене мають за веселого хлопця. Адже в сердечку б'ється 26 років, і ніколи не загасне динамо молодості й вогню. Вже коли жити, то не скрипіти. Шурочко, багато-багато хотів би розповісти тобі, рідній і близькій, але важко писати. Скоро їдемо до Москви [...].

Хтось гучно заграв на роялі. Заважають писати.

Твій друг *Коля.*

3 жовтня 1930 року.
Ст. Мацеста.

86

П. М. НОВИКОВУ

[*22 листопада 1930 року, Москва.*]

Любий Півнику!

Немає слів, щоб переказати... мою совісність, і немає слів, щоб виправдатися. Москва жере час, мов акула. Секретарки мої дома о 6-й ранку та о 12-й ночі, а то ганяють, не впіймаєш жодної. Та у всякому разі знаю, де ти є і що ти живий. Це найголовніше. Довідався, що «рибчина» [1] скоро одружується, а в енциклопедії читав, що карасі дуже розмножуються, з неймовірною швидкістю, так що скоро [ними] переповниться весь Харків. Муся [2] пам'ятає лозунг партії — давош кадри майбутніх будівників!!

Петре! Ти напиши докладніше і якнайбільше про боротьбу за вугіль. Передаю трубку Раї.

Взяла трубку. Здоров, Ай-Петрі! Тим що перший секретар [3] тов. Островського заснув богатирським сном за столом і його дуже хропіння сповіщає, що він поза законом, я беру ручку в руки і стараюсь нагадати тобі, що я ще жива, а також про небезпеку мені вскочити в халепу при зустрічному «промфінплані». Та, беручи до уваги, що ти став справжнім пролетарем-шахтарем Донбасу, а Москва бере Донбас під «протяг», я відкладаю свій войовничий настрій, давай поговоримо по щирості. Ти не сердься, що ми не пишемо, наші ноги вибивають темпи, вони біжать за нами, а ми біжимо за ними, і прорив на листовому фронті тебе не повинен турбувати, не повинен тебе дивувати. Уже перша година ночі, і другий секретар тов. Островського показує підозрілі ознаки сонливості, хропіння ще не чути, але воно... можливе.

Поки що до побачення, хотіла сказати «скорого», та згадала, що ти... «орел з підтятими крилами»... Крапка.

Коля. Рая.

Щирий привіт від нас усіх твоїй подружці Тамаріко.

22/XI—30 р.
Москва.

[1, 2] «Рибчина», Муся — М. Ю. Карась.
[3] Катерина Олексіївна, сестра Островського.

87

Р. Б. ЛЯХОВИЧ, П. М. НОВИКОВУ, М. Ю. КАРАСЮ

[25 січня 1931 року, Москва.]

Повноважним представникам у Харкові.
Розі, Петі, Мусі!..

Виходячи з режиму економії та осідлавши єдино вільну годину, починаю всесоюзну перекличку. Оскільки ми домовлялися не лаятись за довге мовчання, я, нехай уже так, вас не лаю. А все-таки треба одержати докладну інформацію про ваше життя-буття. Бажано мені довідатись, чи живий тютюнник Муся? Паршивий хлопчак! Про нього-бо певно не маємо ніяких вістей.

За нашу житуху розповідати здорово нема чого, все йде за певним планом [...].

Ні від кого з своїх друзів, крім Розочки, вістей не одержуємо. В Москві живе Берсенєв, буває в нас, але рідко, бо зробився льотчиком [1], літає Харків — Ленінград — Нижній [2] і т. д. і т. п.

Якщо від вас довго не буде листа, то Микола почне «виражатися». Цікаво, чому замовк Петрі-Ай? Що означає це глибоке мовчання? Га?.. Що ж ви, бісові діти, сто чортів вам у бік, порозпускалися, безпритульні чумази! Серйозно, хлопці, здорово не волиньте, якщо довго не пишемо, бо я працюю тепер відповідальним секретарем партосередку, не маю вільного часу ні хвилини — дома зовсім не живу, приходжу додому на кілька годин поспати.

Пишіть, хлоп'ята, не забудьте написати, якщо в Мусі появиться «нова людина», то я дістану їй у закритому розподільнику придане, а Микола буде «жовтеняр» (це від Миколи). Ім'я дати новому громадянинові — П'ятирічка.

Поки що все.

Привіт від усіх усім! [3]

Коля, «Райком», Ольга Йосипівна Островські.

Москва.
25/I—31 р.

[1] Брат Л. М. Берсенєва був льотчик, і Лев Миколайович іноді літав разом з ним.

[2] Нижній Новгород.

[3] Приписка Р. П. Островської.

88

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[7 травня 1931 року, Москва.]

Зараз у мене така погана обстановка, як ніколи. Мені й Раї дуже важко дихати. Я часом почуваю, що тільки напруженням усієї волі спробую пережити сьогоднішню обстановку, в якій ми живемо. Ти розумієш, що нічим дихати не тільки через тісноту, але й [через] морально чужу психологію тих, хто зараз у нас.

Розо, я почав писати. Перші уривки надішлю тобі для рецензії дружньої, а ти, якщо зможеш, передрукуй на машинці й поверни мені. Ех, «старенька», якби ти була з нами, ми з тобою справу рушили б уперед! Листа порви.

Розочко, я прошу тебе про одне: в Харкові живе одна славна жінка — Давидова Ганна Павлівна, моя приятелька, лікар. Вона прислала листа. П'ять років не листувалися. Якщо визнаєш можливим, зайди до неї і розкажи їй про мене все, що вона хотіла б знати. Писати їй мені важко. Вона славна дівчина. Посилаю її листа (тільки їй про це не кажи).

Розочко, на «Райкомчика» не сердься, у неї поверх голови горя й роботи.

Тисну руки.

Твій *М.*

7/V.

89

П. М. НОВИКОВУ

[26 травня 1931 року, Москва.]

[...] Я, Петрику, весь заповнений поривом написати до кінця свою «Як гартувалася сталь». Але скільки труднощів у цій сізіфовій роботі,— нема кому писати під мою диктовку. Це мене просто мучить, але я впертий, як буйвол. Я почав людей оцінювати лише за тим, чи можна їх використати для технічної допомоги. Пишу й сам!!! Ночами пишу наосліп, коли всі сплять і не заважають своєю балаканиною. Наволоч природа забрала очі, а вони саме тепер так потрібні мені [...].

Чи вдасться прислати тобі й моїм харківським друзям деякі уривки з написаного? Ех, якби жили разом, як було б добре! Світліше було б в рідному середовищі. Петю, відповідай, дружок: що якби мені треба було передруковувати з рукопису аркушів із десять на друкарській машинці, міг би ти цей уривок передрукувати, чи це волинка трудна? Редакція вимагає два-три уривки для оцінки і, гадюки, в блокнотах не беруть,— дай на машинці і з одного боку! Ти хочеш сказати, що я тебе хочу експлуатувати, але, Петрику, ти ж можеш послати мене к бісу, від цього наша дружба не ослабне нітрохи.

Тисну твою лапу й Тамарине рученя.

Коля Островський.

26 травня 1931 року.

90

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[28 травня 1931 року, Москва.]

Розочко!

Ти можеш мені допомогти, дівчинко, лише одним (дай відповідь). Якщо я пришлю тобі блокнот з частиною — уривком написаного [1], чи можеш ти передрукувати на машинці? Обов'язкові умови редакції — друкувати тільки з одного боку аркуша і лишаючи поля з боків аркуша. Я багато не пришлю. Якщо зможеш — напиши. Працюю, дівчинко, в паскудних умовах. Спокою майже нема. Пишу навіть уночі, коли всі сплять — не заважають. Могила, а не праця — віддав би 9/10 життя за секретаря, хоч на 25% схожого на тебе. Я взявся за непомірно важку працю. Все проти мене, та в мене моя осляча впертість. Що вийде загалом у мене, трудно судити, боюсь, що далі редакторового кошика моя робота не посунеться. Це буде видно, але багато краще вийшло б, якби я не працював у таких препоганих умовах.

Твій *Микола.*

28/V—31 р.

[1] Перші розділи роману «Як гартувалася сталь».

91

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[*Червень 1931 року, Москва.*]

Люба Шурочко!

Вже півроку минуло з того часу, як від тебе була вісточка, і досі ні слова, і ніхто з нас не знає про тебе нічого. Я все ж чекатиму від тебе листа.

У нас все по-старому. Я пишу далі почату мною книжку, про яку я в попередньому листі до тебе розповідав. Я б хотів, щоб ти прочитала бодай уривки з написаного. Я можу тобі їх прислати. Вони будуть надруковані на машинці, і їх легко читати. Я хотів би знати твій відзив, але ж ти не відповідаєш мені.

Шурочко! Скажи, за що ти на мене образилась? Чому ти мовчиш?

Міцно тисну твої руки.

М. Островський.

92

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[*14 червня 1931 року, Москва.*]

Люба Розо!

Прочитали оце твого листа. Зараз же відповідаю. Рукопис до Новоросійська не посилай.

Якщо Петя повернеться в найближчі 10—12 днів, то залиш копію в нього, нехай з нею ознайомиться. Позавчора я послав Петрові рукопис 3-го розділу для передруку на машинці; я, бачиш, його теж мобілізував на цю справу. Я, звичайно, знаю, що ти ознайомишся з рукописом ще до повернення Петра в Харків. Він написаний у блокноті добре й чітко, чорнилом. У Москві така криза на папір, як і в вас, дорогі товариші.

Ближчого тижня мені принесуть передрукований на машинці розділ з другої частини книги, яка охоплює 1921 рік (київський період, боротьба комсомольської організації з розрухою й бандитизмом), і все передруковане на машинці буде передане тов. Феденьову, старому біль-

новику, ти, напевно, чула про нього, і він ознайомить з уривками свого друга — редактора. Там буде і дана оцінка якості продукції.

Я цілком з тобою згоден, що в Сочі багато чого пропустили, та що про це говорити.

Щодо того, чому я посилаю Миті Хоруженку копії, відповідаю: я дав йому слово ознайомити його з роботою, і він нагадав мені про дане слово, і я вважаю за потрібне виконати його, але на це є час, і тобі, звичайно, посилати не треба.

Дуже шкода, що Петі нема. Сподіваюсь, що він незабаром повернеться.

Ольга Йосипівна поїхала до сестри [1].

28 червня Рая йде у відпустку, їде в будинок відпочинку на два тижні, чекає не дочекається цього дня.

Петрик у своєму листі до мене скаржиться, що ніколи не може застати тебе дома.

Де ж це ти бродяжиш, дівчинко, га?

Ось бачиш, Розо, ми починаємо з тобою часто листуватися. На все добре.

Тисну лапу. *Микола.*

P. S. Ознайомся з 3-м розділом, він, напевно, у Тамари, розпечатайте пакет і читайте.

Привіт від Раї.

Охоче одержав би замість трьох чистих аркушів паперу — писані. Якщо ти думаєш, що в мене нема паперу на листи, то це не так, він є. Рая дістала десяток блокнотів.

Від секретаря:

Розо! З доручення Леночки [2] передаю Вам привіт і найкращі побажання, до чого цілком і щиро приєднуюсь.

В. Мацюк.

14 червня 31 р., Москва.

[1] До сестри Островського Катерини Олексіївни, яка тоді жила у Вязьмі.

[2] Леночка — Олена Прокопівна, дружина В. П. Мацюка, брата Р. П. Островської.

93

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[28 червня 1931 року, Москва.]

Люба Шурочко!

[...] Твій лист, одержаний нами після такого довгого мовчання, дуже обрадував.

По-перше, довідуємось, що ти жива і відносно здорова. Решта мало важить.

Я думаю, що ми таких тривалих перерв надалі не матимемо.

Про наших друзів. За Ольгу Войцеховську не маю ніяких відомостей; якщо ти відновила з нею зв'язок, то повідом мене, вона мене цікавить з редакційного боку.

Йдеться про мою роботу.

Про Папькова теж нічичирк! Цей хлопець мені дуже потрібний був би зараз. Колись він обіцяв мені всіляко допомагати як редактор у розпочатій роботі, але, як то кажуть, добре слово і те гаразд. Відверто кажучи тільки тобі, Шурочко, ці високоосвічені хлопці занадто «європейці», і у нас з ними контакт не дуже тісний. Немає робочої товариськості.

Щодо Розочки, вона заміж не вийшла, працює. А решта — по-старому. Верстають третій вирішальний, та й годі!

Шуро, напиши мені конкретно — чи маєш ти вільний час і бажання, щоб ознайомитися з деякими уривками моєї роботи; якщо маєш, то я тобі їх згрупую й пришлю. Може, в тебе серед партійців є щось таке, ніби редактори або що-небудь подібне,— то дала б їм почитати, що вони про це скажуть.

Загалом у цій справі я тобі писатиму далі.

Друзів у мене в Москві дуже мало, точніше, два — старий більшовик і другий — молодий хлопець [1].

Міцно тисну твою руку. О[льзі] Й[осипівні] послав твого листа, вона тепер у Вязьмі. Будемо писати частіше.

М. Островський.

Москва, 28/VI—31 р.

[1] «Старий більшовик» — І. П. Феденьов, «молодий хлопець» — М. З. Фінкельштейн.

94

П. М. НОВИКОВУ, Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[4 липня 1931 року, Москва.]

Любі друзі, Петю й Розо!

Надіслав вам 80 арк[ушів] паперу. Добув за куркульськими цінами — 15—10 [копійок] за аркуш. Папер[ова] криза. Не лайте мене, любі, за навантаження. Коли б ви знали, як я стомився. Живе у мене купа аж надто письменного люду без ніякого діла, а ледарі страшні, не хочуть ворухнути рукою. Ще не бачив таких.

Взагалі ж я згораю. Почуваю, як тануть сили [...]. Сама воля незмінно чітка й непохитна. Інакше став би психом чи й гірше. За останні 20 днів не написано нічого. Прорив. Я тільки думаю: «А яка ж якість продукції може бути від роботи в нелюдських умовах?»

Чому ви про якість ні слова? Чекаю вашого слова. Чекаю.

«Як гартувалася сталь» — це тільки факти. Все факти. Хочу показати роб[ітничу] молодь у боротьбі й будівництві. Критикуйте, говоріть про якість. Чому ні слова?

Петю, передай листа Розі, Тамарі.

Розо! Якщо приїдеш, то будеш молодець. Від себе і від Раї і мами заклик: приїзди! Чекаємо, як рідну людину. Рая завтра іде у відпустку на два тижні. От би тобі зараз приїхати.

Петю, пиши, братку. Тамаро, пиши теж. Чекаю.

До лікарні не їду. Рая проти.

Розо, від Шури Ж[игірьової] тобі привіт. Напиши їй про себе. Скільки є вам розповісти, та немає змоги написати.

Чекаю ваших листів. Привіт від Раї.

Ваш *М. Островський.*

Відповідайте.

95

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[*27 липня 1931 року, Москва.*]

Люба Розо!

Щойно прочитали твого листа від 24/VII-31 р. З задоволенням прочитали про твоє тверде рішення приїхати до нас у гості. Це найголовніше. Ремонтуй себе і приїзди. Тоді про все й багато поговоримо. Ти помиляєшся, коли думаєш, що я тривожусь за рукопис. Тривоги нема. Хіба можна тривожитися, коли за справу взялися Петя і ти?

Я закінчив п'ятий розділ і віддав передрукувати. Четвертий розділ теж передруковується. В даний період виробництво припинено з технічних причин. У Москві велика спека, і ніякими силами не можна загітувати секретарок узятися за олівець. Вони ледве дихають.

«Райком» працює. Сьогодні вихідна і загоряє за Москвою. Володимир вступив до хіміко-технологічного інституту під час весняного прийому і вчиться. Лена поїхала до рідних. Жигірьова відгукнулась. Вона заступник ректора комвузу в Ленінграді. Зав'язуємо з нею листування. Мовчала 8 місяців.

Цікаво, Розо, чи живе в Харкові Паньков? Цей «європеєць» обіцяв мені всіляку допомогу в літроботі, але... тобі все зрозуміло.

Переїзд Петі до Артемівська — це складна пертурбація. Не знаю, як він на неї реагує. Чекаю від нього листа.

Гляди, «старенька», не повинно бути ніяких об'єктивних причин, які б перешкоджали твоєму приїздові. «Дайош Москву, і все». Привіт від усієї організації. Тисну лапу.

Микола.

P. S. 1) Літо проводжу в Москві.
2) Операція очей під знаком питання.
3) Стан здоров'я вкрай поганий, але... ще протягнемо трохи.

До побачення.

Москва, 27/VII—31 р.

96

П. М. НОВИКОВУ

[*11 серпня 1931 року, Москва.*]

Любий Петю!

Мама щойно прочитала твого листа, я давно його чекав. У тебе синочок — добре! Народження людини завжди вітають банальними фразами. А я можу сказати: треба, щоб хлопчина був не менше, ніж комбат [...].

Дуже прикро, що Тамарі, видно, довелося витерпіти більше мук, ніж нав'язує жінці природа. Коли приїде, потисни їй за мене руку.

Петю! Тепер у тебе буде багато турбот, і якщо слід чимось журитися — так це твоїм здоров'ям. Пельта був у мене і розповідав про себе і про тебе сказав: «Дуже поганий має вигляд, худий і блідий».

Ти пишеш, що в моїй роботі є сухість і скупість на лірику. Це так. Це хиба. Частину написаного переглядав редактор «Красной нови». На моє здивування і, скажемо просто, задоволення, оцінка загалом небезнадійна. А відносно скупості і сухості зауважено.

Петю, неможливо в листі тобі розповісти про всі ті страждання, з якими зв'язано моє писання. Ніяких чернеток, майже ніяких поправок [...].

Твої слова про життя разом, про спільну роботу мене схвилювали, цього немає і, напевне, не буде. А як би було добре. Мені мій приятель, старий більшовик, обіцяє, що М. Горький, можливо, перегляне те, що я написав. Я прошу тебе, дорогий Петю, вислати мені все, що в тебе готове, аби з тим, що в мене є, передати на суд великому письменникові. Щодо важкості фраз і певної незграбності обробки — це правильно. Але ж я не маю можливості навіть виправити,— Рая цілими днями зайнята, хто бачив — у таких умовах писати. Адже великі майстри переробляли свої речі 5—6 разів. Для мене це тільки бажання, і що робити — не знаю. Надія на Розу. Приїде дівчинка, посунемо роботу трохи вперед. А то за півтора місяця жодного рядка. Ну, мама втомилася, їй важко: сто двадцять обов'язків, із яких писання для неї найважче. Привіт друзям. Тримайся міцно.

Тамаро, у тебе виросте чудовий синок.

Ваш *Микола Островський.*

Петю, прошу таке: чи буде корисним і потрібним занести М. Панькову копію рукопису на перегляд. Він мені колись обіцяв усіляку допомогу в роботі і просив прислати рукопис. Вирішуй сам.

11 серпня.

97

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[Серпень 1931 року, Москва.]

Розочко!

Дуже шкодую, що зустріч відсувається. Нехай. Аби приїхала. Уривки моєї роботи [1] специ читали. Висновок. Перше: нехай продовжує. Друге: скупість лірики. Третє: сувора лаконічна мова. Четверте: уникати закінчень на «вши» і без «котрий». Далі. Я сам винен, що тобі й Петі, людям по горло завантаженим, «нахабно» впхав свою роботу. І не можу нарікати на черепашачий темп. Я боявся вас образити, а то забрав би назад рукопис, та не наважився. Все, мною написане, вже передруковано, затримка за Харковом. Я тому так чекаю, що редакція [видавництва] «М[олодая] гв[ардия]» пропонує прислати на перегляд усі шість написаних розділів. Інакше б я не квапився. Розумієш, дитя безпритульне?

Ти й словом не прохопилася, що думаєш про роботу. З цього — логічний висновок: так погано, що й говорити не хочеш. Нема більшовицької сміливості це сказати. Ех ти, «самокритик»! Я ж просив — кажи, де погано, що погано, лай, знущайся, шпигай, якнайжорстокіше критикуй усі дубові звороти, все, що натягнуте, неживе, нудне. Крий до кореня. А ти що? Мовчиш [...]. Я тобі цього не можу пробачити. Це не комуна, а парламент. Авжеж, дитино, бити за це треба. Я дуже сердитий.

Коля.

[1] Уривки з роману «Як гартувалася сталь», 1-ша частина.

98

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[25 жовтня 1931 року, Москва.]

Люба Шуро!

Учора одержали твого рекомендованого листа. Кілька тижнів тому я написав тобі великий лист, не знаю, чи одержала ти; після того, правда, не писав. Виправданням цьому є моя ударна робота. Всі свої сили я спрямував на те, щоб закінчити свою працю, а це в моїх умовах дуже й дуже трудно. Все ж, незважаючи ні на що, роботу закінчено. Написано всі дев'ять розділів і видрукувано на машинці. Тепер проваджу монтаж книжки і переглядаю востаннє орфографію та роблю поправки. Найближчими днями я вишлю тобі все надруковане посилкою. Ти ознайомишся передусім сама, а потім, любий друже, прошу тебе передати роботу кваліфікованим майстрам слова і до редакції, де буде винесено присуд моїй праці.

Як тільки прочитаєш, то напиши свій щирий відзив і, звичайно, не приховуй від мене, якщо робота буде негарна, я вірю твоїй щирості. Шуро, я чув про великий бюрократизм в редакції, де рукописи тонуть у портфелях, тим більше що редакції завалені ними в зв'язку з походом ударників у літературу.

Ти писала про товариша Романа [1], якщо він справді схоче віддати свій час на перегляд роботи, це буде добре.

Шурочко, коли ти не зможеш просунути в редакції перегляд моєї роботи або взагалі з цією справою будуть великі утруднення, то, як ознайомишся з роботою, прошу переслати її мені. Я буду сам починати «ходіння по муках».

Всього кілька днів, як я викараскався з тяжкої недуги. Мій фізичний стан натис на дев'ятий розділ важким пресом. Розділ вийшов не такий, як я хотів.

Він мав бути ширший, повніший і взагалі має бути яскравіший. Але, Шурочко, чи ж хоч один товариш писав серед такої обстановки, як я? Напевно, ні.

У нас в кімнаті зараз 8 чоловік. Мама важко хворіла і тепер ледве-ледве ходить. У Раї на фабриці прорив, тож дні й ночі її проходять там. Цим же виправдується її мовчання. Іде о 6-й г. ранку і приходить о 2-й годині ночі.

Дарма що листів тобі не пишемо часто, все ж тебе ніхто з нас не забуває і шлють усі свій привіт.

Отже, Шурочко, через кілька днів, в крайньому разі через два тижні, ти одержиш мою роботу. *Я з нетерпінням чекатиму від тебе листів з відзивом про неї.*

Я дуже критично ставлюся до написаного, де багато хиб, але це ж моя перша робота. Якщо її не угроблять по першому розряду, якщо не виявиться, що вона літературно нецінна, то це буде для мене революція.

Отже, люба товаришко, тисну міцно твої руки. Листа з рукописом не посилатиму. Гляди ж, не забудь, що я з великим нетерпінням чекатиму твого відзиву.

Твій *Микола Островський.*

P. S. Привіт від усіх присутніх зараз у нас: мами, Каті, Раї і, звичайно, мене.

Посилаю тобі Розиного листа. Я послав їй свою рекомендацію. Що відповіси ти на її прохання? З неї буде гарний товариш. Якщо пишеш Войцеховській, пошли їй від мене привіт. Я Панькова знову загубив, не знаю його харківської адреси.

Москва, 25 жовтня.

[1] Критик Р. Роман завідував у той час критичним відділом газети «Московский комсомолец», керував літературним об'єднанням при цій газеті.

99

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[*16 листопада 1931 року, Москва.*]

Люба Шурочко!

Нарешті-таки переглянув рукопис і надсилаю тобі його для перегляду й винесення присуду про нього тямущими людьми. Загалом, зроби все, про що я просив тебе в попередніх листах. Чекатиму наслідків з нетерпінням.

Незабаром напишу тобі великого листа. Тепер мовчу, бо дуже втомився.

Привіт тобі від усіх моїх домашніх. Мати хворіє, а Катя й Рая все зайняті, не можу нікого мобілізувати.

Про книжку, прошу, пиши саму правду, а також, як живеш.

Тисну міцно твої руки.

М. Островський.

16/XI—31 р.

100

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[9 грудня 1931 року, Москва.]

Шурочко, люба!

Твого листа зараз одержав. Люба! Якби мені не так важко писати, скільки б листів я тобі, моєму другові, написав би! Я з великим хвилюванням чекав від тебе листа. Твого враження про книжку.

Шурочко! Я неспроможний описати в листі, в яких умовах писалася книжка [...]. Шурочко, книжка була б незрівнянно краща, вона повинна бути краща, коли б не невимовно тяжкі умови. Не було кому писати, не було спокою, не було нічого. Я не можу себе розстрілювати, не пробуючи перевірити ще можливість бути партії не баластом. Я берусь до літнавчання серйозно. Я ж майже безграмотний у літнавчанні. І я знаю, що зможу написати краще. При наполегливому навчанні, при великій праці можна дати якість. Та це може бути лише, коли мене не спіткає грубий розгром у редакціях, коли мене з перших східців не кинуть за двері. А цього я жду, бо відчуваю, яка незадовільна моя праця. Ти одна знаєш мою трагедію, а редакції знають одне — якість. (Писати такій бідноті, як я, трудно).

Рукопис коштує мені 245 крб. В МАПП [1] навіть паперу не продали — купив по 15 коп. за аркуш. Друкарці за сторінку — 75 коп. Всі ці причини утруднюють роботу. Ти непогано відзиваєшся про написане, радісно це. Якщо я серед цієї безпросвітної обстановки зміг написати так, що ти не вважаєш поганим і безбарвним, то я радий. Я даю тобі повне право розпоряджатися рукописом. Я безумовно вірю, що ти зробиш усе можливе, щоб редакція переглянула і винесла свій висновок. Саме про це я й писав. Я-бо хочу одного: щоб книжка не плавала по три роки в редакційних нетрях. В літературу входять

ударні маси, і редакції захлинулися від тисяч рукописів, з яких світ побачать одиниці.

Я чекаю твого листа великого. Не докоряй мені за рідкі листи. Важко писати не своєю рукою. В своєму листі напиши й про Корчагіна. Як, чи зумів я хоч почасти правдиво написати про юного робітника-комсомольця?

Пиши про себе. Ми ждемо великого листа. Шурочко, хотілося б з тобою бачитися. У нас морози — 20—24°. Усі в сім'ї перехворіли, і Раєнька теж. Від друзів рідкі вісті. Міцно тисну руки. Не забувай нас. І, не церемонячись, розповідай, як мене криють за книжку. Привіт.

Микола.

Грудень, 9-го.

[1] Московська асоціація пролетарських письменників.

101

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[28 грудня 1931 року, Москва.]

Люба Шурочко!

Хочу тобі писати, хоч не знаю, чи розбереш мої карлючки. З Шепетівки на шість днів до нас приїхав брат. Там на активі читали п'ять розділів чернетки. Про роботу відізвалися добре, вітаючи працю над історією рев[олюційного] руху в місті. Зараз проходить всесоюзний огляд комсомольської літератури, і видавництво «Молодая гвардия» запропонувало мені дати їм на перегляд рукопис. Але я вирішив чекати твоєї відповіді з міста Леніна. Адже коли забракують у Л[енінгра]ді, то й тут теж. Як жаль, що т. Камегулова немає, адже він заступає Горького в журналі «Литературная учеба», і його відзив цінний.

Зараз я ще не пишу, я страшенно втомився в зв'язку з усім пережитим за ці місяці [...].

Чекаю твоїх листів. Не забувай свого меншого братка.

Коля.

102

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[13 січня 1932 року, Москва.]

Шурочко, люба!

Я хочу тобі написати. Заждався твого листа, але його поки що нема ще. Я вже вирішив, що мене в редакції розгромили і що тобі важко мене про це повідомляти [1]. Але нехай тебе це не турбує. Я ж це передбачав. Проте, крім розгрому, можуть бути об'єктивні причини твого мовчання. Ми читали про повідь у вас, яка й В[асильєвський] о[стрів] зачепила.

Шурочко, друже, ти все ж напиши обіцяного великого листа про свою житуху й роботу, а то ти про себе так скупо згадуєш.

У нас життя без змін.

Мама, як завжди, шле тобі привіт. Вона все хворіє, ослабла старенька.

Я все не втрачаю певності, що ми в 1932 р. зустрінемося. Це було б дуже добре. Скажи, Шурочко, хоч орієнтовно — чи вдасться це?

Може, коли листа відішлю, від тебе прийдуть вісті. Будемо терпляче ждати.

Правда, я став неспокійним хлопцем. Мені це простимо, бо серце моє здорово покалічилось і часто бунтує.

Міцно тисну твої руки.

Твій *Коля Островський.*

13 січня.

[1] На прохання М. Островського О. О. Жигірьова передала рукопис роману «Як гартувалася сталь» для ознайомлення до Ленінградського відділення видавництва «Молодая гвардия».

103

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[31 січня 1932 року, Москва.]

Шурочко, люба!

Вчора, 30-го, одержали від тебе листа. Знаєш, рідна, в мене серце забилось, коли його читали. Невже, думаю,

мені щастя подає руку і я з глибокого архіву перейду в діючу армію? Невже, думаю, ти, хлопче, зможеш повернути своїй партії хоч частину заборгованості і перестанеш прогулювати? І я себе остуджую: «Сиди тихше, хлопче, не захоплюйся, життя може стукнути по потилиці за захоплення мріями». І я, щоб не так прикро було потім, не вірю собі. Життя вимагає вірити тільки фактам, та все ж твої листи я слухаю з великим хвилюванням, хоч не хочу, щоб це хто знав. Але тобі я все розповідаю як другові.

Ти мені не докоряй за мої листи. Листи я пишу стисло, і вони в мене сухі. У нас мама весь час хворіє. Сестра теж як прибита, і в зв'язку з цим у них настрій занепадницький. Я часто втомлююсь їх оживляти і стримувати.

Я це кажу, розуміючи їх слабість, але мене інколи гризе голод на людей, сповнених сили й оптимізму.

Раська цілі дні на фабриці, і я вирішив, якщо книжку справді надрукують, зав'язати зв'язки в МАПП, і щоб у нашій кімнаті з'явилася гаряча молодь.

Я заходився організувати в Шепетівці літ[ературну] групу з молодняка.

Мою пропозицію прийняла редакція газети «Шлях Жовтня» [1], яка дає раз на декаду літсторінку.

Сам недоношений письменник, я став керівником літгрупи, я вже одержав перші вірші українською мовою для оцінки. Ось, Шурочко, мої новини. Шурочко! Як би я хотів тебе бачити. Скільки суперечностей, скільки гіркоти, і тут же, рідна, надія на корисне творче життя. Знову оживає навколо мене, забутого багатьма, зближення з молоддю, вітають мою роботу, і мені дороге і хвилює читати [те], що в містечку, про яке я писав, виносить молодь резолюції схвалення. Група студентів педтехнікуму пише, що в них проробляють книжку.

Якщо 3—4-го ти напишеш «так», то я скажу: «У тебе, Миколо, друге народження».

Жду листа.

М. Островський.

[1] Газета «Шлях Жовтня» — орган Шепетівського окружкому КП(б)У.

104

Т. Б. НОВИКОВІЙ

[7 лютого 1932 року, Москва.]

Серденько Маро!

Бачиш, коли чоловіка немає вдома — засипаю тебе листами. І звідси висновок: не вір навіть найліпшому другові, коли він завантажує пошту, подібно до мене. Це жарт, Маро.

Я одержав від Петі листівку. Коли він повернеться, не знаю. Муся Карась — ця суміш із ртуті і камфори — не встиг від мене піти, як забув купити мені сухі батареї для радіо 4 і 80 вольтів, а через чотири місяці, зустрівши Петра, про це згадав і просить нагадати, що треба було дістати. Ну й Карась! Ну й темпи! Ну й ну!

Я усе ще не можу, Маро, сказати, що моя книжка не потоне в редакціях. Скільки вона вже зазнала злигоднів. І в Москві бюрократизму більше, ніж у місті Леніна. Ленінградська облполітосвіта рекомендувала її Ленгизу [1] видати, і книжка проходить останні перепони в Ленгизі. З дня на день чекаю вироку. Я кинувся на прорив залізного кільця, яким життя мене охопило. Я намагаюсь із глибокого тилу перейти на передові позиції боротьби і праці свого класу. Не має рації той, хто думає: більшовик не може бути корисний своїй партії навіть у такому, здавалось, безнадійному становищі. Якщо мене розгромлять у Держвидаві, я ще раз візьмуся за роботу. Це буде останній і вирішальний. Я повинен, я пристрасно хочу здобути «путівку в життя». І хоч які темні сутінки мого особистого життя, тим яскравіше моє прагнення. Тисну ваші з Петею руки. Чекайте звісток... хочу... про перемогу.

Микола.

7.II—32 р.

[1] Ленгиз — Ленінградське об'єднане видавництво, до якого входило і ленінградське відділення видавництва «Молодая гвардия».

105

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[*17 лютого 1932 року, Москва.*]

Люба Розо!

Довго ти мовчиш. «Чи жива ще ти, моя старенька...» Чи тебе хтось скривдив, дитя непосидюче? Хочу розбудити тебе. Досі не маю остаточного рішення про мій рукопис. Ходіння по портфелях редакторів триває. Хоч би дали термін. Знавці кажуть, що легше ослові стати конем, ніж пройти уперше сей шлях, і, незважаючи на ряд добрих чуток, моє сьоме почуття наперед угадує розгром.

І я, передбачаючи це, готуюсь перейти в контратаку, тобто складаю план нової роботи [1]. Адже я повинен напружити всі сили і домогтися того, щоб нова робота була ліпша і щоб її визнали. Це дуже й дуже важко в моїх умовах. Але я мушу це зробити, і я це виконаю [...].

Повідомляй про свої партійні справи, життя і побут — для чого мовчати? Мама і Катя мала лежать хворі на грип, стогін, кашель, небадьора бувальщина, але це мине. Скоро весна, мій друже, сонечко усміхнеться тепло, привітно, і суворі зморщечки трохи розгладяться. Життя не можна вбити, поки стукає серденько, і ганьба тим, хто здається живим у полон.

Тисну руки.

Чекаю листа.

М. Островський.

17/II—32 р.

[1] Другої частини роману «Як гартувалася сталь».

106

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[*22 лютого 1932 року, Москва.*]

Любий мій друже Шурочко!

Хочу поділитися з тобою хорошими вістями з літфронту. Вчора в мене були Феденьов і редактор журналу «Молодая гвардия» товариш Колосов [1]. У Москві мій ру-

копис проробляли. Товариш Колосов теж його прочитав. І от прийшов і каже:

«У нас нема такого матеріалу, книжка написана гарно. В тебе є всі дані для творчості. Мене особисто книжка схвилювала, ми її видамо, я особисто берусь виправити невеликі гострі кути. Я зв'яжу тебе з письменниками, ми тебе приймемо в члени МАПП до видання книжки». Обіцяв приїхати через декаду по відповідь. Отже, Шурочко, якщо в місті Леніна мене затруть, то є резерв — пряма пропозиція видати книжку. Все це ще не документ, це не договір, а розмова, але це майже перемога. Майже... адже Ілліч попереджав на слово не вірити.

А які у нас з тобою, Шурочко, справи в Ленгизі — успіх чи поразка? Чекаю кожного дня вістей від тебе. Нема від мене спокою, скажи, коли цей нестерпний хлопець перестане тебе шарпати? Не знаю.

Моя робота пожвавлює втрачені зв'язки. Я одержую листи від тих, хто мене давно забув. Хай живе праця й боротьба! Побажаємо з тобою, щоб Коля прорвався з залізного кола і став би в ряди наступаючого, незважаючи на всі страждання колись і напруження тепер, пролетаріату.

Я берусь до літнавчання і намічаю план нової роботи. Але навчання і навчання [...].

Твій *Коля.*

22/II—1932 р.

[1] М. Б. Колосов (див. адресати).

107

П. М. та Т. Б. НОВИКОВИМ

[23 лютого 1932 року, Москва.]

Маро й Петю! Спішу поділитися з вами радісною звісткою. Взято передові укріплення на літфронті. Вчора у мене були т. Феденьов та редактор журналу «Молодая гвардия»[1] т. Колосов. Він як представник видавництва «Молодая гвардия».

«...Твою книгу ми видамо, вона хвилює, у нас немає подібного матеріалу. Я сам візьмуся за редакторську правку. Через вісім днів я приїду до тебе, і ми згладимо

всі кути. Ти, Островський, ще послужиш партії. Коли книгу оформимо, складемо з тобою договір. Введемо тебе, ще до видання, членом Московської асоціації пролетарських письменників і допоможемо посібниками для літнавчання». Оце основні слова тов. Колосова. Це ще не документ, але це все ж перемога на 75%. Решта 25% будуть у договорі.

Ленін попереджав: «на слово не вір», але я вірю. Якщо книжка побачить світ, а до цього воно йде, це ж буде наша спільна перемога. Чи не так, Петю? Чи не так, Марочко? Адже в «Як гартувалася сталь» вкладено працю всіх моїх найкращих друзів. Петю, твої слова: «Книжка в тебе вийшла гарна» — мені повторив Колосов.

Петю й Маро! Потисніть руку старому бандитові...

«Чим ніч темніша, тим ясніші зорі...» Це, на мою думку, сьогодні підходить. І ось моя пристрасна мрія збувається. З глибокого тилу я виходжу на передові позиції. І ті 2—3 роки, що я горітиму, як не буде чогось сумного,— ці роки я віддам роботі. Коли б у суто особистому житті у мене не було так темно, так безпросвітно, скільки б сили додалося! Але, незважаючи ні на що, я повинен працювати. Навчання й навчання, а потім нова робота над другою частиною. Більшовик може працювати, поки в нього б'ється серце. Хай живе праця й боротьба! Хай живе непереборний наступ пролетаріату по шляху до соціалізму, незважаючи на всі страждання й злигодні.

Ваш *Коля Островський.*

P. S. Як тільки на літфронті все здійсниться,— повідомлю, і перший примірник тобі. Щось я дуже розгулявся. Адже можуть мені поза чергою надавати потиличників, а я розгорнув агітацію. Прохолонь, Миколко, трохи полегше.

Коля Островський.

23/II—32 р.

108

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[*10 березня 1932 року, Москва.*]

Любий мій друже Шурочко!

Аж сьогодні тільки є сили писати тобі першій. Отже, я подолав хворобу і живий. Швидко поправляюсь. Мої друзі — Феденьов і Мишко — зробили все, щоб мене вря-

тувати. Лікував лікар Ліккому ЦК. 12 днів температура була 39—40°.

В розпалі хвороби приїздять товариші Феденьов і Колосов і наполягли, щоб укласти договір на книжку. Я погодився і зараз же від Колосова одержав 200 крб. Вони так були потрібні, адже все: молоко, масло — купуємо на куркульському ринку. Тепер про книжку.

Укладено договір. Я одержую 2000 крб. Спочатку одержую 1000, а 1 серпня (строк видання книжки до ювілею комсомолу) [решту]. Далі: «Молодая гвардия» 5 квітня укладає зі мною договір на другу частину книжки «Як гартувалася сталь». Видавництво дає мені 80 книжок — посібники для літнавчання.

Мене вже прийняли в члени МАПП. І тільки-но я видужаю, тов. Колосов приїде до мене, і ми разом оформимо книжку: де треба, додамо і вирівняємо гострі кути [...].

У «Молодой гвардии» мене оточили атмосферою сприяння.

Книжка 28 березня [1] пройшла в Будинку письменника перегляд і заслужила теплий відзив. Жодної різкої критики.

Життя для мене відкрилося на всю широчінь.

Я став бійцем діючим.

Шуро, поцілуй міцно свого меншого братка Колю. Я міцно тисну твої руки, я кріпко бережу твою дружбу, тебе, що стала мені такою рідною.

Кінець постійному голоду і злидням. Є тепер можливість працювати, і ми незабаром зустрінемось.

Я пришлю грошей на проїзд, і ти побудеш у нас хоч день.

З України повідомляють, що книжка буде видана українською мовою [2]. Поясни все в Ленгизі.

Твій *Коля.*

10 березня.

[1] Тут в Островського неточність: відзив було висловлено на нараді по роботі з молодими письменниками 28 лютого 1932 року.

[2] Рукопис першої книги роману «Як гартувалася сталь» на початку 1932 року П. М. Новиков передав до видавництва ЦК ЛКСМУ «Молодий більшовик», нині видавництво «Молодь».

109

П. М. та Т. Б. НОВИКОВИМ

[10 березня 1932 року, Москва.]

Дружки мої любі, Петю й Марочко!

Тільки сьогодні в мене є сили писати. Отож, 22 лютого я захворів на запалення легенів і до 4 березня запекло боровся за життя. Температура весь час — вранці 39 градусів, увечері — 40. Вжито було всіх заходів, щоб мене врятувати... Я живий і швидко поправляюся. Схуд до краю. Поїдаю зараз купи харчів. Саме в розпалі хвороби — 27 лютого — приїздять Феденьов і Колосов і розповідають, що книгу обговорювали в Будинку письменників і вона дістала теплий відзив. Видавництво «Молодая гвардия» укладає зі мною договір. Дали мені зразу ж 200 карбованців на харчування і поїхали з Феденьовим на редколегію оформляти договір, щоб мене не стомлювати. За книгу я одержую 2000 карбованців. Уже одержав 750 карбованців, а решту 1 серпня. День видання книги — до ювілею комсомолу. Видають орієнтовно 10 000 прим[ірників]. 5 квітня «Молодая гвардия» укладе зі мною договір на другу частину книги «Як гартувалася сталь» і видасть аванс 500 кар[бованців]. Цими днями Колосов приїздив на розмову про деякі додатки, і ми з ним працювали кілька днів над оформленням книги до друку. Мене вже прийняли в члени МАПП. Безглуздий спалах хвороби затримує мою роботу над другою частиною.

Двері життя широко розчинилися переді мною. Моя пристрасна мрія — стати активним учасником у боротьбі — здійснилася. Всі умови для творчої роботи є. Закінчилися чотирирічна бездіяльність і напівголодне, злиденне існування. Життя моє тепер заповнене по вінця. Вперед до праці, за зростання й досягнення! Потисніть міцно мої руки, товариші! Моя перемога — ваша перемога! Перший том вам, Петю, Маро. Чуєте, як палко б'ється моє серце? Наша з тобою, Петю, дружба не згасне, ні — зміцніє. Я вмію цінити чистоту почуттів. Передай факти Розі.

Ваш *Коля Островський.*

10 березня 1932 року.
Москва.

110

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[*27 березня 1932 року, Москва.*]

Люба, рідна Шуро!

22-го минула друга криза. Я живий і одужую. Дуже кволий. Як безглуздо накинулись на мене ці два приступи крупозного запалення легень! Та це минуло.

Чи одержала мого листа й телеграму? Чекаю від тебе листа.

Пришли, Шурочко, рукопис, дуже бажано з відзивами.

Рідна Шурочко, ти ж на мене не сердишся, що я так раптово, без попередження, уклав з «Молодой гвардией» договір? Але я вже писав про причини й обстановку. Я чекаю на це твоєї відповіді.

У редакції в березні прорив фінплану — нема грошей, проте мені, зважаючи на хворобу, йдуть назустріч, і я в березні одержав 300 карбованців і добре харчуюсь.

Книжку вже 15 квітня почнуть друкувати в журналі «Молодая гвардия», а в серпні вийде книжка! Договір мені надіслали.

29/III Колосов приїздить до мене, і ми підготуємо книжку до друку. Грошей всього я одержу 2000 крб.

Мені редакція проводить у кімнату телефон.

Літо проведу під Москвою. Втомився. Чекаю, чекаю листа. Зараз же пиши.

Твій *Коля*.

27 березня.

111

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[*27 березня 1932 року, Москва.*]

Тільки що одержав твого листа. З нього роблю висновок: по-перше, що ти не одержала мого величезного листа, який я написав після першої кризи. Це дуже досадно, бо я на нього витратив безліч сил і описав у ньому всі події,

що сталися в мене за останній період. Тепер, у сьогоднішньому листі, я роблю деякі додатки.

Книжка виходить у 5 тисячах примірників. Вийде з друку 1 серпня. А з 15 квітня друкуватиметься в журналі «Молодая гвардия» за договором. Рукопис ти, безумовно, залиши в себе на спомин. Мені пришли самі відзиви.

Я поправляюся дуже швидко. Нема часу няньчитися, треба працювати.

Назву книжки, напевно, ми змінимо. Колосов уже дзвонив кілька разів Феденьову, довідуючись — чи працездатний Островський, адже книжку треба приготувати до друку на 15 квітня. Взагалі я писатиму тобі про все.

Мабуть, і від тебе листа не одержав, бо вперше дізнаюсь, що ти хворіла в такій важкій формі на грип.

Міцно тисну твої руки.

Твій *Коля.*

Привіт від усіх наших.

27/III—32 р.

112

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[27 березня 1932 року, Москва.]

Люба Шурочко!

Тепер для мене все ясно. Ти писала мені й Раї листи, яких ми не одержували. Я посилав тобі телеграму про те, що книжку прийнято, і її ти, мабуть, не одержала. В листі від 27/III я не відповів на ряд твоїх запитань. Дуже добре, що ти видрала рукопис у «Молодой гвардии»; уяви, що б вийшло, якби Воробйов заходився друкувати книжку. В моєму договорі точно встановлено, що на це я не маю права. Мушу відзначити, що «Молодая гвардия» створює мені умови для дальшої творчої роботи. Про Мацесту я ще писатиму тобі в листі. І, напевно, я туди не поїду, хоч маю всі можливості. А те, що ти поїдеш лікуватися, то це безперечно, і те, що ми побачимося з тобою в найближчому часі, теж правда. Адже в нас є на це кошти.

Твій *Коля.*

27/III, 2 г. дня.

113

П. М. та Т. Б. НОВИКОВИМ

[4 квітня 1932 року, Москва.]

Петю і Маро! Кволий я ще після другого приступу запалення легенів. Двічі кощава баба смерть хапала мене за горло, та я не мав права тепер умерти і, прометавшись загалом 47 огидних днів, знов оживаю. Звідси мовчання.

Друзі мої! За цей період тут сталося багато хороших моментів з моєю книжкою. Я стисло інформую.

15 квітня в № 4 журналу «Молодая гвардия», органі ЦК ВКП(б) та ЦК комсомолу, будуть вміщені три друковані аркуші книжки, і вся вона буде опублікована до видання тому.

Я одержав замовлення від видавництва на другий том. Вам, друзі, я признаюсь: я приголомшений і збентежений усім, що діється. Книжку ще до виходу з друку знала верхівка (50—60 душ) літерат[орів] Москви.

Позавчора у мене були гості. Приїхала познайомитися Анна Караваєва. Були Колосов, Федєньов та тов. Андрєєв, редактор юнацької секції вид[авництва] «М[олодая] гв[ардия]». А. Караваєва — відповідальний редактор [журналу] «М[олодая] гв[ардия]». Я рідко зустрічав таку розумну й симпатичну партійку, як вона. Я через скромність не переказуватиму їхніх відзивів про «Як гартувалася сталь». В редак[ції] книжку хотіли назвати «Павло Корчагін», але я відстояв стару назву. Потім, книгу хотіли назвати романом. Я відстояв «повість». Штампом став «роман». Моя кімната пожвавішала. Раніше безлюдну, тепер часто заповнюють цікаві, талановиті люди, а кожне знайомство хвилює і дає годину-другу цікавої розмови.

Усі знають, що я оживаю після тяжкої хвороби, і тому приїздять поки що тільки молодогвардійці. Ім'я Іри [1] змінимо. Крапка.

Стомлююсь [...]. Я тепер пишу трьом друзям: Жигірьовій, тобі, братові, більше немає сил.

М. Островський.

[1] Йдеться про Тоню Туманову, котра в рукописі «Як гартувалася сталь» називалась Ірою.

114

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[7 травня 1932 року, Москва.]

Дружочок любий, Шуро!

Давно не писав. Новин особливих [нема]. Здоров'я все поганеньке. Чи то здоровий, чи то ні, а працювати не можу, немає сил. Аж сьогодні вийшов № 4 журналу «Мол[одая] гвардия», і я вперше відчуваю факт: повість частково на папері.

Шурочко, пам'ятаєш, я просив тебе прислати мені для вивчення відзиви, якщо хлопці передали їх тобі. Мені ніяк не вдається одержати відзиви тут. Не дають, чорти, або загубили. Перед тим як починати другу книгу, я хотів би знати, де хиби, щоб не повторити їх.

Усі мої справи в редакції провадить старий Феденьов. Його мені послала «фортуна». Він член ВКП(б) з 1904 р., багато сидів по тюрмах, був комісаром Кінної армії, тепер керує іноземним відділом Держбанку. Він часто буває тепер у мене і розповідає про все. Він привозить мені й гроші.

Рая досі ще у відрядженні на селі, завтра приїздить.

Чи не Льонин батько секретар ЦК будівельників?

Паньков, чортяка, зненацька озвався. Пише, щоб я прислав роботу, що допоможе видати її на Україні. І навіть обіцяє допомогти купити друкмашинку!!! Він незабаром їде на дачу за кордон. Звідти він міг [би] привезти, але питання: чи виконає Мишко хоч одну обіцянку. Я й цим був би цілком задоволений.

З 1 травня у нас літо. Гарно і тепло. Але в нас у будинку надбудовують 2 поверхи, і така мура, що треба тікати кудись. Стукотня і грюкіт, ну його к бісу, і така музика буде все літо.

Чекаю від тебе листа. Якщо в Ленінграді нема журналу «Молодая гвардия», то я присилатиму тобі свої №№, які надсилають мені для коректури. Напиши про все багато. Я давно чекаю вістей з міста Леніна. Привіт від усіх наших. Привіт Льоні.

Твій *Микола.*

Чи розбираєш ти мої листи? Я давно це питаю. І чи не дуже ти втомлюєшся, коли їх розшифровуєш? Якщо втомлюєшся, то писатиму ще «старанніше».

7 травня.

115

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[20 травня 1932 року, Москва.]

Шурочко, рідна!

18 травня до мене приїхали товариш Феденьов і Анна Караваєва — відп. редактор журналу «Мол[одая] гвардия».

Багато про все розмовляли. Талановита жінка.

Виявляється, мій роман читали у культпропі ЦК комсомолу і робота дістала гарний відзив. Ну, і вирішили допомогти мені розгорнути творчу працю. Доручили т[оваришці] Караваєвій довідатися, що потрібно мені, щоб відновити здоров'я (воно в мене, Шурочко, гидотне). Ми втрьох домовилися:

1) Негайно забрати мене з Москви до Сочі, спочатку в санаторій (ім. Фрунзе), а потім на квартиру. Жити в Сочі все літо, а на зиму в Москві, так щороку. Т[оваришка] Караваєва запевнила, що все це буде зроблено дуже швидко. ЦК надішле у Сочі телеграму, щоб мені дали кімнату і т. д. і т. п.

«Ми не можемо тебе втрачати,— каже Караваєва,— ти ще попрацюєш». Мене дуже схвилювала ця зустріч.

Шурочко, рідна, значить, ми з тобою зустрінемося в Сочі. Який я буду радий бачити тебе, як гаряче я тебе обійму.

Повідом, чи є в тебе № 4 «М[олодой] г[вардии]»? Якщо нема, то я тобі вишлю. На початку роману (я наполягав на повісті) редакція без мого відома вмістила [мій] лист до р[едак]ції [1], вийшло негарно. Наче афіша. Є грубі друкарські помилки, недбало працюють.

Роман піде в п'яти №№ «М[олодой] г[вардии]».

Кінець книжки зрізали: дуже велика вийшла — нема паперу [2]. Повирізували де-не-де для скорочення. Трохи покалічили книжку, та що вдієш — перший крок.

Мама поїде в Сочі зі мною. Якщо буде там кімната, то з Катею залишаться там жити [...].

Чекаю твого листа. Повідомлю все, що буде нового.

Міцно тисну руки.

Твій *Микола.*

Палкий привіт від усіх наших.

20, травень.

[1] Лист, доданий до рукопису першої частини роману «Як гартувалася сталь», у якому Островський коротко повідомляв про себе і про свою роботу над романом.

[2] Це скорочення було поновлене при виданні книги у видавництві «Молодая гвардия» в 1932—1934 рр.

116

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[5 червня 1932 року, Москва.]

Люба Шурочко!

Ти давно мовчиш, і я думаю, що знову хворієш. Цими днями я, мабуть, виїду до Сочі, в санаторій. За твоїм прикладом став кашляти кров'ю і фізично кволий. Важко почався 1932 р. Якби здоров'я, коли б сили, щоб міг писати, було б прекрасно.

У ЦК комсомолу моя книжка дістала гарний відзив. По радіо прочитали уривок. На літфронті все радує і підбадьорює до життя, до праці. Все кличе: «Дайош темпи, дайош напруження в 100 000 вольтів!» Ненавиджу всі ці хвороби, як класового ворога.

У видавництві «Молодая гвардия» зміна працівників, і з виданням книжки тяганина...

Ленінградські хлопці мені більше подобаються.

Сьогодні прислали № 5 журналу «Молодая гвардия» з продовженням роману.

Рая 15.VI їде на місяць до своїх. Мама зі мною.

Вчора одержав постанову парттрійки про відновлення в партії і проходження перевірки.

Тепер, Шурочко, чекаю від тебе листа, де не забудь відповісти, чи будеш у Сочі і коли.

Негарно мовчати, відповідай, любий мій дружок.
Привіт від усіх.

Тисну твої руки.

М. Островський.

До 10—12 червня я в Москві.

5 червня.

117

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[*20 червня 1932 року, Москва.*]

Люба Шурочко!

Марні мої сподівання — нема від тебе листа. Добре, якщо затримка, а як захворіла,— це гірше, ніж мовчання.

Повідомляю коротко, що в мене нового.

27 червня їду до Сочі, в санаторій.

Мама проводжає і залишиться. Кашляю страшенно, часом з кров'ю. Ослаб і т. д. В Сочі спробую залишитися. Москва губить вогкою до краю кімнатою.

Скажи — чи будеш у Сочі?

Є рішення ЦК молоді про книжку — вона вже в наборі, вийде (обіцяють) на початку серпня. Взяли мою фотографію, і, як видно, пика відомого тобі «бандита» псуватиме папір дефіцитний, на обурення читачів.

Незважаючи на те, що в середньому я витрачаю 200 карбованців на харчі, ми завжди голодні — такі злісно високі ціни на базарі.

Я до 27-го чекатиму твоєї відповіді. Привіт від мами, сестри. Рая поїхала на 40 днів до своїх в Анапу.

Тисну твої руки. Люба, не відмовчуйся. Як тільки наберу крихту сил, буду працювати. Хочу дуже обійняти свого друга Шурочку в Сочі і розповісти все за 2 роки. Втомився.

Твій *Коля Островський.*

20 червня.

118

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[26 червня 1932 року, Москва.]

Дорога товаришко Анно!

Завтра о 10-й годині ранку вирушаю на південь. Зробили все, щоб набути сил для дальшого розгортання наступу.

Хочу прожити в Сочі до глибокої осені. Буду триматися, доки вистачить пороху.

Отже, на все добре!

Передай привіт товаришеві Марку. Вчора одержав з України листа. «Молодий більшовик» перекладає на українську мову №№ «Молодой гвардии», тобто «Як гартувалася сталь». Я напишу тобі з Сочі.

На закінчення, дорога товаришко Караваєва, я прошу тебе написати мені, чи є в тебе надія на удачу в такій великій для мене справі, як кімната. Це складна проблема, вона для мене стоїть болюче гостро [...]. Крапка. Дайош південь, а потім побачимо.

Міцно тисну твою руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

26 червня 1932 р.

119

Г. М. АЛЕКСЄЄВІЙ

[5 липня 1932 року, Сочі.]

Привіт від моря, люба Галочко!

В темпі від'їзду я не міг попрощатися з тобою. Лежу на балконі біля моря, і свіжий норд-ост дме в обличчя. Навколо життя південного курорту. Палюче сонце. Веселий гомін, щасливий сміх жінок, а в мене міцно стиснуті губи. Мовчу. І від суворого хлопця відходять після 2—3-х слів. Думають, злий. Як і ти під час першої зустрічі. Смуток заповнив усього. Море нагадало про минуле, про розгром усього мого особистого життя. І я не борюся з смутком, він служить мені. Я пишу зараз сумні сторінки

другого тому. Я тобі писатиму, не забувай і мене. Адже в мене нема, як у мого друга, дівчини, губи якої гасять біль.

Стискаю твої пальці. Поки що прощай. До 1 серпня адреса: Північн. Кавказ, Сочі, санаторій «Красная Москва», хворому М. Островському.

5 липня.

120

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[23 липня 1932 року, Сочі.]

Товаришко Анно!

Лежу на балконі біля самого моря. Сьогодні гарно: сонечко і з моря ласкавий зюйд-вест. Мій лист — це привіт тобі. Пам'ятаю зустріч з тобою, моїм літшефом. Лише тут, прослухавши «Димну межу», «Блакитну заводь» [1], я знайомлюся з тобою, заповнюю прорив, про який краще мовчати. Зустрів тут письменника, не називаю — не варто. Знає тебе. Скажу, що у К-вої найкраще. Відповідь — вона вродлива жінка, а то всі наші письменниці негарні. Не гнівайся, що я пишу про цього бовдура. Нам, партійцям, цей напівжарт показав шматочок його натури. Вечорами на великому балконі така група і брудні, огидні, як клоака, розповіді про пригоди та анекдоти. І все це актив від торгпреда до директора заліз[ниці]. Цей бруд отруює. Я не святий — виріс у суворому житті, грубому, але звідки цей сморід у людей, що вважають себе комуністами?

Чи боремося ми з цим? Записав цю «сімейку». Битиму ущипливим словом у «тінях» другого тому. Прикро, що сили мої реставруються повільно. Учора засмутили лікарі — ви і не думайте в Сочі залишатися з грудня до травня. Дощі без кінця і гнилятина, одне слово — амба. І постають туманні проблеми. Ну, як це хворіти в такий час? Досить про це.

Тов. Феденьов підписав у видавництві «Молодая гвардия» угоду на другий том і від мого імені запевнив, що якість праці буде ступенем вища. Це для мене справа честі: і я роблю все, що можу, все, що дала мені партія за 13 років, буде мобілізовано на працю.

Тіло зрадило мене, не зрадило тільки серце, гаряче, і голова, не затуманена, і в безсонні ночі (були такі) народжуються картини і образи. Життя не згасає, люба тов. Анно!

Серце-динамо дає повну напругу. Отже, ми переможемо. Не усміхайся тонові листа. Були в мене від райкомолу хлопці. Кімнату обіцяють. Після 30 липня напишу. Привіт тов. Маркові.

М. Островський.

Писав сам.

Сочі, 23 липня.

[1] «Димна межа», «Блакитна заводь» — твори А. О. Караваєвої.

121

Г. М. АЛЕКСЄЄВІЙ

[26 липня 1932 року, Сочі.]

Галочко!

Листа твого щойно одержав, 1-й лист твій, повний дружби і привіту — гарного листа принесли мені, і я признаюся — дуже помилився, думаючи, що дитя мене забуде. Я не маю права довго прикидатися хворим і т. д., як зманіжена «кур[ортна] панянка». Ні, Галочко, від 2 серпня я здоровий на 100%. Виїхавши з санаторію, я перестаю гратися і — до роботи. Не можна баритися. Поспішаю жити, тобто писати. Смуток відкинув геть. Не можна сумувати. Люди із залізобетону не можуть цього робити.

Не знаю ще точно своєї адреси. Я її напишу тобі 1 серпня. Хоруженка повідом. Чекаю Феденьова. Галю, я про все писатиму. Поводжуся винятково скромно і не створив роману, окрім «Сталі».

Якби ти була тут, я певен, що 2-й том було б написано до січня 33-го р. і почато новий роман, назва якого — «Як затихав біль». Згадай, Галю, незакінчений уривок. Тисну твої ручки. Не сердься за мовчання.

Коля.

Сочі, 26/07.

122

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[1 серпня 1932 року, Сочі.]

Люба Шурочко!

Я вже на своїй квартирі. Міськрада дала кімнату поряд з сан[аторієм] «Червона Москва». Адреса моя: Півн. Кавказ, м. Сочі, Приморська вул., вісімнадцять, кімната 8. Біля самого моря, біля бібліотеки. Загалом — нічого.

Я тебе прошу, постарайся путівку одержати в «Червону Москву». Це ж поряд, і твої ніжки не стомляться, і я друга любого часто бачитиму.

Буде прикро й шкода, якщо потрапиш в інший санаторій. Чекатиму на тебе.

У нас новин особливих немає. Починаю роботу над другою книгою. Перший [том] вийде книгою в кінці серпня. Скоро вже, скоро.

Феденьов приїхав у Фрунзенський санаторій. Завтра буде в мене з видавничими новинами.

До скорого побачення. Всі листи одержав. Тисну руки.

Привіт від мами палкий.

Твій *Коля.*

1 серпня 1932 року.

123

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[7 серпня 1932 року, Сочі.]

Шурочко моя рідна!

На свіжому повітрі цілі дні, під дубами. Почав роботу.

Мені конче треба мати 9-й розділ. Пришли мені його рекомендованою бандероллю. Чекаю тебе.

Шурочок, тільки попади в «Червону Москву», це ж бо за 20 кроків. Як гарно ми проведемо вересень! Чекаємо з матусею тебе. Погода тепер хороша, а в липні 18 дощових днів. Тов. Феденьов приїхав. Новин привіз. Якби мене хто спитав, що мене найрадісніше чекає, я б відповів: «Шурочка приїде». Крапка.

Більше не писатиму. Пришли мені дев'ятий розділ, його (кінець) зрізала редакція через брак паперу, і я переношу його до 2-го тому.

Привіт від мами. Листа напиши.

Твій *Коля.*

Якщо в тебе є відзив про рукопис, пришли.

7 серп. Сочі, Приморська, 18,
кімната 8.

124

Г. М. АЛЕКСЄЄВІЙ

[26 серпня 1932 року, Сочі.]

Люба товаришко Галю!

Працюю над 1-м розділом 2-го тому. Сам пишу. Трудно це. Нема твоїх рученят — швидко б народжувалися сторінки.

В гарні дні лежу під дубами у дворі. Море за 20 кроків від будинку. Був у мене товариш Андрєєв — подружилися на 100%. Я хочу тебе, Галонько, помучити: з'їздь або подзвони у видавництво «М[олодая] гв[ардия]», Нова площа, 6, сектор юн[ацько]-дит[ячої] літ[ератури], і дізнайся, коли ж «сталь загартується»? Обіцяли випустити до 25 серп[ня]. Подзвони в редакцію журналу «М[олодая] гв[ардия]» і спитай, чи переслали вони мені № 7 і № 8 журналу в Сочі, чи ні і чи знають мою адресу. От і все навантаження. Телефон видавництва — Андрєєв чи Александров,— спитай у Каті в книжці. Напиши мені про все і про своє життя-буття.

Тисну твої руки.

Микола.

7 серп. Сочі, Приморська, 18,
кімната 8.

12.

П. М. та Т. Б. НОВИКОВИМ

[27 серпня 1932 року, Сочі.]

Дорогі мої Петю, Тамаро!

Пошта паскудна. Вам написав два листи і листівку. Твою лист[івку] одержав.

Я безсильний боротися з нечепурами в редакції. Скільки помилок, скільки друкарських огріхів?! [...].

Одне добре, що вся книжка моя, і ніхто не вліпив свого. Крапка. Я працюю над першим розділом другого тому. Сил крихітка. Немає умов для праці. І основне — швидко втомлююся. Книжку чекаю. Я відразу ж пришлю, як одержу. Як справи з машинкою? Чекаю великого листа.

У Сочі залишаюся, напевне, на рік. Де Роза? Як твій син і Мара? Чекаю твоїх листів. Відповідатиму. Тисну руки.

Привіт од мами.

Ваш *Коля.*

27 серп. 32 р.
Сочі, Приморська, 18.

126

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[2 жовтня 1932 року, Сочі.]

Шурочко моя люба!

Живемо в двох кімнатах. Тут надовго. Фаня Ар[онівна] часто буває. Погода сяє. Здоров'я краще. Книжка 20 жов[тня] вийде. Рая вчиться. Я насилу працюю, багато хворів, але тут мушу запрацювати серйозно.

Жду тебе, моє серденько. Дуже жду. Від пенсії відмовився. Досить. Я-бо знову трудівник.

Мене тут, як «письменника», забезпечують по першій групі. Живемо поки що не голодно. Матуся все хворіє. Переїзд її замучив. Жду брата. Напевно, знову не приїде. Незабаром зустріч. Що в листі написати, ось побачу тебе, любу, рідну, гаряче розцілую. Тоді я докажу те, що не

лягає на папір. Скоро листопад, 28 днів, вони пробіжать швидко.

Стискую твої руки.

Твій *Коля.*

Привіт усім твоїм.

2 жовт.
Сочі, Оріхова, 29,

127

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[4 жовтня 1932 року, Сочі.]

Здрастуй, Розочко! Ми тебе не забули. Листа одержали. Я працюю сам, без секретаря. Дали дві кімнатки. Не побачилися ми з тобою, дитя неспокійне, цього року. А шкода. Чекав тебе і перестав. Книжка вийде 20 жовтня. Тобі й Петі перші томи.

У нас сонце, жарко. Зараз ніч. Шура буде в листопаді в Сочі. Залишаюся на зиму й літо. Д. Хоруженко в кавполку. Моє життя — це праця і дружба друзів. Усе інше набік.

Я став суворіший. Життя наше вимагає великої волі, завзяття і віри в краще, велике, яскраве скоре майбутнє. Без цього занепадництво і нудьга. Я знаю, в тебе там, у побуті, погано. В Сочі є жилплоща, є навіть широчезне ліжко на чотирьох. Приїзди і живи, дитино. Я в жарт говорю про серйозне. Приїзди. Чекаю листів. За мовчання пробач.

Коля.

Сочі, 4 жовтня.
Оріхова, 29.

128

Г. М. АЛЕКСЄЄВІЙ

[Початок листопада 1932 року, Сочі.]

Люба Галю!

Привіт у день 15-го Листопада. Моє життя — це робота над другою книгою. Перейшов на «нічну зміну», засинаю, коли світає. Уночі тихо, ні звуку. Біжать, як на кіноплівці, події, і вимальовуються образи й картини. Павка Корчагін уже розгромив, дурний, своє почуття до Рити і, посланий на будування залізниці, провадить одчайдушну боротьбу за дрова, в хуртовині, в снігу. Злобно виє озвірілий вітер, кидає в обличчя грудки снігу, а навколо блукає нечутною ходою банда Орлика. Ось картина будівництва.

Книга перша ще друкується. Буде, певно, на 6 листопада. Багато строків чує кожен автор від видавництва. Нічого, тепер уже лишилося ждати кілька днів. Я зараз же пришлю тобі, і ти прочитай своїм. Уже недовго.

Здоров'я моє багато краще. Загорів і, загалом, хлопчина на ять. Не усміхайся, дитино,— «не такий вже я гіркий п'яниця...». Ти про себе не пишеш. Як твої дні проходять, що пише Митя Хоруженко?

Тут жаркі дні, золота осінь. Ольга Йосипівна шле свій привіт. Чекаю від тебе великого листа. Ти прощай мені довге мовчання і не забувай писати про все своє життя, і маленькі горя, і невеликі радості.

Все. Тисну руку.

Бракує другій книзі двох рученят.

Микола.

Сочі, Оріхова, 29.

129

П. М. та Т. Б. НОВИКОВИМ

[28 листопада 1932 року, Сочі.]

Дорогі Петю і Маро!

Признаюсь, гідний осуду за прорив у листовному зв'язку, проте я ладен знищити того, хто скаже, що Микола вас забув. Я наполягаю на тому, що важлива не кількість,

а якість. Отже, друзі, нагострюйте вушка: вічний бродяга зараз розповість уривок із повісті про дні свої.

Книжка вийшла [1]. Її видано прекрасно, як кажуть, на ять. Щоправда, нехлюї не могли не наляпати грубих друкарських помилок. А замість передмови А. Караваєвої порожня сторінка.

Пошта привезла книжку із запізненням на 20 днів. Власне, притягнула. Я маю поки що єдиний примірник книжки. Марудники з розподільника ОДВИДАВу не шлють куплених у них мною 20 примірників, ціна 5 крб. Книжка надійшла в продаж. Тираж 10 300 примірників. З палітурками сталевого кольору. На першій сторінці, псуючи настрій читача своїм розбійницьким виглядом, похмуро дивиться на нього не хто інший, як товаришок і приятель Петі.

Як тільки одержу книжки, тобі й Розі буде відіслано негайно. Відомий тобі Паньков Мих[айло] Вас[ильович] узяв на себе турботу домовитися про видання книжки укр[аїнською] мовою, здається, у видавництві «Молодий більшовик». Я знаю, що ти не вельми симпатизуєш цьому письменникові, але я прошу тебе, заглянь мимохідь до нього на Пушкінську вул., будинок № 49, кв. № 76, і побесідуй. Йому видавництво переслало авторський екземпляр роману «Як гартувалася сталь». Чи він його одержав? Зв'язок із ним мій дуже поганий.

Працюю, як сумлінний кінь. Пишу ночами, коли тихо і ніхто й ніщо не заважає. Пишу сам, потім переписують. Витискую на роботу всю наявність фізичних сил. Здоров'я усе-таки краще, ніж було у травні й червні. Я пришлю тобі надруковані перші два розділи [2]. Читай і критикуй.

Сяюча погода в Сочі потьмяніла. Осінь заплакала. Гірші дні ще попереду. Про матеріальні питання я не пишу, щоб не псувати паперу. Треба бути добрим більшовиком, щоб не лаяти злим словом змертвілої своєї нерухомості (кілька слів нерозбірливих).

Міцно тисну ваші руки.

М. Островський.

Привіт Розочці. Брат її Абрам сфотографував мою родину, візьми собі у нього одну карточку.

Сочі. 28/XI.

[1] Перша частина роману «Як гартувалася сталь» вийшла у

видавництві «Молодая гвардия» в Москві в листопаді 1932 року, тираж 10 300 примірників. Редактор С. Остряков.

[2] Другої частини роману «Як гартувалася сталь».

130

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[16 грудня 1932 року, Сочі.]

Любий дружок Шуро!

Причина мого мовчання — напружена робота над другою книгою. Я вчора закінчив великий розділ, і сьогодні в мене «вихідний день».

Ближчими днями одержу, нарешті, з Москви десять прим[ірників] моєї книжки і зараз же висилаю тобі, рідна.

Один примірник мені вже прислали. Видана книжка добре, а зате передмову Анни Караваєвої загубили в друкарні. Книжку незабаром сама побачиш.

Вийшло 10 300 прим., в оправі з моєю фісгармонією.

Я вже написав чверть другої книги. Боротьба за якість.

Про мою книжку трошки пишуть, не дуже лають [1]. Скоро в «Мол[одой] гвардии» буде надрукована серйозна критична стаття. Чекаю.

Живемо в Сочі втрьох — я, мама і братова донечка — Зіна [2] — 9 років. Тут холодно. Здоров'я поки що поводиться пристойно, дає можливість працювати. Старенька моя все охає, кволенька вона і фізично, і волею.

До партчистки я приходжу вже як трудящий, а не як ледар.

Будуть новини — напишу.

Привіт теплий від матусі.

Твій *Коля.*

16 грудня.

[1] Йдеться про рецензії на першу книгу роману «Як гартувалася сталь», що з'явилися в той час у пресі. Так, журнал «Художественная литература» (1932, № 35—36) надрукував статтю І. Зубковського «Книга боротьби і яскравих емоцій» (автор цієї статті так оцінює твір: «У першій частині роману, забарвленого ліричною схвильованістю... чудово передавалась героїчна сутність більшовицького молодіжного руху в роки громадянської

війни...»); у журналі «Книга молодежи» (1932, № 12) було вміщено статтю Г. Любимова «В активі комсомольської літератури». (Відзив М. Островського про рецензію Г. Любимова див. у статті «За чистоту мови», том 2 цього видання творів).

[2] Зіна Островська — дочка старшого брата Миколи Островського — Дмитра Олексійовича. Дев'ятирічна школярка, Зіна читала Островському газети, писала листи під диктовку, а іноді й деякі сторінки другої частини роману «Як гартувалася сталь».

1941 року, закінчивши середню школу, Зіна Островська добровільно пішла на фронт. У боях під Франкфуртом-на-Одері була тяжко поранена й померла від ран 18 лютого 1945 року. За доблесть і геройство нагороджена посмертно орденом Вітчизняної війни.

131

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[22 грудня 1932 року, Сочі.]

Люба Шурочко!

Твого листа щойно одержав. Пробач мені за мовчання. Я працюю на всі 100%. Сьогодні посилаю тобі пакуночком мою книжку. Товариша Вольфа [1] побачу з радістю, аби прийшов.

Як я тебе чекав улітку! Хочу вірити, що побачимось з тобою в 1933 році [...].

Умови для моєї роботи важкі, та я борюся з усім. Тобі пришлю перші розділи. Голодую на людей міцних.

Матуся все хворіє, стогне, бідолашна. Погане натхнення. Долаю всі перепони, а їх безліч, наполегливістю. Суворі мої дні, але всі сили, все життя віддаю книзі. Сам пишу, своєю рукою...

Не забувай мене. Було б чудово, якби ти була зі мною. Поспішаю жити, моя рідна, хочу написати, поки сердечко стукає.

Цілую тебе.

Буду писати часто.

Твій *Коля.*

22 грудня.

Вітаю і я вас. Днями я вам напишу листа детальнішого. Ваша Островська [2].

[1] Вольф — знайомий О. О. Жигірьової.
[2] Приписка О. Й. Островської.

132

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[27 грудня 1932 року, Сочі.]

Дорога товаришко Анно!

Посилаю вам два опрацьовані розділи другої книги «Як гартувалася сталь». Тобі можу сказати: посилаю з тривогою на твій суд. Ти скажеш, куди їде крива: чи вниз, чи вгору. Це я говорю про художній і ін. бік першої частини моєї роботи. Якщо погано, будь нещадна. Я не звалюся з ніг, витерплю яку завгодно критику, вона мені тільки допоможе вирівняти хиби. Частини матеріалу я ще не оформив. Я додержав свого слова не набридати тобі частими листами, хоч дуже хотілося. Але треба заощаджувати час людей, не завантажувати їх зайвою «літературою». Посилаю тобі і Колосову свій привіт у вигляді моєї першої книги. Прошу товариша Марка під час поїздки до ЦК ВЛКСМ передати Косарєву [1] й Салтанову [2] дві книги, що їх їм посилаю. Я сумлінно працюю. Бувають часті прориви, та провина в тому не моя. Мої бажання працювати обернено пропорціональні можливостям, і все-таки — рух уперед.

Не можу тобі висловити, як мене засмутила неохайність у поводженні з твоєю передмовою. Не можуть іще товариші з вид[авницт]ва хоч чим-небудь не зіпсувати навіть добре технічно видану книжку (коли поминути безліч грубих друкарських помилок).

Моє здоров'я дає мені можливість працювати. В Сочі стало холодно й непривітно.

[Я] сповнений творчої енергії, але часто неможливість перекласти її на папір, бо немає чиєїсь руки, просто лютить. Адже мої темпи черепашачі. Я втомлююсь раніше, ніж вичерпуються створені образи. В моєму «секретаріаті» жахлива плинність [3]. Яка шкода, що тут не можна застосувати декрет РНК про прогульників. Та друг ще живий. Не вір, товаришко Анно, злісним чуткам, що я «засипався вкрай» і почав писати меланхолійні новели. Я, на зло всім пророкуванням лікарів про мою скору загибель, уперто живу й живу і часом навіть сміюся. Вчені ескулапи не взяли до уваги найголовнішого: якості матеріалу їхнього пацієнта. А якість витягла. Твій підшефний не тільки живе, а й працює. «Хіба можуть не перемогти ті серця, в

яких динамо!» — казав Павка Корчагін у своїй палкій промові 21-го року. Це стосується і мене.

Чекаю твого листа.

Пам'ятай, ти повинна його написати, коли прочитаєш перші розділи другої книги.

Привіт т[оваришеві] Марку.

Микола Островський.

Сочі, 27/XII—32 р.,
Оріхова вул., б. № 29.

[1] О. В. Косарєв (1903—1939) — у 1929—1939 роках генеральний секретар ЦК ВЛКСМ.

[2] С. О. Салтанов (нар. 1904) — у 1929—1936 роках секретар ЦК ВЛКСМ.

[3] Другу частину роману «Як гартувалася сталь» записували різні люди у вільний від роботи час: сусіди по квартирі, знайомі, яких письменник називав «добровільними секретарями». Добровільними секретарями в Сочі були В. Цвєткова, М. П. Барц, К. П. Бризжева (Терлецька), Ю. Ільїна, Т. І. Лепехіна, М. Ботова. Писали Л. Берсенєв, Д. О. Островський, В. Бондарєв та М. Черемних — працівники райвиконкому, друкарки райвиконкому Л. Філатова та А. Сібарова. А коли М. Островський переїхав на нову квартиру по Оріховій, 47, писали під диктовку сусіди по квартирі: домогосподарка Л. Я. Салне, касир електростанції М. М. Алікіна, Наташа Воробйова.

133

С. М. СТЕСІНІЙ

[6 січня 1933 року, Сочі.]

Дорога тов. Соню!

Папір з вашою запискою, журнал 10—11 я одержав. З дня на день чекаю 12-й номер.

Товаришко Соню! Обтяжую вас таким проханням. Мені потрібен ось який документ, так ніби довідка чи посвідчення приблизно такого змісту: редакція засвідчує, що я її співробітник або постійний автор з такого-то часу і дотепер, та середню суму заробітку, одержану від редакції.

Це треба мені для формальності, як-от: квартплата, членські внески, лікдопомога тощо. Нині я (ніби безпритульний) або щось таке, як кустар-одиночка. Приїздить лікар і питає — де ви працюєте? Я подумаю трохи — відповідаю: в «Молодой гвардии».

— У вас є про це документ?
— Нема.
— Ну тоді вибачте, я подати вам допомоги не можу, бо я подаю допомогу лише держслужбовцям та застрахованим.
З лікарями я взагалі бачуся рідко, але, щоб уникнути надалі отаких діалогів, ви розкажіть про моє прохання товаришеві Колосову; якщо це юридично буде можливим, він підпише такий документ.
Оце і все, чого в даному разі я чекаю від вас.
Товаришко Соню! Якщо ви зможете («поцупити?!») загальний зошит, то пришліть його разом з № 12.
Міцно тисну ваші руки.

За дорученням *М. Островського.*

6/I—33 р.
Сочі, Оріхова, 29.

134

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ та Ц. Б. АБЕЗГАУЗ

[13 січня 1933 року, Сочі.]

Дорогий Мишко і Маленька!

Тільки що одержав вашого листа. Пошта почала працювати проти Революції. Цей горе-зв'язок може розірвати який завгодно дружній зв'язок [...]. Скільки я неприємностей мав і маю через оці поштові трюки, скільки пропало книжок, журналів, газет — не злічити, а телеграфні перекази приходять через півроку, зникають ділові листи з документами із редакції і т. д. і т. п.; не будемо говорити про мотлох. У героїчному наступі пролетаріату пошта плентається у хвості, налягаючи на гальма.

Дуже шкода, що ти не одержав моєї книжки, вона вже в Москві у Каті; можливо, в тебе нова адреса, і Катя вас не знайшла. Подзвони, Михасю, їм. Від тебе я одержав тільки лист із Кисловодська, решта потонули. Невже, Михайлику, ти хоч на хвилину можеш допустити, що я міг би ухилитись од відповіді. Я своїх друзів не забуваю, тебе особливо. Недавно пережита боротьба за життя, і твоя в ній палка участь, і все попереднє ніколи не зітруть у

моїй пам'яті образ того, хто став моїм великим другом. Михайлику, це не пусті слова. Я тепер суворий і навіть похмурий трохи і звідси скупий на слова. Хочу, щоб ти відчув потиск моїх рук. Нехай живе й міцніє наша дружба.

Тепер трохи про себе. Здоров'я моє похитнулось. Винні були в цьому препогані житлові умови. А тепер, уникаючи серйозної небезпеки передчасно загинути, грунтовно реконструював житлофонд. З фактичних 9 метрів на трьох тепер обладнано 18 метрів, і вийшла друга жила кімната, куди завтра перейдуть мати і племінниця. Буде більше повітря, а коли зробимо до другої кімнати двері (тепер замість них одіяло), то я матиму можливість творчо працювати; досі ж була не робота, а сама мука. Я вже написав п'ять друкованих аркушів, всього ж у другій книзі буде 16 д[рукованих] ар[кушів]. Щодо коштів — то в мене більш-менш гаразд. Авансів мені висилають в середньому 250 карбованців на місяць. Як бачиш, це в 6 разів більше, ніж моя торішня пенсія. Не клопочися мною, дорогий мій. Кризи, як бачиш, нема. На цьому фронті спокійно. І з житлом, як бачиш, я тепер володію двома кімнатами, отже, й Михасеві є броньована база на літо 1933 року [...].

Ось, в основному, Михасю, короткі новини. Про книжку пишуть у пресі добре, не лаються. 80% тиражу пішло в бібліотеки морського флоту та армії. Мене це радує. Скоро почнуть друкувати другу книгу в журналі «Молодая гвардия». Чекатиму твоїх листів, і вір — жоден не лишиться без відповіді.

Тисну твою п'ятірку. Привіт від мене й мами маленькій жінці.

Твій *Микола.*

13/I—33 р.

135

Г. М. АЛЕКСЄЄВІЙ

[16 січня 1933 року, Сочі.]

Люба Галочко!

Тільки що одержав твого листа. Я теж думаю, що ми з тобою будемо працювати. Моя мрія — повернутися до

Москви. «Молодая гвардия» поставила це питання перед ЦК. Потрібна ж квартира. А роботи нам з тобою без краю. Я не хочу розповідати про своїх сочинських секретарів, усі вони не варті одного твого рученяти. Це я з сумом стверджую. Це просто службовці. Я плачу їм 120 карбованців, і вони сухо й нудно працюють. Що писати і як писати, їм байдуже, як усе це не схоже на наше з тобою співробітництво. Мені тепер ясна істина — мій секретар повинен бути моїм другом, а не чужою людиною. Інакше кажучи, потрібен хтось схожий на Галю Алексєєву.

Книжку перекладають на українську мову. Хоруженко мені пише. Він бурчить, що ти мовчиш. Про себе ти нічого не пишеш. Хіба нема про що розказати? Я все жду розповіді про твоє життя. Коли ж тебе охопить відвертість і ти перестанеш ховати від мене свої маленькі й великі радощі й печалі? Якби я був певен, що лист потрапить особисто до тебе, я написав би кілька сторінок про своє особисте життя.

Друга книга буде багато більша, ніж перша. До травня я повинен її закінчити. В травні її видадуть. Коли я посилатиму до видавництва рукопис, то пошлю його на твоє ім'я, а ти одним духом прочитаєш і потім відвезеш до видавництва.

Якщо я до літа в Москву не повернусь, то, хто знає, можливо, зустрінемося тут, в субтропічному Сочі.

М. О.

Сочі, 16 січня.

136

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[29 січня 1933 року, Сочі.]

Люба моя Шурочко!

Чи одержала ти мій маленький пакуночок, відісланий мною 25 грудня? В ньому була моя книжка. Бачив товариша Вольфа, дуже шкода — всього лише 2 години розмови. Зірвалося було моє здоров'я. Затрусило. Простудився.

26 днів жодного рядка. Тепер знов у праці. Про книжку пишуть критики занадто гарно, наприклад, журнал № 12 — грудень, «Книга молодежи», стор. 20.

Тисну твої руки.

Чекаю листа.

Твій *Микола.*

Сочі, 29 січня.

137

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[6 березня 1933 року, Сочі.]

Люба Шурочко!

Нарешті-таки я одержав від тебе листа. Як довго від тебе не було вістей! Дуже радий, що ти жива і нічого поганого не сталося. Я бачив товариша Вольфа таким, як ти про нього розповідала. Всього лише 3 години зустрічі.

Я працюю сумлінно, тобто [вкладаю] в працю всі свої фізичні сили, пишу п'ятий розділ. Першого червня я мушу здати книгу до видавництва. Вона буде в півтора раза більша, ніж перша. До видання її окремою книжкою вона буде надрукована в журналі «Молодая гвардия». Взагалі стало так, що все моє життя спрямоване й зосереджене на створенні другого тому «Як гартувалася сталь».

Мої сили згоряють швидше, ніж би я хотів, а огидні місяці з безперервними дощами і гнилою вогкістю для мене вбивчі, в грудях грають марші, та зате непохитна уперта воля і нестримне поривання до праці [...].

Отже, Паньков тобі написав, питав мене, яку мені вислати посилку з продуктами для підтримки, але я, не знаючи, які його матеріальні умови, може, він сам бідує, по-дружньому ухилився. Він хоче допомогти в справі видання книжки українською мовою. Це для мене було б величезне моральне задоволення. Я тут згоден зовсім відмовитися від грошової винагороди. Я знаю, що в тебе немає ніякої можливості допомогти Панькову, і Петя Смородін [1] навряд чи близько знає українського секретаря, ти на це не витрачай своїх сил.

Міцно тисну твої руки, моя рідна і любима. Якщо життя не обдурить, влітку зустріну тебе.

Привіт т[оваришеві] Вольфу.

М. Островський.

6 березня.

[1] П. І. Смородін (1897—1939) — один з організаторів комсомолу Петрограда; у ті роки секретар Виборзького райкому ВКП(б).

138

Д. О. та О. І. ОСТРОВСЬКИМ

[14 березня 1933 року, Сочі.]

Дорогі Митю й батьку!

Виписати книжку можна спробувати за такою адресою: Москва, Луб'янський проїзд, 2, приміщення № 76. Розподільник Об'єднаного державного видавництва.

Нехай ваша книгарня ОГИЗу випише, згадавши в листі, що книжка написана про Шепетівку і має в місті особливий інтерес. Але книжок, мабуть, нема: 80 процентів забрала Реввійськрада для червоноармійських бібліотек. Намічається друге, дешеве видання.

У травні я закінчу другу книгу і здам її до редакції. Хочу, щоб книжку прочитала Марія Яківна Рожановська [1].

Не давайте книжкам губитися. Виходить, що ти не одержав обох книг? Напружено працюю[...].

Тисну Ваші руки.

М. Островський.

Сочі, 14 березня 1933 р.

[1] М. Я. Рожановська — учителька Вищого початкового училища в Шепетівці, де учився М. О. Островський.

139

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ

[19 квітня 1933 року, Сочі.]

Дорогий мій Михайлику!

Незважаючи на гробове мовчання твоє, що свідчить про якусь небезпеку для нашої дружби, я знову пишу тобі. Одержав нову квартиру, гарну з усякого погляду. Дві кімнати — 30 квадратних метрів. Сонце, сад, веранда і т. д. і т. д. Напружено працюю, [написав] 7 розділів, лишилося два. Весни ще нема, дощі, холодно. Хто знає, може, Михайлик влітку надумає приїхати до мене в гості, тоді, як говориться в біблійних текстах: «Двері мого дому завжди відкриті для гостя бажаного!!» [...].

У номері 35—36 критико-бібліографічного бюлетеня художньої літератури за 1932 рік вміщено статтю Зубковського про мою книжку (здається) під заголовком «Книга боротьби і яскравих емоцій», це найбільш зубаста стаття, де мені перепадає на бублики. Її в мене нема. Уривки з неї писали мені молодогвардійці. Може, тобі пощастить («поцупити»?!) цей бюлетень де-небудь. Я його дуже хочу мати. Може, це бюлетень не художньої, а юнацької й дитячої літер[атури].

Здоров'я відносно нічогеньке. Мама все хворіє. Великі і малі труднощі перешкоджають писати книжку, але праця триває.

Міцно тисну твої і Маленької руки.

Твій *Коля О.*

19 квітня.
Нова адреса: Сочі, Оріхова, 47, квартира 4.

140

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[20 квітня 1933 року, Сочі.]

Дорога товаришко Анно!

Я послав до редакції журналу шість розділів, усього приблизно 230 друкованих сторінок. Останні два розділи закінчу на 15 травня. Видавництво дало попередню згоду

на обсяг другої книги в 15 друкованих аркушів. Основна частина книги вже в редакції; у мене лишається самий кінець.

Буду чекати твого суду над другою частиною «Сталі». Я другу книгу не переоцінюю, бачу всі її хиби і знаю, що просунутися вперед, на вищий ступінь, можна буде лише після грунтовного навчання.

«Сталь» — це перший виливок, робота, створена в невідповідній навіть для міцної людини загальножиттєвій обстановці. На щастя, в мене ще досить невичерпних сил і прагнення до праці над собою, справа лише в тому, чи зможу завоювати собі в життя необхідні мені три-чотири роки. Тоді буде створена друга праця. Посилаю тобі одну з рецензій, можливо, відому, а також заяву до Оргкомітету [1], прошу її при нагоді передати.

Кінець книги потребує великого напруження сил, і я особисто працюю сумлінно, але мій «техапарат» — хоч кинь. Здоров'я поводиться совісно, не заважає працювати, а чого мені більше треба?

Весни ще нема, холодно, дощі, та з травнем прийде сонце, з ним — нові сили й бадьорість.

Тисну твою руку.

М. Островський.

Сочі, 20 квітня 1933 р.
Оріхова вул., 47, кв. 4.

[1] Заява М. О. Островського до Оргкомітету Спілки письменників СРСР про прийом його в члени Спілки.

141

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[29 квітня 1933 року, Сочі.]

Шурочко, люба!

Переїхали на нову квартиру, кращу навіть, ніж на вул. Войкова. Тільки ж, гляди мені, приїзди, а то знову обманеш або тебе обмануть.

М. Паньков з Харкова пише, що ЦК комсомолу України вирішив видати мою книгу по-українському. Дуже

радий. Паньков трохи ображений твоєю мовчанкою. Напиши йому. Я працюю як віл. У травні кінчаю книжку.

Твій *Коля Островський*.

Палкий привіт від мами. Вона тебе чекає.

29 квітня 1933 року.
Сочі, Оріхова вул., 47, кварт. 4.

142

Д. О. та О. І. ОСТРОВСЬКИМ

[6 травня 1933 року, Сочі.]

Дорогий Митю й батьку!

Повідомляю, що одержав із Харкова звістку: ЦК комсомолу України ухвалив видати мою книжку рідною нам мовою — по-українському. Справу проведуть терміново. Книжку почнуть друкувати наприкінці червня цього року, щоб випустити до дня п'ятнадцятирічного ювілею комсомолу. Для мене це — велика перемога. Отже, скоро побачимо книжку рідною мовою. Хай живе життя й боротьба за соціалізм!

З комуністичним привітом.

М. Островський.

Півн. Кав., Сочі,
Оріхова, 47, кв. 4.

143

Х. П. ЧЕРНОКОЗОВУ

[15 травня 1933 року, Сочі.]

Любий мій Хрисанфе Павловичу!

З глибокою радістю сьогодні довідуюсь, що ти продовжуєш боротьбу і що хвороба не змогла вивести тебе із строю. Це найкраще, що я хотів про тебе дізнатися. Двоє т[оваришів], Гриценко та Одинець, що були раніше в Грозному, тепло розповідали про «батька», тобто про тебе і про твою роботу. Мене з тобою назавжди зв'язала більшовицька дружба, адже ми з тобою типові представники молодої і старої гвардії більшовиків. Три роки, як я упустив тебе з очей і лише двічі натрапляв на твоє ім'я в газетах. Вітаю тебе, мій дорогий, гаряче, як «сипаш» і друг.

Пам'ятаєш, як ти писав у Москву товаришці Землячці [1], а я пам'ятаю. Там були такі слова: «Я глибоко переконаний, я вірю, що т. Островський, незважаючи на сліпоту й цілковитий розгром фізичний, може і буде ще корисний нашій партії».

Я з великим задоволенням повідомляю тебе, що твою й багатьох старих більшовиків упевненість в тому, що я повернуся ще в лави, на передові позиції наступаючого пролетаріату, я виправдав. Інакше не могло бути. Ніяка хвороба, ніякі страждання ніколи неспроможні зломити більшовика, все життя якого було й є боротьба. Вже третій рік я не встаю, правда, сили до мене не повернулися, я так само прикутий до постелі, але з глибокого тилу пересунувся на фронт. Це єдино для мене можливий — літературний фронт.

Від 1930 року я [...] працював над великою роботою з нашого вогняного минулого — комсомол у пожежах громадянської. В 1932 році закінчив першу книгу роману «Як гартувалася сталь», надруковану спочатку в журналі «Молодая гвардия» (№№ 4, 5, 6, 7, 8, 9 за 1932 рік) і видану окремою книжкою в жовтні минулого року. Тепер закінчую останні розділи другої книги «Як гартувалася сталь», що охоплює період 1921—1930 років. У липні вона вийде другою, окремою книжкою. Перша книга перевидається українською мовою. Торік у липні, після запалення легень, під час якого я трохи не загинув, лікарі вислали мене з Москви в Сочі. ЦК [ВЛКСМ] допоміг цьому переїзду; я тут, не бувши завантажений іншою роботою, закінчував другу книгу.

Зі мною мати. Рая в Москві на консервній фабриці виконує партроботу. Ось побіжний звіт за три роки. Якщо будеш у Сочі, не забувай навідати мене, інакше образиш до смерті.

Щирий привіт твоїй дружині. Спитай у бібліотеці книжку, прочитай. Міцно, міцно тисну твої руки, мій дорогий і любий.

Чекаю відповіді.

Твій *Микола Островський.*

15/V—1933 р.
Сочі, Оріхова вул., 47, кв. 4.

[1] Розалія Самійлівна Землячка (1876—1947) — видатний діяч Комуністичної партії і Радянської держави. У той час вона працювала в Центральній контрольній комісії при ЦК ВКП(б). До неї Х. П. Чернокозов звертався з проханням подати матеріальну допомогу хворому М. Островському.

144

Г. М. АЛЕКСЄЄВІЙ

[18 травня 1933 року, Сочі.]

Люба товаришко Галю!

Безсовісно багато днів мовчання з обох боків. Порушую його. Весь з головою поринув у роботу. Створюю останній розділ другої книги, що має бути найяскравішим і хвилюючим.

Трачу останні сили, за рік наполегливої роботи — втомився. Першого червня книга буде вже в Москві. Місяць відпочинку, і берусь до нової праці. Ще і ще раз згадую тебе в ці важкі дні, твої золоті руки. Секретаріат у мене аж надто поганий.

Одержав хорошу квартиру, в саду кругом квіти. Мама з племінницею Зіною, 9 років, яка пише цього листа, живуть в одній кімнаті, а я в другій. Умови для роботи гарні, ніхто не заважає.

Книжку вже видають українською мовою. У червні настає моя «відпустка». Відпочину і наберуся сил для нової книжки. Хоч тепло, але йдуть дощі, літа сонячного ще нема.

Як ти живеш, що в тебе хорошого, напиши мені про все. Чи ти читала відзиви про книжку, якщо ні, то чи не прислати тобі деякі з них? Другу книгу надішлю, як тільки вийде з друку. В останньому розділі буде кілька слів і про Галю Алексєєву, що допомагала Корчагіну створювати його «Сталь».

Тисну твоє рученя. *М. О.*

Привіт від мами.

18 травня,
Сочі, Оріхова, 47, кв. 4.

145

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[1 червня 1933 року, Сочі.]

Дорога товаришко Анно!

Одержав твого листа. Його зміст я неясно відчував наперед. Вашу сувору критику в основному і найважливішому вважаю правильною. Доконечна потреба серйозного «перетрушення» — факт. Це для мене важка велика робота, і я зможу її задовільно виконати лише за однієї умови — *вашої товариської допомоги.*

Зайве говорити про те, що я у своїй творчій роботі долаю труднощі перших кроків, не кажу вже про інше. Беруся до роботи відразу ж, як тільки одержу від тебе рукопис з твоїми помітками. Я їх прошу зробити ось як: відкресли червоним олівцем основні вдалі місця — сторінки і чорним олівцем — явно невдалі, що їх треба викинути.

Спочатку я візьмуся за перероблення перших трьох розділів. Дорога товаришко Анно, я прошу, проглянь ці розділи і зроби свої помітки. Було б добре кілька лаконічних рядків на берегах із зазначенням причин невдалості. Перероблення усієї другої частини я думаю зробити у такому порядку.

Розділ перший. Викинути викрутаси з автомобілями, і проробити глибше період робітничої опозиції, і показати наочно, як попали на цей «псевдолівий гачок» молоді. Покажу боротьбу в самому губкомолі.

Розділ другий без особливих змін. Тут контроль над словом і таке інше, якщо вважаєте за потрібне, я викину епізоди з «липовими» студентами.

Розділ третій. Відтінити яскравіше участь комсомолу в боротьбі з розрухою, з масовими явищами шахрайства серед робітників, побутові моменти.

Четвертий розділ або зовсім ліквідую, або «реконструюю».

П'ятий розділ (троцькістська опозиція, смерть Леніна і Лен[інський] призов). Тут пророблю найбільшу роботу, відповідно до твоїх зауважень. Я свідомо запроторив Корчагіна на задвірки, боячись того, що мені закинуть випипання цієї постаті за рахунок решти героїв. Тепер Корчагіна буде показано в дії. Спробую розгорнути показ

боротьби за генеральну лінію партії у ряді живих картин. Тут працюватиму більше, ніж будь-де.

У решті розділів буде викинуто 80 відсотків «хвороб» і т. ін., значно скорочено і стиснено «родинні перипетії» і та халтура, де звучать, як ти кажеш, «урочисті тони», щось подібне до читання свого надгробка. Чому проскакують у мене такі речі, я і сам не знаю. Це «контрабанда», що уникнула мого контролю, і її треба знищити. Працю в основному буде скорочено.

Основна лінія останніх розділів — це показ одного з більшовиків Павла Корчагіна і його товаришів такими, якими вони були насправді, без викрутасів. Взагалі ж автобіографічна повість пекельно важка річ. Адже тисячі можуть указати пальцем і вимовити: «Ти створив надгероя, якого в житті взагалі не буває», і якщо під цим героєм декого мають на увазі, то можна собі уявити всі переживання автора.

Тов. Зубковський у своїй рецензії «Книга боротьби і яскравих емоцій» пише, що сцена звільнення Жухрая Корчагіним неправдоподібна. Ти пишеш, що «багато хвороб», але ж Корчагіна різали дев'ять разів, а я записав три, і все-таки я відчуваю, що це багато. Звідси висновок — необхідно планувати події, так організувати їх творчо, щоб не було потворних опуклостей, щоб книжка не залишила відчуття болю од вирваного зуба.

Я прошу, тов. Анно, вислати рукопис якомога швидше. Я відразу ж беруся до роботи. Твої слова про те, що ви не втрачаєте до мене цікавості, що ви справді допоможете моєму росту і, зокрема, реконструкції другої частини, я сприйняв не як фразу, і це дає мені упевненість в успіхові.

Щоправда, «об'єктивні причини» аж ніяк не можуть бути правом на погану якість, але тобі, тов. Анно, не як редакторові, а як шефові, можу сказати, що на другу книжку моє побутове оточення наклало свою важку лапу.

Сім місяців важкої хвороби матінки, яку я мало було не втратив, препогані житлоумови у вчорашньому минулому (зараз ці умови після втручання комісії для чистки, що дала мені, навіть без мого прохання, квартиру, у якій можна працювати і є чим дихати, змінилися),— усе це мало свою дію. Це не виправдання, це лише факт.

Думка молодогвардійців про другу книжку для мене вирішальна. Це відгук штабу моєї бригади. Думаю, що

з «Молодой гвардией» не розлучусь до кінця свого життя. Вона «м о я».

Міцно тисну руку.

Микола Островський.

1 червня 1933 р.

146

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[10 червня 1933 року, Сочі.]

Дорога товаришко Анно!

6 червня товариш повіз до Москви закінчену другу книгу «Як гартувалася сталь», 330 друкованих сторінок [1]. Один рукопис — у видавництво «Молодая гвардия» і три останні розділи — тобі. У видавництві мені дали право на 15 друкованих аркушів. Чекатиму твого відзиву. Не забудь, товаришко Анно, що я чекаю його з нетерпінням. Нехай це буде кілька рядків, бодай про те загальне враження, яке справила на тебе друга книга. Плюс чи мінус.

Я колись послав тобі листа із своєю заявою до Оргкомітету СРП. Чи можеш ти мені написати про її долю?

Тепер у мене «відпустка». Я відпочиваю, тобто читаю новинки літератури. За зиму я втомився, тепер літо, і я оживаю, набираюсь сил.

Привіт товаришеві Марку.

Тисну руку.

Микола Островський.

P. S. Сьогодні річниця нашої зустрічі, якої я не забув.

10 червня.
Сочі, Оріхова вул., 47.

[1] Йдеться про другу книгу «Як гартувалася сталь». Вона друкувалася в журналі «Молодая гвардия» 1934 року (№№ 1—7). Окремим виданням вийшла у видавництві «Молодая гвардия» в Москві в другій половині 1934 року тиражем 10 000 примірників (редактор Р. Шпунт).

147

П. М. НОВИКОВУ

[15 червня 1933 року, Сочі.]

Дорогий мій Петю!

Щойно одержали твого листа. Він мене приголомшив. Таких навальних темпів я не чекав. Дорогий мій, ще і ще раз дістаю наочне свідчення твоєї доброї і глибокої до мене дружби. Адже факт, що якби ти не був у Харкові, якби ти не атакував з усією рішучістю і впертістю видавничі закути, справа з угодою тягнулася б до осені, а то й [до] нового року. Для чого слова, тисну твою лапу, і ні слова більше — є мудре і глибоко матеріалістичне прислів'я: «Грошей мало — не біда, як є друзів череда». Перша умова у мене в наявності, ну, а друзів, щоправда, не череда, а всього лише п'ятірко маю, і кожний коштує дуже дорого.

Я, звичайно, підписав би будь-яку угоду, навіть без копійки гонорару, аби лише книжку було видано українською мовою. Та раз ви узяли за барки Клебанова [1], то я даю вам повне право діяти, аби тільки угоду було підписано [...].

Ніколи ще не чекав поштаря з такою цікавістю і нетерпінням, як найближчими днями. Листа Клебанова ще не одержав.

Увесь час ідуть дощі, Зіна пише, а я свищу куплети тореадора. Пиши, чортяко, пиши. До Юрасика [2] претензій не маю, відразу в ньому бачу майбутнього редактора.

Отже, до завтра. Можеш собі уявити, з якою цікавістю мати слухала твого листа. Зіна читає, а старенька шепче: «Ой, Петю, Петю! Що це за людина».

Привіт Тамарі.

Твій *Микола.*

15 червня, 4 година дня.

[1] Б. Г. Клебанов — головний редактор видавництва ЦК ЛКСМУ «Молодий більшовик».

[2] Син П. М. Новикова.

148

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[22 червня 1933 року, Сочі.]

Любий мій дружочок Шурочко!

Я давно не писав тобі великих листів, причина цьому — напружена робота. На літературному фронті в мене цілий ряд перемог і досягнень. Закінчив другу книгу «Як гартувалася сталь». Рукопис відіслав до Москви, і там починають друкувати. Друга частина вийде до 15-річного ювілею комсомолу. ЦК [комсомолу] України ухвалив видати обидві частини в одному томі українською мовою. Доручив видавництву «Молодий більшовик» (Харків) видати книжку до 15-річного ювілею комсомолу. Тираж — 10 000 примірників. Паньков допоміг проштовхнути книжку крізь видавничі глухі кути, і треба віддати належне — він провадив з волокитниками й бюрократами уперту боротьбу. Сьогодні я відіслав на Україну рукопис і аж тепер маю право на відпочинок.

Одержав твого листа — першого за стільки місяців. Ти не написала найголовнішого: *коли ми зустрінемось*. Я не знаю, наприклад, коли ти йдеш у відпустку, які твої літні плани тощо. Ти обіцяла цього літа приїхати до нас. Чи ти одержуєш санаторну путівку, а чи лікування в Сочі знов провалюється? *Я все це хочу знати, дорога.* Раюша в Москві, на консервній фабриці, працює поммайстра, член бюро парткому [...].

Мій настрій прекрасний. Як же може бути інакше? Я непогано закінчив трудовий рік. Вийшов на першу лінію з усіх показників — це щодо темпів та інтенсивності праці, а яка якість моєї продукції — покаже майбутнє. Правда, в мене величезна фізична втома, та це мине. Літа ще нема — йдуть безперервні дощі. Матуся шле тобі привіт. Довідався, що Чернокозов працює головою Облрадпрофу в Грозному. Написав йому листа — відповіді нема.

У другій частині записані ти й Чернокозов. Правда, я не одержав на це вашої згоди, та що написано пером, того не виволочеш волом, каже старе прислів'я.

Тепер писатиму листи часто. Я ж дозволив собі «відпустку». Чекаю твоєї відповіді, Шурочко.

Матеріальні справи останнім часом *значно* поправилися, і я з матусею та племінницею не голодую.

Стискую твої руки. До скорого побачення.

Твій *Коля Островський.*

22/VI—33 р.
Сочі, Оріхова, 47, кв. 4.

149

Г. М. АЛЕКСЄЄВІЙ

[6 липня 1933 року, Сочі.]

Люба товаришко Галочко!

Знову прорив — мовчання. Захопила мене робота в полон, наклала лапу на увесь час, і мої давно не мають від мене звісток. Книжка виходить на Україні у вересні, обидві частини в одному великому томі. Переклад її українською мовою вимагає великої праці. Я за рік цієї напруженої роботи, признаюся, утомився, як тільки може втомитися людина.

Я обіцяв тобі надіслати рецензію, зараз посилаю одну, що є в мене, решта у людей. Прочитаєш і повернеш, якщо не потрібна буде тобі. Можеш і залишити. У номері 5 журналу «Молодая гвардия» за 1933 рік уміщена велика стаття тов. Фрідмана про книжку [1]. Ти дістань у бібліотеці номер і прочитай. Я цього журналу, на жаль, не маю — пошта замотала. Адже ти не знаєш, а у другій книжці є сторінка, присвячена Галі Алексєєвій, славному секретареві тов. Корчагіна, і ще дещо. Ти поки що не кажи про це нікому. Твоє ім'я та прізвище написав справжні — ображатися не будеш? Адже цим самим твоє ім'я зафіксовано в книжці, і оскільки про тебе написано тепло, ти не повинна ображатися за сцену з Жоржем [...].

Сцена з Жоржем така: «Одного разу ввечері Галя, йдучи з роботи від Корчагіна, де вона провела три години в напруженій праці, наткнулася в коридорі на Жоржа. Той нахабно облапав її, але, діставши добрячого ляпаса, у Жоржа відразу пропало будь-яке бажання залицятися...» Далі не наводжу — читатимеш, узнаєш.

Галочко! Заглянь, люба, до книгарні. Чи не можна буде в них купити два-три примірники моєї книжки. Вони

мені конче потрібні. Якщо знайдеш, пиши. Я відразу ж вишлю тобі гроші.

Купуй, Галочко, «Литературную газету» і читай, там були статті про «Сталь». Але я «Лит. газеты» від пошти не одержую.

На Луб'янському проїзді, 2, помешкання 16, є розподільник ОГИЗу. Ти можеш від мого імені дізнатися, де можна роздобути кілька моїх книжок.

Я тебе не забуваю, Галочко. Причиною мовчання — робота. Та якщо я колись повернуся до Москви, а ти не станеш до того часу «поважною дамою», то ми попрацюємо.

Справжнє літо лише починається. Пиши про себе більше і докладніше.

Тисну руку.

Микола.

Привіт од мами і Зіни.

6 липня, Сочі.

[1] Стаття Б. Фрідмана «Микола Островський. «Як гартувалася сталь» опублікована в журналі «Молодая гвардия», 1933 р., № 5. У цій статті рецензент відзначав, що автор «...з зворушливою простотою показує робітника-підлітка Павла Корчагіна, його життя, його шлях до революції, до комсомолу», що книжку «написано просто і щиро», вона «виховує читача, примушує його задуматися».

150

П. М. НОВИКОВУ

[7 липня 1933 року, Сочі.]

Дорогий Петю!

Тільки-но одержав твого листа від 4 липня. Знову тяганина. Зараз надіслав телеграму: Харків, видавництво «Молодий більшовик», Клебанову, копія: Харків, Лермонтовська, 22, Новикову: «Доручаю підписати договір розрахунку 350 карбованців аркуш, домовлені (слово нерозбірливо). Островський».

Доручення тобі завтра вишлю. Цікаво, доки триватиме ця тяганина. Бажаю тобі удачі, дорогий мій.

Твій *Микола Островський.*

7/VII—1933 р.

151

П. М. НОВИКОВУ

[*17 липня 1933 року, Сочі.*]

Дорогий мій Петю!

Щойно прочитав твою листівку від 13 липня. Нарешті поставлено крапку. Знаєш, Петрусю, мене здорово хвилювало усе це вперте зволікання. На моє щастя і на нещастя моїх друзів, усе це валиться на їхні плечі, а я залишаюсь свідком, щоправда, далеко не байдужим. Як би там не було, боротьбу за «Сталь» закінчено і вирішальні позиції зайнято. Паньков питає мене про наслідки. Я відмовчувався, чекаючи їх від тебе. Завтра напишу йому все. Один примірник книжки я добув. Днями надрукую копії наявних у мене 4 рецензій про «Сталь» і все це думаю за твоєю порадою відіслати в Білорусію. Шкода, що нема знайомих товаришів у Мінську, які могли б дістати конкретну відповідь од видавництва Білорусії, а то пошлеш книжку і відгуки, їх там «замотають», і, основне, не одержиш відповіді. Але в Білорусію все-таки готую матеріал. Не пробуй дістати у Клебанова книжку, адже це дрібниця, і через неї ні в якому разі не треба з ним говорити. Васютинському [1] я дістану книжку.

Щодо грошей... Якщо можна без неврастенії і безконечного ходіння добути мені до кінця місяця карбованців 500—800, це мене цілком улаштує. Грошей зараз у мене небагато, точніше 54 карбованці, але *зате я нікому не винен.* Звичайно, усі 75% мені зараз не потрібні, та у кожного з нас є близькі люди, яким не можна не допомогти у цей суворий перехідний період, та й моя матуся потребує негайної лікарської допомоги. Ось чому я написав тобі цифру 500—800, потрібну вже у найближчі дні. Петрусю! Ти також маєш мені щиро признатися, скільки грошей треба тобі, аби залатати бодай на короткий строк ті дірки (хоча б щодо харчування Юрася), про які ти ні-

коли через свою скромність не пишеш. У кого ж, як не в мене, ти можеш дістати потрібні гроші. Якщо ти мене не захочеш ображати, то зроби те, що я робив колись не раз, тобто брав у тебе комуністичну безповоротну позику. Так тільки й може бути поміж щирими друзями. Писатиму часто. Привіт твоїй подруженьці.

Міцно стискаю руки, твій *Коля.*

17 липня.

[1] В. Д. Васютинський — представник ЦК ЛКСМУ при Наркомосі УРСР.

152

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[11 серпня 1933 року, Сочі.]

Дорога товаришко Анно!

Одночасно з твоїм листом я одержав від товаришів із видавництва «Молодая гвардия» листа, копію якого посилаю тобі. Я зараз же почав переробку книжки і незабаром побачив, які труднощі постали передо мною. Виявилось, що капітально «перетрушувати» книжку важче, ніж написати її заново. Я зрозумів, що на даному етапі це мені над силу. Рік з лишком напруженої праці забрав у мене всі фізичні сили. Їх у мене вистачає лише на те, щоб ретельно виправити та звільнити рукопис від плутаних місць. У перших трьох розділах твої позначки олівцем значно допомогли мені. В дальших розділах керуюся «інстинктом».

Скажу ще раз — ваша думка для мене вирішальна. Я визнаю, що друга книга не така, якою я хотів би її бачити, і, безперечно, коли будуть сили, я візьмусь до капітальної переробки книги. А зараз передо мною дві перешкоди: втома і ще цілий ряд речей, об'єднаних під загальною назвою «економічна криза». Ось чому я мушу цим разом поступитися і примиритися з виданням книжки, виправленої відповідно до вимог видавництва «Молодая гвардия». 25 серпня я закінчу цю роботу і відішлю рукопис до видавництва. Прошу відповісти мені незабаром — чи вважаєш можливим вмістити другу книгу в журналі

із зазначеною вище переробкою. Якщо так, то рукопис буде передано тобі 25 серпня ц. р. Я прошу відповісти мені зараз же, товаришко Анно.

Чи треба говорити про те, що це питання мене надзвичайно хвилює.

З комуністичним привітом.

М. Островський.

Сочі, 11/VIII—33 р.
Оріхова, 47, кв. 4.

153

П. М. НОВИКОВУ

[23 серпня 1933 року, Сочі.]

Дорогий мій Петю!

Ти приїхав? Отже, є в мене знову «піклувальник і захисник». Сама лише звістка, що Петя в Харкові, мене заспокоїла. Я вже не кажу про вигуки мами.

Друга книжка схвалена «Молодой гвардией», але з невеликими скороченнями й виправленнями, що їх я вже зробив. Але гроші від них будуть тільки в жовтні.

Листівки одержав. 19 серпня послав Клебанову спішно [копію] листа [до] «Мол[одой] гв[ардии]» з виправленнями, що їх я зробив, і різко вимагав згадати про п'ятсот карбованців: адже становище моє кепське.

Напишу великого листа. Як переклад?

У мене незабаром буде Будьонний. З його сестрою вже знайомий.

Рецензії надрукую, надішлю всі.

Привіт Марочці.

Твій *Коля.*

23.8.

154

П. М. НОВИКОВУ

[28 серпня 1933 року, Сочі.]

Дорогий мій Петю!

Щойно одержав твого листа від 24. Саша Косарєв — це генер[альний] сек[ретар] ЦК комсомолу. Феденьов при-

їжджав з Колосовим Марком, заст. відпов. редактора жур[налу] «Мол[одая] гвар[дия]», а редактор Анна Караваєва. Чому ви про це засперечалися? Мене також трохи дивує ваша «портретна галерея» моїх друзів, яку ви так енергійно реставруєте, простіше кажучи, я відчуваю, що за всім оцим треба шукати якихось ваших заходів щодо «поліпшення мого життя». Дорогий мій Петрику, те, що я тебе кохаю [1], не підлягає сумніву, трохи є цього і в тебе до мене. Ну, так зроби мені приємність — не витрачай сил своїх і не пробуй щось для мене зробити. Адже я зараз працюю? Так. Отримую за свою працю немалі гроші? Так. Якщо я все-таки ухитряюся голодувати, то це вже моя вина, але не моєї партії. Адже ти не захочеш мені завдати прикрощів і тому не будеш звертатися до моїх друзів, ну хоч би з пропозицією колективного клопотання перед урядом або ЦК про моє забезпечення і т. д. і т. ін. Я проти цього, дорогий мій, найрішучіше. Якщо ж документи потрібні комсомолові як історичний матеріал, то цікавих немає: усе моє особисте документальне багатство — понад сотню документів, починаючи з дев'ятнадцятого року, спалили ідіоти з облікстату Новоросійського окружкому в 1927 році під час запровадження карткового обліку. Я тоді лежав хворий і не міг «з'явитися по документи» особової справи. У мене є жалюгідні рештки. Можу перелічити: 1) Пос[відчення], що член губкому комсомолу Волині. 2) Що кандидат у члени губкомолу. 3) Що член окружного комсомолу — усе за 24-й рік. Далі: 4) Довідка члена ревкому, що був комсомолець і червоноармієць комендантської роти і брав участь в обшуках буржуазії у січні 1920 року, і ще деяка дрібнота в тому, що був секретарем райкомолів, політруком всеобучу. І останні документи ЦК комсомолу і «Молодой гвардии» у тому, що постійний співробітник і автор. Якщо вони справді потрібні, повтори, передрукуй і вишли. У лікар[ській] комісії ЦК КП(б)У за серпень 1926 року був цінний лист групи більшовиків, що писали про мене, та його, звичайно, не знайдеш у архівних петрях.

Сьогодні пишу Клебанову листа з проханням поговорити з деким у редакції журналів, чи не вдасться вмістити уривок у один із них, і прошу його вислати мою книжку, якщо ти її ще не взяв.

Здається, все.

Мені лишається чекати виходу книжок у Харкові і в Москві ще 2 місяці, і сподіваюся їх побачити.

Привіт Розі і Тамарі.

Розу, напевне, засмутив мій лист. Переконай її, що він не ворожий, але... необхідний для слабких духом.

Міцно тисну руку.

Твій *Коля.*

Дізнайся, чи одержав Клебанов відісланого мною листа «Молодой гвардии».

[1] В оригіналі написано по-українському.

155

П. М. НОВИКОВУ

[13 вересня 1933 року, Сочі.]

Дорогий Петрусю!

Тільки-но одержав твого листа, в якому ти критикуєш мою «точку божевілля». Твого листа прочитав мені тов. Феденьов (він недавно приїхав до санаторію) і, як заведено, не тільки підтримав твою думку, а на додачу ще дав прочухана з властивим йому спокоєм і послідовністю. Навіть більше, з непереборною переконаністю довів мені неприпустимість мого ставлення до матеріальних питань, указав на ледве живу матір і т. д. і т. ін. Він «наказав» мені написати заяву до Головсоцстраху про призначення нової пенсії на підставі заробітку останніх трьох років. І я повинен був визнати його сувору правду. Я собою можу розпоряджатися, а мати насилу ходить. Деякі товариші прикріплені до санаторіїв і т. д. і т. ін. Я нікому не писав і нікого не просив, а товариші самі не додумалися, внаслідок — з організмом негаразд (тридцять один процент гемоглобіну в крові). Щоправда, мене це не спиняє, не калічить, але навіщо всі ці випробування на міцність. Безглузде спалювання сил.

Та біс із ними, з цими справами. Я ніколи, нікому, крім тебе, про це не пишу.

Мене цікавить, Петрусю, хто перекладає книжку, які темпи в цій роботі і чи видасть її Клебанов до Жовтня, чи це тільки слова? Напиши мені про це, дорогий.

У мене [має] бути в гостях Будьонний. Якщо буде,— напишу тобі.

Зараз уперше за рік я відпочиваю. Лежу в саду під горіхами і слухаю новини літератури. Кілька днів був у мене Мишко Фінкельштейн [з] Москви.

Роза знає Чернокозова, мого друга, його по-звірячому зарубали бандити в чеченських горах [1]. Моя печаль безмірна.

Здається, все. Як завжди, твої листи для мене радість. Побачиш Клебанова, скажи, щоб не гнівався на мого «лихого» листа. Нехай переказує гроші, й буде мир. Спитай його, чи не можна буде вмістити в якомусь журналі в Харкові хоча б уривок з перекладеного. У нього є знайомі редактори. Це для «мобілізації» коштів.

Міцно стискаю руки.

Твій *Коля.*

13 вересня.

[1] Див. лист № 167.

156

В. І. ДМИТРІЄВІЙ

[16 вересня 1933 року, Сочі.]

Шановна товаришко Дмитрієва!

Прочитав Ваш «Червоний хутір» і дізнався, що Ви в Сочі, хотів би з Вами зустрітися. Я також осів у Сочі з минулого року.

Прийшов би до Вас, але, на жаль, не можу — лежу. Якщо захочете, приходьте по-простому, буду радий.

З комуністичним привітом.

М. Островський
(автор роману «Як гартувалася сталь»).

16 вересня.
Сочі, Оріхова вул., буд. № 47.

157

П. М. НОВИКОВУ

[Вересень 1933 року, Сочі.]

Дорогий Петю!

Усі твої листи одержую. Завтра, сподіваюся, вдасться відіслати тобі дев'ять копій документів і чотири копії рецензій. Затримала друкарка. Вишлю спішною поштою.

Ти наполягаєш на продовженні списку друзів. Повір мені, що він майже вичерпаний. Є ще в Харкові Лисицин Микола Миколайович. Червонопрапорець, член ВКП(б) з 18-го року. Закінчив військ[ово]-інж[енерну] академію, нині він начальник автотракторних майстерень (розумій — танкових). Адреса: Харків, роз'їзд Залютіно, корінний парк автотрак[торних] майстерень, начальникові (Лисицину). Працювали разом у прикордонні в 23-му році. Йому присвячено частину 4-го розділу 2-ї книжки. Недавно від нього дістав дружнього, теплого листа. Далі є просто знайомі, але друзями я їх не можу назвати.

Тепер про «М[олодого] б[ільшовика]». Як ти думаєш, Петю, чи дотримає Клебанов слова видати в цьому році? Я боюся, що ні. Отже, тобі він казав, що «друкуватиму в журналах». Боюсь, що це пуста фраза.

Я хочу послати тобі свою маленьку фотографію. Може, видавництво захоче вмістити мій «портрет», то хай піде цей.

Ось поки що все.

Гроші у мене ще є, прислало трохи вид[авницт]во «Молодая гвардия», отож кризи немає, Петрушо. Ти пишеш про відпочинок, свою відпустку. Якби не така жахлива дорожнеча в Сочі, то ти прекрасно міг би відпочити з синочком. Квартира у мене простора, у гарному місці. Відпочив би добре. Та коли подумаю про харчування, то все провалюється. Якби ти дістав курсівку (харчування і лікування), тоді було б добре, бо приватний ринок — жахлива картина. Напиши про свої можливості.

Твій *Коля.*

158

Г. М. АЛЕКСЄЄВІЙ

[5 жовтня 1933 року, Сочі.]

Люба Галю!

Закрутила мене молодь — 29-го п'ятнадцять років комсомолу. Знай, віднині я — почесний комсомолець і знову молодий, як і ти. До ювілею мою книжку проробляють усі осередки й клуби Сочинського району.

Читають її по радіо. Приходять секретарі: «Дайте вашу книжку!» А в мене нема.

Прошу тебе: сьогодні ж, Галочко, забіжи в бібліотеку й добудь хоча б одну мою книжку і пошли мені рекомендованою бандероллю. Гроші для розрахунку з бібліотекою зараз же пришлю.

Крім тебе, ні на кого не надіюсь.

Друга книга вже друкується. В ній і про тебе є кілька хороших слів.

Зараз же відповідай мені. Я тебе не забуваю, та робота забирає все.

Добудь книжку, Галинко, обов'язково.

Тисну рученя.

Привіт від мами.

М. О.

5 жовтня.

159

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[15 жовтня 1933 року, Сочі.]

Розочко!

Твого листа з Ялти одержав. Мене закрутила молодь. Знай, я тепер почесний комсомолець сочинської організації. До 15-річного ювілею мою книжку проробляють па осередках міста. Її читають по радіовузлу. А книжок не вистачає. Просто заріз. Приходять секретарі: «Дайте книжку!» А книжки нема.

Розочко, дозволь дати бойове завдання — зайди або пошли кого-небудь у велику бібліотеку, добудь хоч одну

книжку і пришли її, дівчинко, терміново мені. Будеш молодець. У мене ці тижні, як у клубі. Засідає РК, актив тощо. Пишу статті і веду гурток. Скоро вийде 2-га книга. Привіт від мами.

М. Островський.

15 жовтня 1933 р.

160

П. М. НОВИКОВУ

[23 жовтня 1933 року, Сочі.]

Дорогий мій Петю!

Пишу кілька рядків. Позавчора одержав від Жигірьової листа. Вона недавно зустрілася із своїм другом — директором Ленкінофабрики. Він був у Москві і сказав їй, що московська кінофабрика (не знаю яка) працює над фільмом «Як гартувалася сталь». Я ж про це вперше чую. Запитав подробиці. Сьогодні одержую з Москви листа. Михайлик, мій приятель, нашвидку пише, що мою книжку перекладають кількома мовами нацменшостей. Про подробиці він напише.

15/XI — 33 р. приїздить до Сочі Жигірьова. Я весь у ювілейних справах. Віднині я член комсомолу з 1919 р. Комс[омольський] квиток № 8144911.

Твій *Коля.*

Ти скажеш — здитинів, ні, просто відмолодів, скинув з плечей десяток років і поводжуся як юнак.

Як шкода, що життя оту юність не раз немилосердно ранило і було більше болю, ніж це належить. Моє життя розгортається зараз на бойових лініях, є для чого жити, а сил фізичних лишилося зовсім мало: спалахнеш у невеликій промові або напишеш невелику статтю — і налягає свинцевий тягар, утома. Розрив між духом і матерією. А тепер так потрібні фізичні сили. Будемо жити коштом акумуляторів. Привіт тобі в день 15[-річчя] комсомолу. Міцно стискаю твої і Тамарині руки. Привіт Розі, Абраму, Мусі й усім, хто називає мене другом.

Твій *Коля.*

23/X—33 р.
Сочі.

161

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[25 жовтня 1933 року, Сочі.]

Люба Шурочко!

Твій лист приніс мені багато радості: по-перше, ти відгукнулась, і, по-друге, ми зустрінемось. Я, признаюсь, втратив усяку надію на зустріч. Тепер навіть писати де про що не хочеться,— адже скоро зустріч. А писати, та ще чужою рукою — не виходить.

Коротко повідомляю. Український ЦК комсомолу вирішив у день ювілею мене чимсь преміювати (чим — не знаю, поки що приховують). З Москви пишуть, що книжка перекладається на кілька національних мов. У ювілейному збірнику [1] «комса» підносить моє ім'я на щит як одного з особливо завзятих братків. Сочинська комсомолія обміняла мій старий бойовий квиток, і поруч із своїм партійним татком лежить маленький квиточок Ленінського комсомолу, що належить членові ВЛКСМ з 1919 р. Островському М. О. На ньому № 8144911.

Як багато хочеться тобі розповісти! Три роки розлуки. Багато пережито. Зустріч з тобою — це найближча радість. Ти ж почала мене забувати, час стер мої риси в твоїй пам'яті, і зустріч відродить забуте. Дізнайся докладно про кінофільм. Чекаю тебе, дорога.

Твій *Коля.*

25 жовтня.

[1] Літературно-художній альманах «Писатели о комсомоле», що вийшов за редакцією О. Безименського, О. Жарова, М. Колосова, О. Разенка, М. Родіонова. М., «Молодая гвардия», 1934.

162

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[25 жовтня 1933 року, Сочі.]

Люба товаришко Анно!

Мій привіт ти одержиш до дня ювілею комсомолії. До цього дня і мені життя приносить чимало радощів. ЦК комсомолу України згадав теплим словом одного із своїх перших братків.

«Ми тебе преміюємо. Скажи, що б хотів одержати?» — запитують у листі. Я відповів: хочу, щоб книжка була видана українською мовою ще цього року. Адже видавництво «Молодий більшовик» провалило ювілейне видання, незважаючи на категоричні строки, які давав ЦК [комсомолу України]. Хочу книжку рідною мовою, та й годі.

Випадково дізнаюсь, що книжку переводять на кіноплівку, правда, я про це довідуюсь стороною, але все це робить ювілей для мене хвилюючим і актуальним.

Сочинська «комса» повернула мене у свої ряди, і тепер поруч з партійним квитком лежить квиток Ленінської спілки № 8144911. А $14^1/_2$ року тому мій перший квиток не доходив цифри десяти тисяч. У ці дні я знову зближуюсь безпосередньо з молоддю, що прийшла нам на зміну. Це робить моє життя сповненим по вінця відчуттям «живих людей». Єдиний смуток — це мовчання молодогвардійців. Мені навіть здається, що ти й Марк осуджуєте мене за відмову глибоко переробити 2-гу книгу. Чим же інакше пояснити твоє мовчання? Не треба бути такою суворою, товаришко Анно. Мій лист — привіт до 29 жовтня [1].

Міцно стискую твої руки.

Микола Островський.

25 жовтня.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] 29 жовтня — день п'ятнадцятиріччя ВЛКСМ.

163

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ

[*31 жовтня 1933 року, Сочі.*]

Дорогий мій Михайлику!

Щойно одержав від ЦК комсомолу України листа і виписку з протоколу засідання Секретаріату ЦК [1]. Посилаю тобі її копію. Вона може придатися тобі в пенсійних справах. На Україні в Наркомсоцзабезі я не розпочинаю нічого, якщо в Москві тобі не вдасться нічого зробити, тоді звернемося туди. Крім цієї постанови, буде ще ювілейна. І ювілейну грамоту з тією нагородою, яку мені вирішили

на Україні дати, перешлють мені після ювілейних торжеств. Яка нагорода, товариші не кажуть, поки що приховують.

З диким нетерпінням чекаю твоїх листів, не муч мене, братку, мовчанням, а то я почну лаятися.

Маленька почуває себе чудово. Грішми на від'їзд забезпечена. Як тільки дорвусь до грошей, пришлю тобі, а поки що віють вітри, віють буйні.

Не дрейф, Михайлику, наша бере та й усе. Пиши, чортяко, частіше, на ходу, в трамваї, в міліції, куди б тебе не занесла лиха година, скрізь пиши. Стискую твої руки.

Коля Островський.

Привіт від мами. Брат Митя й Зіна приїхали. Поки що все.

Коли вийде книжка, не забудь нагадати видавничим хлопцям, щоб мені було продано, крім авторських, ще 25 примірників.

Нехай пишуть в розподільник ОГИЗу, щоб мені вислали не 20 (авторських), а 45 примірників книжок. В мене ж бо друзів безліч, і нікого скривдити ніяк не можна.

31 жовтня.

[1] Йдеться про постанову ЦК ЛКСМУ щодо видання роману «Як гартувалася сталь» українською мовою.

164

П. М. НОВИКОВУ

[11 листопада 1933 року, Сочі.]

Дорогий Петю!

Твого листа одержав. Новин немає. Москва видасть другу книжку на початку грудня. Без тяганини ж не можна. Виписку маю, але записаного в ній немає. Забувають хлопці. Петрусю, кинь к бісу всі ходіння по муках. Мені шкода твоїх ніг і нервів. Кинь, Петрусю! Чи знаєш що-небудь про темпи перекладу? Де живе Вражливий [1]? Кл[ебан]ов мовчить. 15.XI до Сочі приїздить Жигірьова.

Це добре. Це друг. Цими днями почну працювати. Цими днями з Москви приїздить сестра з дочкою. Від друзів почав рідко одержувати листи. Вони для мене радість. Здоров'я похитнулося трохи. Будуть новини — зразу ж повідомлю.

Привіт Тамарі й синочкові.

Твій *Коля.*

Надходить осінь. Не люблю її. Пиши, дорогий мій Петрусю. Не забувай братика.

11/XI—33 р.
Сочі.

[1] В. Я. Вражливий (Штанько) (1903—1938) — український радянський прозаїк, перекладач.

165

П. М. НОВИКОВУ

[29 листопада 1933 року, Сочі.]

Дорогий мій Петрусю!

Мене турбує твоє мовчання. Знаєш, я з тобою дружу 9 років і все-таки боюся, що можу чимось тебе образити ненавмисне. І ти не скажеш. Останнім часом мої друзі на всіх фронтах замовчали, і я відчуваю деяку пустку. Починаю будоражити хлопців і тебе першого. Жигірьова тут у санаторії. Її приїзди — велика радість для мене. Виявляється, наша спільна з нею приятелька Ольга Войцеховська живе зараз у Харкові, її чоловік, здається, секретар ВУЦВКу. Завтра ми з Шурою пишемо їй листа. Нас бентежить адреса: на ім'я чоловіка трохи незручно. Паньков з Ольгою давні друзі. Товариш Ольга — культурна жінка. Вона переклала українською мовою багато романів і повістей. Дуже жаль, що я не знав про її перебування у Харкові, а то вона переклала б мою книжку без зволікань і прекрасно. Я думаю ще, чи не послати нашого з Шурою листа тобі, а ти передав би його товаришці Ользі. Поговорю з Шурою завтра.

Учора я послав Клебанову листа, у якому просив його повідомити мені, як просувається переклад і коли книжка

з'явиться на світ, а також просив прислати 500 карбованців [1], а замість аргументу написав просто — *гроші потрібні до зарізу.* Це само собою аргумент. Факт, що грошей він мені не вишле, та моя совість буде спокійна. Річ у тім, що серйозно нездужає моя матінка, її конче треба підтримати лікуванням і харчуванням, а «стан облоги» виключає будь-яку можливість цього. Скажи, Петю, ти щось знаєш про переклад і про адресу Вражливого? Може, Клебанов набрехав, аби відв'язатися, і рукопис пліснявіє у видавництві. Я перестаю вірити редакторам. Вони мене уже 35,5 раза обдурили [...].

Хочу, дуже хочу знати, коли ж «Молодий більшовик» виплавить сталь рідною мовою [2] [...].

Ходять чутки, що у лютому—березні мені дадуть у Москві кімнату і редакційну роботу. Це поки що проблема.

Феденьов пише, що книжку перекладають 6 мовами нац[іональних] мен[шостей] [...].

Я незабаром почну писати невеличке оповідання на конкурс радіомовлення.

Моє здоров'я приблизно «добре», але матінка стогне і заважає зосередитися. Бідолашна стара. У неї розпухли коліна, і [вона] не може ходити.

Пиши ж мені, Петрусю, частіше.

Твій *Коля.*

Привіт Тамарочці і синочкові.

Як здоров'я твоєї подруженьки? Нічого я про неї не знаю.

Сочі, 29 листопада 1933 р.

[1, 2] У російському оригіналі написано «карбованцев» і «на рідній мові».

166

В. М. ФІГНЕР

[9 грудня 1933 року, Сочі.]

Дорога Віро Миколаївно!

Хочу лише одного, щоб мій лист передав хоча б частку того глибокого почуття поваги і гордості за Віру Фігнер,

що я його переживаю зараз, коли мені читають Ваші книжки.

Вам, напевне, багато пишуть, і мій лист може загубитися у Вашій пам'яті. Я його пишу як вітання.

Про мене Вам розповість товариш Анисимов [1].

Мені 29 років.

У минулому я — кочегар.

Не закінчив початкову школу.

Став найманим робітником з дванадцяти років.

П'ятнадцятирічним вступив до комсомолу і в Революційну армію.

Два роки боїв.

Два важких поранення, втрата ока, важка контузія.

Потім знову майстерні, робота в комсомолі.

З двадцять восьмого року я паралізований, нерухомий, втратив останнє око.

П'ять років напруженої роботи, і, як наслідок, дві книжки про минуле, про нашу буремну юність.

Я — один із молодої гвардії більшовиків.

Залізна партія виховала нас.

Ми — народжені бурею.

Ось чому так хвилює, так зрозуміла «Вірочка Фігнер», її незабутнє «хочу битися!».

Отож прийміть цей гарячий привіт від одного з ваших «партійних онуків» [...].

Тисну Ваші руки.

М. Островський.

9 грудня 1933 р.
Півнкавкрай, м. Сочі,
Оріхова, 47.

[1] С. С. Анисимов (1876—1948) — російський радянський письменник. Зустрічався з Островським у 1933 і 1934 роках.

167

Х. П. ЧЕРНОКОЗОВУ

[15 грудня 1933 року, Сочі.]

Дорогий Хрисанфе Павловичу!

Ми з Шурою, яка лікувалася в Сочі і завтра їде до Ленінграда, з великою радістю довідались, що ти живий, і пишемо тобі цього листа як привіт. Якось голова місь-

ради м. Сочі тов. Гриценко [1], що знає тебе по Грозному, приходить до мене й каже: «Чернокозова зарубали чеченці в горах». Можеш собі уявити, як на мене це вплинуло. Виявляється, це неправда. Цими днями Шура в санаторії, де вона відпочивала, зустріла безпартійного інженера з Грознафти, який і розповів, що ти живий і на посту. Вітаємо тебе, дорогий.

Я писав тобі великого листа, звіт про моє життя за три роки, на адресу облпрофради, чи одержав ти його? Попроси свою молодь дістати з бібліотеки мою книжку — роман «Як гартувалася сталь». Другу частину цієї книжки я тобі вишлю, як тільки вона вийде з друку. Це буде приблизно через місяць. У другій частині є кілька слів і про тебе. Чекатиму твого листа з домашньою адресою. Цю адресу я тоді перешлю Шурі Жигірьовій у Ленінград. Чекатиму, пам'ятай про це. Коли одержу твого листа, напишу багато про себе, а поки що, ти знаєш, я живий і відносно здоровий, духом не занепадаю. Рік пропрацював, здається, непогано. Пишу молоді про наше минуле. Поки що живу в Сочі, а далі житиму в Москві.

Приблизно так само живе й Шура Жигірьова, вона працює в комвузі, готує парткадри і виховує молодь. Передай привіт своїй дружині від мене, а також і від Шури Жигірьової, якщо тільки вона нас пам'ятає. На все добре.

Твій *Микола Островський і Шура Жигірьова.*

Сочі, 15/XII—33 р.

168

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[25 грудня 1933 року, Сочі.]

Дорога товаришко Анно!

Прочитали мені твого листа. Ця стара руїна, Наркомзв'язок, знову пограбувала мене — зашахрувала твій жовтневий лист, а також і лист т. Соні [1]. Я втратив лік поштовим неподобствам. А втрата твоїх і Сониних листів для мене не минула ж непомітно — я робив свої висновки, і ці висновки, признаюсь, дуже засмучували. Тут не можна не сказати взагалі про наш творчий зв'язок. Його майже нема, дорога товаришко Анно. Один твій розгорнутий

критичний лист за п'ятнадцять місяців. Це при всьому моєму величезному бажанні дізнатися в процесі роботи, де зроблено погано і чому. Тим-то я посилав вам розділ за розділом і десяток разів гаряче просив зараз же відгукнутися й «обстріляти» мене. І можеш уявити собі смуток, якого ви завдавали мені. Штаб вирівнює криву наступу цепу під час бою. Якби ти розгромила мене раніше, коли формувалася книжка — це було б для мене надзвичайно цінним. Усе своє життя я вчився в більшовиків, що знають більше, ніж я, на всіх ділянках боротьби, і жадоба знати в мене невситима. Я глибоко шаную тих, хто вчив мене бути непоганим бійцем за нашу справу. Такої ж науки я чекаю й від вас, дорогі товариші.

Тепер про рецензії. Вони цінні на другий день після виходу книжки, коли автор заходжується біля нової роботи, але я читаю відзиви про свою книжку тоді, коли написана друга і в новій роботі повторено старі помилки. Основна біда тут, товаришко Анно,— це, звісно, віддаль між нами. Скільки друкованих аркушів потребувала б стенограма нашої зустрічі, якої я досі не забуваю. Пам'ятаєш твої слова: «У нас зрівнялівки нема», і це правильно в розумінні взагалі ставлення до мене в молодогвардійській пресі. Незнайомий мені тов. Бровман чи Беккер, точно не пам'ятаю, на одній з нарад обвинувачував вас у недостатньому «патріотизмі» до молоді, яку ви виховали. Щодо себе, то цього я сказати не можу. Майже немає такого номера [журналу] «Молодая гвардия», де не було б кількох теплих рядків про твого підшефного. А твій останній лист,— він прийшов, і розтанули сніжинки. Його сердечність принесла мені немало радості, [і] що більш цінне,— великий порив до праці. Товаришко Анно, ти не дивуйся, що я так піддаюсь почуттям. Винні в тому особливості мого життя. Твої слова про те, що книга піде з січня в журналі, дали мені величезне моральне задоволення. Чи треба казати, що ваша відмова опублікувати була б для мене поразкою, якої не пом'якшили б видання книги в Москві й Харкові. І все ж сигнал небезпеки дано. Я його зрозумів і продумав. Ти мала рацію у своїй промові в Оргкомітеті: «Друкуватися з кожним роком стає важче», і не тому, що не досить уваги, а тому, що зросли вимоги багатомільйонної читацької маси. Я розгортаю навчання. Трудно одному. Нема матеріалів. Нема кваліфікованих людей, та все ж я почуваю, як розсуваються вузькі рамки малюсінького особистого досвіду й культурного багажу. Якщо я ви-

надково не загину від якої-небудь безглуздої хвороби, то хочу вірити, що я колись порадую і вас замість «смутку», якого завдала тобі друга книга.

Як я прожив останні три місяці? Я відібрав у літнавчання багато часу і віддав його молоді. З кустаря-одиночки став масовиком. У моїй квартирі відбуваються засідання бюро комітету. Я став керівником гуртка партактиву, став головою районної ради культбудівництва, взагалі безпосередньо близько підійшов до практичної роботи партії. І став корисним хлопчиною. Правда, я спалюю багато сил, та зате стало радісніше жити на світі. «Комса» навколо. Непочатий край роботи на культурному фронті. Занедбані, з напівзлиденним бюджетом, з хаотичним обліком, міські бібліотеки відроджуються і робляться боєздатними. Створив літгурток [2], як можу, так і керую ним. Увага партійного й комсомольського комітетів до мене й моєї роботи велика. Партактив у мене буває часто. Я відчуваю пульс життя, я свідомо пожертвував ці місяці місцевій практиці, щоб прощупати сьогоднішнє, актуальне. Я не можу в одному листі все розказати. Я хочу писати тобі ще, коли мої листи тобі не нудні. І все ж я багато читаю. Прочитав «Шагреневу шкіру» Бальзака, «Спогади» В. М. Фігнер, «Вступ» Германа, «Останній із удеге», «Крутий уступ», «Анну Кареніну», «Литнаследство», всі №№ «Литкритики», «Дворянське гніздо» Тург[енєва] і багато ін. Дуже хочу — напиши мені, що найбільше підійшло б мені опрацювати в майбутньому. Яку тему? Знаючи мене, ти можеш цікаво сказати. Що, по-твоєму, мені найбільше вдасться — яка тема? Не забудь написати, дуже цікаво [знати] твої думки. Я продумаю твою пропозицію написати до відділу «Читач і письменник» [3].

Міцно тисну твою руку, т[оваришко] Анно. Сердечний привіт т[оваришеві] Марку, завтра почну його «Вибрані оповідання». Хай живе й міцніє наша творча дружба.

З повагою до тебе *Микола Островський*.

Написано з мого доручення.

25/XII—33 р.
Північний Кавказ, м. Сочі,
Оріхова, 47.

[1] С. М. Стесіна — секретар редакції журналу «Молодая гвардия».

[2] Літературний гурток при клубі будівельників «Профінтерн» у Сочі.

[3] Стаття «За чистоту мови», яка була опублікована в журналі «Молодая гвардия», 1934, № 6.

169

О. Й. ПУЗИРЕВСЬКОМУ

[26 грудня 1933 року, Сочі.]

Дорогий Олександре!

Роза пише, що бачила тебе в ЦК. Я живий, братку, і жду тебе в гості, якщо будеш у Сочі. Я не тільки живий, але повернувся в діючу армію. Написав два томи роману «Як гартувалася сталь». Там є кілька рядків про Олександра Пузиревського, про одного з непоганих бійців пролетаріату. Братку, я тебе люблю і чекаю. Хочу бачити сповненим енергії, яким знав. Моє життя тепер хороше, кинув тил і знову на фронті.

Твій *М. Островський.*

26/XII—1933 р.
Північний Кавказ, м. Сочі,
Оріхова, 47.

170

П. М. НОВИКОВУ

[26 грудня 1933 року, Сочі.]

Дорогий мій Петрусю!

Повідомляю новину. Чи одержав ти листа для передачі Ользі Войцеховській? Паньков сповістив її адресу: Харків, вул. Красіна, 7. Паньков пише, що знає Вражливого і переговорить з ним, як стоїть справа з перекладом. Клебанов мовчить, не відповідає на мої листи. Я просив у нього п'ятсот карбованців і вимагав повідомити строки видання книжки. Що ти знаєш, Петю, про долю клопотання за персональну пенсію? Справа ось у чому: коли щось нещасливо, то повідом відразу. Мені пишуть із Москви, що якщо на Україні питання не буде розв'язане найближчим часом,

то ЦК комсомолу, «Молодая гвардия», Оргкомітет С[пілки] р[адянських] письменників порушать клопотання перед Наркомосом і Наркомсоцзабезом РРФСР. Тільки вимагають прислати усі матеріали. Це в разі невдачі. Ось чому я хочу знати, як стоять справи. Так чи інакше, цю справу треба розв'язати і з'ясувати. Чи так, Петрусю? У пресі з'явився ще ряд відгуків про першу книжку — «Молодая гвардия», № 5, стаття «Рік роботи з письменниками-початківцями» і журн. «Мол[одая] гвар[дия]» № 10, і № 11, журн. «Прожектор» № 14, «Комсомольская правда». Статті позитивні. Друга книжка уже в друкові, незабаром вийде у світ. Перший примірник надсилаю відразу ж тобі. З Москви повідомляють — збираються перевидати, але боюся, що збрешуть. Одержую з «Мол[одой] гвардии» дуже гарячі листи, а редактор [1] літ. худ. сектора вид[авницт]ва навіть написав: «Дозвольте потиснути Вашу руку за те величезне задоволення, яке я переживав, читаючи рукопис другої Вашої книжки». Приємно чути такі жарти, гірше, якщо лають [...].

Погода паскудна: дощі, гнилизна, сніг.

Матінка усе нездужає. Ось вона передає тобі гарячий привіт і чекає на тебе влітку з синочком до себе в гості, словом, усією родиною. Я солідарний з нею на всі сто.

4 січня приїжджає сестра Катя з дочкою і буде жити.

Дуже хочу знати, чим закінчилися твої переговори з Клебановим на його квартирі. Підвів він, звичайно.

З нового року я починаю працювати, годі дурня клеїти. Я багато часу витратив не за генеральним призначенням (організаційно-партійно-освітні справи).

Про переїзд у Москву поки що нічого не чути. Питання з кімнатою, видно, наштовхнулося на труднощі.

Дорогий мій, чекаю твоїх листів. Чому ти нічого не пишеш про побут свого життя, де працюєш, [як] здоров'я твоє і Тамари і багато іншого.

Мене прикріпили до розподільника РК та їдальні — це частина того, чого ти добивався в ЦК. Як бачиш, дорогий мій, усе потихеньку владнується. Бачиш, піднята тобою пристрасна кампанія за реконструкцію мого побуту знайшла відгук у всіх кінцях «світу». І, звичайно, дасть значні наслідки. Чекаю твого листа. Дізнайся точно щодо Наркомсоцзабезу. Якщо там затягується, то неодмінно забери весь найцінніший матеріал, телеграми дорогих мені людей та інше і вишли мені. Тоді Москва завершить те, що ти почав.

Тисну твою лапу, мій дорогий, мій добрий Петрусю. Привіт твоїй жіночці від мене і мами.

Твій до «гробу» *Микола.*

26/XII 1933 р.
Північний Кавказ, Сочі.
Оріхова, 47.

[1] Рижиков — редактор видавництва «Молодая гвардия».

171

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ

[27 грудня 1933 року, Сочі.]

Дорогий Михайлику!

Що в мене нового? Одержав 2 листи від Рижикова. Передмови не буде. Я цього добивався. Книгу складають у друкарні.

Хотіли видати в одному томі обидві частини. Не вийшло. Нема паперу. Обіцяють перевидати незабаром.

Другий лист починається так: «Дозвольте потиснути Вашу руку за ту величезну втіху, яку я дістав, читаючи рукопис Вашої книги».

Приємно чути такі речі.

Далі йде розгляд позитивних і негативних сторін книжки. Корисний лист! Хороший! Не декламація взагалі, а наука. Молодець Рижиков! Обіцяє рецензію в альманаху «Молодость». Пропонує писати для «Молодой гвардии» і надалі.

Одержав листа А. Караваєвої. Винятково сердечний лист: «Миколо, не сердься на нас. Ми тебе любимо і не забуваємо, хоч подовгу не пишемо. Книгу починаємо друкувати з січня 1934 року. Чекаємо твоїх кореспонденцій у журналі...» і т. д. Виявляється, вони писали, але пошта захарлала.

Як бачиш, усе йде добре.

З Оргкомітету Спілки письменників одержав листа. Вимагають для клопотання про персональну пенсію ряд відомостей, як-от: кількість утриманців, літзаробіток за 3 роки, висновок медекспертизи про здоров'я, автобіографію. Після подачі цього Оргкомітет порушить клопотання

в Наркомосі і в Наркомсоцзабезі. Документи збираю. Сочинський РК ВКП(б) послав своє клопотання і просьбу до журналу «Молодая гвардия» — підтримати його.

Найближчими днями документи вишлю до Москви Караваєвій. Вона перешле до Оргкомітету. Пише, що питання ставить Кіршон[1]. Обіцяє прислати грошей. Досі не знаю, хто збирається видати книжку на шести мовах нац[іональних] мен[шостей]. Напиши, якщо знаєш, неодмінно.

Я вимагав, щоб мені продали 50 примірників 2-ї книги,— ти доб'єшся виконання.

Як тільки дізнаєшся про вихід книги з друку — надішли телеграму.

З січня починаю працювати «всерйоз і надовго».

Маленька! Пришли обіцяну книжку! Вона до зарізу потрібна.

Привіт тобі від мене й мами.

Сестра Катя 2 січня виїздить до нас. Можеш книжку передати їй.

Міцно тисну ваші руки, дорогі мої.

Ваш *Микола О.*

Північний Кавказ, м. Сочі, Оріхова, 47.
27/XII—33 р.

[1] В. М. Кіршон (1902—1938) — письменник, один з керівників РАПП і ВОАПП.

172

О. Й. ПУЗИРЕВСЬКОМУ

[*16 січня 1934 року, Сочі.*]

Дорогий Олександре!

Твого листа одержав. Хочу, щоб зв'язок наш не уривався. Це залежатиме від тебе. Буду радий зустрітися з тобою. Кажеш, не знайшов книжок у книгарнях? Це не диво. Я теж шукаю по всьому СРСР і не можу знайти. Трохи смішно, але факт. Тираж першого тому «Як гартувалася сталь» — 10 тисяч примірників. Це мало. Незабаром вийде друге, масове видання в 100 тисяч примірників.

Ближчими днями у Москві виходить з друку другий том, я його зараз же пришлю тобі, тільки-но одержу.

Першого тому нема, всі роздав. По-друге, у квітні в Харкові випускають українською мовою обидва томи разом — 10 тисяч прим. Крім цього, книга перша друкувалася в журналі «Молодая гвардия» за 1932 р. Див. №№ 4, 5, 6, 7, 8, 9. З січня ц. р. так само друкується там-таки друга книга. Причому в 1-му розділі другої книги теж фігурує Олександр Пузиревський. [У] першій книзі я записав тебе в розділі 8-му в образі командира полку (Уманська дільниця Південно-Зах. фронту, 1920 р.). Книжку можеш знайти тільки в бібліотеках.

Відзиви про книжку можеш знайти в журналі «Рост» № 11—12, 33-й рік, у журналі «Молодая гвардия», 33-й р., № 5. Про інші не кажу. Ось тобі інформація про літературний фронт.

Зараз я посилено працюю, багато читаю. Оточений молоддю, «комсою». Життя круто змінило русло. Погано те, що здоров'я — як цигарковий папір. У 1932 році мало не загинув від запалення легень. Лікарі викинули з Москви на південь, під загрозою, що здохну без повітря, і хоч-нехоч доводиться жити в Сочі, коли серце тягне в московському напрямі. Я думаю, Сашо, коли ти мене побачиш, то порадієш, що браток не засипався, а на подив усім виліз із інвалідного болота на шосе і перестав задарма їсти хліб у переможного пролетаріату. Останнє слівце написав для «потрясаємості».

Напиши свою домашню адресу, познайом зі мною свою подругу. Коли дістанеш мій [твір], то нехай і вона прочитає й напише своє враження. Вчора одержав листа з Харкова, з якого дізнався, що націоналісти, засівши у вид[авництві] «Молодий більшовик», саботували видання моєї книжки. Тепер їх накрили, і справа піде швидко. Звичайно, петлюрівцям моя книжка не припала до смаку.

Будуть новини — повідомлю, а поки що бувай здоров.

Твій *М. Островський.*

Сочі, Півн. Кавказ, Оріхова, 47,
16/I—34 р.

173

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[25 січня 1934 року, Сочі.]

Розочко!

Минають місяці, а від тебе немає жодного листа. Я послав тобі кілька листів, та вони лишилися без відповіді. Розумію, що зараз час партз'їзду, і ти посилено працюєш, але тоді напиши на листівці кілька слів. Дай відповідь на такі питання: 1. Як стоїть справа з пенсією у Наркомсоцзабезі? 2. Чому Петя не відповідає на мої листи? Де він і що з ним? 3. Чи одержала мої листи?

Від Пузиревського одержав листа, відповів йому.

Від т. в. о. директора ви[давницт]ва «Молодий більшовик» [1] також отримав листа. У старому керівництві ви[давницт]ва сиділи контрреволюціонери — звідси зрозуміло, чому моя книга лежала мертвим вантажем. Вона петлюрівцям припала не до душі.

Приїхала сестра Катя з дочкою, житимуть у нас.

Я трохи занедужав, тому лист такий короткий. Зараз сідай, дівчинко, і напиши, що від тебе вимагається, не відкладай.

Друга книжка ще не вийшла. Чекаю. На Україні книжка вийде в другому кварталі ц. р. З січня 34 р. книжка друкується у журналі «Молодая гвардия». Чекаю на твою відповідь.

Микола.

Привіт щирий, Розочко, тобі від мене і матусі, а також мама і Коля шлють привіт твоїм.

Катя.

Пиши.

25/I—34 р. Сочі.

[1] Тимчасово виконуючим обов'язки директора видавництва «Молодий більшовик» був призначений К. Д. Трофімов (див. адресати).

174

В. І. ДМИТРІЄВІЙ

[9 лютого 1934 року, Сочі.]

Дорога Валентино Іовівно!

Особливих новин у мене поки що немає. За Вашим прикладом, прохворів на грип півмісяця.

З дня на день чекаю вирішальних подій із Москви. Багато читаю: по 18 годин на день, не менше, до відказу.

Окрім одного листа, від Вас поки що новин немає. Від т. Анисимова [1] одержав листа, відповів йому, поставив ряд запитань, але відповіді поки що не отримав.

Мене дуже цікавить здоров'я Віри Миколаївни. Не забудьте написати мені про це.

Ваше суб'єктивне враження од відвідин Оргкомітету, мабуть, правильне.

Що Ви дізналися про прийом до СРП?

Незабаром до Москви приїжджає Коханчик — «поет», на $2^1/_2$ місяця, вчитися і шліфувати бруківку. Він, звичайно, навідається до Вас.

Пам'ятайте, дорога, що я Вас не забуваю, і те гарне, що створила наша дружба, не може розвіятися. Тому Ви будете розповідати про своє життя в листах.

Мої літературні друзі, як і раніше, збираються через кожних шість днів. Маю право передати від них привіт.

Між іншим, листа пише тов. Бурматова [2].

У своєму листі я писав про найближчі плани. Як піде їх реалізація — напишу.

Якщо зустрінетесь з В. М. Фігнер — передайте їй мій сердечний привіт.

Якщо Вам удасться вишкрябати десь мою книжку, буде дуже добре.

Ваш *М. Островський.*

9/II—34 р.
Азово-Чорноморський край,
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Див. прим. до листа № 166.

[2] Є. Д. Бурматова — завідуюча бібліотекою клубу будівельників «Профінтерн».

175

П. М. НОВИКОВУ

[15 березня 1934 року, Сочі.]

Дорогий Петю!

Щойно одержав твою листівку, факт, що листи мої до тебе губить собача пошта. Ця пошта в печінках у мене вже сидить. Частину твоїх листів я, певне, теж не одержав, судячи з тексту одержаних. Постараюсь пояснити дещо. Я просив тебе зайти у фотографію «Червоний світлопис» — напроти ВУЦВКу. Там 1926 року я знімався. Копія тієї фотографії в першій книзі. Я просив купити негатив, якщо продадуть, або замовити фотокартки. № негатива 12090. Там же є негатив фото в шкірянці, про яку ти пишеш. За номером можна взнати або за фотографією, що в Клебанова, у мене його не записано.

Я тобі вже писав, що «Молодая гвардия» вирішила перевидати мою книгу — в одному томі обидві частини, вкладеному в гарну картонну папку, як подарунок Всесоюзному з'їзду письменників. У кінці квітня це друге видання буде здано на виробництво. Я вже працюю над очищенням першої книги від помилок та перекручень, а також від слів непотрібних і нарочитих. Боротьба за чистоту мови. Все це готую для вищезгаданого другого видання. Ось для цього «розкішного» видання редакція видавництва «М[олодая] гв[ардия]» просить мене негайно надіслати свою «найкращу» фотографічну картку. Видання буде «багато ілюстроване». У мене немає фотографій ніяких: ні гарних, ні поганих, ось чому я звернувся до тебе по допомогу. Виручай, братику, головне постарайся виручити у Клебанова картку. Одне слово, що-небудь зроби, дорогий, що вдасться, або ж щоб картка була до кінця квітня — в перших числах травня.

Тепер щодо гонорару. Ти, здається, мене не зрозумів. Я писав про гонорар не за другу книгу, яким я забезпечений угодою, що лежить у моєму портфелі. Я писав про гонорар за переклади на національні мови. Адже мою книгу перекладають шістьма мовами. І ось виявляється, що видавництво за ці переклади не зобов'язано платити згідно з декретом ВЦВК. А мені як виняток заплатили п'ятсот карбованців за всі шість перекладів. Ось чому я здивований, як це тобі пощастило укласти угоду і т. д.

і т. ін. з «Молодим більшовиком». І укладена тобою угода у мене «найбагатша» з усіх, котрі в мене є.

Я нещодавно написав Трофімову листа. Питаю, коли вийде книга на Україні... Якщо будеш поблизу видавництва, зайди і дізнайся, як ідуть справи. Гроші в мене є. Поки що все. Привіт Тамарочці і Розі.

Ваш *Коля.*

176

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ та Ц. Б. АБЕЗГАУЗ

[22 березня 1934 року, Сочі.]

Дорогі Михайлику й Цілю!

Пишу перші листи. Поправляюсь щодень більше. Нищу продукти неймовірною кількістю й темпами, що не мають рівних собі в історії.

Твою телеграму одержав. Катя писала тобі свої інформації. Навіть, здається, я диктував щось, не пам'ятаю [...].

Коли я хворів, було дуже погано [...]. Коли я почав одужувати, стало ще гірше, бо їсти я почав безперервно, від раннього рана до пізньої ночі. Тепер уже потроху заспокоююсь.

У попередньому листі я просив тебе й Цілю не навідуватися до редакції журналу «Молодая гвардия» в моїх справах, ще раз прошу вас; я не почуваю з боку моїх шефів [недостатності] теплоти й уваги, і тому мені буде дуже боляче відчути їх незадоволення з того, що мої друзі вимагають для мене ті чи інші речі. Пам'ятай, Мишенько: до редакції журналу ні ногою.

Одержав листа з видавництва. Рижиков уже не редактор, редактор же якась Р. Шпунт — жінка. До чого ж безвідповідально тасують людей на такій відповідальній дільниці. Не встигнуть автор і редактор пізнати одне одного, як уже нова людина — і починай знов спочатку.

Пишуть, що книжка (незабаром) вийде. Це «незабаром» можна розтягти на п'ятирічку. Там не квапляться.

Адже попереду ціла епоха, і чого поспішати. Рижиков писав, що вони роблять усе, щоб перевидати мою книжку найближчим часом. Обіцяв написати рецензію (в альманаху «Молодость») [...].

Буду про все писати. Весна на порозі, скоро зустрінемося, старик. Не дрейф. За нами Радянська влада і світовий пролетаріат.

Твій *Коля.*

Привіт від усього колгоспу.

Сочі, Оріхова вул., 47.
22/III—34 р.

177

П. М. та Т. Б. НОВИКОВИМ

[Березень 1934 року, Сочі.]

Дорогі мої Петю і Тамаро!

Пишу перші листи. Прожив паскудний місяць. Мало не загинув, але врізати дуба — не таке вже геройство, то звідси стає ясною моя принципова незгода отримати путівку до Адама на пиво. З кожним днем сили повертаються. Знищую гору продуктів, чим доводжу до розпачу своїх близьких, які звалюються з ніг, шукаючи поповнення моєму дедалі меншому постачанню.

Отже, живий курилка, все інше додасться.

Коротко про свої справи. З Москви пишуть, що книжка (днями) виходить з друку. Затримав партз'їзд — друкують його матеріали. У Москві книжку перекладено польською, мордовською мовами [...]. Іншими мовами книжку перекладають. Проте гонорар видавництво не обіцяє, користуючись рішенням ЦК про нац. переклади.

Щодо випуску книжки на Україні (одну чи обидві разом) ти роби, як уважатимеш за краще. Ти мій повпред, і я на тебе покладаюся. Фотографію тобі мама вислала, але погану, було б бажано дістати у Клебанова. Я тобі вишлю ще одну фотографію, яка на перших книжках, і гроші. Тоді замовиш.

Скоро напишу тобі великого листа.

Тим часом міцно тисну руку.

М. Островський.

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[1 квітня 1934 року, Сочі.]

Дорога товаришко Анно!

Щойно прочитали мені твого листа. Сьогодні гарний день: лист від тебе і другий лист, який повідомляє, що цими днями М. Горький опублікує статтю про всі гріхи твого підшефного. Завдасть він мені пам'ятного, товаришко Анно, адже я чимало наплутав у своїй першій спробі руки. Признаюсь, я трохи збентежений: адже великий майстер, особливо зараз, наділяє дошкульними ударами декого з тих, що «осідлали славу». Правда, останнього я не маю на своєму рахунку, та все ж відзив Олексія Максимовича мене хвилює.

Повертаюся до теми твого листа. Я залюбки працюватиму над статтею про мову для журналу [1]. Це така велика і злободенна тема, проблема не тільки сьогоднішнього дня. Я сам хотів написати про це і вже в основному продумав зміст, тобто зробив найголовніше. Завтра ж починаю писати, а через тиждень віддрукую і вишлю на твою домашню адресу спішною поштою.

Товаришко Анно, ти, певно, знаєш, що я мало не загинув був від найбезглуздішої хвороби в світі, яка невідь-звідки звалилася на мене. Цілий місяць тривала запекла боротьба. Тепер усе це минуло, сили що не день повертаються.

Про сюжет нової роботи [2] я напишу потім. Твій ескіз дуже цікавий. Невичерпна тема про чудові образи молоді, героїв *нашого* часу. Я писатиму тобі, товаришко Анно, частіше, ніж це робив. Іноді я хочу про багато дечого розказати, поділитися задумами. Адже найболючіший голод — це голод на людей, яких можна взяти з галузі художньої літератури, спадщини світової культури і техніки літ[ературної] майстерності, те, чого бракує мені.

Журнали №№ 1, 2 одержав, нехай вони й надалі висилають мені зараз же, як ви їх одержите.

Читаючи перші розділи, я відчуваю легкі порізи від дотику твоїх «ножиць». Я не кажу про справедливо викинуту шушваль — банду студентів тощо, а про рядки, відсічення яких болісно відчувається і викликане лише режимом паперу. Але загалом нічого, крім хіба кількох гру-

бих друкарських помилок, що перекручують смисл, наприклад: в розділі другому замість: «И все это они проделали с помощью трамвайного коллектива» надруковано: «И все это они продали...»

Товаришко Анно, я звертаюся до тебе й Марка з закликом допомогти в справі масового видання книжки. Я одержую десятки листів від комсомольських організацій України й інших областей. І скрізь одна скарга — дістати книжки не можна, вона потонула в читацькому морі. Майже всі читають її в журналі «Молодая гвардия». Приклад: місто Шепетівка не має жодного примірника книжки.

Ще про одне. Ти знаєш, товаришко Анно, що в мене є друзі, вони називають мене «комунізований ідеаліст» та іншими неприємними кличками в питаннях економіки і т. п. речах. Без мого дозволу вони можуть набридати тобі. Мене, знаєш, усе це засмучує. Гляди, не вважай їх дії за мої.

Твій *Микола О.*

1/IV—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Див. прим. 3 до листа № 168.
[2] Роману «Народжені бурею».

179

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ

[8 квітня 1934 року, Сочі.]

Дорогий Михайлику!

Коротко інформую. Треба вміти писати телеграфним стилем, стисло, але зрозуміло. Починаю. 2-го одержую листа від Кіршона. О. М. Горький найближчими днями опублікує статтю про одного задерику і нестерпного характеру хлопця. Перепаде добряче — факт. Хлопець чимало наплутав, і за це великий майстер припаяє як належить. Трохи хвилююсь. Пишу статтю «За чистоту мови» на замовлення А. Караваєвої. Сьогодні скінчу. Сьогодні одержую листа від редактора [видавництва] «Молодая гвардия». Р. Шпунт пише:

«2-га книга матиме 11 друк[ованих] аркушів, зрізали $5^1/_2$. Вийде через 2 тижні. Приблизний тираж — 15 тисяч прим.».

З аркушами погано, з тиражем — добре (якщо не обдурять). Наприкінці квітня вони здають у виробництво обидві частини в одному томі розкішним виданням, багато ілюстрованим, навіть з футляром (останнє даремно, картону ж нема). Після цього, кажуть, видадуть масовим, третім виданням. Друге видання хочуть піднести як подарунок з'їздові письменників. Редактор Шпунт хоче приїхати до мене для творчої наради, одержавши для цього спеціальне відрядження. Якщо не обдурять, усе здійснять,— буде прекрасно. В. І. Ленін говорив: хто вірить на слово, той безнадійний дурень. Це стосується мене, і, мабуть, до смерті так буде. Мені ніколи одужувати, таких типів, які удають хворих, у нас далеко не поважають. Байдикувати будемо на тому світі, в раю, де вже, безперечно, існує диктатура пролетаріату і нам, звичайно, в першу чергу путівка в санаторій і все інше.

Які у вас новини, браточки? В якій стадії туберкульозу мої собезівські матеріали? Повторюю: вичерпаєш терпіння — постав на єфтому самому місці кілок, і будемо вважати питання вичерпаним.

У нас весна, сонечко гріє, солов'ї та інша пташина — взагалі весь апарат ліричних антимоній — насвистує тощо. Одне слово, життя розцвітає, і ніяка гайка. Не дрейф, Михайлику, поки я живий, ти забезпечений... всілякими навантаженнями, дорученнями, рятуванням гинучих, перевезенням хворих і всякого роду ходіннями по муках [...].

Поки що все.

Стискую руки твої й Ц[ілі].

Твій *Микола.*

Якщо в тебе справді є ордер на купівлю 120 примірників 2-ї книги, *то я їх куплю цілком.* Підрахував, і, щоб усіх і вся задовольнити, треба не менше як 125 примірників.

Привіт гарячий від матусі й інших колгоспників.

М.

м. Сочі, 8 квітня 1934 р.

П. М. та Т. Б. НОВИКОВИМ

[8 квітня 1931 року, Сочі.]

Дорогі Петю і Тамаро!

Листа одержав. Пишеш про ряд питань, що їх ти поставив мені, чекаєш на них відповіді. Видно, що цього листа я не одержав.

Здоров'я реставрується. Пишу статтю для «Молодой гвардии» «За чистоту мови». На замовлення Караваєвої. Після цього візьмуся за виправлення помилок 1-ї книжки, бо видавництво «Молодая гвардия» перевидає обидві частини в одному томі розкішним виданням, з мальовничим картонним футляром для книжки. Усе це готують як подарунок до з'їзду письменників. Наприкінці квітня це видання здають у виробництво. Чудові ілюстрації, тираж 15—20 тисяч прим. Після цього видання буде випущено третє масове дешеве видання 50—100 тисяч прим. Про все це мені вчора написав головний редактор «Молодой гвардии». Вони виконують рішення ЦК молоді. Друга книжка першим виданням вийде з друку через два тижні. Тираж п'ятнадцять тисяч. Недавно одержав листа Кіршона: О. М. Горький днями опублікує статтю про роботу автора «Як гартувалася сталь».

Життя мене тішить і кличе до боротьби. А я, дурний, мало було не загинув від безглуздої хвороби.

Петю, я днями вишлю тобі 30—50 карбованців з проханням зайти до фотографії «Червоний світлопис», майдан Тевелєва, навпроти ВУЦВКу, і купити, якщо продадуть, негатив за номером 12090 — моє фото, копію уміщено в першій книжці. Знято 1926 року, у травні. У мене немає жодної цієї картки. З Москви спішно вимагають. Якщо не продадуть, то замов картки. Якщо можеш, то добудь у Клебанова моє фото у шкірянці, його саме й просять у видавництві. На ньому є також № «Червоного світлопису». Можна було б перефотографувати.

Вибач, що завантажую тебе такими дрібницями, але ти єдиний, хто це зробить. Міцно стискаю ваші руки.

Микола Островський.

Коли потрібне буде моє парт. поручительство, скажи — негайно вишлю.

Твій *М. О.*

8 квітня 1934 р. Сочі.

181

К. Д. ТРОФІМОВУ

[*9 квітня 1934 року, Сочі.*]

Шановний товаришу Трофімов!

Недавно я переніс тяжку хворобу, що мало не погубила мене. Тепер все це минуло. Сили повертаються з кожним днем, я навіть потроху працюю. Мене цікавить ось що: як ідуть справи з перекладом другої частини? Назвіть мені більш-менш точно місяць і день виходу книжки з друку.

Ви мені писали, що книжка вийде «не пізніше як у другому кварталі». Другий квартал — це квітень, травень і червень.

У липні ми святкуємо п'ятнадцятиріччя комсомолу України. Зробіть так, дорогий товаришу Трофімов, щоб до ювілею книжка була поширена. Ви можете цього добитися. «Нема таких фортець...».

Порадуйте мене гарним листом.

У Москві книжка вже вийшла з друку польською й мордовською мовами, іншими чотирма — білоруською, татарською, грузинською та вірменською — перекладається. Ближчими днями з'явиться стаття О. М. Горького про роман «Як гартувалася сталь». Про це повідомили мене товариші з Оргкомітету. Ол[ексієві] Максимовичу передано рукописи й першу книгу. Попаде мені на бублики від великого майстра, товаришу Трофімов, вам же за мене совісно буде. Адже старий наділяє дошкульними ударами декого з тих, що «осідлали славу». Правда, до нас, літературної молоді, він не такий жорстокий. Та послухати буде що і повчитися також буде чого...

«Молодая гвардия» до з'їзду письменників випускає гарним ілюстрованим виданням обидві частини в одному томі, а восени масовим стотисячним дешевим тиражем.

Чекаю Вашого листа. Напишіть його, не відкладаючи, як і раніше.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

9/IV—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

182

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[*11 квітня 1934 року, Сочі.*]

Дорога товаришко Анно!

Разом з цим листом посилаю свій начерк «За чистоту мови». Я не претендую, щоб ці замітки були опубліковані вже тому, що в них мало конкретності. А щоб збирати конкретний матеріал, потрібні молодіжні книжки, потрібні вибірки з тексту тощо, у мене ж так: поки знайдуть бажану сторінку, мине година, а я вже через десять хвилин кусаю губи. Все б я простив природі, такій до мене немилосердній, але відняти єдине око — це безсовісно. Хоч, сказати по совісті, я й тепер живу куди радісніше і «щасливіше», ніж багато з тих, хто приходить до мене і, напевно, з цікавості. У них здорові тіла, але життя вони проживають безбарвно, нудно. Хоч у них бачать обидва ока, але погляд у них байдужий і, напевно, нудьгуючий. Вони, мабуть, мене вважають нещасним і думають — не дай господи мені попасти на його місце, а я думаю про те, які вони убогі, і про те, що нізащо не обміняв би ролей.

Ну, гаразд, я розфілософствувався.

Одержав листа від редактора видавництва «Молодая гвардия» Р. Шпунт. Друга книга цими днями виходить. Вони збираються перевидати до з'їзду письменників обидві частини в одному томі.

Товаришка Шпунт пише, що вона поставила перед керівництвом питання про необхідність моєї з нею організаційної творчої наради. Це для мене конче потрібно. Я ж ні разу не бачився з працівниками видавництва. Наші взаємини такі неорганізовані, що далі нікуди.

Книжка мала вийти торік у червні, вийде в травні 1934 р. За ці десять місяців згідно з надкомерційно

складеною угодою я від них тільки недавно одержав п'ятсот тридцять карбованців. Якби не твої гроші й допомога ЦК [комсомолу] України, то мені було б сутужно. Ти питаєш мене про матеріальне становище: до січня було дуже й дуже кепсько, зараз краще, і якщо видавництво мене знову не обдурить, то буде ще краще. Життя в Сочі дорожче за московське вдвічі, незважаючи на всі героїчні зусилля, прожити нам чотирьом дешевше восьмисот карбованців у місяць неможливо. Це по-пролетарськи.

Я прошу тебе, товаришко Анно, переговори від мого імені з головою правління видавництва, щоб вони влаштували поїздку редактора до мене, а то [можуть] зірвати з формальних причин, і спробуй, якщо буде настрій, переконати його в нераціональності такого суто комерційного підходу до мене при укладанні договорів, коли вони втроє применшують і тираж, і число друкованих аркушів, щоб я їх ненароком не розорив, та й ці гроші я одержую через рік після строку. Ви ж з видавництвом в одному будинку. Не забудь мого прохання.

Як тільки вийде з друку друга книга, візьми один з перших примірників у товаришки Шпунт і дай його прочитати твоїй дочці (чи вона читала першу?). Нехай вона напише мені, що вона думає про повість. Ти знаєш, молодь щира в своїх відзивах, я їх з приємністю читаю. Перекажи їй, що я хочу одержати її листа.

Тепер я працюю над тим, щоб очистити першу книгу від слів нарочитих і непотрібних.

Привіт товаришеві Марку. Міцно стискую твою руку.

Завтра в мене бюро райкому, ближчими днями — пленум, і молодь доручає мені деякі роботи, а я ж не можу бути недисциплінованим. «Комсомольська честь» не дозволить.

Мені вже тридцять років, товаришко Анно, але мені трудно в це повірити. Як швидко мчить наше життя!

Твій *Микола Островський.*

Написано з мого доручення.

Чому Соня не відповідає на мої листи?

11/IV—34 р.
Азово-Чорноморський край,
Сочі, Оріхова, 47.

183

Є. М. СТЕСІНІЙ

[19 квітня 1934 року, Сочі.]

Люба товаришко Соню!

Одержав твого листа і довідки — дякую. Я виконую ваш наказ і поправляюсь з кожним днем. Стан мого здоров'я на сьогодні треба вважати задовільним. У нас розквіт весни, незабаром я буду проводити всі дні в саду. Працюю. Відредагував для другого видання першу книгу: боротьба за чистоту мови, всі слова нарочиті і грубі — повикидані. Мені дуже багато читають — іде напружене навчання. Правда, багато часу в мене забирає молодь, та зате й я дістаю від неї відчуття кипучого життя, юної радості. Скажи, Соню, ти не приїдеш улітку до Сочі, як ти думаєш провести свою відпустку? Напиши мені — не знаю імені й прізвища працівників редакції. Я знаю тільки тебе. Чув про Д. Кальма. Більш ні про кого нічого не знаю. Якщо у вас зберігся оригінал рукопису другої книги, то я прошу тебе прислати його мені для архіву [...].

Коли одержите відзив від М. Горького або взагалі дізнаєтесь про що-небудь, що цікавить мене, то шли все це спішним листом до мене. В мене хтось «зачитав» номери 8—9 журналу «М[олодая] г[вардия]» за 1932 р., де надруковано закінчення першої книги, і в мене нема повного комплекту журналу, в якому друкувалася перша книга. Я прошу тебе, Сонечко, якщо викопаєш цей номер в архівах — пришли. Не забувай писати своєму сочинському приятелеві. Листи від «Молодой гвардии» — приємний подарунок (коли ви в них не лаєте). Тисну твою руку. Привіт усьому колективу.

М. Островський.

Написано з мого доручення.

19/IV—1934 р.
м. Сочі, Оріхова, 47.

184

РЕДАКЦІЇ «ЛИТЕРАТУРНОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ»

[22 квітня 1934 року, Сочі.]

Виконуючи завдання Оргкомітету СРП, посилаю вам необхідні для енциклопедії автобіографічні відомості.

Островський Микола Олексійович, народився 1904 року. Син куховарки. Освіта початкова. За першою професією помічник електромонтера. Працювати по найму почав з дванадцяти років. Член ВКП(б) з 1924 року, старий комсомолець. Ряд років був активним працівником комсомолу України. В останні роки тяжка хвороба прикула до постелі. Три роки як втратив зір. У 1932 році «Молодая гвардия» — журнал надрукував мою першу книгу — роман «Як гартувалася сталь».

Того ж року роман вийшов окремою книжкою у видавництві «Молодая гвардия».

Друга книга роману «Як гартувалася сталь» друкується в тому ж журналі нинішнього року і щойно вийшла окремою книжкою в тому ж видавництві. Крім цього, обидві частини видані українською, польською, молдавською мовами.

Посилаю бібліографічний матеріал — копії статей і рецензій, опублікованих у пресі, та фотокартку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

м. Сочі. Азово-Чорноморський край,
Оріхова, № 47.
22.IV — 34 р.

185

К. Д. ТРОФІМОВУ

[24 квітня 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Трофімов!

Одержав Ваш хороший лист і гроші. Як разюче змінилися мої взаємини з «Молодим більшовиком», відколи прийшло нове керівництво, зокрема Ви! Я відчуваю ту велику

увагу й більшовицьку солідарність, яку Трофімов виявляє до мене. Жоден лист, жодне запитання не лишилися без скорої й конкретної відповіді. Добре працювати з такими товаришами. Міцно стискую Вашу руку. Я переконаний, що до ювілею книжка буде видана.

20 квітня я послав Вам телеграму такого змісту:

«Харків, Сергіївська площа, 2.

Видавництво «Молодий більшовик», Трофімову.

Комсомолу України, що виховав мене, на честь п'ятнадцятирічного ювілею присвячую цю книгу.

Микола Островський».

Тепер лишається тільки чекати виходу книжки. Не забудьте, товаришу Трофімов, продати мені, крім авторських, мінімум п'ятдесят примірників. У мене-бо стільки друзів, соратників, нікого не можна скривдити. Коли книжка вийде, Ви постарайтеся, щоб у пресі її «обстріляли» критично. Більшовицька критика мені потрібна, як повітря. Я щойно входжу в літературу, і мені потрібна допомога, потрібен аналіз перемог і невдач. Ви це, звичайно, зробите. Як тільки одержу відзив О. М. Горького, зараз же пришлю Вам копію для інформації. Якщо Вам потрібна моя фотографія для книжки — повідомте.

Ваш *М. Островський.*

Написано з мого доручення.

24/IV—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

186

К. Д. ТРОФІМОВУ

[*28 квітня 1934 року, Сочі.*]

Дорогий товаришу Трофімов!

Тільки що одержав Вашу телеграму, яка повідомляє про одержання моєї телеграми і вимагає терміново прислати фотографію.

Зараз же відсилаю спішним листом. Прошу, дорогий, якщо вдасться, зберегти це фото, взяте у матері, останній екземпляр [...].

Отже, книжка в дії — незабаром почитаємо її рідною мовою, якою й повинна вона бути написана. Міцно стискую Ваші руки.

М. Островський.

P. S. Не забудьте, дорогий, дати наказ про продаж мені щонайменше 50 примірників книжки.

28/IV—34 р.

187

П. М. НОВИКОВУ

[8 травня 1934 року, Сочі.]

Дорогий Петю!

Тільки-но одержав твою листівку. Питання про фотокартки розв'язано. 27 квітня я надіслав редакторові «Молодого більшовика» Трофімову гарну фотографію, яку я добув з Шепетівки, отже, можеш повернути Раї надіслану нею картку. Т[овариш] Трофімов про присилку картки телеграфував, цікаво, чи одержав він її. Я надіслав спішною поштою. Тобі, певно, не пощастило добути негатив фотографії, вміщеної в першій книзі. Негатив зберігається в фотографії «Червоний світлопис» (напроти ВУЦВКу, де він лежить під № 12090). Але повторюю, проблему картки розв'язано, якщо тільки пошта не загубила спішного листа [...].

Другу книгу з Москви ще не одержав. Рекорд тяганини й брехні. Вчора у мене був Серафимович [рядок на згині листа не читається] набігла ціла «банда» народу [...]. Будуть новини — напишу. Як тільки одержу другу книжку, зразу ж надішлю тобі й Розі. Петрусю, чи не допоможеш ти мені купити друкарську машинку, край потрібну мені. Мені Москва дасть на це 2500 карб[ованців]. У нас літо, спека. Скоро візьмуся до великої роботи. Здоров'я поправилося, але немає апетиту, чому — не знаю. Нас тепер з батьком п'ятеро. Життя в Сочі шалено дороге. Треба буде восени тікати до Москви, там чекає мене пи-

сьменницьке середовище, навчання й редакторська робота. З дня на день чекаю статті Горького.

Привіт усім твоїм від усіх моїх.

Підпис справжній.

Твій *М. Островський.*

P. S. Якщо мій спішний до Трофімова загубився, то віддай йому надіслане Раєю фото.

8/V—34 р.

188

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[9 травня 1934 року, Сочі.]

Люба моя Шурочко!

Я давно не писав. Ти теж не пишеш. Але я все тобі прощаю, бо ніколи кількість листів не була мірилом нашої дружби.

Моє здоров'я —добре. Я цілком одужав після хвороби. Скоро почну працювати.

У нас чудова погода. Правда, полям потрібен дощ, інакше — загроза врожаєві.

Прoредагував першу книгу для 2-го видання, яке вийде в червні,— обидві книги в одному томі, як натякають редактори, «в розкішному виданні». Навіть збираються покласти книжку в розмальовану папку. Хочуть показати видавничий форс до письменницького з'їзду.

Чекаю відзиву О. М. Горького.

Позавчора у мене був Серафимович.

Звідусюди одержую дуже гарні листи. Пишуть, що я здібний хлопець, і якщо не зіп'юсь та не стану придурком, то з мене, може, дещо й вийде.

Одне слово, все як завжди. Шкода тільки, що від цього я не роблюся розумнішим.

Треба перебиратися до Москви на зиму. Потрібне навчання, кваліфікована допомога в роботі, літературне середовище і т. д. і т. ін.

Багато читаю.

Що в тебе нового? Що сказав тов. Шнейдерман? [1]

Приїхав батько. Тепер нас п'ятеро.

З великою радістю зустріну тебе влітку. Гляди, приїжджай, Шуронько!

Сердечний привіт товаришеві Вольфу. Обіцяє приїхати до нас у серпні Рая, та, мабуть, не приїде.

Раднарком призначив мені персональну пенсію 120 карбованців на місяць.

Гарячий привіт від усіх моїх.

З дня па день чекаю 2-ї книги. Тільки-но одержу — пришлю тобі.

Твій *М. Островський.*

9 травня 1934 р.
Азово-Чорноморський край, м. Сочі,
Оріхова, 47.

[1] М. П. Шнейдерман — директор Ленінградської кінофабрики.

189

А. І. ПОДГАЄЦЬКІЙ

[14 травня 1934 року, Сочі.]

Москва, Центр. Нова Площа, 6/8. Видавництво «Молодая гвардия».

Інструкторові по агітмасовій роботі тов. Подгаєцькій.

Товаришко Подгаєцька!

Я прошу вас, повідомте мене докладно, в якому стапі переклад книжки польською й мордовською мовами. Ви писали, що книжка мордовською мовою була уже в гранках. Я прошу прислати мені кілька примірників; особливо цікавить мене книжка польською мовою, яку я знаю, цей переклад я можу особисто оцінити. Напишіть, чому мовчать комсомольці. Повідомте адресу Рижикова.

Міцно тисну вашу руку.

М. Островський.

14/V—34 р.

190

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[14 травня 1934 року, Сочі.]

Дорога товаришко Анно!

Учора в мене було два «сюрпризи» — твій лист і слідом за ним прийшов товариш Залка[1]. В основному на твій лист уже відповів товариш Мате. Безперечно, коли можлива окрема кімната в будинку відпочинку ЦК, то мене це прекрасно влаштує, я зможу працювати, проводити дні в саду і харчуватися, як це потрібно. Скажи, товаришко Анно, відкіля ти дізнаєшся про невеликі неприємності та інші мої дрібниці житейські? Я ж нікому, зокрема й товаришці Соні, не пишу й не писав. Я вже казав тобі колись, що моя економічна база ще в недавньому минулому була препогана, але це було в минулому. А тепер, коли я щомісяця одержую від тебе солідні суми, та й дещо від видавництв, я ніяк не можу сказати, що я бідую. Це була б неправда. Грошей витрачаю безліч, але в Сочі страшенна дорожнеча; живучи з ринку, грошей не заощадиш. Ти знаєш, що я не можу й не буду обтяжувати ні місцевих працівників, ні моїх московських друзів і шефів дріб'язковими питаннями про постачання і т. д. і т. п. Адже пайок, який одержують усі, видається й моїй сім'ї, а претендувати на підвищене постачання, що ним користується керівництво, я не маю ні права, ні бажання, ні прагнення, вже хоч би тому, що я в даний час одержую вдвоє більше, ніж секретар райкому партії. Тож я прошу тебе, товаришко Анно, не завдавати через ЦК [ВЛКСМ] «неприємностей» місцевому керівництву, бо вийде так, що я комусь скаржився, і товариші на мене образяться. В мене ж є гроші, значить, кризи нема [...].

Ось чому я прошу тебе вибачити мені за всі ці партизанські вихватки моїх друзів і приятелів. Це погано. Вони можуть неправильно інформувати, наговорити зайвого. Кажуть, що один такий бельбас добрався торік до товариша Салтанова і набалакав про мій побут «сім бочок арештантів». Якщо це було так, а не просто чутка, то не можна собі уявити мого обурення. Хто їм дає право на такі штуки,— адже це може частково дискредитувати мене в очах товариша Салтанова й інших товаришів. Ти знаєш, я одержав призначену РНК РРФСР персональну пенсію

в розмірі 120 крб. на місяць. Її одержано завдяки наполегливості ЦК ВЛКСМ. Як бачиш, я ніяк не смію поскаржитися на відсутність дбайливої уваги ні з боку партії, ні з боку товаришів. Це був би наклеп. Ось чому інколи зроблені фокуси такі дрібні, що про них не варт говорити: разом з тим тебе хтось цим обтяжує і викликає в тебе думку, що я бідую тощо.

Твоя пропозиція про будинок відпочинку, якщо тільки вам удасться здійснити, створить для мене якийсь режим і частково ізолює мене від великого напливу хлопців та дівчат, які частенько заважають мені працювати.

Всі ці місяці я напружено вчуся. Зараз, наприклад, починаю пропробляти другий том «Війни і миру». У Толстого є чого повчитися. У мене є мрія, яка мене не залишає,— повернутися на зиму до Москви, де праця і навчання під керівництвом досвідчених майстрів ішли б куди швидше й продуктивніше, ніж тут, де я наче кустародиночка. Коли б я був у Москві, хіба друга книга вийшла б такою шершавою? Скільки, наприклад, треба написати друкованих аркушів, стенографуючи нашу єдину з тобою зустріч. Але в Москві потрібна кімната, а це важка річ. Нещодавно товариші Кіршон, і Серафимович, і Залка обіцяли свою допомогу в цьому напрямі. Москва потрібна для навчання й оточення. Осінь і зиму там, а літо в Сочі. Я звертаюся з закликом до тебе й до Марка приєднати свої зусилля до дій названих товаришів, і моє найбільше бажання буде задоволено. Мені особисто все одно, де жити, але авторові першої учнівської роботи потрібна Москва, як повітря.

Тричі був у мене О. Серафимович. Старик зробив докладний аналіз моїх помилок і досягнень. Дуже й дуже корисна мені ця зустріч. Олександр Серафимович справив на мене прекрасне враження. Старик розумний і непоганої душі людина. Дуже жаль, що ці два великі майстри, близькі й рідні нам люди, як О. М. Горький і Олександр Серафимович, не знайшли спільної мови [2]. Правда, Серафимович зробив велику помилку, і я йому про неї по-синівськи говорив. На жаль, діло не в цій помилці, а в якомусь прихованому антагонізмі, про який я не хотів старика розпитувати. Вчора відчиняються двері, і входить товариш Мате. Я зустрів його вигуком: «А, комети повертаються!..» [3]. Про Мате я не писатиму, ти його знаєш більше, ніж я. Цей угорець не може не стати мені другом, якщо підійти до нього без упередження, просто так,

як він підходить до тебе. З такими хлопцями навіть умирати не скучно.

Ти знаєш, редактор Шпунт із «Молодой гвардии» пише, що вихід другої книги знову відкладається, вже до письменницького з'їзду. Доки вони мене дуритимуть, я не знаю. Чув щонайменше тридцять строків, і жодного не додержали. От брехуни!

Ну, пора кінчати, я й так розписався.

Чи напише мені твоя донька листа про свої враження?

Міцно тисну твою руку.

З пошаною до тебе *М. Островський.*

14/V, м. Сочі, Оріхова, 47.

[1] Мате Залка — відомий угорський письменник (див. адресати).

[2] Островський має на увазі дискусію про мову й полеміку в ній Горького та Серафимовича.

[3] «Комети повертаються» — роман М. Залки, опублікований в журналі «Молодая гвардия» одночасно з романом «Як гартувалася сталь» Островського.

191

А. І. ПОДГАЄЦЬКІЙ

[27 травня 1934 року, Сочі.]

Дорога товаришко Подгаєцька!

Вашого листа одержав.

Дуже шкода, але листа комсомольців я не одержував [1]. Як видно, пошта його «угробила».

Повідомте про це молодь. Нехай не ображаються на мене, не вважають мене бюрократом.

Прошу Вас, «натисніть» як слід на редактора польського видання,— нехай він мені зараз же напише, що треба допрацювати.

Я вже намітки роблю.

По-перше, вводжу в епізодах розстрілу поляками нашої підпільної організації той факт, що поляк-солдат, радіотелеграфіст, який мав зв'язок з підпільним комітетом, теж був засуджений до розстрілу воєнно-польовим судом, і його розстріляли за два дні до страти всіх, а другий солдат, писар штабу, був засуджений до 20 років каторги.

Цим самим боротьба за Радянську владу змальовується не як справа самих лише українців.

По-друге, образ поляка-революціонера, машиніста, старика Полентовського Вячеслава Сигізмундовича має бути розширений в національному розрізі у противагу польським панам типу Лещинського й інших.

Є ще два робітники-поляки, що брали участь у боротьбі за Радянську владу. І якщо розширити змалювання комісара продовольства Тижицького (теж поляка, про нього сказано лише два слова), то цим самим трохи згладиться те можливе враження, що всі як є поляки — негативні типи, а це, звичайно, ні в якому разі не входило в мої задуми і різко суперечило б дійсності.

Це мої намітки. Їх можна ще глибше розгорнути. Я ладен зробити все, що треба, аби тільки польське видання пустили у виробництво якнайшвидше.

Прошу передати ці намітки редакторові Гібецу [2] і моє прохання зараз же написати мені про все.

Цікаво, перекладають лише 1-шу частину чи обидві?

Не припиняйте зі мною живого зв'язку, товаришко Подгаєцька!

На зиму я сподіваюсь переїхати до Москви, і тоді, звичайно, ми з Вами побачимося і міцно потиснемо одне одному руки.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

27 травня 1934 р.
Оріхова, 47, м. Сочі.

[1] М. О. Островський просив комсомольців видавництва «Молодая гвардия» надіслати йому відзив про роман «Як гартувалася сталь».

[2] Йосиф Гібец (див. адресати).

192

П. М. НОВИКОВУ

[7 червня 1934 року, Сочі.]

Дорогий мій Петрусю!

Щойно одержав твого листа від 2 червня. Він приніс мені багато приємного. Взагалі всі твої листи сповнені великою теплотою і глибокою дружбою. Я не скажу неправ-

ди, мовлячи, що більш відданого, ніж ти, у мене немає нікого з моїх друзів. Ти завжди хочеш принести мені саме лише гарне і допомагаєш, чим можеш. Чим я зможу відплатити тобі за все це, крім щирої дружби, про яку ти знаєш. Хай живе і міцніє наше товаришування! Я думаю, скоро настане час, коли я зможу бодай частково виконати свій обов'язок за все те багаторічне, що зробив для мене дорогий Петрусь. Я вірю, що це буде скоро.

Тепер поговоримо про справи. Як ти мене порадував, розповідаючи про книжку. Трофімов і його помічники, як видно, зроблять книжку прекрасною. Москва також готує прекрасне друге видання, багато ілюстроване, вкладене у папку, проте Україна поб'є їх на строках. Харківське видання вийде раніше, ніж їхнє. А другу частину російською мовою у Москві вже надруковано, днями одержу перші примірники, з яких перший — тобі. М. М. Лисицина я записав у четвертому розділі другої частини (див. журнал «Молодая гвардия», книжка 4-та, квітень 1934 року). Другу книжку я Лисицину вишлю неодмінно.

Я думаю, що українське видання від мого імені треба послати з коротким автографом такого приблизно змісту: «Г. І. Петровському. З комуністичним привітом М. Островський».

Книжку треба послати таким товаришам: Петровському [1], Андрєєву [2], Затонському [3], Косіору [4], Постишеву [5], Панькову, Трофімову, Лисицину і ще тим товаришам, на яких ти вкажеш, забув — Васютинському. Словом, принести оберемок у ЦК і роздати. Звичайно, не везти із Сочі, а просто — ти пишеш автографи від мого імені. А Розочка в ЦК роздасть. Російську ж другу частину я пришлю тільки тобі і Лисицину [...].

Силуети нової речі [6] у мене накреслено, і скоро я почну працювати. А зараз навчання і навчання. Опрацювання кращого із класичної спадщини. Адже вперед іти треба ростом, тупцювання на місці — це загибель. З мене тепер вимагатимуть як з підмайстра, а не як з учня, і тому навчання до запаморочення.

Хто міг би подумати, що в мене буде такий щасливий кінець життя, адже якщо, скажімо, я раптом загину зараз, чого я не хочу, звичайно, то це буде загибель на бойовому посту, а не на інвалідних задвірках. А мені більше нічого не треба. Скажи, Петю, ти чекав од мене такого

віражу? Ех, братику, було б по-інакшому, якби у твого друга було хоч одне око!

Мій колгосп, на жаль, усе нездужає. Життя пошарпало усіх як слід.

Петрусю, напиши мені, братику, за Юрочку [...]. Може, ти думаєш приїхати відпочити з малим, то ж, ти знаєш, мій дім для тебе завжди відкритий, як для рідного, дорогого друга. Тут немає про що говорити, якщо це так, то напиши докладно, і діло буде зроблено [...].

Улітку чекаємо Раю в гості. Погода, чудова, пройшли великі дощі, з урожаєм справа прекрасна у нас. Звичайно, на Кубані катастрофи також немає. Подекуди хліба трохи прихворіли, та загалом далеко не погано. Бінокля [7] подаруй Юрочці. Мені, як розумієш ти, він не потрібен. Хлопчикові буде цікаво.

Привіт від усіх моїх. Пиши, мій рідний, бодай листівочки, адже зараз такий вирішальний час з виходом книжки. Надішли всі матеріали, відіслані колись до ЦК України, адже вони тепер не потрібні. Нехай лежать у мене в архіві. Міцно-міцно тисну твою руку. Привіт Тамарочці. Як тільки вийде ця книжка, пришли мені її, дорогий, адже я чекаю з нетерпінням.

Твій *М. Островський.*

7/VI—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Г. І. Петровський — голова ВУЦВК і заступник голови ЦВК СРСР.
[2] С. І. Андрєєв — секретар ЦК ЛКСМУ.
[3] В. П. Затонський — народний комісар освіти УРСР.
[4] С. В. Косіор — секретар ЦК КП(б)У.
[5] П. П. Постишев — секретар ЦК КП(б)У.
[6] Мова йде про роман «Народжені бурею».
[7] Цим біноклем Островський користувався під час громадянської війни. Тепер він експонується в музеї М. Островського в Сочі.

193

К. Д. ТРОФІМОВУ

[7 червня 1934 року, Сочі.]

Дорогий тов[аришу] Трофімов!

Нетерпляче дожидаю від Вас бажаного повідомлення, що книга вже вийшла з друку. Це, певно, буде найближ-

чими днями. Я ще раз прошу Вас продати мені, крім авторських, п'ятдесят примірників. Телеграфуйте мені про вихід книги, не затримайте надсилку контрольних примірників.

Міцно тисну Вашу руку.

З комуністичним привітом.

М. Островський.

7/VI—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

194

К. Д. ТРОФІМОВУ

[9 червня 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Трофімов!

Тільки-но одержав листа від мого друга й «повпреда» у видавництві — Новикова. Він мені розповідає, яку прекрасну книжку Ви видаєте.

Признатися, я не сподівався такої великої й теплої уваги і бажання видати книжку справжнім ювілейним шедевром. Щиро й міцно стискую Вашу руку і Ваших помічників руки.

Відповідаючи керівництву комсомолу на запитання про взаємини з Вами, я написав, що вони прекрасні і бажати кращого не можна [...].

З дня на день чекатиму перших примірників книжки.

Товариш Новиков пише мені, що Ви взяли жваву участь у вирішенні актуальної для мене проблеми — друкмашинки. Якщо Вам удасться в цьому допомогти мені — буду вдячний. Машинка зробить генеральну реконструкцію мого виробничого відділу.

Передавайте Вашим помічникам моє спасибі за ударну роботу. Я хочу вірити, що наші взаємини, які так щасливо склалися, не урвуться з виходом книжки.

Тепер для мене ясно, що Ви поб'єте «Молодую гвардию» з її черепашачими темпами у виданні книжки в одному томі до з'їзду письменників. Вони готують копію Вашого видання щодо якості.

Я пришлю Вам особисто один із перших примірників з теплим автографом, і Ви зможете самі судити, хто переміг у цьому видавничому змаганні.

Вчора одержав повідомлення з рішенням секретаріату про 3-тє, масове видання в 100 000 примірниках, яке має бути випущене на кінець 1934 року.

Зараз працюю над доповненнями до польського видання. Основна моя робота тепер — навчання. Багато читаю — пророблюю все найкраще з класичної спадщини. Паралельно роблю силуетні начерки майбутньої праці.

Всього найкращого, мій дорогий друже!

З комуністичним привітом!

М. Островський.

9/VI—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

195

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ

[13 червня 1934 року, Сочі.]

Дорогий мій Михайлику!

Повідомляю новину. Вчора одержав таку телеграму: «Вітаю прийняттям члени Спілки радянських письменників. Привіт. Кіршон».

Одночасно з цим перший примірник другої частини з шістнадцяти з половиною аркушів надрукували десять з половиною. Коментарі зайві. Днями на Україні виходить прекрасна книга типу «Академії» як подарунок до 15-річного ювілею комсомолу України. Серафимович і Мате Залка обіцяли всебічну допомогу відносно квартири в Москві.

Я сплю і бачу, як би переїхати до Москви. Здоров'я моє терпиме, працюю, вчуся, багато читаю. Коли зустрінемося влітку? Пиши про себе більше. Дорогий Михайлику, я неодноразово писав у видавництво «Молодая гвардия», щоб мені продали, крім 25 авторських примірників, ще 75 прим[ірників]. Це мінімум, інакше мені не вистачить наділити своїх друзів та організації. Я прошу тебе, подзвони у видавництво й запитай, коли ці книжки можна в них у розподільнику одержати. Ти знаєш, як вони мене підвели минулого разу, порозпродують — і бігай, як навіжений, за кожною книжкою по магазинах.

Урожай у нас на Північному Кавказі добрий, частенько дощик буває, непокоїтись нічого. Щирий привіт від матусі.

Міцно тисну твою руку.

Коля.

13/VI—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

196

П. М. НОВИКОВУ

[15 червня 1934 року, Сочі.]

Дорогий мій Петрусю!

Щойно одержав твого листа (листівку) від 12/VI.

Я уже одержав листа від редактора тов. Трофімова. Я послав йому телеграму — прізвища вигадані, можна змінити. Обидва прізвища, як Шумський, так і Ольшинський,— вигадані. Звичайно, тов. Трофімов думає про Шумського, колишнього народ[ного] ком[ісара] ос[віти] — націоналіста, але це випадковий збіг прізвищ. Їх можна змінити, якщо це потрібно. Нехай Трофімов сам змінить якусь літеру в прізвищі, і все буде гаразд.

Щойно одержав перший примірник другої частини книжки. Завтра відсилаю її тобі цінною посилкою, передай її в ЦК Андреєву.

Одержав телеграму від Кіршона про прийняття в СРП.

Пиши про все.

Твій *М. Островський.*

15/VI—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

197

О. С. СЕРАФИМОВИЧУ

[18 червня 1934 року, Сочі.]

Дорогий Олександре Серафимовичу!

Минув місяць, як ми розсталися, але жива пам'ять про наші зустрічі. Ваше ім'я в газетах говорить про те, що Ви не виїхали з Москви.

Що, вирішили залишитися до з'їзду?

Цими днями одержав телеграму: «Поздоровляю прийняттям члени Спілки радянських письменників. Привіт. Кіршон». Це аванс у рахунок мого майбутнього. Як тільки вийде друга книга на Україні і в Москві, пришлю Вам. Хочу, щоб Ви мені не забули черкнути кілька слів, коли буде бажання.

Привіт Вашій подрузі.

Міцно тисну руку, з повагою до Вас.

Микола Островський.

18/VI—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

198

П. М. НОВИКОВУ

[*18 червня 1934 року, Сочі.*]

Дорогий Петрусю!

15/VI відіслано тобі посилку з автографом на другій книжці. Сьогодні вранці відіслано автобіографію. Я не знаю, для чого вона тобі знадобилася, але пам'ятай, Петрусю: вміщувати її в українську книжку ні в якому разі не дозволяю. Я заборонив і Москві, і Клебанову вміщувати автобіографічні передмови до моєї книжки, бо її написано для більшовицької пропаганди, для виховання нашого юнацтва, а не для реклами. Попередь Трофімова про це. Фотоплатівки і листівки знайдено, отож не турбуйся.

Чекаю листів. Тисну руку.

Твій *Коля.*

18/VI—34 р.

199

П. М. НОВИКОВУ

[*19 червня 1934 року, Сочі.*]

Дорогий Петрусю!

Тільки сьогодні з одного листа я довідався, що ти підняв кампанію, аналогічну торішній. Навіщо це, Петрусю?

Адже я в десятках листів казав тобі, як на мені відбиваються такі речі, і ти, люблячи мене, знову починаєш завдавати мені болю. Якщо ще не пізно, припини рух. Я прошу і навіть вимагаю цього. Уяви собі, Петрусю, ЦК відхилить, і я дістану в обличчя удар, якого не заслужив, не викликав і про причину якого міг навіть не знати. Я прошу, якщо дорожиш моєю дружбою, не робити більше жодного такого кроку. Адже це мені не потрібно, Петрусю. У мене і так життя добре, для чого ж його тривожити. Відповідай на цього листа. Я поспішаю відіслати листа сьогодні ж, бо телеграму ти не зрозумів би. Відповідай одразу ж мені.

Твій *Коля*.

19/VI—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

200

ВІДПОВІДАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЕВІ АЛЬМАНАХУ «МОЛОДОСТЬ»

[*21 червня 1934 року, Сочі.*]

Шановний товаришу!

Додаток до польського видання «Як гартувалася сталь» послано тиждень тому.

Я прошу Вас повідомити, чи вийшло мордовське видання книжки, і надіслати мені авторські примірники.

Також напишіть, коли виходить черговий номер альманаху і чи буде вміщена в ньому критична стаття про «Сталь».

Передайте комсомольцям видавництва, що я від них не одержав жодного листа. То нехай вони не думають, що я про них забув або не схотів відповісти.

Напишіть, чи задоволений редактор польського видання додатком.

Чому він мені особисто не написав про все це?

Напишіть чітко Ваше прізвище: його тут не розібрали.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

21/VI—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

201

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[24 червня 1934 року, Сочі.]

Розочко!

Щойно одержав твого листа. Ти мене хочеш запевнити, дівчинко, що я тебе забув, зазнався і т. д. і т. п. Звичайно, це неправильно. В мене гарна пам'ять, а зазнайство взагалі не моє амплуа. Річ у тім, що в мене нема часу й фізичних сил, щоб акуратно відповідати своїм друзям. Я щодня одержую купу листів, ділових, спішних, які потребують негайної відповіді, а в мене не вистачає сил. Тому перестань говорити дурниці, адже за ці роки ти, мабуть, виросла з дитини на дорослу жінку.

Я надіслав Петі для передачі С. Андрєєву перший примірник другої книги. Якщо ЦК не виїхав до Києва, то ти передаси її тов. Сергію.

Отже, ти думаєш перебратися до Києва. Добре згадую його, в ньому проведено найкращі роки нашого життя. Києву присвячені 1-й, 2-й, 3-й розділи другої книги. В мене особливих новин нема. Прийняли до СРП. Цими днями виходить українське видання, напевно, прекрасно зроблене. Незабаром у Москві з'явиться друге видання. На зиму хочу перебратися до Москви, якщо одержу квартиру. Москва потрібна для навчання і зростання. Тільки-но одержу авторські примірники другої книги, зараз же пришлю тобі. В серпні думає приїхати в гості Рая. Здоров'я Катине погане, визнали туберкульоз; думаю відправити її куди-небудь підремонтуватися. Мамине здоров'я теж вкрай погане, роблю все, щоб направити їх в санаторій. Старик ледве ходить, древня істота, одна Катюша стрибає, як коза. Як бачиш, моє оточення не створює енергетичних ресурсів. Та це не дає мені права вдаватися в «мерихлюндію», бо життя — це боротьба з перешкодами на шляху до заповітної мети.

Я вчуся, багато читаю. Проробляю найкраще з класичної спадщини, адже без навчання, зростання не можна створити книгу більш яскраву й сильну, ніж перша.

Розо! Я випадково довідався, що Петя й мої партійні друзі знову ставлять питання перед ЦК [ЛКСМУ] про мене. Я написав Петрові рішучий протест проти цього. Я ж просив, вимагав від моїх друзів дати мені спокій і

можливість працювати. Зрозумій ти, що я не з заліза; можна уявити мій моральний стан, коли я довідуюсь про всі ці походи. Що можуть подумати про все це товариші з ЦК? Навіщо все це? Моє життя зараз прекрасне, моя заповітна мрія здійснилася, з некорисного партії товариша став знову бійцем. Я знайшов своє місце в житті нашої країни. Чого ж іще? Чому друзі роблять мені боляче і з такою упертістю, гідною кращого застосування, обтяжують ЦК питаннями про мене та побутові дрібниці мого життя, знаючи, що я забороняю це робити кому б там не було? Здається, все.

Тисну твою руку.

М. Островський.

Якщо ти хочеш, щоб я прислав тобі кілька фотознімків групами і вдвох з Серафимовичем, то попроси Абрама дістати мені десятків зо два гарних фотолистівок.

Привіт від усіх моїх.

24/VI—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

202

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[26 червня 1934 року, Сочі.]

Люба Шурочко!

Тільки-но одержав твого листа. Все зрозумів, не серджусь. Дуже шкода, що хворієш, дуже шкода. Для нас — це найбільш згубне й огидне.

Що в мене нового?

Прийняли до Спілки письменників, це тепер стало справою честі. Прийняли, звичайно, авансом у рахунок мого майбутнього. Я не ледарюю. Ні. Це Ви, товаришко Жигірьова, мене даремно скривдили.

Я, чесно кажу, хочу працювати. Правда, мені іноді заважають, та я в цьому не винен. Ти маєш рацію, в мене буває багато людей. Часом я втомлююсь до краю і засинаю о четвертій годині ранку. Це перегин. Переглянув склад відвідувачів і скоротив на 50%, і однаково половина часу йде на них. Зріжу ще на 50. Кожна година для мене дорога.

Я уперто вчуся, багато читаю, готуюся до великої роботи, і базікання та теревені просто злочинні в той час, як моє здоров'я так швидко тане. Трохи неприємно, але доручаю матері не пускати нецікавих для мене людей. Їх багато, а я один.

Днями надішлю тобі другу книгу.

Я лише недавно взнав про повторний наступ моїх харківських партійних друзів. Разом з твоїм листом одержую повідомлення про згоду ЦК і його попередні заходи. Шуро, я надсилав такі вбивчі листи усім моїм українським приятелям, тяжко лаявся і люто вмовляв дати мені спокій і можливість спокійно працювати, але вчора одержую копію рішення двох організацій і т. д. і т. ін. Одне слово, зі мною ніхто не рахується, і всі роблять по-своєму. Я не критимусь, мені соромно перед своїми друзями, зокрема перед тобою, за всю цю партизанщину. Навіщо все це? Хіба я від одержаної грамоти чи ордена стану кращий чи розумніший. Сьогодні одержую глузливого листа від тов., який просить мене не плутатись у нього під ногами й не корчити з себе чортзна-що. Все це мене тривожить і набридло, слово честі. Не буду про це говорити, невесело.

Рая приїде в гості 1 серпня.

На зиму хочу повернутися до Москви, це потрібно для навчання. Поїду, якщо дадуть квартиру.

В Сочі будівництво йде на повний розмах. Кажуть, до моря добратися не можна через риштовання.

Мама хворіє, думаю, ближчими днями пошлемо її в санаторій. У Каті виявлено початок туберкульозу. Обом їм куплю путівки, нехай лікуються хоч раз за життя. Від Панькова листів немає, зв'яжуся.

В липні у Москві вийде друге, розкішне видання — неодмінно пришлю. Наприкінці року вийде третє — масове — 100 000.

[...] У нас теж дощі, хоч і тепло. Стан посівів у краї хороший. Посуха куснула не здорово.

Дуже шкода, але в саду я був всього лише один раз. Скоро почну вибиратися частіше.

Про кіно — беру до уваги. Будуть новини — напишу. Виходить, не побачимось. Ех...

Привіт від усіх.

Твій *Коля*.

26/VI—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

203

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ

[1 липня 1934 року, Сочі.]

Дорогий Михайлику!

Чого це від тебе немає вістей? У мене особливих новин нема. У Києві 11 липня буде ювілейний з'їзд ЦК комсомолу України на честь п'ятнадцятиріччя спілки [1]. Тоді будуть новини. «Молодая гвардия» 8/VI надіслала сигнальний примірник другої частини, але решти авторських і куплених не присилають. Редактор Шпунт пише, що друге видання (дві частини в одному томі) вже здала у виробництво і вийде в липні. Звичайно, вірити не можна, але в серпні, можливо, вийде. Шпунт обіцяє в липні приїхати до мене [...].

Мій «колгосп» поголовно хворіє. Старий ледве ходить од старості, матері й сестрі потрібне негайне санаторне лікування. У Каті щось ніби туберкульоз, а в матері декомпенсація серця. Життя в Сочі до неможливості дороге. Бюджет «колгоспу» в червні — 1200 крб. Отак ніякий ЦК [комсомолу] нас не прогодує, і це при тому, що я майже весь місяць зовсім нічого не їв, бо втратив апетит. Усі ці «хворобливі» явища в «колгоспі» забирають у мене багато сил і іншого. А ти знаєш, для роботи потрібен «спокій душі». Ось чому я поки що нічого писати не можу, а тим часом вчуся, вчуся і вчуся. 1 серпня до нас із Москви виїздить Рая. Подзвони у видавництво, Михайлику, довідайся, хто повинен вислати мені решту примірників другої книги. Чекаю твого листа, дорогий, пиши багато, докладно про все і про всіх. Привіт Маленькій.

Твій *Коля.*

Звичайно, від матусі низький поклін і якнайкращі побажання. Старенька має кролицю і 9 підлітків-кролят, а десять маленьких погризли люті пацюки.

1/VII—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Ювілейний пленум ЦК ЛКСМУ відбувся 11 липня 1934 року.

204

Т. Б. НОВИКОВІЙ

[4 липня 1934 року, Сочі.]

Любий товаришу Тамаро!

22 червня я послав на вашу адресу триста карбованців і телеграму, повідомляючи про посилку грошей. Прошу підтвердити одержання. Потім я прошу вас, мила Тамаро, простежити за тим, щоб ці гроші Петро не повернув мені під якимось виглядом чи приводом. Відіслані гроші лише невелика частина того, що я Петрові винен, я вже не кажу про нематеріальний борг. Я певен, що поступово і я сплачу свій борг. У найважчі для мене роки, коли розбите здоров'я зробило мене інвалідом і я був відірваний од роботи і боротьби і жив зі своєю матусею на тридцять три карбованці своєї пенсії, Петрусь, мій відданий друг, не раз слав мені свої останні гроші. Отже, товаришу Тамаро, відіслані гроші не треба повертати, і якщо Петя спробує це зробити, я прошу вас довести йому, як це мене незаслужено образить і засмутить. Кожного дня я чекаю пакунка з українською книжкою, але його ще немає, немає і російської другої частини. Як тільки прийде, я відразу ж вам пришлю. Мені цікаво знати: чи особисто Петя передав книжку Андрєєву або через когось із працівників?

На все добре. Міцно тисну вашу руку.

М. Островський.

4.VII—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

205

К. Д. ТРОФІМОВУ

[7 липня 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Трофімов!

Тільки-но одержав послані Вами телеграфом п'ятсот карбованців. І кожного дня я зустрічаю листоношу з надією одержати українське видання. Що ближче строки, то більше нетерпіння. Я дуже хочу знати про таке:

1. Чи вийшла вже книжка з друку?

2. Чи буде роздана делегатам ювілейного пленуму ЦК ЛКСМУ?

3. Чи будуть мені продані, крім авторських, 50 примірників?

4. Чи лишаєтеся Ви в Харкові, а чи переїжджаєте до Києва?

5. Що Ви можете сказати про можливість другого, дешевого масового українського видання книжки в 1935 році?

Я прошу повідомити мені Вашу особисту думку про це. Пам'ятайте, дорогий, з яким нетерпінням я чекаю книжку, і зараз же висилайте, тільки-но одержите. На всі запитання жду Вашої скорої відповіді. Напишіть її зараз же, а то робота затягне Вас, дивишся — день-другий минув без вільної години. А мені кожний день дорогий. Прийняли в члени СРП. Ближчими днями виходить польське видання книжки. З листа редактора «Молодой гвардии» товаришки Шпунт видно, що Москва всерйоз вирішила змагатися з Вами на якість видання. Я зараз же вишлю Вам друге російське видання, обидві частини в одному томі, ілюстровані, книжка вкладена в картонну папку. Книжку «Молодая гвардия» готує як подарунок до письменницького з'їзду. Я не хочу говорити компліментів, але я чомусь вірю, що Україна цим разом поб'є Москву якістю й оформленням, як уже побила в строках.

Пришлю також Вам примірник другої частини російською мовою. Я вже одержав сигнальний примірник, на прохання тов. Андрєєва переслав його йому. Він його одержав напередодні переїзду ЦК до Києва. Привіт тов. Нейфаху [1].

Міцно тисну Ваші руки. З компривітом!

М. Островський.

7/VII—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] І. О. Нейфах — директор видавництва ЦК ЛКСМУ «Молодий більшовик».

206

К. Д. ТРОФІМОВУ

[16 липня 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Трофімов!

З дня на день жду Ваших листів і книжок. Але дні минають, а їх нема. В попередньому листі я поставив Вам ряд запитань. Чи одержали Ви листа?

Я прошу зараз же написати мені. Найголовніше: чи була видана книжка до пленуму ЦК ЛКСМУ?

Ви повинні зрозуміти моє нетерпіння і відповісти мені негайно.

Міцно тисну Вашу руку. З компривітом!

М. Островський.

P. S. У № 6 «Мол[одой] гвардии» прочитайте статтю Н. Нікітіна «Народження героя» і мою статтю в [розділі] «Дискусія про мову» там-таки.

М. О.

Сочі, 16 липня 1934 р.

207

К. Д. ТРОФІМОВУ

[21 липня 1934 року, Сочі.]

Дорогий тов. Трофімов!

Вчора одержав два перші примірники і Вашого листа. Те й те принесло велику радість. Усі мої друзі кажуть, що книжка зроблена чудово. Хороші рисунки художника Глухова. Загальна думка, що його рисунки багато художніші, ніж мазки Дегтярьова в російському виданні першої частини. Технічно книжка зроблена прекрасно. Я глибоко задоволений. «Молодий більшовик» з честю виконав свої зобов'язання. Я ще раз прошу Вас передати мій щирий привіт і велике спасибі Вишневському [1], Глухову, Татаринову [2], всім товаришам, які працювали над книгою.

Мені майже цілу ніч читали книгу, і її редакція, і якість перекладу дуже гарні. Мені здається, що українською мовою книга виграє, бо діалоги відбуваються рід-

ною мовою дійових осіб. Сестрі й мені, наприклад, книга українською мовою більше подобається, ніж російською, і це без наявності національного ухилу. Я, звичайно, жартую. Я дуже прошу Вас, товаришу Трофімов, доручити своїм помічникам пересилати мені критичний матеріал про книгу, який з'явиться в українській пресі. Я не маю ніякої можливості стежити. Мій секретаріат по-українському не читає. Хто такий тов. Краєвський ? [3] Я його не знаю. Чи знає ЦК мою адресу? Буду чекати решту 75 примірників. Чи Ви читали в № 6 журналу «Молодая гвардия» статтю Н. Нікітіна «Народження героя»? Я ще раз хочу сказати про те, що видання книги не повинно ослабити наше співробітництво, і наш творчий зв'язок не буде перервано.

Міцно тисну Вашу руку.

З комуністичним привітом.

М. Островський.

21/VII—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Д. К. Вишневський — редактор першого видання роману «Як гартувалася сталь» українською мовою, що вийшов у видавництві «Молодий більшовик».

[2] В. Ф. Татаринов — редактор видавництва «Молодий більшовик».

[3] Й. Є. Краєвський — секретар ЦК ЛКСМУ.

208

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ

[24 липня 1934 року, Сочі.]

Дорогий Михайлику!

Одержав твою телеграму.

Квартирна проблема поки що на точці замерзання, а Москва мені і вночі сниться.

Одержав перші примірники українського видання. Книжка зроблена прекрасно. Її було роздано делегатам ювілейного пленуму ЦК комсомолу України в Києві 11 липня. Про мене бюро ЦК в день 15-річчя ЛКСМУ ухвалило постанову нагородити грамотою, друкарською машинкою, «просити уряд про підвищення пенсії».

2 серпня до нас виїздить гостя — Рая.

Скажи, Михайлику, ми з тобою побачимося цього року в Сочі чи ні? Які твої лікувальні плани, фінансовий стан тощо — напиши про все.

Може, випадково будеш на вулиці Воровського, № 52, там Оргкомітет Спілки радянських письменників. Мене поздоровили з прийняттям до Спілки, а квитка не вислали досі.

В № 6 «Молодой гвардии» є стаття Нікітіна про книжку і моя стаття в [розділі] «Дискусія про мову».

Погода прекрасна. Цілий день проводжу в саду.

Москва мовчить, нічого не пише. Єдина звістка — твоя телеграма.

Михайлику, зараз же напиши про себе і про все. Поки що все.

«Колгосп» живий, але далеко не здоровий, думаю ремонтувати братву, поки не розсипалась на друзки.

Гроші є, а путївку дістати трудно. Будуть новини — повідомлю. Міцно обіймаю тебе й Цілю.

Ваш «до гробу».

Коля.

Привіт від усього «колгоспу».

Сочі. 24 липня 1934 р.

209

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[*Липень 1934 року, Сочі.*]

Дорога товаришко Анно!

Чекаючи приїзду товаришки Соні з Гагр, диктую ці кілька рядків.

Мої новини: 11 липня в Києві відбувався ювілейний пленум ЦК ЛКСМУ. На ньому були Косарєв, Безименський [1], Кольцов [2] і більшість старих працівників комсомолу України. Пленум і комсомольське свято пройшли жваво, з піднесенням, видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодий більшовик» до ювілею випустило українське видання «Як

гартувалася сталь», обидві частини в одному томі. Книжка зроблена прекрасно. Її було роздано 500 делегатам пленуму.

В ювілейні дні 15-річчя ЦК комсомолу України ухвалив послати мені ювілейний лист ЦК і взагалі згадав про мене добрим словом.

Позавчора в мене був Й. Уткін [3]. Мої друзі притягли його до мене партизанським методом. Три роки він у Сочі ухилявся від зустрічі зі мною. Шкода, що зустріч була коротка. Йосип читав свої нові вірші.

Скажу одверто, кожна зустріч з новим письменником відкриває для мене закулісні сторони письменницького буття, і радіти тут нема з чого. Прихована групівщина, певніше — рештки її,— це намагання шпигнути одне одного. Нема більшовицької дружби, єдності й свіжої безсторонньої критики. Я тільки слухаю. Я ж бо не знаю, як саме стоять справи, але важкий осадок лишається. Куди це годиться? Члени партії на одному спільному фронті — і така безвідповідальна гризня й антагонізм. Доводиться радіти, коли письменник про письменника говорить гарно, а найбільше почуєш, що такий-от — стерво, а той — підлабузник, або бездарність, або кар'єрист. Я думаю, що я ніколи не влізу в цю письменницьку склоку, бо вона вбиває творчу думку і принижує комуніста.

Товаришко Анно! Я ще раз із, можливо, надокучливою впертістю пишу тобі про те, що я мушу вернутися до Москви. Це для мене незаперечна істина. Зростання і навчання — це Москва. А тут навіть книжки потрібної не можна знайти. Чорт з ним, хоч у підвалі, та аби я міг зустрітися з вами, говорити й ділитися і на ходу виправляти помилки. Оскільки це питання взагалі про моє літературне майбутнє, то тут я буду за повернення до Москви битися. Мені багато обіцяють, але минув рік, насувається осінь, а ніхто не скаже, чи буде в мене кімната на зиму, чи ні? Товариші Серафимович, Кіршон, Мате та інші обіцяли свою допомогу, але розв'язати квартирну проблему не вдається вже хоч би тому, що між ними якесь відчуження.

Я прошу тебе — поговори на з'їзді з Кіршоном і довідайся, чи є в мене надія восени повернутися, чи нема [...]. Це треба не мені, мені байдуже, де жити,— авторові першої книжки потрібна Москва, і я там маю бути. Я чекатиму твого листа. Після з'їзду ти його напишеш.

Пам'ятай, що я чекатиму в тривожним нетерпінням.

Міцно тисну руку.

З повагою до тебе *М. Островський*.

Сочі, Оріхова, 47.

[1] О. І. Безименський (1898—1973) — відомий радянський поет.
[2] М. Ю. Кольцов (1898—1942) — відомий журналіст, брав участь у війні в Іспанії.
[3] Й. П. Уткін (1903—1942) — відомий радянський поет.

210

О. С. СЕРАФИМОВИЧУ

[*11 серпня 1934 року, Сочі.*]

Дорогий Олександре Серафимовичу!

Послав Вам другу частину «Як гартувалася сталь». Не знаю, чи будете Ви на з'їзді, але, можливо, будете. Адже з'їзд все-таки величезної ваги річ.

Я все вчуся. Чекаю виходу другого видання, яке випускається до з'їзду письменників. 11 липня в Києві відбувався ювілейний пленум ЦК комсомолу України, було присутніх 500 делегатів, усім їм роздали прекрасно видану мою книжку українською мовою. Мене ЦК в день 15-річчя комсомолу України згадав добрим словом, ухвалив послати ювілейну грамоту тощо.

Кілька днів тому був у гостях Й. Уткін.

В номері шостому «Молодой гвардии» [в розділі] «Дискусія про мову» надруковано мою статтю, пам'ятаєте, я про неї Вам говорив? Я хочу Вам про неї сказати кілька слів. Вона була написана й послана до зустрічі з Вами, тобто до того, як наші розмови розкрили мені очі на деякі методи дії в літературному світі. Я писав у статті, що дискусія тільки-но почалась, але вже є помилки, зокрема стаття тов. Серафимовича (я вважав, що це була Ваша стаття, а не репортерський запис якогось літпройдисвіта), а також я писав, що статті Горького і промову Стецького [1] багато дехто зрозумів як «гробокопательську» наста-

нову. Я виступив проти шельмування Уткіна як скінченого поета і т. д.

Дорогий Олександре Серафимовичу, мені було б дуже досадно, якби Ви хоч на одну хвилину могли подумати про те, що й я опинився серед тих, хто так ретельно шпигав Вас усякими способами. Я просто беру речі в чистому вигляді, приймаючи кожне слово на віру, а при перевірці виявляється, що багато гучних фраз є просто окозамилювання і групівщина.

Надходить осінь. Моя мрія повернутися до Москви, тобто одержати там квартиру, поки що лишається мрією. Мені багато пишуть прекрасних листів, обіцяють, запевняють, та все це поки що слова па папері. Я ж ясно усвідомлюю, що Москва не просто моє бажання, а необхідність для зростання й навчання.

Мій дорогий Олександре Серафимовичу! Я знаю, що Ви зробите все, на що будете спроможні, для того, щоб я зміг розгорнути наступ на літфронті і не закис у цьому дощовому Сочі.

Міцно тисну Вашу руку.

З компривітом *М. Островський.*

11 серпня.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] О. І. Стецький — завідуючий відділом пропаганди й агітації ЦК ВКП(б). Мається на увазі його виступ на III пленумі Оргкомітету СРП в березні 1934 року.

211

К. Д. ТРОФІМОВУ

[16 серпня 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Трофімов!

Тільки-но одержав Вашого листа від 11/VIII. Сочинська пошта працює преогидно: лист Ваш прийшов до Сочі 13-го, а мені доставили 16-го [...].

Наприклад, я не певен, чи послали Ви мені решту примірників українського видання, я їх не одержав. Чекаю їх з дня на день. Ваш лист і розмова з товаришем Андрєєвим про книгу, про рішення ЦК [ЛКСМУ] і про

все інше принесли мені багато радості. Є, значить, для чого жити. В наш час навіть темна ніч стає полум'яним ранком. Ніколи я не мріяв про таке щастя, як те, що завоював тепер. Який незаперечний приклад можливості боротися й працювати навіть у тих умовах, в яких у буржуазному світі людина гине, бувши самотньою.

Я дуже прошу Вас прислати мені «Комсомолець України» із статтями й замітками. Я передплатив «Комсомолець України», але мені не надсилають.

Наприкінці серпня до мене приїздить з Москви на нараду про дальшу роботу редактор вид[авницт]ва «Молодая гвардия» Р. Шпунт. Друге російське видання мало вийти до з'їзду письменників, та, як видно, строки зірвано. «Молодая гвардия» випускає два томи I і II частини окремо, вкладеними в одну папку.

О. М. Горький передав «Молодой гвардии» теплий відзив про мою книгу, після з'їзду обіцяв написати в «Правду» статтю. Як тільки одержу його відзив, копію надішлю Вам, а також копію листа т. Андреєва, як тільки одержу. Пишуть про книгу в позитивних тонах, про неї в тому ж тоні писав мені т. Семашко — зав. Дитвидавом, говорячи про переробку цієї книги для дітей.

Звичайно, товаришу Трофімов, я з «Молодим більшовиком» ніколи не порву творчого зв'язку. Писати ж я буду і пишу другу книжку про молодь [1], про нових людей нашої країни, про те, що добре знаю. Дія знову відбувається на Україні — моїй батьківщині, яку я пройшов пішки вздовж і впоперек. Пишу про те, що яскраво відбилося в пам'яті, що можна правдиво переказати. Не переспівуючи теми, не повторюючи людей, дати нове, таке, що хвилює, кличе до боротьби за нашу справу, але в іншому сюжеті, в іншій композиції. Бажання працювати в мене багато, і я вірю, я навіть повинен прожити ще мінімум три роки і написати юнацтву одну-дві рідні їм книжки. Це дуже важко, а для мене особливо, ось чому я так багато працюю, підготовляючи матеріал, організуючи його, багато читаю і, підготовляючи, вчуся, перше ніж почати працювати. Зростання — це рух уперед. Для мене якість другої книжки — справа честі, я працюватиму над нею уперто, любовно вкладаючи в неї все, що дали мені п'ятнадцять років мого комуністичного життя. Велика перемога першої книжки не може запаморочити мені голову, бо я не зелений юнак, а більшовик, що знає, яка далека від досконалості і справжньої майстерності моя перша

книжка. Якщо Ви хочете, я підпишу яку завгодно прислану Вами угоду на яких завгодно запропонованих Вами умовах. Книжку молодь пізнає лише після масового видання. Якщо Ви мені напишете, що в 1935 році «Молодий більшовик» видасть книжку масовим дешевим тиражем, то це для мене буде велика радість.

Закінчуючи свого листа, я хочу сказати про те глибоке задоволення, яке відчуваєш, одержуючи Ваші листи.

Я Вас ніколи не бачив, але Трофімов став для мене близьким, шановним партійцем-товаришем [...].

Міцно тисну Вашу руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

P. S. Послав Вам другу російську частину. Порадьте, як перевезти друкмашинку, вона б мені зараз дуже й дуже придалась. Чи пришле її сам ЦК, а чи мені послати когось із київських товаришів?

Ось принесли мордовське видання книжки з Москви. Цими днями чекаю польське.

Чекаю Вашої телеграми або листа.

16.VIII. 34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Роман «Народжені бурею».

212

Р. Б. ЛЯХОВИЧ

[19 серпня 1934 року, Сочі.]

Розочко!

Щойно одержав листи Свердлова [1], Андрєєва [2] і твого. Все це чудово. Головний редактор «Молодого більшовика» тов. Трофімов пише мені, що він днями був у Києві, говорив про мою книгу й про мене з товаришем Андрєєвим. Андрєєв говорив, що пише листа по всіх організаціях про проробку книги. Це чудово. Андрєєв каже, що друкарську машинку ЦК дасть із свого апарату, лишається тільки взяти її, а як це зробити, я не знаю. У мене є в Києві друг Пташинський, працює в ДПУ, але він мені не

відповів на моє прохання зайти в ЦК. А машинка мені зараз потрібна аж гвалт, я починаю працювати.

Може, ти щось вигадаєш, як пересунути машинку в Сочі. Щодо прописки в Сочі, здається, прописують тимчасово. Якщо ти будеш у Наркомсоцзабезі, то ти інформуй їх, що мені вже призначено персональну пенсію Раднаркомом РРФСР у розмірі 120 карбованців у місяць, республіканського значення, отже, питання йде не про призначення персональної пенсії, а про її збільшення. Єдине до тебе прохання — зроби все що можна, щоб друкарська машинка найближчим часом поїхала в Сочі, якщо потрібно на це гроші — я надішлю негайно. Лист товариша Андрєєва теплий, хороший.

Отже, Розочко, мобілізуй усі засоби й товариські зв'язки в ЦК для того, щоб найближчим часом машинка була в Сочі. Сьогодні висилаю тобі книгу.

Рая поїхала. Мої нездужають. Я бадьорий. Петі пишу, послав книгу. Пиши про свої справи, про те, що тобі сказали в Наркомсоцзабезі і так далі. Тисну руку. З тов. привітом.

М. Островський.

P. S. Потім надішлеш копію листа в Наркомсоцзабез і всі документи, коли вони стануть непотрібні. Фотолистівок і негативів не одержував.

19.VIII—34 р.

[1] Б. Е. Свердлов (див. адресати).
[2] С. І. Андрєєв (див. адресати).

213

К. Д. ТРОФІМОВУ

[20 серпня 1934 року, Сочі.]

Дорогий тов. Трофімов!

Тільки-но одержав листа т. Андрєєва, виписку з постанови ЦК ЛКСМУ. Копію листа тов. Андрєєва, на Ваше прохання, надсилаю Вам. Якщо Ви хочете опублікувати його, то я вважаю, що на це треба спитати згоди т. Сергія, щоб не поставити його в ніякове становище. Все це Ви

розв'яжете самі, як Вам зручніше. Досі я не одержав українського видання. Не довіряю пошті, розхлябаність велика, і тривожусь за дорогі мені книжки. Напишіть, коли їх надіслано. Дуже прошу надіслати мені «Комсомолець України» з бібліографічною статтею, а також з другою великою статтею, коли вона з'явиться. Друге російське видання вийде лише у вересні. Немає гарного паперу.

Надіслав Вам другу частину. Порадьте, як дістати таку потрібну мені машинку. Одержав 400 карбованців. Буду писати. Взагалі, було б безсовісно сказати, що Ви неуважні до мене.

Міцно тисну руку.

М. Островський.

20/VIII—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

214

Й. ГІБЕЦУ

[21 серпня 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Гібец!

Щойно одержав Вашого листа. Ви питаєте, чи я не проти перекладу татарською, чуваською та іншими мовами національностей СРСР. Скажіть, який автор може бути проти цього? Велике задоволення приніс мені Ваш лист. Учора одержав листа від секретаря ЦК комсомолу України товариша Андреєва, він також сповнений тепла і більшовицького привіту. Вся Українська організація комсомолу починає прора6ляти роман, перекладений українською мовою, у всіх осередках, гуртках, школах. Основні заводи — ХТЗ, ХПЗ [1], київський «Більшовик», Миколаївський суднобудівний — уже читають і обговорюють книжку. Таке визнання мене хвилює, такого відгуку молоді на мою книжку я, признаюся, не чекав.

Сьогодні ввечері у мене розширений пленум Сочинського райкому [комсомолу], підготовка до МЮДу [2]. Місцева організація також почала проробку роману.

Товаришу Гібец, я одержав дві книжки мордовсько-мокшською мовою. Ви обіцяли п'ять примірників, я прошу

продати мені мінімум 10 примірників. У Сочі є нацменбібліотека, і в ній багато читачів-мордовців. Якщо не можна продати, то пришліть іще бодай три примірники. Польською мовою прошу продати мені 20 примірників. Я і моя сестра володіємо польською мовою і прочитаємо книжку в перекладі. У мене є багато друзів більшовиків-поляків, і вони будуть раді одержати книжку рідною мовою. За рекомендацію моєї книжки Нац. Держвидавом моє велике партійне спасибі.

Міцно тисну Вашу руку. Чекатиму 20 прим. польського видання і кілька мордовських книжок. Гроші можу вислати відразу ж телеграфом, або вирахуйте з авторського гонорару за російське видання, адже у Вас єдина фінчастина.

З компривітом *М. Островський.*

21/VIII—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Харківський тракторний завод, Харківський підшипниковий завод.
[2] Міжнародний юнацький день, який відзначався першої неділі вересня.

215

Г. М. АЛЕКСЄЄВІЙ

[25 серпня 1934 року, Сочі.]

Люба Галочко!

Сьогодні Катя їде до Одеси, а звідти до Києва.

Вона передасть тобі бажану другу книгу, в ній є кілька слів і про Галю Алексєєву, секретарку мого друга Павлуші.

Про мене розповість тобі усе Катя, тому в листі писатиму коротко.

Робиться все, щоб взимку я повернувся до Москви, але все вирішує ЦК.

Можливо, взимку зустрінемося. Ми тебе не забули.

Привіт тобі від матусі. Набирайся сил, дівчинко, відпочивай, бешкетуй, але не дуже.

Тисну твоє рученя.

Микола.

Книжку повинні прочитати якнайбільше товаришів, не жалій її і не тримай під спудом. Це все, чого я хочу.

25 серпня 1934 р.
м. Сочі.

216

К. Д. ТРОФІМОВУ

[27 серпня 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Трофімов!

Тільки-но прочитали мені Вашого листа від 23/VIII — 34 року. Буду щиро радий зустрітися з Вами. Приїздіть.

З квартирою й іншим у мене все добре. Будинок у саду, в якому я проводжу цілі дні. Поговоримо про все, приїздіть, поки стоїть прекрасна погода, пізно восени тут непривабливо. Повторюю, буду щиро радий зустрітися з тим, хто заочно став мені партійним другом. Листа тов. Андреєва я одержав і надіслав копію Вам...

Українських книжок досі ще немає, чекаю нетерпляче. 21/VIII я одержав із ЦК ЛКСМУ телеграму з запитанням: «Що вислати — путівку чи гроші?» Я відповів.

Мені пишуть з Києва, що Андреєв дав тверді вказівки виконати всі постанови ЦК повністю.

25/VIII — 34 р. поїхала до Києва моя сестра, вона привезе машинку.

Я дуже цікавлюся номерами газети «Комсомолець України», в яких вміщено статті про книжку.

Я вам послав рекомендованою бандероллю 14/VIII другу російську частину. Одержали?

Неодмінно напишіть, коли Вас ждати. Приїздіть, товаришу Трофімов, потиснемо один одному руки, поговоримо про дальшу дружну роботу.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

27.VIII—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

217

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[29 серпня 1934 року, Сочі.]

Дорога товаришко Анно!

Зараз оце прочитали мені твого листа. Наче сонечко пригріло. Надіюся на успіх твоїх намагань і задумів перетягти мене в Москву. Не хочу навіть думати, що не вдасться. Стільки хороших людей узялося за це, та щоб не вдалось!

Міцно тисну твої руки, моя хороша товаришко Караваєва.

З пошаною до тебе *М. Островський.*

P. S. На Україні ЦК комсомолу ухвалив проробити «Сталь» в усіх осередках, школах, гуртках республіки. Цього я, признаюсь, не сподівався. Читаю всі промови [1]. Серцем там, з вами. До чого ж потрібно жити на світі!

29/VIII—34 р.
Сочі, Оріхова, № 47.

[1] Виступи делегатів на Першому з'їзді письменників СРСР.

218

П. М. НОВИКОВУ

[31 серпня 1934 року, Сочі.]

Дорогий Петрусю!

Тільки-но одержав твого листа й Тамариного. Ще раз повідомляю, що 25 серпня Катя виїхала до Києва через Одесу. Вона зробить усе це і привезе машинку. Гроші на путівку вчора одержав з ЦК України — 360 карбованців.

Цими днями приїде на нараду Трофімов. Заяву про пенсію ЦК надіслав в Український НКСЗ[1] у Харків. З цього НКСЗ я одержав листа, в якому просять надіслати довідки про склад сім'ї, про стан здоров'я, тобто про групу інвалідності.

Все це я вчора надіслав. Повідомив, що йдеться не про призначення нової пенсії, а про дотацію.

З Москви вчора одержав листа від Анни Караваєвої, пише, що в ЦК поставлено питання про квартиру для мене в Москві і що московські товариші зроблять усе, щоб восени я був серед них.

Як бачиш, усе поки що добре. Тамара пише мені, що якась установа з твого доручення має переказати мені 250 карбованців. Я вже давно одержав від якогось тресту 125 карбованців. Це порядком інформації, щоб вони тобі не замилили очей. Порядком дружби — чи не послати мені тебе під три чорти або ще кудись далі. Я ж тобі казав: «Повертатимеш гроші — на смерть ображусь!» А ти все ж ризикуєш усім і робиш по-своєму. Я ж тебе просив, вимагав — повідом, куди їх — 125 карб[ованців] — повернути, а то Тамара поїхала, ти невідомо чи довго ще будеш у Сталіно — не хочу, щоб блукали по світу безпритульними.

Не відповіси — перешлю Розі, щоб передала тобі. Пам'ятай раз і назавжди, що дружба — річ обопільно гостра, любиш давати — май мужність одержувати. Так було й буде.

Сподіваюся, що це останні слова про ці справи. Тільки-но мої справи хоч трохи врегулюються, я сяду десь остаточно і зможу більш солідно допомогти тобі, як ти допомагав мені.

Міцно тисну руку. Твій *Коля.*

31/VIII—34 р.
Сочі.

[1] НКСЗ — Народний комісаріат соціального забезпечення.

219

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ

[17 вересня 1934 року, Сочі.]

Дорогий Михайлику!

Днів п'ять тому одержав від Мате Залки листівку. Він пише, що бачив Косарєва і що той сказав, що ЦК комсомолу ухвалив уже про мене рішення щодо квартири [...].

Напиши, дорогий, мені хоч кілька слів, що нового ти чув.

Коли б ти знав, як нестерпно хочу я в Москву, це прагнення оволоділо мною цілком. Я просто сплю й бачу Москву.

Братку Михайлику, ти людина бувала, випробуваний боєць і великий спец у пробиванні глухих кутів. Скажи, поклавши руку на серце, чи вийде щось реальне з усіх цих дій, а чи мені треба забути дорогу в центр Союзу і загнати мрію кулаками в довгий ящик та починати роботу в цих умовах наступаючої осені й нескінченних дощів, бо жити ж треба, отже, треба й працювати, бо життя — це праця, а не коптіння неба.

Братку Михайлику, дай подержати свою лапу, будь ніжний до своєї дружини, бо дружина — це не означає породження пекла, а істота, дана нам природою для ніжного й обережного поводження.

Михайлику, в душі у мене трошки смуток, бо я хочу в Москву [...]. Мендель Маранц [1] сказав би: «Дурню, чому в тебе нема дядька-кербуда?» Не дрейф, Михайлику, життя — це така штуковина, де ніч змінюється полум'яним ураганом, і ми ще заживемо з тобою, заспіваємо удвох: «Рахиль, ты мне дана небесным провиденьем» [2] або «Эх, яблочко на тарелочке, надоела жена, пойдем к девочке». Даремно написав це, Маленька прокляне мене за таку вульгаризацію сімейного побуту. Будьте добріші, братки, живіть дружно, бо дядя Коля — за єдність робітничого класу.

Відданий Вам Колька-задерика, а все ж артільний хлопець, «свій в доску», не літературно, але факт.

17/IX, Сочі.

[1] Мендель Маранц — герой однойменного сатиричного твору американського письменника Д. Фрідмана.

[2] Арія з опери «Дочка кардинала» французького композитора Галеві.

220

М. ЗАЛЦІ

[19 вересня 1934 року, Сочі.]

Мій дорогий Мате!

Твою листівку одержав. Шкода, що я не знаю змісту постанови ЦК комсомолу. Якщо вона — це клопотання перед Мосрадою про надання мені квартири, то це лише початок важкої справи. Ти дуже добре знаєш, що означає одержати квартиру. Це багатоактна драма під назвою «Ходіння по муках». Головне в цьому лихові те, що я особисто не можу пробивати глухих кутів і це повинен робити хтось, а цих «хтось» у мене немає.

Впливові люди завантажені по шию, а рядових бійців не завжди слухають дяді з житлоорганів. Відчуває моє серце, що нічого не вийде з усього цього. Хороші слова можуть лишитися тільки на папері.

Я написав Маркові Колосову, закликаючи долучити його артилерію. Одне слово, Матюшо, лежу біля моря й чекаю погоди.

Дорогий мій, якщо довідаєшся про що-небудь, хороше чи погане, повідом мене.

Міцно тисну твою руку.

М. Островський.

19/IX—34 р.
Сочі.

221

К. Д. ТРОФІМОВУ

[20 вересня 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Трофімов!

Тільки-но одержав сорок п'ять примірників книжок і котушки. Не буду приховувати — мене трохи засмутило, що книжки не однорідні з тими двома примірниками, які я одержав від Вас раніше. Я дуже прошу Вас, неодмінно пришліть мені кілька примірників таких, як два перші. Якщо можете — купіть за мій рахунок або порадьте, де я можу їх узяти. Хоч би десяток чи й менше, але, в

усякому разі, бодай одну з видавничого фонду для мене особисто. Адже я не маю зараз жодної багато виданої книжки.

Я одержав від Вас дві,— одну послав до Москви, другу — до райкому партії в Шепетівку, на їх просьбу, для проробки в парторганізації парткомісії.

Ви зрозумійте моє прагнення мати ці книжки. Адже треба надіслати тов. Затонському, який допоможе мені в дальшій роботі про петлюрівщину й польську окупацію 1918 р., тов. Постишеву, який мене знає, та іншим керівникам нашої партії. Одне слово, зробіть усе, щоб я мав ці кілька книжок.

Чекаю приїзду. Тисну міцно Вашу руку.

З компривітом *М. Островський.*

20/IX—34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

222

К. Д. ТРОФІМОВУ

[12 жовтня 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Трофімов!

Довідався, що Ви переїхали в Київ. Я не знаю Вашої адреси. Боюсь, що лист не дійде.

Учора в мене була редактор видавництва «Молодая гвардия» Ревека Шпунт, яка приїхала для наради про дальшу роботу. Подарував їй Вашу книжку в гарному виданні.

25 жовтня вийде 2-ге російське видання, обидві частини. Тільки-но одержу перші примірники, пришлю Вам. Товаришка Шпунт не могла не визнати, що «Молодий більшовик» видав книжку гарно. Побачимо, як зробить «Молодая гвардия».

Коли Ви повідомите свою нову адресу, я вишлю Вам копії критичних статей, рецензій та заміток про роман «Як гартувалася сталь», опублікованих у пресі російською мовою, звичайно, тих, які попали до мене. Пришлю, якщо вони Вам потрібні.

Я боюсь, товаришу Трофімов, що нам не вдасться цього року зустрітися. Тепер [Ви], напевно, з головою пори-

нули в роботу над складанням тематичного плану видавництва на 1935 рік.

Якщо очевидно, що Ви не приїдете, а це мене дуже засмутило б, то доведеться стисло домовитися ось про що (якщо це можливо і Ви визнаєте це потрібним):

Перше — включити в тематичний план 1935 року дешеве перевидання «Як гартувалася сталь».

Друге — укласти угоду на видання нової книжки, під умовною назвою «Народжені бурею», розміром приблизно п'ятнадцять друкованих аркушів. Тема книжки — боротьба за Радянську Україну, період 1919—20-ті роки. Книжка для юнацтва. Можливо, революційно-романтичного характеру.

Якщо ці дві речі будуть включені в план, то я даю Вам право написати договірні зобов'язання на них і прислати їх мені для підпису. Суму гонорару визначіть самі.

Я проти суми не перечитиму.

У нас з Вами прекрасне партійне співробітництво. Розбіжностей не буде.

Нову книжку я Вам напишу російською мовою, тому Ви врахуйте свої витрати на переклад. Строк подачі рукопису — вересень 1935 року, можливо, раніше, але це невідомо.

Ви, звичайно, повідомите Ваше рішення. Чекаю присилки обіцяних Вами 30 примірників у коленкоровій оправі. Тоді пришлю Вам і товаришам.

Повідомте мені прізвище директора видавництва.

Міцно тисну вашу руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

12 жовтня,
Сочі, Оріхова, 47.

223

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ та Ц. Б. АБЕЗГАУЗ

[*Жовтень 1934 року, Сочі.*]

Дорогі Михайлику і Маленька!

Минають місяці, а від Вас ні слова. Звичайно, бувало й гірше, але хочеться іншого. Наприклад: знати, як живете, що доброго й поганого у вас?

Одне слово, «Чи жива ще ти, моя старенька?». В крайньому разі професорові можна простити мовчання. За день в його мозку таке переобтяження, що ввечері не до листів.

«Чижолая» це штука, професорське звання. Ну, а чим виправдати маленьку жінку? Що ж діяти, доводиться розповідати про себе.

Приїздила редактор видавництва «Молодая гвардия» Шпунт. Домовились про нову книжку на п'ятнадцять аркушів під умовною назвою «Народжені бурею». 25 жовтня виходить 10 000 примірників гарного видання, обидві частини. До Жовтневих свят ще 20 000 на звичайному папері. В 1935 році вийде 2-ге масове видання, 100 000 прим.

Тепер про переїзд до Москви. Соня Стесіна пише. Група письменників: Караваєва, Серафимович, Мате Залка, Колосов і ЦК [ВЛКСМ] написали в Мосраду листа до тов. Мельбарда про найшвидше вирішення квартирної проблеми. Колосов узявся за цю справу. На жаль, Караваєва і Салтанов відсутні в Москві. Я не втрачаю надії невдовзі зустрітися з тобою. Тоді ми з вами, дорогенькі, заживемо.

Брат Митя вчиться в Комуніверситеті в Харкові.

Приїхав Феденьов.

Здоров'я моє нічого — жити можна. Друкує Катя на подарованій ЦК машинці.

Звичайно, щирий привіт від матусі тобі й Цілі, вона все хворіє, сердешна. І ще кланяється весь «колгосп».

Як тільки будуть новини, зараз повідомлю.

Міцно тисну ваші руки. Відданий Вам до «гробової площі».

Коля.

Михайлику, якщо ти й далі мовчатимеш, то мені доведеться удатися до мате... мати... чного обчислення своїх образ. Не допущай до цього.

Сочі, Оріхова, 47.

224

СЕКРЕТАРЕВІ та ЧЛЕНАМ БЮРО ШЕПЕТІВСЬКОГО РАЙКОМУ ЛКСМУ

[*13 жовтня 1934 року, Сочі.*]

Дорогі товариші!

Посилаю вам один примірник роману «Як гартувалася сталь». Прошу познайомити з книжкою комсомольський актив. Якщо ви визнаєте потрібним, обговоріть роман у Шепетівській організації комсомолу.

Книжка написана про Шепетівку, тому вона актуальна у вас більше, ніж будь-де. Генеральний секретар ЦК ЛКСМУ товариш Андрєєв писав мені про те, що книжка буде пророблена в українській організації комсомолу. Торік, як мені відомо, Сочинський райком комсомолу в 15-літню річницю ВЛКСМ викликав Шепетівську районну організацію на соціалістичне змагання в справі проробки роману в середовищі комсомолу. Сочинці здійснили це повністю і обговорили роман в 30 осередках, охопивши близько 1000 комсомольців (див. рапорт Сочинського райкому в журналі «Молодая гвардия», органі ЦК ВКП(б) та ЦК ВЛКСМ, № 1, січень 1934 р.).

Шепетівський райком не відповів на цей заклик до змагання. Тепер, коли книжка видана українською мовою і незабаром виходить 2-м масовим виданням на Україні, я хотів би, щоб її в першу чергу було пророблено у вас.

Обговоріть мого листа на бюро і повідомте мені ваше рішення. Буде добре, якщо ми налагодимо тісний комсомольський зв'язок, все залежатиме від вашого бажання. З свого боку я зроблю все, що зможу. Міцно тисну ваші руки.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

13/X—34 р.
Азово-Чорноморський край,
місто Сочі, Оріхова, 47.

225

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[13 жовтня 1934 року, Сочі.]

Дорога моя Шурочко!

Пробач, моя рідна, за довге мовчання. Це у мене вперше. Повідомляю новину. Те, чого ви вимагали, виконано: друкую на машинці, подарованій ЦК, решту теж зроблено.

До Сочі приїхав Феденьов. Учора був у мене з Броніславою Мархлевською — дружиною покійного вождя Польської компартії.

З дня на день чекаю вістей із Москви: там піднято боротьбу за моє повернення в Москву на зиму. Діло стало за квартирою.

ЦК комсомолу ухвалив уже рішення: просити Московську раду дати квартиру. Це підтримала група письменників, серед них товариш Серафимович. «Молодая гвардия» робить усе, щоб я повернувся і розпочав роботу.

Позавчора до мене приїздив редактор з «Молодой гвардии», домовилися про нову книжку під умовною назвою «Народжені бурею».

25 жовтня виходить друге російське видання — дороге; обидві частини, 10 000 примірників. 7 листопада ще 20 000 на звичайному папері, а в лютому 1935 року вийде третє, масове видання, 100 000 прим.

Українську, мордовську книжку я вже одержав. Українська видана прекрасно. Польською, татарською та чуваською мовами книжка друкується.

В пресі книжку все хвалять, тобто я попав у розряд захвалюваних. Добре, що мене важко зіпсувати цими похвалами, а то є деякі підстави задрати носа вгору і уявити себе майстром художнього слова, як це роблять деякі недоношені молоді літератори.

Здається, про себе все. Отже, ми не побачимося з тобою, Шурочко, цього року. Як прикро!

Візьми в бібліотеці № 5 і № 6 журналу «Молодая гвардия». В № 5 прочитай останні розділи роману, там записана ти й Чернокозов. У книжці все зрізано через шалену економію паперу. В № 6 прочитай статтю Н. Нікітіна «Народження героя» і мою статтю.

Отже, Шурочко, я з дня на день жду виклику в Москву. Родина залишиться тут.

Як живеш, моя рідна, що в тебе гарного й поганого?..

Мій брат Митя вчиться в Комуніверситеті імені Артема в Харкові, і на мене впало піклування про його дітей, залишених у Шепетівці. Зараз мій середній заробіток — тисяча карбованців на місяць, а як вирахувати на секретаря 150 карбованців та на позику 150 карбованців щомісяця (на позику я підписався на півтори тисячі), то на витрати родина одержує сімсот карбованців.

Мої старі все хворіють, вони шлють тобі щирий привіт. Рукописи одержав. Обидві частини другого видання зараз же пришлю, як тільки одержу.

Дружній привіт товаришеві Вольфу. Не забувай мене. Міцно обіймаю.

Твій *Коля.*

13/X—1934 р.
Оріхова, 47.

226

Б. Г. МАРХЛЕВСЬКІЙ

[*17 жовтня 1934 року, Сочі.*]

Дорога товаришко Мархлевська!

Товариш Феденьов переслав мені Вашого листа, такого теплого і дружнього.

Якщо тільки моя мрія здійсниться і я повернуся до Москви, то буду щиро радий з Вами бачитися і слухати Ваші живі розповіді про незабутнє минуле, про тих, ким гордиться Комінтерн і наша молодь, про тих, хто все своє життя віддав справі пролетарської революції.

А я зроблю все, щоб хоч часточку цього прекрасного минулого записати художнім словом.

Міцно тисну Ваші руки.

Якщо ті, хто бореться за моє повернення до Москви, будуть уперті, то ми незабаром з Вами зустрінемося.

З повагою до Вас

М. Островський.

Сочі, 17.10.34.

227

К. Д. ТРОФІМОВУ

[27 жовтня 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Трофімов!

Тільки-но одержав Вашого довгожданого листа з Києва. Цілком задоволений Вашою інформацією.

Я прошу Вас надіслати мені заповнений Вами договір на новий роман під умовною назвою «Народжені бурею», із строком чинності з 1.I.1935 року.

Я підпишу його й поверну Вам видавничий примірник. Ще раз прошу не забути вирахувати з мого гонорару суму на оплату перекладу, бо рукопис буде російською мовою. Сам я українською мовою перекласти не зможу, бо немає секретаря, що знає українську мову.

Я напишу моєму другові тов. Войцеховській Ользі (дружині секретаря ВУЦВКу) і попрошу її бути перекладачкою. Вона вже десять років працює перекладачкою в Українській Академії наук.

Я їй надсилав би опрацьовані розділи, а вона їх поступово перекладала б.

Нетерпляче дожидатиму сторінки в «Комсомольці України».

Натана Рибака знаю по його творах.

Якщо можна, пришліть мені той номер «Комсомольця України», де вміщено коротку першу бібліографічну замітку про роман.

Моє здоров'я значно зміцніло, і я з новими силами берусь до роботи.

Є рішення ЦК ВЛКСМ про мій переїзд до Москви. Як тільки молодогвардійці підготують квартиру, переїду, приблизно в грудні — січні. Повідомлю Вас про це.

У Москві легше буде підібрати матеріали та архівні документи. Вже зв'язався з визначними працівниками Польської компартії, зокрема з товаришкою Мархлевською — дружиною вождя Комуністичної партії Польщі, старим членом партії. Вона була в мене, в неї багатющі архіви.

Сьогодні чекаю Анну Караваєву проїздом з Гагр.

Кіршон, Афіногенов, Левін, Безименський та інші тут, розповідають про новини, про з'їзд.

Олексій Максимович обіцяв Кіршонові опублікувати свій відзив про книжку, коли повернеться з Криму.

Мої фінансові справи у задовільному стані, і це тому, що «Молодий більшовик» ставився до мене більше ніж уважно.

Якщо Ви в листопаді й грудні зможете мені переказувати по п'ятсот карбованців, то це мене влаштує. Якщо ж у Вас із фінансами скрутно, то можна грошей до січня 35-го року не надсилати, я постараюся обійтися без них.

Попросіть бухгалтерію надсилати мені контокорентний рахунок, щоб я міг звірити з одержаним, а то пошта часом плутає.

Надіслані дві книжки одержав. Чекаю 40 примірників у коленкоровій оправі, ось чому боюся розстатися з останнім примірником, бо перший забрав Кіршон [...].

Надсилаю копії відзивів, уміщених у пресі, і копії двох відзивів, які «Молодая гвардия» опублікує в листопадовому номері.

Привіт товаришеві Нейфаху.

Міцно тисну Вашу руку.

З компривітом!

М. Островський.

27 жовтня 1934 року.
Сочі.

228

К. Д. ТРОФІМОВУ

[31 жовтня 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Трофімов!

Сьогодні послав рекомендованою бандероллю для Вас і тов. Нейфаха два примірники першої частини «Як гартувалася сталь» (друге російське видання), можете самі судити, хто зробив книжку краще.

З нетерпінням чекаю літературної сторінки в «Комсомольці України» (дуже прошу прислати кілька примірників цієї газети), а також 40 примірників [книжки] в коленкоровій оправі.

Я дуже боюся, що їх Вам не пришлють, бо книжку видано вже давно.

Позавчора виїхала до Москви А. Караваєва, яка приїздила до мене для творчої наради.

Я їй розповів зміст моєї нової книжки, і ми докладно обговорили всі деталі.

Караваєва каже, що я вибрав дуже важку тему, яка вимагає напруженої праці й мобілізації всіх творчих сил молодого автора.

Я з нею згоден, тому підходжу до роботи серйозно, недарма цілий рік пішов на підготовку.

Чим важча і складніша проблема, тим більше відповідальності за неї. Легко написати, як Маша любила Мишу, та це не те, чого вимагає від нас партія. Отже, треба дерзати.

Міцно тисну руку. *М. Островський.*

P. S. Повідомте Вашу домашню адресу, ім'я й по батькові.

31.10. 34 р.

229

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[17 листопада 1934 року, Сочі.]

Дорога товаришко Анно!

Тільки-но одержав твого листа від 12/XI. Він схожий на маленьку хмарку, яка віщує негоду (розмова з т. Щербаковим) [1].

У мене був М. Кольцов, він дав тверде слово допомогти вам у моїй справі всім, чим може.

Позавтра їде до Москви мій приятель [2], я йому даю доручення закупити мені книжки про нашу війну з білополяками.

Я починаю свою нову роботу, складаю ескізні начерки плану [...].

Здоровий. Настрій, признаюсь, тривожний.

Твій приїзд до мене зблизив мене з тобою і залишив відчуття дружби й теплоти.

Звичайно, я найбільш неспокійний із твоїх літературних вихованців, яких ти ввела у велику літературу; звичайно, я завдаю тобі багато турбот, та настане ж день,

коли все заспокоїться і ти не матимеш від мене всіх цих прикростей і клопоту.

Міцно тисну руку.

З пошаною до тебе *М. Островський.*

Привіт тобі й товаришеві Караваєву [3] і від мене, й від мого «колгоспу».

17 листопада.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] А. О. Караваєва в листі від 12 листопада 1934 року повідомляла Островського про свою розмову з секретарем Спілки письменників О. С. Щербаковим з приводу квартири для Островського в Москві.

[2] А. Д. Солдатов.

[3] Г. М. Караваєв — чоловік А. О. Караваєвої.

230

Б. Г. МАРХЛЕВСЬКІЙ

[*22 листопада 1934 року, Сочі.*]

Дорога товаришко Мархлевська!

Вашого листа, звичайно, одержав, дякую за увагу.

Перед від'їздом до Москви у мене був М. Кольцов, він обіцяв допомогти всім, чим зможе, в справі мого переїзду до Москви.

Отже, в Москві зібралися діючі сили, і я чекаю вирішення цього питання. Звичайно, квартирна проблема надзвичайно складна, і вирішити її далеко не легке завдання.

Як би там не було, але я мушу розпочати свою роботу і отут відразу ж натрапляю на цілковиту відсутність історичного матеріалу, тобто в мене нема книжок, брошур, статей воєнного й політичного характеру, які охоплюють період 1918, 1919, 1920 років у наших взаєминах з Польщею. Того, що є в моїй пам'яті від давно прочитаного, баченого й чутого, не досить для основи політичного роману. Треба прочитати все заново, продумати й узагальнити.

Я буду Вам дуже вдячний, якщо Ви зможете довідатись у товариша Буткевича чи в інших працівників, які знають це, про список книжок, виданих російською мовою в питаннях, які цікавлять мене, і де їх можна купити.

Можливо, є перекладені з польської на російську мову мемуари Пілсудського чи якогось іншого білопольського лідера. Опрацювати цю фашистську літературу мені було б корисно. Ворога треба вивчати, тоді вірніший буде удар. А надто важливо мені розповісти про перші ростки й збирання сил братньої компартії Польщі.

Звичайно, жодна книжка не може мені замінити живу розповідь про живих людей; живі люди в художньому творі майже все. Ось чому мені так потрібна Москва, потрібні і Ви, і ті польські більшовики, з якими Ви мене познайомили б...

Якщо у Вас є телефон т. Гая[1] (я думаю, що Ви мені писали про т. Гая, колишнього командира червонопрапорної дивізії, що діяла на Польському фронті), то чи не може він вказати мені, де добути ці книжки, оскільки він працює над історією громадянської війни, то, напевно, знає це.

Я прошу Вас вибачити за всі турботи, яких мимоволі завдаю Вам всіма цими просьбами, а також і за те, що мої друзі звертаються до Вас по допомогу в боротьбі за мій переїзд до Москви.

Міцно тисну Вашу руку.

З повагою до Вас *М. Островський.*

22/XI—34 р. Сочі, Оріхова, 47.

[1] Гай Бжешнянц (1887—1938) — радянський полководець, герой громадянської війни.

231

О. Й. ПУЗИРЕВСЬКОМУ

[*23 листопада 1934 року, Сочі.*]

Дорогий Сашко!

Ніколи я тебе не забував і тепер не забуваю, та от хвороби чогось часто почали заглядати до мене. Всупереч всьому стараюсь не здавати. Радий був хлопцям, що одвідали мене. Є ще в мене бажання побувати в Москві, не знаю, чи зможу здійснити. Це з'ясується ближчими дня-

ми. Чи дозволять? Якщо тільки зимуватиму в Сочі, дуже радий буду зустріти тебе. Приїзди! Погода зараз почала псуватися, дощі й вогкість, але до твого приїзду замовимо спеціально сонечко. Ех, Сашко, Сашко! Яке хороше життя! Аби тільки здоров'я трохи більше.

Про себе більше не писатиму. Після остаточного рішення напишу. Бувай здоров. Тисну міцно твої руки.

Микола Островський.

P. S. Привіт твоїй родині. Пиши, я радий твоїм листам.

Сочі, 23/XI—34 р.

232

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[23 листопада 1934 року, Сочі.]

Люба й рідна Шурочко!

Тільки-но одержав твого листа, і не можна переказати, як мене образило, що ти називаєш мене ледарем. Правда, я, мабуть, заслужив щось подібне. Одне ясно: я тебе ніколи не забуваю, ні за яких обставин — це найдорожче й найважливіше. Адже справа не в кількості листів.

Розповім про себе. Сиджу коло моря і жду погоди, тобто з дня на день чекаю результату з Москви про квартиру [...].

Для нової книжки мені потрібні матеріали, документи, книжки і розмова з живими учасниками боротьби 1918—20 рр. з білою Польщею. Мій новий роман буде антифашистський, це політичний роман, і вимагає він великої підготовки й вивчення ситуації того часу. В Сочі я нічого корисного не можу дістати, ось чому я так пориваюся до Москви, де в моєму розпорядженні будуть: архівний матеріал, необхідні книжки, а головне — знайомство з цілим рядом польських більшовиків.

Ти питаєш, що я робив улітку? Я вчився, багато читав, продумував деталі майбутньої роботи, редагував друге видання тощо, але нічого капітального не зробив. Стою на порозі нової роботи, а невідомість в'яже руки, коли б швидше з'ясувалося, і тоді розпочну роботу.

Як тільки одержу друге видання — пришлю. Мої всі хворіють, єдино боєздатна — матуся, беззмінна ударниця...

Міцно тисну руки.

Микола.

23 листопада 1934 року.
Місто Сочі.

233

Р. М. ШПУНТ

[25 листопада 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Ревеко!

Щойно одержав твою листівку. Це перша звістка від тебе; ти дивуєшся моєму мовчанню, а я твоєму. Поштові жартики, «трясця їх...». Написав тобі 2 листи на стару адресу і одну телеграму. Відповідь — мовчання. Видавництво теж мовчало. Манівцями взнаю, що ти хворієш (від Софії Стесіної). Нарешті — твоя листівка. Отже, ти вже в «Комсомольской правде»? Зізнаюсь, мене це не дуже тішить, бо зміна редакторів — це гробова штука для нашого брата: тепер усе почнеться спочатку! Ми вже знали одне одного, зблизились у процесі спільної роботи, а тепер знову невідомий редактор і все, що звідси випливає. Та нічого вже не вдієш — факт у наявності. Звичайно, я не думаю поривати з тобою зв'язки: адже «Комсомольская правда» не менш близька мені, ніж видавництво «Молодая гвардия», тим більше «літ-худо», де ти працюєш. Я прошу тебе закінчити твою критичну роботу про «Як гартувалася сталь». Правда, у тебе мало часу, але ти все-таки натисни як слід на цій ділянці. Нехай це буде узагальнююча критична стаття, що мені буде корисна.

Мій переїзд до Москви не вирішено ще: у мене були М. Кольцов, Кіршон, Афіногенов, Караваєва; всі ці товариші дали урочисту обіцянку добитися у Мосради квартири для мене. Чекаю результатів. Потроху починаю працювати. Основна складність: у мене немає книжок і матеріалів, що відносяться до 1918—20 років і описують міжнародну ситуацію і наші стосунки з білополяками.

До Москви поїхав товариш з дорученням купити все необхідне. Гарне видання я все ще не одержав, а одер-

жав тільки 20 примірників 1-ї частини без оправи. Я писатиму тобі про всі новини і про те, як розгортатиметься робота над новою книгою.

Звичайно, якщо я переїду до Москви цього року (в чому я починаю вже сумніватись), то ми зможемо зустрічатися і обговорювати мої творчі задуми.

Лист — це найгірший спосіб розповісти про все це.

Як живе Ванюша? Що нового покаже ТРОМ у 1935 році? Передай Ванюші моє сердечне вітання і сама не забувай мене.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

25 листопада 1934 року.
Сочі, Оріхова, 47.

234

К. Д. ТРОФІМОВУ

[25 листопада 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Трофімов!

Вашого листа одержав і 30 примірників теж. Я вже писав Вам, що всі Ваші рішення про оплату тощо я прийматиму беззаперечно. Я не знаю, чи може який-небудь автор розказати про таку увагу, яку виявляє «Молодий більшовик» до мене. Буду чекати обіцяних номерів «Комсомольця України».

Товаришу Трофімов, після розмов з цілим рядом керівних товаришів, слухаючи їхніх порад, я вирішив закреслити в другій частині роману «Як гартувалася сталь» кілька рядків, там, де описується зустріч Корчагіна з стариком Кюцамом. Антирадянський тон старика ріже слух — тут треба дещо переробити або просто закреслити. Потім ім'я Раї, що помилково потрапило в рукопис, треба виправити в українському й російському виданні на ім'я Тая (Таїсія). Ці маленькі поправки я зроблю сам і цими днями надішлю Вам, а Ви пошлете їх у друкарню, щоб складали текст за надісланим примірником.

Ви не заперечуєте проти того, щоб товаришка Войцеховська (дружина секретаря ВУЦВК) була перекладачкою моєї нової книжки? Якщо не заперечуєте, то я поведу з нею переговори. Я вже писав Вам у попередньому

листі, що вопа працює давно над перекладами ВУАН[1]. Послав Вам і товаришеві Нейфаху 3 українські книжки. Гроші 450 крб. одержав позавчора. Тепер з грошима у мене все гаразд — можете не турбуватись.

Починаю працювати. Про все писатиму.

Міцно тисну Вашу руку. *М. Островський.*

25 листопада 34 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Всеукраїнська Академія наук.

235

К. Д. ТРОФІМОВУ

[4 грудня 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Трофімов!

Сьогодні послав Вам виправлену українську книжку з доданими вставками, і, на сором моїй секретарці, туди не вкладено закінчення виступу Вацлава Тижицького. Я його посилаю Вам, бо без цього закінчення виступ Тижицького не буде викінчений.

Простіть, що стільки Вас турбую, але я цілком залежу від моїх помічників, з того й виходить отаке непорозуміння.

Тисну міцно Вашу руку.

З компривітом! *М. Островський.*

4/XII—34 р.
Сочі.

236

СЕКРЕТАРЕВІ та ЧЛЕНАМ БЮРО ШЕПЕТІВСЬКОГО РАЙКОМУ ЛКСМУ

[6 грудня 1934 року, Сочі.]

Дорогі товариші!

Тільки що прочитав «Шлях Жовтня» від 28 листопада, де опубліковано ваше рішення про проробку роману

«Як гартувалася сталь» шепетівською комсомолією. Вітаю це і глибоко зворушений комсомольською увагою.

Разом з цим листом посилаю вам три книжки роману, копію рецензії й листа головного редактора «Молодого більшовика» — видавництва ЦК ЛКСМУ та копію листа сочинського комсомолу до «Молодой гвардии», опублікованого в січневому номері цього журналу. В ньому Шепетівка викликається на соцзмагання.

Я послав у райком партії та міськраду Шепетівки книжки. Я доб'юсь, щоб у Шепетівку прислали достатню кількість книжок із другого українського видання, яке вийде в січні, а також прислали російські книжки третього масового видання, яке вже готується в Москві.

На великий жаль, вашого листа й телеграм не одержав і про рішення довідався з газети. Я думаю, ви підете за прикладом сочинців і свої сумарні висновки надішлете до журналу ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия» (Москва, Центр, Нова площа, 6, редакція). Ваш лист опублікують як відповідь сочинцям. Пошліть копію свого рішення до газети «Комсомолець України» та до видавництва «Молодий більшовик» — це їм буде цікаво, бо вони цими днями випускають сторінку, присвячену романові.

Будемо тримати міцно зв'язок.

Завжди радий усім, чим зможу, допомогти вашій роботі.

Міцно тисну ваші руки.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

Сочі, 6 грудня 1934 р.

237

П. М. НОВИКОВУ

[10 грудня 1934 року, Сочі.]

Дорогий Петрусю!

Твого листа і 10 примірників першої частини російської [книжки] в оправі одержав. Велике спасибі. Я замовив у Книгоцентрі в Москві через видавництво «Молодая гвардия» 100 примірників 2-го видання в оправі, переказав гроші на обидві частини, усього 200 книжок [...].

Завтра я переказую тобі телеграфом 100 карбованців до запитання на адресу Сталіно, а ти купи мені, будь ласка, якщо ще є там, першу і другу частини російською мовою скільки зможеш. Ще раз прошу, пропагуй книжку серед гарної молоді і серед робітників, і хай напишуть свій відгук — що добре, що погано.

Нехай пришлють або мені, або редакції журналу «Молодая гвардия». Мені корисно знати, що каже народ, хай не соромляться і лають як попало, як щось не по-їхньому.

Критика з перцем — корисна річ, особливо молодим, щоб не зазнавався.

Які мені потрібні книжки про громадянську війну? Потрібні книжки, що малюють обстановку у Польщі та Галичині 1918—19 рр., політичні статті, документи, все, окрім белетристики.

Польські мемуари, наприклад: Пілсудський, 1920 р. У мене є «Війна з білополяками», «Громадянська війна 1918—21 років», «Перша Кінна на польському фронті», «Нотатки про громадянську війну» Антонова-Овсієнка.

Потрібні т[акі] книжки: «Громадянська війна», II том, М. Рафес «Два роки революцій на Україні», «Під гнітом німецького імперіалізму», Меженінов «Початок боротьби з поляками у 20 р.» Але ці книжки, Петре, не конче потрібні.

Якщо тобі потрібен буде мій підпис, Петрусю, коли подаватимеш до співчутливих, пиши, оформлю і відразу ж пришлю.

Будуть новини, напишу. Зараз посилено працюю над новою книжкою. Отже, купуй російських книжок, особливо першої частини.

Твій *Коля.*

Одержання грошей підтверди.

Прочитай журнал «Молодая гвардия» № 11, відділ читача до письменників.

10/XII—34 р.

Р. М. ШПУНТ

[13 грудня 1934 року, Сочі.]

Дорога товаришко Ревеко!

Твого листа одержав, не знав, що ти так тяжко хворіла; сподіваюсь, тепер уже набралася сил і почала працювати. Дуже добре, що ти не пориватимеш зв'язку з «Молодой гвардией».

У мене з гарним виданням вийшла буза, я не раз просив забронювати для мене 100 примірників обох частин, писав про це, телеграфував; мене повідомили, що Книгоцентр вислав, а в результаті мене підвели, і я не маю жодної книжки гарного видання. Видання вже розпродано по Союзу.

Просив продати 100 примірників без оправи — обіцяли і теж підвели, виходить — чоботар без чобіт. Невже видавництво не може забезпечити автора потрібною кількістю книжок? Потім, навіщо обіцяти? Я тоді дістав би іншим шляхом. Тепер я пишу друзям в усі кінці, і вони бігають по книгарнях і шукають книжки.

Ти мені не відповіла, в якому стані твоя критична робота про книжку.

Я весь поринув у роботу над новою книжкою, пишу щодня регулярно по шість годин, знайшов цілком грамотного, але дорогого секретаря, плачу йому триста карбованців у місяць, та зате він грамотно пише, я вже спокійний за коректуру, на яку раніше витрачав третину свого робочого часу.

Здоров'я дає мені можливість багато працювати, більшого мені бажати не можна.

Жодної потрібної мені книжки, ні документів, присвячених політико-економічному й воєнному становищу в Польщі наприкінці 1918 та на початку 19 років, у мене поки що нема.

Виручає ще власна пам'ять про те, що бачив та прочитав раніше.

Одержав телеграму М. Кольцова, що він вживає заходів для одержання мені квартири, але думаю, що це їм навряд чи вдасться провести.

Будемо тримати зв'язок. Напишу про новини, коли вони будуть.

Передай привіт Ванюші.

В якому кварталі «Молодая гвардия» думає випустити масове видання?

Тисну твою руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

Сочі, Оріхова, сорок сім, а не сорок вісім, як ти пишеш, виправ у своєму блокноті.

13/XII—34 р.

239

А. Д. СОЛДАТОВУ

[*25 грудня 1934 року, Сочі.*]

Толику!

Листа одержав. Кілька слів про своє життя. Начорно написаний перший розділ і половина другого. Хочеш знати, що в мене доброго? Це найсимпатичніший з усіх, що в мене були раніше, секретар [1]. А хто, не скажу, хоч ти його прекрасно знаєш. Лише завдяки йому і написано перший розділ, інакше в мене не знайшлося б сил узятися за перо, чекаючи кожного дня рішення з Москви.

Тепер я привчаю себе вважати битву програною і перестаю фантазувати. Усі сили пересуваються поступово на творчий фронт, передбачаючи, що центром дій буде Сочі...

Книжки (290 прим.) я одержав. Це зробила мила Соня... [2]

Важко зараз сказати щось про якість нової книжки. Вона лише народжується. Працюю регулярно по $6^1/_2$ год. на день і за кількістю годин формально можу вважатися за трудящу людину.

Решту новин тобі повідомлятиме моє інформбюро — Катя. За своїх не турбуйся,— я їх підтримаю у важкі хвилини. Ти бережи своє здоров'я і не попадай більше до лікарні. Твоя недуга — серйозна річ, з нею жартувати не треба.

Міцно тисну твою руку. Не дуже натискай на молодогвардійців — зрештою, це не від них залежить...

Твій *Коля.*

м. Сочі, 25/XII—34 р.

[1] О. П. Лазарєва (див. адресати).
[2] С. М. Стесіна (див. адресати).

240

К. Д. ТРОФІМОВУ

[27 грудня 1934 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Трофімов!

Довго від Вас немає звісток.

В останньому листі Ви обіцяли надіслати контокорентний рахунок для перевірки акуратності пошти і угоду на нову книгу. Я нагадую про зміст листа не тому, що мені терміново потрібно все це, а лише для того, щоб Ви знали, який останній лист від Вас я одержав.

Я працюю над новою книжкою. Пишу регулярно по 6 годин на день. На більше в мене не вистачає сил.

У м. Шепетівці широко розгорнулась проробка книжки в усій районній організації. Райком просив допомогти їм купити 400 прим. «Як гартувалася сталь». Я послав їм усе, що в мене було. Треба якось зробити, щоб з 2-го українського видання в Шепетівку було послано досить книжок. Шепетівський РК надіслав мені привітальну телеграму і преміював мене тисячею карбованців. Згадали старого забіяку! З Березників пишуть, що на хімкомбінаті почалась масова проробка книжки комсомольцями заводу.

Я послав Вам виправлений примірник книжки для другого видання. Чи одержали Ви його? І чи будуть виправлення внесені? Чи не спізнився я з ними? Все це мене дуже цікавить. Чекаю Вашої відповіді.

Коли буде вміщена сторінка в «Комсомольці України», неодмінно пришліть мені кілька примірників газети. Я знаю, що на початку року у Вас сила-силенна роботи,

і цим пояснюю відсутність листів від Вас. Сподіваюсь, що Ви здорові й бадьорі.

Міцно тисну Вашу руку.

З компривітом!

М. Островський.

27/XII—34 року.

241

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[1 січня 1935 року, Сочі.]

Люба тов. Анно!

Мені тільки-но прочитали твій прекрасний лист від 28/XII. Бачиш, навіть про поразку можна розповісти так, що слухати не боляче.

Твій лист мені і всім моїм дуже сподобався. В ньому стільки теплоти, що мимоволі всміхаєшся, слухаючи про твої бадьорі надії. Я цілком згоден з тобою й Марком щодо вступу в письменницький житлокооператив. Зараз же зроби, рідна, все, що треба. Усі формальності від мого імені. Я сьогодні ж пишу до видавництва, щоб вони з твого розпорядження переказали потрібну для цього суму. В них моїх грошей є ще близько п'яти тисяч. Отже, ти все зробиш?

28 листопада я одержав від Марка Колосова телеграму, в якій він писав, що не забув мене і береться до діла,— і ось це мерзотне вбивство [1]. Цей удар заповнив усе. Подумай, Анно, яких гадин виростила зінов'євщина.

Я працюю кожного дня по шість з половиною годин. Пишу з дев'ятої до пів на четверту, потім обід, відпочинок, увечері читаю книжки. Пишу повільно, одну друковану сторінку за день. Адже річ не в кількості. Написав начорно перший розділ і половину другого. Роблю все, щоб друга дитина зросла красивою й розумною. Побачимо, що з цього бажання вийде.

Погода гидотна, ідуть весь час дощі, і в такі дні приємно одержати твій ласкавий, дружній лист. Виявляється, ти можеш не тільки громити, а й приголубити. Звідси висновок: як редактор — ти жінка люта, і тебе доводиться трошки боятися, а як товариш — ти славна. Що ж, це, виходить, не так уже погано.

Шепетівський райком проводить у всій партійній і комсомольській організації проробку роману. Надіслав мені привітальну телеграму і премію тисячу карбованців (як кращому комсомольцеві Шепетівщини!).

Як бачиш, я в комсомольцях ходжу. Як би там не було, чим би не скінчився ваш наступ, я з головою поринув у нову роботу. Праця — чудова річ. У праці забуваються всі прикрощі, смуток за надіями, що не здійснилися, і багато іншого, чому не може давати волі людина нашого часу.

Здоров'я поки що мене не зраджує.

Дуже прошу прислати мені журнал французькою мовою.

Передай Маркові мій сердечний привіт. Якщо побачиш Мате, потисни йому руку від мене.

Міцно тисну твою руку, моя рідна.

М. Островський.

P. S. Привіт тобі і твоєму чоловікові шле мій «колгосп».

Сочі, Оріхова, 47.
1/I—35 р.

[1] Вбивство С. М. Кірова 1 грудня 1934 року.

242

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ та Ц. Б. АБЕЗГАУЗ

[*1 січня 1935 року, Сочі.*]

Дорогі Михайлику і Цілю!

Здрастуй, 1935 рік!

Простіть, друзі, за довге мовчання.

Єдиним моїм виправданням є те, що в мене немає нічого нового. Потім, кому на кого треба ображатися за мовчання, питання спірне. Словом, ми підводимо Наркомзв'язок, а проте це все-таки краще, ніж якби він нас підводив. Тут бодай не нервуєш, що писав листа, трудився, а він пропав.

Отже, друзі, усе-таки як ви живете? Я знаю, що ви живі, але цього мало. Я працюю по шість з половиною

годин па день. Псую папір, інакше кажучи, пишу новий роман.

Москва мовчить. Звичайно, мені не бачити її, як своїх вух. Це факт. Як ви дивитесь, якщо послати на побігеньки в Москву Катю? Їй, мабуть, хочеться поїхати до Раї в гості під цим приводом. Думаю, хай собі їде. Байдуже.

Здоров'я моє нічого. Маю постійного секретаря, написав два розділи.

Погода кепська, дощі.

Кольцов прислав телеграму, що діє. Це було 28 листопада. Я вже не сподіваюся на все це, і щоб не сумувати, працюю до повної втоми. Праця — добра річ. Треба поспішати жити, немає часу на різні антимонії.

Міцно тисну ваші руки, друзі. Будьте ласкаві до старого забіяки, не треба дутися, адже це на мене не діє. Пишіть про себе, хоч знаю, що нічого не напишете.

Привіт од усіх моїх. Михайликові од мами особливий. Нездужає все старенька. От воістину незмінний ударник. Усе несе на своїх плечах.

Ваш *Коля.*

1 січня 1935 року.

243

М. ЗАЛЦІ

[14 січня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Мате!

Посилаю тобі уривок з мого нового роману «Народжені бурею», над яким я зараз працюю. Це чернетка. У цьому уривкові фігурує твоє ім'я. Якщо ти бодай трішечки проти внесення твого імені в роман або хочеш, щоб ім'я було вигадане, то напиши мені про це. Я зроблю так, як ти хочеш.

Моя мрія повернутися до Москви, як ти знаєш, не здійснилася. Мосрада відбила всі наступальні дії [1]. Товариш Анна запропонувала вступити до житлокооперативу. Я дав їй право діяти на всі мої кошти. Можливо, восени 35-го р. повернуся до Москви, хоч і це ще баба надвоє ворожила.

Працюю, як віл, над новим романом. Мобілізую всі фізичні й духовні сили. Признаюся, працювати важко. Після шести годин, протягом яких у мене працює секре-

тар, я вимотую всі сили і до подальшої творчої праці того самого дня не здатний. Словом, рубака поганенький, а простіше сказати, лихо, коли пироги пече швець.

Про тебе я тільки довідуюсь од людей. Чому не пишеш, братку? Адже мені хочеться знати про твої справи і настрій.

Міцно тисну твої руки, привіт од усіх моїх.

Твій *М. Островський.*

14.I—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] У той час нових житлових будинків у Москві не будувалося, населення міста росло, житла не вистачало для москвичів, прохання Островського, який жив тоді в Сочі, Мосрада не могла задовольнити.

Квартиру Островському надано в жовтні 1935 року Мосрадою з житлофонду Раднаркому СРСР.

244

В. І. ДМИТРІЄВІЙ

[16 січня 1935 року, Сочі.]

Люба Валентино Іовівно!

Вашого листа одержав. Будемо сподіватися, що Ви переживете арктичний період, залишитесь живі, адже Ви — південна істота!

Чекатиму результатів Вашого ходіння по муках. Мені совісно, що я навантажив Вас усім цим.

У нас усе йде звичайним порядком. Дописано другий розділ. І знову заскок якийсь. Все від того, я думаю, що бракує таланту. Словом, лихо, коли пироги пече швець!..

Якщо я взагалі роблю щось зараз корисного, то лише тому, що доля нагородила мене суворим секретарем, який закликає мене до порядку, коли я починаю ухилятися від праці.

18 січня до Москви їдуть Солдатови і моя сестра. Вона, звичайно, з вами побачиться.

Єдине, що ми од Вас хочемо і вимагаємо, щоб Ви там не занедужали. Решта усе додасться.

Усі Ваші друзі відчувають Вашу відсутність. Як бачите, потихеньку й непомітно Ви дістали в свої руки всі серця, у тому числі й моє.

Вибачте, що тон мого листа не зовсім жвавий. Це наслідок невеликої втоми.

Чекаю на Ваші листи про зустріч із Семашком[1] та іншими. Чекатиму першого акту драми.

Міцно тисну руки.

Ваш *М. Островський.*

16/I—35 р.
Сочі.

[1] М. О. Семашко (див. адресати).

245

Р. М. ШНУНТ

[8 лютого 1935 року, Сочі.]

Добрий день, товаришко Ревеко!

Твого листа одержав. Дуже приємно, що стаття написана і здана до друку[1]. Нарешті-таки й ти попала в редакторські руки? Що, неприємно, коли ножицями відкраюють цілі шматки від живого тіла? (Бо не вистачає місця). А ви що з нашим братом робили? Отаке-то, Ревеко! Редактори — народ дуже хороший, поки вони не почали оперувати своїми інструментами. Одначе досить жартів...

Працюю над новим романом. Написано три розділи. Якою зросте ця друга дитина, не знаю. Хочу, щоб була розумна й красива.

Книжки з видавництва я одержав. Послав Родіонову[2] виправлений текст для третього видання, яке «Молодая гвардия» збирається друкувати в третьому кварталі.

Справа з моїм переїздом до Москви провалилася. Квартири не дістали. По спільній раді я пішов на такий захід: вступив у члени житлокооперативу письменників. Пай — 18 т. к., з них 5 т. к. уже вніс, очистивши всі рахунки у видавництві, п'ять треба внести у найближчому майбутньому, решту потім. Квартиру обіцяють восени. Це туманний термін! І, за словами знавців, можна бути пев-

ним, що не одержиш, бо є спортсмени спритніші. Але я не чемпіон з блату. Одне слово, усе з біса набридло. І я, щоб не засмучувати себе, щоб спокійно працювати, намагаюсь не думати про нездійсненну мрію — повернутись до Москви. Дехто ще старається дещо робити, але це вже не активні дії.

Дякую тобі за участь у моїх справах — у підшукуванні кімнати, але одна кімната мене не може влаштувати. Знаєш сама, мені потрібна ізоляція під час роботи. А платити великі гроші за дві кімнати я зараз не можу, бо віддав гроші в житлокооп.

Хоч як це сумно, але доведеться, мабуть, окопатися в Сочі. Почекаємо до кінця місяця, коли все стане остаточно ясне. Передай привіт Вані. Він же в тебе «іменинник». До тисяч привітань додай і моє.

До Москви поїхала моя сестра. Якщо можеш, пришли копії рецензій про «Як гартувалася сталь», коли вони тобі не потрібні. Караваєва пише, що у французькому журналі (назви його я не знаю) є рецензія про «Як гартувалася сталь».

Будуть новини — напишу тобі.

Чому літературний відділ «Комсомольской правды» так мало віддає уваги молодій літературі?

Міцно тисну твою руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

8/II—35 р.
м. Сочі, Оріхова, 47.

[1] Стаття Р. М. Шпунт про М. Островського не була опублікована.
[2] М. І. Родіонов (див. адресати).

246

М. О. СЕМАШКУ

[8 лютого 1935 року, Сочі.]

Вельмишановний Миколо Олександровичу!

Вашу відповідь на мого листа одержав і щиро вдячний за такий швидкий відгук. Вашу пропозицію написати книжку для дітей я охоче приймаю. Я напишу про

дитинство Павки Корчагіна від шести до одинадцяти років. Павка—один із героїв роману «Як гартувалася сталь». Зроблю все, щоб дітям були зрозумілі мова і зміст книжки. Якщо Ви з цією темою погодитесь, то цією дитячою книжкою буде цілком здійснено мій задум дати в художній формі історію життя молодої людини нашої епохи [1]. Пам'ятаєте Гаріна і його «Дитинство Тьоми», «Гімназисти», «Студенти», «Інженери».

Книжку цю, обсягом приблизно на 8 друкованих аркушів, я можу написати на початок 1936 року.

Зараз працюю над новим романом.

Якщо Ви пристаєте на це, то ми укладемо з Дитвидавом угоду. Вона мені, звичайно, не для грошових авансів. Грішми я зараз забезпечений.

Чекаю на Вашу відповідь.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

8/II—35 р.

[1] Задуману книжку «Дитинство Павки» М. Островський не написав.

247

К. Д. ТРОФІМОВУ

[8 лютого 1935 року, Сочі.]

Дорогий Костянтине Даниловичу!

Давно вже одержав Вашу телеграму: «Повернувся з відпустки, подробиці листом». Але листа досі ще нема. Я признаюсь, що чекаю його з нетерпінням. Дуже хочу знати, як ідуть справи,— це про друге українське видання «Як гартувалася сталь». Чи одержали Ви мою коректуру й поправки, послані мною кілька місяців тому?

Я все працюю над новим романом. Уже в основному готові три розділи. Я хочу поговорити з Вами про перекладача нового роману. Я знаю, що Ви завантажені так, як тільки можна завантажитися, і все ж ставлю це питання. Чи не могли б Ви бути цим перекладачем? Я посилав би Вам з місяця в місяць по одному розділу, і до серпня книжка була б уже перекладена й готова до дру-

ку. Я хотів би, щоб вона вийшла раніше, ніж російське видання.

Якщо у Вас зовсім немає вільного часу, то підшукайте мені гарного перекладача. Переїзд до Москви, про який я мріяв, не здійснився...

Товаришка Караваєва пише, що у французькому літературному журналі (на жаль, вона не назвала його) вміщена стаття про «Як гартувалася сталь». Основний зміст статті: цей роман — нестаріючий людський документ.

Повідомили мене, що в № 4 журналу «Коммунистическая молодежь» ЦК ВЛКСМ вміщують критичну статтю про «Як гартувалася сталь» [1].

Простежте за цим журналом. Змісту статті я не знаю.

Я не знаю, чи здійснив «Комсомолець України» свій намір?

Якщо у Вас є перша коротка бібліографічна замітка в цій газеті, прошу надіслати її мені.

Жду Вашого листа.

Міцно тисну руки.

Привіт тов. Нейфаху, Натанові Рибаку [2]. Я читав про його вечір у «Комсомольці України», де виступали й Ви.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

8.II—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Мабуть, неточна інформація. Стаття О. Александровича про роман «Як гартувалася сталь» (літературний псевдонім О. О. Перловського, товариша Островського по Шепетівській комсомольській організації) надрукована в журналі «Коммунистическая молодежь» № 22, 1934.

[2] Натан Рибак (1913—1978) — відомий радянський письменник, у той час заступник редактора журналу ЦК ЛКСМУ та Спілки письменників України «Молодняк».

248

В. І. ДМИТРІЄВІЙ

[16 лютого 1935 року, Сочі.]

Добрий день, люба Валентино Іовівно!

Сьогодні в мене неробочий день. Закінчив третій розділ і вирішив відпочити, почитати худ[ожню] літ[ературу] й написати листи друзям.

Ваші листи одержав. Познайомився з Вашою племінницею Тамарою. І ми потоваришували.

Скоро весна. Ви приїдете. Заживемо як раніше. Проведемо літо в Сочі і, хтозна, може, восени разом поїдемо до Москви.

Після Вашого від'їзду літгурток згорнув свою роботу. Немає душі. Я ж з головою поринув у свій роман. Як посувається робота над драмою?

Особливо цікавих новин у нас немає.

В № 4 журналу «Коммунистическая молодежь» публікується стаття Р. Шпунт (адже Ви її, здається, дуже любите?) про роман «Як гартувалася сталь».

Семашко відповів мені дуже люб'язно. Запропонував написати дитячу книжку. Я погодився спробувати й розповісти про дитинство Павки, його мандри, войовничі ігри та інші дитячі витівки. Розповісти мовою зрозумілою і цікавою для малих. Якщо не вийде, покладу рукопис «під сукно».

В березні на Україні вийде моє друге видання.

Чи ходите Ви в Б[удинок] р[адянських] п[исьменників]? Ви досі ще не бачилися з Олександром Серафимовичем?

Мене цікавить відповідь Родіонова на мою пропозицію перекласти російською мовою новели Михайла Панькова. Мій приятель чекає відповіді, напишіть про це.

З інтересом чекаю першого акту драми, який Ви обіцяли мені надіслати.

Чи пощастило Вам купити стенографічний звіт з'їзду письменників?

Пишіть багато і про все. Дуже радий одержувати Ваші листи. Як тільки будуть цікаві новини, зразу ж напишу Вам.

Звичайно, привіт від мами й інших товаришів, які завжди тепло згадують про Вас.

Міцно тисну руки, моя рідна!

Ваш *М. Островський.*

16/II—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

249

К. Д. ТРОФІМОВУ

[19 лютого 1935 року, Сочі.]

Дорогий Костянтине Даниловичу!

Вашого листа одержав. Мене дуже стурбувало Ваше мовчання, я думав, що Ви захворіли, але телеграма мене заспокоїла.

З великим задоволенням прочитав, що друге видання вийде в березні. Ще й ще раз повторюю, що коли я одержую листи «Молодого більшовика», тобто Ваші, то заранi вже знаю, що вони принесуть мені тільки радість. Наші стосунки — зразок більшовицького співробітництва, заснованого на взаємному довір'ї [...].

З нетерпінням чекаю Вашої відповіді щодо перекладача. Робота над «Народженими бурею» щодня просувається вперед. Сьогодні одержав від Дитвидаву України листа з пропозицією написати дитячу книгу й переробити для дітей «Народжених бурею», пише тов. Барун, таку ж саму пропозицію прислав М. О. Семашко, Дитвидав, Москва. Я погодився на це й візьмуся за це після закінчення роману. Одне слово, життя мале, не вистачає дня, тов. Трофімов, виявляється, що я щасливий хлопець. Є для чого жити. Одного бажаю, щоб ЦК, суворий суддя, визнав новий роман гідним друку, бо молодь вимагає книгу високої якості. Роблю все, щоб нове дитя народилось і розумним, і гарним. Надсилайте журнали, дорогий, і газету із сторіночкою. З Київського області комсомолу пишуть, що П. П. Постишев добре відгукнувся про мою книгу, це дорогий подарунок.

Будьте здорові, пам'ятайте, що я з радістю чекаю Ваших листів. Привіт тов. Нейфахові.

Міцно тисну Вашу руку.

З компривітом!

М. Островський.

250

Л. І. ХАРЧЕНКО

[19 лютого 1935 року, Сочі.]

Добрий день, товаришко Харченко!

Разом з іншими листами «Молодая гвардия» надіслала й цього листа. Я не можу не відповісти на нього.

Ви протестуєте проти того, що автор роману «Як гартувалася сталь» так безжально покалічив одного із своїх героїв — Павла Корчагіна. Ваш рух протесту я розумію. Так і повинна говорити молодість, сповнена сил і ентузіазму. Герої нашої країни — це люди, сильні і душею, й тілом, і коли б це було в моїй волі, тобто коли б я створив Корчагіна своєю фантазією, він був би зразком здоров'я й мужності.

На глибокий мій сум, Корчагіна написано з натури. І цього листа я пишу в його кімнаті. Я зараз у нього в гостях. Павлуша Корчагін — мій друг і соратник. Ось чому мені і вдалося так написати його.

Він лежить зараз передо мною, усміхнений і бадьорий.

Цей хлопчина вже шість років прикутий до постелі. Він пише тепер свій новий роман, і ми незабаром побачимо його в друкові.

Герої цього роману — люди, сповнені енергії, молоді, красиві. Чудова молодь нашої країни!

Павло просить мене передати Вам свій привіт. Він говорить:

— Скажи їй, нехай вона створить собі щасливе життя, а щастя — в створенні нового життя, в боротьбі за оновлення й перевиховання людини, що стала господарем країни,— нової людини, великої й розумної, людини епохи соціалізму. Боротьба за комунізм, справжня дружба, любов і молодість — все це для того, щоб бути щасливим.

Будьте хорошим бійцем, товаришко Харченко!

З комуністичним привітом!

М. Островський.

19 лютого 1935 р.

251

Р. М. ШПУНТ

[28 лютого 1935 року, Сочі.]

Добрий день, Ревеко!

Щойно одержав твого листа. Засмучений історією із статтею. Ти маєш рацію: публікувати понівечену статтю, куди це годиться. Мені пишуть, що в «Ком[мунистической] молодежи» вже є стаття О. Александровича. Я її не читав, у якому номері? Ти її читала?

Я в житлокооператив уклав усі свої кошти, а мене тепер «радують», кажучи: це ще по воді вилами писано, коли ти приїдеш до Москви. Добре, що в мене немає сил і часу злитися. У наших письменницьких установах така тяганина, такий формалізм, що диву даєшся, звідки це так швидко засвоєно ними.

Ну гаразд, не буду псувати тобі й собі настрій. Я відкинув усі свої думки про ходіння по «муках» і всі свої сили віддаю роботі. Тут усе без бюрократизму. Перейшов на десятигодинний робочий день.

Пишу шість, а чотири читаю. Одне слово, поспішаю жити. Поки серце стукає і голова не туманиться, не можна дрімати, а то біс його знає, що може статися. Здоров'я моє — це зрадник, так і дивись, підставить ніжку. Одне слово, я чесно живу, не ледарюю. А те, що мене дехто морочив, то біс із ним; важливо, що я на своїй ділянці не відступаю, а всі інші мої невдачі — по-моєму, дурниці.

Родіонов уклав зі мною угоду на третє видання в двадцять п'ять тисяч примірників. Скажи, Ривочко, чому двадцять п'ять, а не сто? Ти знаєш усю цю механіку видавничу. Я, признаюсь, нічого в цьому не розумію. Можливо, двадцять п'ять — це умовна цифра, а в плані записано сто тисяч? Тоді навіщо ці маневри. Якщо грошей не хочуть дати наперед, то я не прошу. Надішли, Ревеко, мені копії критичних статей, якщо вони в тебе збереглися. Привіт Ванюші.

Писатиму тобі про цікаві новини. Можливо, влітку знову зустрінемося.

Міцно тисну руку.

Микола Островський.

28 лютого 1935 року.
Сочі, Оріхова, 47.

252

СЕКРЕТАРЕВІ ШЕПЕТІВСЬКОГО РАЙКОМУ ЛКСМУ

[28 лютого 1935 року, Сочі.]

Дорогий товаришу!

Пише, вам Микола Островський. Хочу налагодити з вами живий зв'язок. Досі писав вам тільки я, а ви уперто мовчите. Але я думаю, що це випадковість і ми все-таки зміцнимо дружній зв'язок.

Редакція «Комсомольця України» повідомляє мене, що ближчими днями вона вмістить широкий огляд роману «Як гартувалася сталь». Буде вміщено цілий ряд статей та листів комсомольців. Я знаю, що Шепетівський райком розгорнув широку проробку роману в комсомольській організації. Ви, звичайно, маєте відгуки молоді на цю книжку. Якщо так, то надішліть їх «Комсомольцю України», я попрошу опублікувати їх разом з вашим рішенням про проробку. В березні у Києві виходить українське видання — «Як гартувалася сталь», 25 000 примірників.

Я домовився з ЦК ЛКСМУ про те, що він дасть вказівку видавництву «Молодий більшовик» прислати в Шепетівку достатню кількість книжок.

З свого боку, я пришлю райкомові кілька десятків примірників.

Статті про книжку з'явилися також і в українських журналах «Піонервожатий» та «За марксо-ленінську критику» [1].

Ви напишете мені листа. Я навіть не знаю, як ваше прізвище. Чим можу бути вам корисний?

Нині я працюю над романом «Народжені бурею». Він присвячений Західній Україні й Галичині 1918—1919 рр.

Створення підпільних партійних і комсомольських організацій. Боротьба українського пролетаріату й бідняцького селянства проти польської шляхти (граф Могельницький, князь Замойський, граф Потоцький та інша зграя). Книжка розповість про інтернаціоналізм революційного пролетаріату.

У підпільній комсомольській організації борються з панами й жертвують життям молоді робітники різних національностей — українці, поляки, євреї, чех, росіяни. Написано чотири розділи. До серпня книжка має бути за-

кінчена. І якщо ЦК визнає, що книжка гідна друку, то вона буде опублікована наприкінці року українською й російською мовами.

Чекаю вашого листа.

Міцно тисну руку.

Привіт працівникам райкому.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

Сочі, 28 лютого 1935 року.

[1] Стаття К. Д. Трофімова «Більшовицький гарт» була надрукована в журналі «Піопервожатий», 1935, № 1.

Стаття Б. Заудайського «Як гартувалася сталь» у журналі «За марксо-ленінську критику», 1934, № 11.

253

М. ЗАЛЦІ

[28 лютого 1935 року, Сочі.]

Дорогий Мате!

Твого листа я одержав давно. Отже, я той епізод з лейтенантом Залкою залишаю. Я хочу уточнити події.

Було так.

1915 року солдат австрійської армії, поляк, Мечислав Пшигодський, зі Львова, попадає в полон до росіян. Його відправляють до концентраційного табору на Далекий Схід. На початку 1918 року відбувається описаний епізод у таборах, тобто розгром складів і арешт лейтенанта Залки й призвідців військовополонених солдатів. Тоді ж приходять більшовики, звільняють Залку і арештованих з тюрми, і створюється інтернаціональний червоногвардійський загін. Це все — на початку 1918 року. Чи правильно це буде за часом? Якщо правильно, напиши.

Далі у мене події підуть таким шляхом. Інтернаціональний загін під командою Залки залишається партизанити на Далекому Сході, а один із його бійців, Мечислав Пшигодський, прагнучи бути якомога ближче до батьківщини, перекидається волею автора на український фронт, де і попадає в полон до німців і т. д.

Я чекаю твоєї відповіді на перше запитання: чи правильно розгортаються події у концтаборах у часі — початок 1918 року?

На Україну наприкінці 1918 року я перекидаю не весь загін Залки, а лише одного з його бійців. Чекаю на відповідь. Якщо ти санкціонуєш, то так і буде.

У мене новин особливих немає. Пишу четвертий розділ. Із Москви радісних вістей немає. Я з головою поринув у роботу, і я не маю часу журитися.

Сподіваюся, улітку ми зустрінемося в Сочі.

Пиши, рідний, що в тебе доброго, що пишеш? Видно, метушня навколо твого імені затихла. Набридло, певне, гавкати любителям цього діла.

Чекаю відповіді на запитання.

Міцно тисну твою лапу.

Твій *М. Островський.*

28/II—35 р.
м. Сочі, Оріхова, 47.

254

Р. М. БАРУН

[3 березня 1935 року, Сочі.]

Дорога товаришко Барун!

Договір я підписав. Учора я надіслав Вам телеграму з проханням повідомити цифру передбачуваного Вами тиражу, щоб уписати її в договір. Але, вже відіславши телеграму, подумав про те, що Ви можете зробити це самі. Отже, договір надсилаю Вам сьогодні. Прошу прислати мені копії обох договорів, у яких уже Ви проставите цифру тиражу.

Щодо строку присилки рукопису я брав середнє число. Якщо моє здоров'я не зрадить мене і я зможу працювати інтенсивно, то рукопис зможу надіслати раніше написаного в договорі строку. Я не хочу казати, що може статися протилежне. Я, треба признатися, ненадійний автор у тому розумінні, що важко ручитися за моє довголітнє життя. Це — жарт.

Отже, віднині ми зв'язані співробітництвом.

Будемо працювати для наших малят, так несправедливо скривджених.

Як тільки звільнюся трохи, напишу статтю до літгазети, піду в атаку на наших маститих за зневажливе ставлення до роботи над дитячою книгою — мовляв, літе-

ратура другого сорту. Адже погоду тут можуть робити майстри, а не ми, підмайстри літератури. Нам ще треба вчитися, у нас немає довголітнього досвіду, у нас почуття часом не підкріплені майстерністю. У них все це є, і не годиться їм залишати багатомільйонну дитячу армію без художньої книги. Дехто з них обіцяє, але нічого не робить. Обіцяти й не зробити — це навіть у декого з письменників ознака «доброго тону».

За надіслані Вами анотації дякую.

Отже, беремося до роботи.

Будемо підтримувати зв'язок.

Якщо Вам трапляться статті, що можуть цікавити мене, прошу повідомляти про них.

Хтозна, може, влітку зустрінемося, якщо будете в наших краях, бо наприкінці року я поїду до Москви.

Міцно тисну Вашу руку.

З комуністичним привітом.

М. Островський.

3/III—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

255

КОМІТЕТУ та КОМСОМОЛЬЦЯМ АМІАЧНОГО ЗАВОДУ в м. БЕРЕЗНИКАХ

[13 березня 1935 року, Сочі.]

Дорогі товариші!

Ваш лист, описавши широке коло, потрапив нарешті до мене. Хороший, сповнений тепла і комуністичної солідарності лист.

Друзі, ви просите мене розповісти про себе якомога більше. Я посилаю вам статтю, опубліковану в журналі «Коммунистическая молодежь» [1], органі ЦК ВЛКСМ. Вона розповість вам багато про що.

Всіх нас об'єднує, надихає і кличе до боротьби та праці єдина мета. І перемога одного з наших бійців великої армії будівників соціалізму є спільна перемога, так само як і спільна перемога є особиста радість кожного з нас. Цього не знав старий, проклятий світ.

Свою повість «Як гартувалася сталь» я не вигадував. Вона написана про живих людей. Повість — це крихітний

шматочок життя, нашої грандіозної дійсності, такої величної і прекрасної.

Ми з вами живемо в епоху, коли старий капіталістичний світ, який дедалі дичавіє, доживає свої останні роки. Капіталізм, ця кровожерна потвора, відчуває свою неминучу погибель, готується до останнього бою із своїм могильником — пролетаріатом. Він відкидає всі демократичні брязкальця й показує свої гнилі, але отруєні зуби. Він починає винищувати тих, хто підняв прапор боротьби за світовий комунізм. Фашизм — це остання фаза капіталізму. З фашизмом ведуть боротьбу революційні пролетарі всіх країн. Фашизм неминуче спробує розгромити нашу країну. І вам, другому поколінню комсомолу, доведеться груди в груди зіткнутися в останньому й рішучому бою з цим прокляттям людства. Ми, старі комсомольці, майже дітьми билися поруч зі своїми батьками за владу Рад. Немає в нас більшої гордості, як свідомість, що в цій боротьбі ми були достойними синами свого класу. Ми своїми очима побачили всю підлоту й жорстокість ворога. Ми вчилися ненавидіти. Наші серця гартувалися в цій кривавій боротьбі. І коли, вступаючи у звільнені міста, ми бачили шибениці з тілами закатованих товаришів, то наші шаблі трощили ще нещадніше. Для того щоб ніколи не було війни, для того щоб створити братство народів усього світу, пролетаріату треба пройти свій останній героїчний шлях революційного повстання в країнах капіталізму, а нам зберегти й захистити Радянський Союз, цю опору й надію пролетарів усього світу.

Ось про цю боротьбу з фашизмом я пишу свою другу книгу.

Дія відбувається в Галичині і на Україні. Кінець 1918 і початок 1919 року. Місто Львів. Польський фашизм захопив владу. Створення підпільних організацій партії і комсомолу. Їхня героїчна боротьба з панами. Братська інтернаціональність підпільного комсомольського осередку. Поляки, українці, росіяни, чех, єврейка — всі ці молоді робітники одностайні в боротьбі проти графів Могельницьких, князів Замойських і Потоцьких, фабрикантів Баранкевичів, Шпільмана, Абрамахера та інших.

У класовій боротьбі немає національностей, є тільки приналежність до класу.

У класовій боротьбі немає місця гнилому лібералізмові, бо ворог ніколи не здається без бою.

Я хочу, щоб молоде покоління, яке не бачило живого жандарма, поміщика, знало обличчя ворога, з яким йому доведеться зіткнутися і якого треба буде знищити назавжди. До серпня думаю книгу закінчити. Якщо ЦК визнає її гідною друку, то в кінці року вона буде видана.

Я з глибоким задоволенням слухав вашого листа, в якому ви пишете, що роман «Як гартувалася сталь» був вами колективно пророблений і ви цю книгу визнали своєю.

Це найбільша нагорода письменникові. Є, виходить, для чого жити на світі. Навіть будучи сліпим і прикутим до постелі протягом багатьох років, можна бути бійцем і щасливим у нашій великій країні, господарями якої ми з вами є. Героїв народжувала не тільки громадянська війна, але й наше велике сьогодні. Не гідний звання героя той, хто добре бився на фронтах, а тепер не здатен бути передовим бійцем. Праця, яка стала справою честі, слави, доблесті й геройства, народжує нових героїв, не менш мужніх, ніж герої громадянської війни.

Треба тільки зрозуміти й відчути всю героїчність того, що ми з вами робимо. Тоді ніякі труднощі й незгоди не збентежать нас. Ми вже перемогли остаточно й назавжди в своїй країні. Розгромили й знищили тих, хто ставав нам поперек шляху,— куркуля, троцькістсько-зінов'євське охвістя — і переможно йдемо вперед. Майбутнє належить нам — так само як і героїчне теперішнє!

Привіт вам, мої молоді товариші! Ви б'єтеся не гірше нас. І коли треба буде взятися за зброю, то ви вкриєте себе нев'япучою славою і закріпите своїми руками червоні штандарти у Варшаві й Берліні, там, де ми не змогли закріпити їх у 20-му році. Боротьба триває. Кожен з нас на посту і робить своє діло.

Міцно тисну ваші руки.

Відданий вам *М. Островський.*

13.III—35 р.
м. Сочі, Оріхова, 47.

[1] Див. прим. до листа № 247.

256

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[*17 березня 1935 року, Сочі.*]

Люба тов. Анно!

Я написав чотири друковані аркуші нового роману. Дай мені відповідь, рідна, чи є в тебе час і основне — здоров'я для того, щоб прочитати цей початок книжки і сказати мені про нього своє слово. Якщо можеш, то я пришлю тобі ці розділи, і ти піддаси їх найсуворішій критиці, адже мене треба обстріляти раніше, ніж я закінчу книжку.

Я тобі вірю, тебе поважаю, ти не лише мій редактор, а й друг, і від тебе першої я хочу дізнатися істину про початок книжки.

Чекатиму скорої відповіді.

Я, мабуть, перегнув палицю у роботі й навчанні і занедужав трохи, так, неполадки з головою і нервовою системою.

Десять днів не в змозі писати, але це минає. Поганий рубака. Посилаю тобі листа Березниківського комітету комсомолу.

Міцно тисну руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

Сочі, 17 березня 35 р.

257

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ

[*18 березня 1935 року, Сочі.*]

Дорогий Михайлику!

Тільки-но одержав твою телеграму, також рекомендованого листа. Мовчав тому, що захворів. Тринадцять діб не в роботі.

Це минає. Учора ввечері одержав спішну телеграму Феденьова про статтю Кольцова в «Правді» від 17/III.

Приїхала Катя, все розповіла. Одне слово, основні бої пересуваються до осені. Вся ця квартирна тяганина на-

бридла мені до чортиків, і я, признаюсь, не радуюсь перемогам, не засмучуюсь через поразки. Бридко все це й шкідливо, бо заважає творчій роботі.

Мета мого життя — література, і якщо я цього не виконую, то яка ж користь з усього іншого? Я думаю, що краще жити в убиральні і написати книжку, ніж два роки добиватися квартири і через це нічого не написати. Тим паче неприпустимо відхилятися, бо моє життя — це лічені дні.

Кожна поразка б'є мене в обличчя — заважає мислити, вибиває з рівноваги. Це дорога ціна, і я готовий люто плюнути на всю цю справу і берегти спокій, писати сторінку за сторінкою і робити своє діло далі. Нехай рвачі пролазять, займають квартири, мені від того не жарко. Місце бійця на фронті, а не в тилових склочних дірах.

Я боюсь, що моє ім'я стало футбольним м'ячем, який група товаришів уперто намагається забити у ворота Мосради чи іншого житлового комбінату, але не менш уперті воротарі відбивають усі атаки із спритністю й майстерністю, гідною кращого застосування. Мені ця гра остобісіла. Прошу, переконую, вимагаю, бережи моє ім'я, Мишо, покинь бомбардувати бюрократів-тупиць. Ти правильно робиш, коли думаєш, що не треба принижувати себе.

Адже мета життя не в квартирі. Треба виправдати довір'я й надії партії. Поки є сили, треба написати молоді кілька книжок.

Звичайно, влітку зустрінемося.

Цими днями у міськкомі партії стоїть моя доповідь про творчу роботу. Читав статтю в листопадовому журналі «Коммун[истическая] молодежь»? Особливих новин у мене нема. Будуть — напишу. Дуже хочу, щоб ти поправився якнайшвидше. З сумом довідався, що ти в лазареті.

Одужуй, Михайлику.

Міцно тисну руку.

Твій *Коля.*

Привіт Маленькій.

Щирий привіт від мами.

Сочі, 18 березня.

258

П. М. НОВИКОВУ

[*20 березня 1935 року, Сочі.*]

Дорогий Петрусю!

Одержав твою листівку. Я тобі пишу, правда, не дуже часто, та все-таки пишу, не забуваю і не забуду.

З першого прохворів 19 днів чорт знає нащо. Так прикро за марно прожиті дні.

Написав чотири розділи нового роману.

У Москві виходить третє видання, у Києві — друге.

Ти читав у «Правде» за 17/III статтю М. Кольцова під заголовком «Мужність»? Це про твого приятеля.

Катя приїхала з Москви. Я вступив до житлокооперативу СРП. Обіцяють восени 35-го р. або навесні 36-го р. дати квартиру в Москві. Вніс вступний пай 4 тисячі.

Особливих новин немає. Будуть — відразу ж повідомлю. Одержую гарні листи від комсомольських організацій про книжку.

Незабаром літо, тоді легше житиметься, вийду у двір, а то сильно ослабнув за зиму.

Мама і Катя шлють тобі щирий привіт. Вона завжди говорить про тебе тепло, по-дружньому, як про рідного сина. І твоя карточка в її альбомі на почесному місці. Це правильно, бо серед найближчих мені друзів — твоє ім'я. Більше свого життя, рідний.

Не засмучуйся, якщо я іноді мовчу трохи. Поринаю з головою в роботу і вимотую на це усі свої сили.

Міцно тисну твою руку.

Твій *Коля.*

20/III—35 р.

259

А. Д. СОЛДАТОВУ

[*20 березня 1935 року, Сочі.*]

Добрий день, дорогий Толю!

Чим пояснити твоє мовчання? Чи все гаразд? Чи здорові всі? Після приїзду Каті я послав тобі два листи. Те-

пер, не чекаючи твоєї відповіді, шлю третій. Не можу не поділитися з тобою моїми новинами.

17/III одержав від Феденьова спішну телеграму з поздоровленням, що статтю Кольцова вміщено в «Правде» від 17/III. Чи ти читав її? Я думаю, вона повинна тебе цікавити. Частка твоєї наполегливості є в цьому. Напиши свою думку про неї. Та й взагалі пиши про себе. Не хочу допускати й думки, що ти образився, не зрозумівши моїх гострих останніх листів, але зрозумій, мій друже, що люди із своїм бюрократичним ставленням до мене дуже озлобили мене, і я всіма силами намагався увільнити від «ходіння по муках» тебе й Мишка. Зрозумій, Толику, що це єдине бажання примусило мене надіслати такі листи тобі й Мишкові. Не сердься, дорогий, і пиши, як і раніше.

Здоров'я моє зовсім кепське, але я борюся, навіть вдаюсь до медичної допомоги, а ти розумієш, що це означає? Мушу повернути собі працездатність, бо ж 20 днів уже не писав нічого, а це для мене вбивство. Постараюсь не довго хворіти. Пиши, твої листи завжди так багато бадьорості мені приносять і дружнього співчуття, а це таке рідке тепер. Мені цього бракує. В перших листах я послав тобі знімки Берсенєва, чи одержав ти їх? Чому мовчить М[отрона] Ф[іларетівна][1]? Привіт вам мій найпалкіший. Тисну міцно руку.

Твій *Коля.*

P. S. Не чекайте моїх нагадувань — пишіть.

Сочі, 20/III—35 р.

[1] Мотрона Філаретівна — дружина А. Д. Солдатова.

260

К. Д. ТРОФІМОВУ

[28 березня 1935 року, Сочі.]

Дорогий мій Костянтине Даниловичу!

Тільки-но одержав Вашого спішного листа з договором. Не можу ще раз не сказати про те, скільки бадьорості приносять мені Ваші листи. Жодної прикрості не принесли мені вони. Вони допомагають працювати. Це справжнє партійне співробітництво. Договір зараз же

підписав і посилаю Вам. Безперечно, згоден з усіма пунктами.

Пришліть мені копію (для архіву).

Через десять-дванадцять днів надрукую на машинці, після остаточної правки чотирьох перших розділів роману «Народжені бурею» (назва умовна), приблизно чотири з половиною друкованих аркуші.

По-перше, ви зможете зробити попередню оцінку початку нової книжки, зробити свої зауваження, передати їх мені, коли Ви визнаєте дещо недостатнім, і т. ін. Я одержав би ці вказівки вчасно і зміг би вирівняти.

По-друге, якщо початок книжки не матиме, на Вашу думку, загрозливих дефектів, то Ви змогли б відразу взятися перекладати його, дальші розділи я присилатиму з місяця в місяць, і було б прекрасно, коли б книжка вийшла ще наприкінці цього року.

Звичайно, все це лише в тому разі, якщо майбутня книжка матиме політичну й художню цінність, без цього не може бути й мови про її видання. Небезпека творчої невдачі для мене цілком актуальна, ось чому Ваша з тов. Нейфахом допомога і своєчасні сигнали так потрібні мені. Звичайно, я завжди щиро радий з Вами зустрітися, але напружена робота навряд чи вас відпустить.

Я несподівано захворів і ось уже двадцять днів як вибитий із колії. Перегнув палицю в роботі і розплатився за це. Тепер почав помаленьку працювати.

Про умови особистого життя напишу спеціальний лист.

Передайте мій привіт тов. Нейфахові.

Буду писати про все.

Міцно тисну руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

28/III—35 року.
Сочі, Оріхова, 47.

261

А. Д. та М. Ф. СОЛДАТОВИМ

[30 березня 1935 року, Сочі.]

Дорогі Толю і Мотроно Філаретівно!

Мені прочитали ваші листи. Насамперед, Толику, ти маєш пам'ятати, що я твердо вважаю тебе за хорошого

хлопця, проте дружба не перешкоджає самокритиці і навіть відповідній бійці.

Звичайно, ти маєш право голосувати, та все ж не «ходи по муках». Зроби це, і між нами запанують колишні мир і благодать. Я думаю, Толику, ми до цього питання не будемо ніколи повертатися. Чи ти читав статтю М. Кольцова в «Правде» за 17/III «Мужність»? У минулому листі я просив написати мені твоє враження про неї.

Не дивуйтесь тонові моїх листів, я захворів, і здорово. Подробиці про все напише Катя. Вона взагалі дістала повноваження від мене інформувати моїх друзів про хід справ і здоров'я, бо я насилу диктую ці рядки; якщо ж вона не виконує своїх обов'язків, то крийте її.

Я про вас ніколи не забуваю, але нікому не пишу, вірте на слово честі. Ледве-ледве закінчив четвертий розділ. У голові туман, працювати не можу, та й ескулапи заборонили. Уявляєш, Толенько, яка досада, а так хотілося закінчити роман, тепер знов закінчення його затягнеться надовго.

З якою радістю я послухав би твою гру на гітарі і милий спів наших улюблених пісеньок. Хоч ти й бачиш на карточці молодіжне оточення, але це було єдиний раз, грати на гітарі — заступника тобі немає. Висить з обірваною струною на стіні.

Вчора прийшла Водоп'янська [1] і проспівала «Заспівай мені», та не було кому підтягти. Немає сил, і голос втратив, та нічого, хлоп'ята, не дрейфте, одужаю. Я не можу вмерти, не маю права, поки не закінчу мій роман, а тому треба підтягтися, розпустився я дуже.

Одержую багато гарних листів. Варто жити. І, на зло всяким хворобам, буду жити.

Поки що закінчую, ослаб трошки. Докладно напише Катя. Олександра Петрівна [2] шле свій привіт вам.

Пишіть мені, дорогі, ваші хороші листи.

Тисну міцно ваші руки.

Ваш *Коля.*

P. S. Про гроші не турбуйтесь ні на хвилину, у мене є.

Коля.

30/III—35 р.
Сочі.

[1] Водоп'янська — знайома М. Островського по Сочі.
[2] О. П. Лазарева (див. адресати).

262

А. Д. СОЛДАТОВУ

[2 квітня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Толенько!

Повідомлення Катине цілком справедливе, цим разом я засипався всерйоз і, мабуть, надовго. Ще ніколи вона (хвороба) мені так не заважала, як тепер. Зрозумій, друже, стільки хороших листів — закликів до творчості, до праці, і раптом ця буза. Зате я повстав на неї щосили. Підняв на ноги всіх більш-менш досвідчених ескулапів. Дізнався, що все-таки двосторонній плеврит, невроз, який відбився на серці, та й взагалі ліва легеня капризує; як бачиш, штука не зовсім гарна. Але не дрейф, Толенько! Видерусь, не я буду, коли не вирву в життя ще хоч рік, щоб закінчити всі мої зобов'язання перед партією, а там і помирати не страшно. Так-то, братку, ми ще заживемо в Москві, а з тобою неодмінно побачимось, так мій план побудовано — і ніяка гайка.

Чого ти на Кольцова повстав? Що він мене мумією назвав, нічого, Толику, аби написав, а за ним «Комсомолка» напише цими днями, а зараз шлю тобі копію з України. От, чорт би його взяв, хочуть Павку на екран посадити, і при такому розгоні роботи — цей клятий бар'єр; як невпору наскочила хвороба, дала б закінчити, а там і души. Та годі про хворості, ну їх...

У попередньому листі я диктував Каті про нашу домовленість з тобою не згадувати за колишні бійки. Мир і благоденство, і не сердься і не згадуй, старик. Себе даремно зараховуєш до «славного сонму». Ти у мене на окремому обліку стоїш, і знаю я тобі ціну. В переказі на гроші то й увесь «Торгсин» закупиш, а коли б ти був тут, то я б навіть здоровіший був, бо інколи охота пожартувати, поспівати під температуру, але нікому акомпанувати.

Навіть з листами виправився, сьогодні одержали другий лист ваш.

Мій щирий привіт М[отроні] Ф[іларетівні]. Також шле привіт вам обом Олександра Петрівна. Про «колгосп» Катя напише.

Бувай здоров, голубе. Пиши.

Тисну міцно ваші руки.

Ваш *Коля.*

P. S. Для сценарію хочу залучити на допомогу та й через хворобу Валентину Іовівну [1], якщо погодиться, щоб усе-таки не затримувати роботу.

Микола.

2/IV—35 р.
Сочі.

[1] В. І. Дмитрієва (див. адресати).

263

В. І. ДМИТРІЄВІЙ

[2 квітня 1935 року, Сочі.]

Добрий день, Валентино Іовівно, моя рідна!

Ваші листи одержав. Я занедужав. І серйозно. Даруйте, що лист короткий і сумбурний. Ніколи Вас не забуваю. Ви це самі знаєте. Одержав листа від Ревеки Шпунт. Вона працює в редакції «Комсомольской правды». Днями вони публікують у «К[омсомольской] п[равде]» великий матеріал і порушують питання про п'єсу та сценарій за книгою «Як гартувалася сталь».

Сьогодні я одержав листа від юнсектора Українфільму з пропозицією написати сценарій для них за «Як гартувалася сталь». Одержавши мою ствердну відповідь, вони думають прислати до мене свого представника. Пропонують прикріпити на допомогу мені досвідченого сценариста. Це вони роблять на пропозицію секретаря ЦК комсомолу України товариша Андреєва.

Тепер про п'єсу. Я хочу зв'язати Вас з чоловіком Р. Шпунт, директором Московського Центрального ТРОМу. Раз вони ставлять питання про п'єсу, то я напишу Шпунт про своє бажання, щоб автором п'єси були Ви. Щоправда, Ви Шпунт трохи недолюблюєте, та справа не в ній, а в п'єсі, над якою Ви працюєте і яку я з радістю хотів би «бачити» на московській сцені.

Пишіть відразу ж свої думки про це. Я сценарій сам писати не буду. У мене немає сил. Я розлючений. У період найбільшого піднесення тіло зрадило мене. Підступно, підло! Я не можу працювати. Найстрашніше, що може бути в моєму житті...

Я, звичайно, подолаю це. Але зараз погано. Радий, що Ви «помирилися» з Серафимовичем.

Пам'ятайте, добра моя людино, що я Вас ніколи не забуваю. Нас зв'язала щира дружба. І якщо я мовчу, то це нічого не говорить проти. Називайте мене Колею.

Поки що все.

Міцно тисну руки.

Прочитайте статтю Кольцова Вірі Миколаївні [1]. Коли будете в неї, то передайте їй мій глибокий, щирий привіт.

Ваш *М. Островський.*

2/IV—35 р., Сочі.

[1] В. М. Фігнер (див. адресати).

264

І. П. ФЕДЕНЬОВУ

[5 квітня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Інокентію Павловичу!

Несподівано захворів. Двосторонній плеврит. Температура, серцебиття, безсоння й інші такі ж «приємні» речі. Лікарі категорично заборонили працювати, навіть читати, і це в момент найвищого творчого піднесення. Уяви мою лють. Посилаю копію листа, одержаного з Українфільму. Усе навколо кличе до праці й дій, а я засипався. Провадимо боротьбу з хворобою, роблю все, що наказують лікарі, аби швидше повернутися до роботи. Одержую багато відгуків на статтю Кольцова.

Міцно тисну руки, рідний мій.

Сподіваюся скоро повідомити тебе, що видужав і повернувся до праці.

Твій *Коля.*

5/IV—35 р.

265

М. І. РОДІОНОВУ

[5 квітня 1935 року, Сочі.]

Редакторові видавництва «Молодая гвардия».
Миколо Іллічу!

Разом із цим листом посилаю Вам другу частину роману «Як гартувалася сталь», у якій я зовсім викинув початок першого розділу, де розповідається про участь Павла Корчагіна в опозиції. Участь Корчагіна в опозиції не типова для позитивного типу комсомольця. Герої нашої епохи — це люди, які ніколи не збочують з генеральної лінії партії. Цей епізод, надуманий мною для ускладнення сюжету, виявився і політично, і художньо не виправданий.

Це спільна думка партійних товаришів. Безболісно викинувши половину друкованого аркуша, ми зробимо книжку ліпшою і ще більше по-більшовицькому спрямованою.

Дуже прошу Вас, тов. Родіонов, як одержите другу частину, закресліть у Вашому примірникові, виправленому мною, те, що закреслено у надісланій Вам книжці.

Перелік сторінок закреслених додаю: стор. 15, 50, 57, 118, 119, 121, 145, 154.

Прошу Вас написати мені, що Ви це зробили.

Я несподівано захворів, двосторонній плеврит, температура, серцебиття, безсонні ночі та ін. задоволення. Ведемо боротьбу з хворобою.

Сподіваюсь скоро повернутися до роботи.

З компривітом!

М. Островський.

5.IV—35 р., Сочі.

266

ДО РЕДАКЦІЇ «ЛИТЕРАТУРНОЙ ГАЗЕТЫ»

[11 квітня 1935 року, Сочі.]

Тільки сьогодні прочитав у «Литературной газете» за 5 квітня статтю Бориса Дайреджієва «Дорогий товариш» [1]. І хоч я зараз тяжко хворий — запалення легенів, але

мушу взятися за перо й написати відповідь на цю статтю. Писатиму коротко.

Перше: рішуче протестую проти ототожнення мене — автора роману «Як гартувалася сталь» — з однією з дійових осіб цього роману — Павкою Корчагіним.

Я написав роман. І завдання критиків показати його недоліки і достоїнства, визначити, чи служить ця книга справі виховання нашої молоді.

У другій половині своєї статті критик Дайреджієв сходить з правильного шляху розбору книги в цій галузі й пише речі, повз які я не можу пройти мовчки. Наприклад: «Але тут ми повинні відзначити помилку редакції «Молодая гвардия». Річ у тім, що Корчагін — це Островський. (Його історію педавно розповів М. Кольцов у фейлетоні «Мужність» у «Правде»). А роман — людський документ. І ось у міру того, як світ змикається залізним кільцем навколо розбитого паралічем і сліпого Островського, сімейні чвари боротьби з обивательською ріднею дружини Корчагіна починають займати центральне місце в останній частині роману. Прикутий до ліжка, Островський не помічає, як дрібніє в цій боротьбі його Павка. Типові риси Корчагіна починають вироджуватися в індивідуальну скаргу Островського через свого героя. Редактор книги т. Шпунт виявилась політично чутливішою, ніж редакція журналу. Вона звела до мінімуму перипетії сімейної сварки, загострила політичну суть цієї боротьби, тоді як журнал дав цілком цю розтягнуту частину роману, чим сприяв розрідженню гранітної постаті Павки Корчагіна».

Навіщо знадобилося Дайреджієву написати неправду (я насилу стримуюсь від більш різкого вислову) про автора роману і Павла Корчагіна, яких Дайреджієв ототожнює? Коли й де побачив Дайреджієв індивідуальну скаргу автора на дійсність, що його оточує? Кінець останнього розділу, про який пише Дайреджієв, у книзі не опубліковано. Але стусан, яким нагородив критик редакцію журналу «Молодая гвардия», припав якраз мені в обличчя. Я мушу відповісти ударом на удар.

Якщо ви, т. Дайреджієв, не зрозуміли глибоко партійного змісту боротьби Корчагіна з дрібнобуржуазною стихією, обивательщиною, що вдерлася в його сім'ю, і перетворили все це в сімейні чвари, то де ж ваше критичне чуття? Ніколи ні Корчагін, ні Островський не скаржились на свою долю, не скиглили, за Дайреджієвим. Ніколи ніяка залізна стіна не відділяла Корчагіна від життя, і

партія не забувала його. Завжди він був оточений партійними друзями, комуністичною молоддю і від партії, від її представників черпав свої сили. Свідомо чи несвідомо, але Дайреджієв образив мене як більшовика і редакцію журналу «Молодая гвардия».

Далі тов. Дайреджієв звертається з публічним викликом до письменника Всеволода Іванова взяти на себе «інструментовку», «технічне шліфування і озвучення» книги, після чого «вона стане нарівні з кращими зразками соціалістичного епосу». Я ціню Вс. Іванова як письменника. Певен, що він теж був збентежений цим театральним жестом Дайреджієва. Ми, молоді письменники, які щойно вступили в літературу, жадібно вчимося у майстрів світової і радянської літератури. Беремо краще з їхнього досвіду. Вони нас учать.

О. С. Серафимович віддавав мені цілі дні свого відпочинку. Великий майстер передавав молодому учневі свій досвід. І я згадую про ці зустрічі з Серафимовичем з великим задоволенням. Анна Караваєва, будучи хворою, читала мій рукопис, робила свої вказівки й поправки. Марк Колосов привіз цей рукопис у ЦК комсомолу.

З їхніх вказівок я робив висновки і своєю рукою викинув усе непотрібне. Своєю рукою! Так більшовики допомагали «озвучити» книгу. Книга має багато недоліків. Вона далека від досконалості. Але якщо її знову напише шановний Всеволод Іванов, то чий же це буде твір — його чи мій? Я готовий вчитися у Всеволода Іванова. Але переробляти свою книгу повинен сам, продумавши й узагальнивши вказівки майстрів літератури. Ці вказівки й поради нам, молодим, потрібні як повітря; товариська творча їхня підтримка, більшовицька критика. Нічого цього немає у Дайреджієва.

З комуністичним привітом *М. Островський.*

11 квітня 1935 р.,
м. Сочі, Оріхова, 47.

Прошу редакцію «Литературной газеты» надрукувати цього листа.

[1] Стаття Б. Дайреджієва «Дорогий товариш» про роман М. Островського «Як гартувалася сталь» («Литературная газета», 1935, 5 квітня). В статті критик правильно оцінив ідейний зміст книги. «У цьому неперевершеному поки що за правдивістю та щирістю відображенні непорушного революційного зв'язку поколінь

соціалістичної революції,— писав Дайреджієв,— перше й основне достоїнство книги Островського. Ніхто з такою повнотою і органічною єдністю не показав непорушність традицій революції». Проте ототожнення героя роману Корчагіна з автором його М. Островським, беззастережно проведене в статті Б. Дайреджієва («Корчагін — це Островський»,— писав він), природно викликало різке заперечення письменника, що створив художній твір, роман, а не розповів свою біографію. Аналізуючи в статті журнальний текст роману, Б. Дайреджієв висловив ряд зауважень по змісту 9-го розділу II частини «Як гартувалася сталь». Але на той час уже було окреме видання роману, де сцени, які викликали заперечення критика, вже були зняті автором.

Дайреджієв, бажаючи допомогти молодому авторові, висловив думку про те, що «книга потребує інструментовки, технічного шліфування рукою майстра. І тоді ця книжка стане нарівні з кращими зразками соціалістичного епосу». Критик публічно закликав письменника Вс. Іванова взяти на себе цю місію. Все це викликало обурення письменника, яке вилилось у даному листі. В «Литературной газете» лист Островського опублікований не був.

Газета «Правда» 14 квітня 1935 р. опублікувала з цього приводу лист на захист Островського, підписаний О. Серафимовичем, А. Караваєвою, М. Колосовим, О. Безименським, Г. Кішем, С. Салтановим (секретар ЦК ВЛКСМ), П. Бирюліним (заступник редактора «Комсомольской правды»).

267

В. І. ДМИТРІЄВІЙ

[11 квітня 1935 року, Сочі.]

Люба Валентино Іовівно!

Я забув Вам написати адресу Р. Шпунт, вона працює в «Комсомольской правде», заступником завідувача літературного відділу. Якщо у Вас буде бажання, зайдіть до неї в редакцію і поговоріть про п'єсу. Я уже писав Вам, що «Ком[сомольская] правда» ставить питання про створення кінофільму і п'єси за романом «Як гартувалася сталь». Кінофільм робитиме Українфільм. Я одержав уже телеграму від них, що днями до мене приїде їхній представник для обговорення цього питання.

А про п'єсу добре було б домовитися, щоб хтось не здублював. Чоловік Шпунт — директор ТРОМу, і було б добре з ним домовитися. Я Шпунт уже написав про своє бажання, щоб п'єсу написали Ви.

Читали в «Литературке» від 5/IV вульгарну статтю Б. Дайреджієва «Дорогий товариш»?

Я сьогодні написав гостру відсіч цьому горе-критикові. Можливо, «Лит[ературная] газета» не надрукує мого листа, проте «Молодая гвардия» — обов'язково. Я видужую, криза минула. Температура нормальна, але кволість неймовірна. Кінчаю. Міцно тисну Вашу руку, моя рідна.

Ваш *М. Островський.*

11/IV.

268

Р. М. БАРУН

[13 квітня 1935 року, Сочі.]

Добрий день, товаришко Барун!

Несподівано тяжко захворів на запалення легенів. Майже місяць викреслено з життя даремно... З тим більшою жадібністю беруся до роботи. Треба поспішати жити!

ЦК [комсомолу] України ухвалив створити фільм за романом «Як гартувалася сталь». До мене приїде бригада Українфільму для роботи над сценарієм...

Починаю п'ятий розділ роману «Народжені бурею». Паралельно — робота над «Дитинством Павки».

Надсилаю обіцяний уривок. Не претендую на його опублікування. Прочитайте й самі вирішіть, чи буде він цікавий для дітей.

Сподіваюся здати Вам роман «Народжені бурею» в переробці для дітей в умовлений строк. Адже ж не завжди на мене налітатимуть усякі хвороби! Ніхто не дав нам права хворіти в період наступу! [...]

Я думаю, що Ви догадуєтесь, що обидві книжки — і «Дитинство Павки», і переробка «Народжених бурею» — будуть книгами для дітей від 10 до 14 років. Писати для малят я не беруся. Тут треба бути педагогом, знати цих карапузів, спостерігати їх.

Чекаю Вашої відповіді. Міцно тисну руку.

М. Островський.

13/IV—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

269

РЕДАКЦІЇ «БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ПРАВДИ»

[*14 квітня 1935 року, Сочі.*]

До редакції «Більшовицької правди»,
органу Вінницького обкому КП(б)У

Дорогі товариші!

Вчора одержав вашого листа з пропозицією надіслати уривок із нового роману і розповісти, як посувається моя робота. Спішу виконати ваше прохання. Посилаю вам чернетку четвертого розділу роману «Народжені бурею» (назва умовна). Рекомендую опублікувати кінець розділу в тому розмірі, який може допустити ваша газета.

В цьому листі я розповім коротко про сюжет роману, і це може бути передмовою до уривка.

«Народжені бурею» — антифашистський роман. Час — кінець 1918 року. Місце дії — одне з міст Західної України та Східна Галичина. Німецькі окупаційні війська тікають з України, переслідувані червоними партизанами. Польська шляхта — поміщики, фабриканти, банкіри — захоплює владу, готується вчинити опір революційним загонам, що підходять до міста. На чолі польських фашистів стоять: граф Могельницький, князь Замойський, цукрозаводчик Баранкевич, поміщик Зайончковський, капітан Врона, поручик Заремба і ксьондз Ієронім.

Комуністи теж готуються до боротьби. Створюється підпільний обласний комітет. Підпільний осередок комсомолу — вірний помічник партії. В жорстокій боротьбі з кривавим польським фашизмом батьки і діти йдуть пліч-о-пліч. Така Олеся, дочка підпільника, машиніста водокачки. Такий Раймонд, син члена ЦК Польської компартії Раєвського. Такий Андрій Птаха, молодий кочегар, якого дисциплінує й загартовує підпілля.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

14/IV—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

270

А. Д. СОЛДАТОВУ

[15 квітня 1935 року, Сочі.]

Здоров, друже!

Прочитали мені твого листа, і я вирішив по-бойовому відповісти на заклик. Хвороби всілякі погнав до «дідька лисого», за твоєю порадою, а строки на видужання скоротив до мінімуму.

З 12/IV почуваю себе краще, температура більш-менш нормальна, і я вже почав працювати. Примушують, гаспиди. Здається, мертвого і то примусили б написати відповідь на замітку, або, точніше, статтю в «Литературной газете» від 5/IV Дайреджієва «Дорогий друг» [1].

Було б добре, щоб ти прочитав. І відповів же я йому добре, якщо помістять у «Литературке», то повідомлю, загалом, почалася колотнеча, найбезглуздіша стаття, яку тільки може вигадати людина. У нього рахунки з «Молодой гвардией», і він через мене хвицає журнал «Мол[одая] гв[ардия]», проте й мені добряче перепадає. То підносить до небес, навіть путівку транспаранту моєму в «світову літературу» дав, то пропонує Вс. Іванову озвучити, тобто відшліфувати, мою книжку. Хіба не гад після цього? Тоді чий же це буде твір?

Загалом, тепер начхати. Коли я послав відповідь, мені відразу легше стало, адже там йому ще і від молодогвардійців перепаде здорово. Ще довелось послати статтю в газету на Україну і уривок до Першого травня.

Чотири розділи відшліфував і послав Караваєвій, чекаю наслідків. Отак-то, братику. Сил іще дуже мало. Сонечко починає пригрівати потроху. Я чекаю того часу, коли зможу безпосередньо грітися його промінням. До Першого травня сподіваюсь цілком здоровим бути.

Ти мені нагадав минулий рік — друзів-приятелів, а віриш, Толю, що я як палець один зараз, згадувати вас, чортяк, буду неодмінно, але не знаю, чи буду взагалі по-минулорічному веселитися? Правда, адже Льва [2] я пропустив, але він поринув у роботу в справі обладнання тур. кабінетів у санаторіях і з'являється раз на місяць, коли вже дуже замотається, приходить відпочити хвильку. І де тільки сила в хлопця береться? Замучився зовсім.

Від Михайлика[3] одержав листа — лежить у кліниці, погана штука, брате, не щастить йому, бідолашному. Можливо, приженуть лікарі його в Сочі. До літа обладнаю намет у саду від дощу і буду цілими днями на повітрі.

Толику, братику, а як поговорити з тобою хочеться, і багато є матеріалу, усього на папері не передаси, та будемо сподіватися, що до осені з'ясують що-небудь у Москві, бо лікар Терзьян, спец[іаліст] з легеп[евих] хвор[об], категорично забороняє жити мені тут узимку. Хвороба ж моя не тільки миттєва простуда, а поступове ускладнення від зимової вологості сочинської. Тому я щовесни тяжко хворію.

Ваш *Коля.*

Сочі, 15.IV—35 р.

[1] Стаття називається «Дорогий товариш».
[2] Л. М. Берсенєв.
[3] М. З. Фінкельштейн.

271

Р. М. ШПУНТ

[16 квітня 1935 року, Сочі.]

Добрий день, Ревеко!

Листа твого з пропозицією написати статтю одержав. Якраз був тяжко хворий. Запалення легенів. Чотири дні як минула криза. Узявся до роботи, хоч дуже слабий. Разом із цим листом посилаю і статтю. Стиснуту, коротку,— інакше не можу зараз. Про труднощі в роботі, про те, що в мене немає підсобного матеріалу — документів, книжок, політичних статей, що стосуються 1918—1919 рр. і малюють становище Польщі,— я не пишу. Вийде негарно, наче скарга. Все одно цим не допоможеш... Віддаленість од Москви не дає можливості зустрітися з живими учасниками подій, польськими комуністами. Натомість мобілізую свою пам'ять про бачене і прочитане колись. Шматки і уривки з того, що мені потрібне. Я вже писав, що кінофільм за «Як гартувалася сталь» робитиме Українфільм з ініціативи ЦК ЛКСМУ. Залишається п'єса. Ревеко, якщо ти щось можеш зробити, вплинь на видавництво щодо збільшення тиражу «Як гартувалася сталь»

(замість 100 тис. за планом вони видають 25 тис.), зроби це. Я не квітучий юнак, якого попереду чекають десятиріччя. Я своє життя лічу місяцями і хочу бачити ці 100 тис., яких чекає молодь, без яких країна не знатиме книжки. Цілий ряд листів від комсомольських організацій заводів, райкомів і обкомів комсомолу звертаються до мене з проханням допомогти їм дістати книжку для проробки її в їхніх організаціях.

Чому цей голос молоді видавництво «Молодая гвардия» уперто не бажає слухати? Я не хочу про це писати в «Молодую гвардию». Це звучатиме не по-моєму. Не покомуністичному авторові набиватися, раз люди не вважають за потрібне це зробити.

Між іншим, перший раз мене хвицнули у пресі — Дайреджієв у «Литгазете» своєю статтею «Дорогий товариш». Ця людина вважала за потрібне образити мене, сказавши, що я книжкою скаржуся на навколишню дійсність і т. д. і т. ін. І наприкінці відіслав мене на перероблення до Вс. Іванова. Я відповів йому як слід.

Якщо ти доб'єшся збільшення тиражу, то буде прекрасно. Я ще дуже слабий, тому лист короткий.

Вельми вдячний за запропонований тобою притулок на випадок переїзду до Москви, але, на жаль, скористатися цим запрошенням не зможу. Якщо не дадуть квартиру, я в Москву не поїду.

Пиши мені. Привіт Вані.

Якщо ви в «К[омсомольской] п[равде]» визнаєте за потрібне, то я можу прислати невеликий уривок з нового роману.

Микола.

16.IV—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

272

А. Д. СОЛДАТОВУ

[19 квітня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Толику!

Спішу з тобою поділитися своєю радістю. Адже книжку читатимуть і на Заході, братку, хіба не досягнення. Ура!!!

Здоров'я моє ще слабеньке, але такі вісточки не дадуть загинути. Інше все у нас як і раніше. Пиши

про себе, та більше. Як з будівництвом стоїть справа? Шлю свій найпалкіший привіт тобі й Мотроні Філаретівні. Як тільки буде що новеньке — повідомлю, я вірю, що ти щиро порадієш з моїх успіхів. Тисну міцно твою руку.

Твій *Коля.*

P. S. Бажаємо веселих свят. (Завдання на масажі виконується сумлінно — на «відмінно»).

Коля.

19.IV—35 р.

273

С. С. ДИНАМОВУ

[*20 квітня 1935 року, Сочі.*]

Завідуючому редакцією журналу
«Интернациональная литература»

Дорогий товаришу Динамов!

Ваш лист, коли я його слухав, нагадав мені такі ще пам'ятні минулі роки. Зімкнуті кавалерійські ряди. Сімсот чоловік завмерли. Навіть коні послушні команді і смирні. Командир бригади, досвідчена в боях людина, яку важко чим-небудь здивувати, читає слова наказу, такі, здавалося б, прості. Але серце здригається радісно і призивно від слів: «За мужню поведінку і кмітливість, виявлені в бою, оголосити подяку...» Далі неповторно знайоме ім'я. Рука до болю стискає поводи. Такі слова кличуть уперед... Я хочу, щоб цей ваш лист до мене не був єдиним. Ніхто з молодих не шукає так жадібно, як я, тих, чий досвід такий потрібний початківцям. Я знаю, що ви розкажете, як здійснюватиметься ваше рішення про переклад. Можете собі уявити, з яким нетерпінням я чекатиму цих ваших листів. Те, що «Сталь» переступить рубіж, сповнює моє серце хвилюванням...

Я лише кілька днів тому повернувся до роботи. Безглузда, непотрібна хвороба на півтора місяця одірвала мене від праці. Зараз поринаю з головою у важку, але дивно прекрасну, радісну роботу.

Ближчими днями до мене приїздить із Києва бригада Українфільму для роботи над сценарієм за романом «Як гартувалася сталь». ЦК комсомолу Білорусії повідомляє про переклад білоруською мовою моєї книжки. Це — шоста мова, якою буде перекладена книжка в Союзі. Позавтра стоїть мій творчий звіт на засіданні Сочинського міськкому ВКП(б) у мене на квартирі [1].

Я ніколи не думав, що життя принесе мені таке величезне щастя. Моторошна трагедія розгромлена, знищена, і все життя заповнене всепереможною радістю творчості. І хто знає, коли я був щасливіший — юнаком з квітучим здоров'ям чи тепер?..

Хочу, щоб ви відчули потиск моєї руки.

Ваш *М. Островський.*

20/IV—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Засідання бюро Сочинського міського комітету ВКП(б) відбулося 16 травня 1935 року на квартирі Островського.

274

Р. М. ШПУНТ та І. Ф. БЄЛЕЦЬКОМУ

[*20 квітня 1935 року, Сочі.*]

Добрий день, товариші Ревеко і Ваню!

Твого листа, Риво, і газети одержав. Дякую. Дуже приємно знати, що товариші турбуються про моє здоров'я. Криза минула, температура нормальна. Велика кволість, але вже є сили потроху працювати. Знову став до лав (діючих підприємств).

Насамперед згадав ваше доручення. Стаття відіслана. За якість не судіть, написано поспіхом (на слабку голову).

Я вже писав тобі, що на Україні вирішено створити кінофільм за романом «Як гартувалася сталь».

В. І. Дмитрієва, стара письменниця, автор кількох романів («Червоний хутір», «Так було» та ін.), завжди була близька революційним верствам підпільної Росії, в радянський період нічого не писала, тому ти її й не знаєш. Я не знаю, чи пощастить їй створити п'єсу про комсомол, але вона все ж людина талановита і з великим досвідом.

Вона член СРП — персональна пенсіонерка республіки. Ваня сам вирішить, вийде в неї п'єса чи ні.

Посилаю тобі копію листа Динамова (для інформації). Спасибі тобі за твої клопотання про мене у вид[авницт]ві. Не забудь перевірити, як виконають вони свої слова. Слово легше дати, ніж виконати його.

24 квітня мій творчий звіт на засіданні бюро міськкому ВКП(б). Засідання відбуватиметься в мене на квартирі. Почав роботу над романом, і так усе знову рушило вперед. З люттю згадую про змарнований місяць. Як добре, що все це скінчилося, я став знову хорошим хлопцем. Тримай зі мною зв'язок, Риво, розповідай про все цікаве.

Якщо визнаєте потрібним, я вам надішлю уривок із нового роману. Передай привіт Трегубу, його стаття написана з такою комсомольською теплотою, що веселіше робиться на душі [1].

Міцно тисну ваші руки.

Микола.

Сочі, 20/IV—35 р.

[1] Стаття С. А. Трегуба «Як гартувалася сталь» була надрукована в газеті «Комсомольская правда» 3 квітня 1935 року.

275

О. В. АВГУСТАЙТІСУ

[20 квітня 1935 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Августайтіс!

Мені прочитали твого листа, сповненого теплоти і солідарності. Він — як потиск руки товариша у лаві, що йде в атаку. Такі листи кличуть до боротьби, праці. Я хочу, щоб він не був єдиний. Ти мене зв'яжеш із товаришами з видавництва ЦК ЛКСМ Білорусії, які виконуватимуть ваше рішення про переклад книжки. У третьому російському виданні, що вийде цього року в «Молодой гвардии», я зробив деякі виправлення, дещо викинув, дещо додав. Бажано було б, щоб білоруське видання вийшло у виправленому і доповненому вигляді.

Доручи товаришам зв'язатися зі мною, і я їм відразу ж пришлю обидва виправлені томи, з яких має бути зроблено переклад.

Хочу сказати тобі, що з ініціативи ЦК комсомолу України почато роботу над кінофільмом «Як гартувалася сталь». Днями чекаю з Києва бригаду для роботи над сценарієм.

Разом із твоїм листом одержав другий, не менш радісний, від товариша С. Динамова, редактора журналу «Интернациональная литература». Він повідомляє, що роман перекладають англійською, німецькою і французькою мовами, тобто книжка переходить рубіж... Ти, звичайно, розумієш моє хвилювання?..

Я лише днями повернувся до роботи. Безглузда хвороба вирвала в мене місяць творчої праці...

Післязавтра мій творчий звіт на засіданні Сочинського міськкому ВКП(б). Місцева газета починає друкувати мій новий роман, спрямований своїм вістрям проти пілсудчини.

Я пришлю тобі номери цих газет.

Можливо, улітку ти будеш у наших краях. Буду щиро радий з тобою зустрітися.

Міцно тисну твою руку.

Відданий вам *М. Островський.*

20.IV—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

276

К. Д. ТРОФІМОВУ

[23 квітня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Костянтине Даниловичу!

[...] З нетерпінням чекаю перших книжок другого видання [1]. Я прошу, як і за першим разом, продати мені 50 примірників. Ви дасте про це розпорядження?

Я недавно переніс тяжку хворобу. Тепер іще кволий, але вже працюю. Я просив сестру повідомити Вам усі мої новини — про переклад «Як гартувалася сталь» французькою, німецькою, англійською та білоруською мовами.

Одержав телеграму від Українфільму, що їх представник приїде до мене для переговорів перед 1 травня.

Мене надзвичайно цікавить Ваша думка про перші чотири розділи нового роману.

Одночасно, на просьбу редакції журналу «Молодая гвардия», я послав другу копію цих розділів Анні Караваєвій до Москви. Чекатиму Ваших відзивів.

Громіть мене нещадно, коли є за що! Я — хлопець міцний. Усе витерплю. Звичайно, трудно судити про книжку на підставі одної третини її, та все ж можна дати попередні зауваження. Я тільки попереджаю, що в дальших розділах розгортається запекла боротьба не на життя, а на смерть між двома класами, яка (боротьба) лише намічається в перших розділах.

Звичайно, Ви читали вульгарну, дворушницьку статтю Б. Дайреджієва в «Литературной газете» і відповідь на неї в «Правде» від 14/IV 35 р.?

Міцно тисну вашу руку. Привіт тов. Нейфаху.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

23/IV—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Роман «Як гартувалася сталь» українською мовою.

277

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ та Ц. Б. АБЕЗГАУЗ

[*26 квітня 1935 року, Сочі.*]

Любий Михайлику і Маленька!

Я живий. Хворобу геть, працюю, як сумлінний віл. Від ранку до пізнього вечора, доки не вичерпається остання краплина сили — тоді засинаю спокійно, з свідомістю, що день прожито як слід.

Не лайте мене, братки, за мовчання.

Моє інформбюро — Катя та мама — як видно, працює дуже погано. Я зобов'язав їх повідомляти друзів про все. Звичайно, ви знаєте про переклад книжки на німецьку, французьку й англійську мови журналом «Интернациональная литература». Також на білоруську мову в Мінську. З травня приїздить з Українфільму режисер і драматург для спільної роботи над фільмом «Як гартувалася сталь».

Я з головою поринув у роботу. Все для неї. Хай живе праця в країні соціалізму!

Братки, знайте, що я вас ніколи не забуваю. Але коли бог ще не осліп, то він бачить, що я не ледар.

Я поспішаю жити, пам'ятайте це, і, як гарний бойовий кінь, поспішаю доскакати до фінішу швидше, ніж з мене вийде дух.

Я щасливий хлопець,— дожити до такого часу, коли ніколи дихнути, коли кожна хвилина дорога́. Знати, що все минуле повернулося,— боротьба, праця, участь у будівництві, радість перемоги, гіркота поразок. Хіба це не щастя?

Прикладіть руку до мого серця, воно гатить 120 ударів за хвилину,— як же ж хороше у нас стало жити на світі!

Не хворій, Михайлику. Надходить літо, а з ним сонце московське, золотіше, ніж квіти і земля, коли вона відроджується. Гарячий першотравневий привіт. Тисну ваші руки, чортенята.

Випийте чарку за нашу боротьбу, щастя і дружбу.

М. Островський.

26 квітня 1935 р.

278

А. Д. СОЛДАТОВУ

[28 квітня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Толенько!

Тільки-но прочитали мені твого листа. Ти, друже, до кінця лишаєшся вірний собі. Не було жодного твого листа, в якому хоч трохи не було б сміху. Завжди вони приносять частку твоєї веселості й жвавості, і я з радістю слухаю їх. Ех, Толику, Толику, прикро, що ми не можемо зустріти 1 Травня в нашій дружній сім'ї — дали ми маху, братку, та нічого не поробиш, доводиться миритися.

Чого ж це ти скромничаєш про ваші досягнення? «Известия» пишуть про пуск Перервинського шлюзу. Все ж таки ця робота, хоч трохи, повинна компенсувати тобі Ростов. Нам так треба було б багато про що поговорити, в листі всього не напишеш, а вже багато назбиралося у кожного з нас, що треба вилити б у дружній розмові. Листом не передаси, хоч по змозі постарайся.

Про Дайреджієва я згадав востаннє. Ти йому не здумай писати, не треба, біс із ним. Я йому відповів добре [...].

Шлю найпалкіший привіт Мотр[оні] Філ[аретівні]. Зворушений її листом, хоч і не особисто до мене, а з передачею. Постараюся виконати на всі 100%, а щоб пересвідчитись, треба влітку приїхати й подивитися, перевірити моє виконання.

Отак воно, мої дорогі, тепер тільки працюю, почуваю, що сил дуже мало, але ж я тільки так можу працювати. П'ятий розділ тридцятого закінчую. Не скажу про якість, але почуваю, що написати треба. Феденьов пише мені й лає за перевтому, але я не можу інакше, друзі, зрозумійте.

Ти мене, Толенько, повинен зрозуміти. Адже в тебе душа чула, а щодо мене особливо, що я глибоко ціню. В перших числах травня з Києва повинен приїхати [сценарист], щоб допомогти [написати] сценарій. Хочу набратися сили, а тому з першого відпочину кілька днів, адже я маю право на це? Ти пишеш, друже, про сонечко, а воно у нас скупе. Щоправда, не холодно, але вогко — дощі частенько ллють з громом і блискавкою. Надвір ще не ризикую виходити, та вікно сонячної днини відчиняють у моїй кімнаті, і я гріюся (хоч і через шибку). Ну, ніби про все написав, а як щось забув, то скоро знову напишу.

Мій щирий привіт вам.

Цілую міцно. *Коля.*

Пишіть про все, радий вашим листам.

Твій анекдот чудовий — я вже розповів багатьом.

28/IV—35 р.
Сочі.

279

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[*2 травня 1935 року, Сочі.*]

Люба Анно Олександрівно!

Твою телеграму одержав. Послав «Комсомолке» дозволений тобою уривок. Я одержав від «Комсомольской правды» дві спішні телеграми, в яких мене наполегливо проси-

ли вислати всі опрацьовані розділи нового роману для поступового опублікування їх у «Комсомольской правде». Я сьогодні пишу їм, що коли вони хочуть це зробити, нехай дістануть твій дозвіл, без якого друкувати не можна. Звичайно, їх пропозиція дуже приваблива, але, по-перше,— я молодогвардієць, і дисципліна насамперед; по-друге, книжка ще у виробництві, вона ще не «обстріляна» вами, і я написав про це товаришам з «Комсомолки». Жду твого листа з оцінкою перших розділів. Перший травень у мене пройшов прекрасно. Все керівництво міськкому, командування прикордонним загоном, редактор крайової газети «Молот» цей день після демонстрації провели в мене. З Києва виїхали кінорежисер і кінодраматург для спільної роботи над сценарієм за романом «Як гартувалася сталь».

Одержав виписку з протоколу засідання бюро ЦК комсомолу України, в якому записано рішення про створення кінофільму і хто що мусить виконати. Пишу нашвидку, під час короткої перерви. Незабаром прийдуть гості — комсомольський актив. Повеселимося. Міськком партії «за ударну роботу на літературному фронті» преміював мене патефоном.

Вчора послав М. Кольцову телеграму такого змісту: «Москва. «Правда». Михайлові Кольцову.

Полум'яний першотравневий привіт. Глибоко вдячний центральному органові партії «Правде» за більшовицьку увагу, захист. З пошаною до Вас (підпис)».

Міцно тисну твої руки. Щирий привіт від усіх моїх.

Твій *М. Островський.*

2 травня 1935 р.
Оріхова, 47.

280

С. А. ТРЕГУБУ та Р. М. ШПУНТ

[2 травня 1935 року, Сочі.]

Дорогі товариші Трегуб і Шпунт!

Вашу телеграму одержав. Ще до того послав вам чернетку 4-го розділу нового роману. Оскільки я зв'язаний комуністичним словом, даним мною редакції журналу

«Молодая гвардия» в тому, що новий роман буде опубліковано в журналі «Молодая гвардия», я не можу без згоди Анни Караваєвої прийняти вашу привабливу пропозицію опублікувати написані мною 5 розділів нового роману в «Комсомольской правде». Дарма й казати, що я з радістю погодився б на цю почесну пропозицію. Дістати багатотисячну читацьку аудиторію через масову всесоюзну газету — це, я думаю, мрія кожного письменника. Я послав телеграму товаришці Караваєвій, вона відповіла телеграфом: «Можеш дати в «Комсомолке» один розділ». Якщо ви домовитесь з «Молодой гвардией», то я з величезним задоволенням дам написані розділи. До речі, вони вже в товаришки Караваєвої (я надіслав їй оригінал для перегляду). Отже, ви можете опублікувати повністю 4-й розділ, який я вам послав. Якщо ви хочете, замість нього можу надіслати перший, до речі, він опублікований у сочинській багатотиражці. Я думаю, що ця скромна місцева газетка не буде вам «конкурентом». Перший травень проведено прекрасно. Весь міський актив і командування прикордонним загоном, редактор «Молота», крайової газети, провели цей день у мене. Не будемо уривати нашого дружнього зв'язку.

Міцно тисну ваші руки.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

2 травня 1935 р.
Оріхова, 47.

281

І. О. ГОРІНІЙ

[4 травня 1935 року, Сочі.]

Шановна товаришко Горіна!

Вашого листа одержав. Отже, Родіонов пішов з видавництва. Це за чотири роки мого співробітництва з «Молодой гвардией» одинадцятий редактор моїх книжок. Справжній конвейєр. Можна собі уявити, як усе це відбивається на роботі. Давайте з'ясуємо, товаришко Горіна, що Вам залишив товариш Родіонов.

Я надіслав йому перший і другий томи роману «Як гартувалася сталь», в яких я виправив помилки і дещо

викреслив, змінив. Потім надіслав йому додатково другий том, в якому я викинув частину першого розділу (участь Павла Корчагіна в «робітничій опозиції» 1921 року й ті поправки, які треба зробити в наступних розділах, виходячи з того, що епізод з «опозицією» знято). Зняти початок першого розділу радив мені цілий ряд більшовиків. Нема чого міцному комсомольцеві плутатись в опозиції. Епізод випадковий.

Чи є у Вас цей додатково виправлений том? Якщо є (на ньому я написав «додатково виправлений автором»), то все, що в ньому виправлено й викреслено, треба внести в раніше надісланий Родіонову другий том. Якщо немає, то спішно повідомте, і я Вам надішлю новий примірник.

Взагалі, товаришко Горіна, коли б редактор третього й четвертого видання «Як гартувалася сталь» приїхав до мене на два-три дні, щоб порадитися й остаточно відредагувати книгу, було б дуже добре і навіть необхідно тому, що за ці роки кожний редактор робив свої маніпуляції. Як наслідок цього роман дуже поскубаний. Цілі шматки викидали, а «шви» не робили, звідси стрибкуватість. Одне слово, обговоріть це з керівництвом. Якщо можна, нехай товариш приїде.

Я дуже прошу Вас повідомити мене про хід виробництва. Досі цього не робилося. Найкраще приїздіть самі. Познайомимося, обговоримо все, і буде чудово. Разом прочитаємо написані розділи нового роману. До речі, до мене приїздить для роботи над сценарієм за романом «Як гартувалася сталь» український кінодраматург Зац.

Чекаю Вашої відповіді. Пишіть мені частіше. Адже це потрібно для живого зв'язку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

4 травня 1935 року.
Сочі.

282

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[7 травня 1935 року, Сочі.]

Люба Анно Олександрівно!

Жду твого листа про перші чотири розділи. Щодня жду. Посилаю п'ятий розділ. Весь з головою поринув у

роботу, а сил фізичних, моя рідна, так мало, що й не сказати. Кінофільм «Як гартувалася сталь» буде звуковий. Одержую силу листів, прекрасних, бадьорих, які кличуть до боротьби. Моє життя стало незвичайно щасливим, і в цей час лікарі кажуть: мінімум — півторамісячна відпустка або (гроб). Ставлення парткерівництва до мене круто змінилося, оточили турботами й увагою.

Скажи, рідна, чи повернусь я восени до Москви, чи ні? («Литературка», як бачиш, не надрукувала мого листа, чорт з ними). Два розділи в чернетці, і треба буде відпочити трохи.

А Родіонов пішов з «Молодой гвардии». Чому?

Справжній конвейєр. Це одинадцятий редактор «Як гартувалася сталь». Тепер Горіпа.

Пиши.

Міцно тисну руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

(«Смена» просила шматочок [слово нерозбірливе]. Послав, нехай, наша ж, «КСМ»).

М.

Сочі, 7/V—1935 р.

283

О. П. КРОНГАУЗУ

[*7 травня 1935 року, Сочі.*]

Заступникові редактора «Смены»

Дорогий товаришу Кронгауз!

Мені прочитали Вашого листа. Сьогодні посилаю Вам п'ятий розділ роману «Народжені бурею» (назва умовна), над яким я тепер працюю. Можете використати цей розділ цілком у ближчих номерах «Смены» при умові, якщо він підійде для журналу. Даю до розділу маленький вступ. Виконую давню просьбу «Смены» — посилаю свою фотокартку. Я великий приятель «Смены», один з її найдавніших читачів. Завжди буду радий виконати ваше дору-

чення. Єдине прохання — пришліть мені п'ять номерів журналу, в яких буде надруковано уривок.

Міцно тисну руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

7 травня 1935 р.
Сочі, Оріхова, 47.

284

А. Д. СОЛДАТОВУ

[9 травня 1935 року, Сочі.]

Дорогий друже [1]!

Що мені з тобою робити? Чому ти не хочеш мене зрозуміти по-справжньому? Чому не виконуєш мого прохання? Для чого це висилання грошей і в той час, коли хворієте? Толенько, адже, повір, мене ображає це. Не треба, не роби так, моє велике прохання. Я сподіваюся, що ти надалі цього не робитимеш, правда ж? Це моє повторне прохання, дружнє, і ти мене не повинен ображати. Краще повідом, як здоров'я усіх вас, мене дуже турбує, і звідки лишень ви викопали пропасницю там? Просто знущання з людей ці хвороби. Я своєї остаточно збувся, тільки слабість подолати не можу.

Посилаю тобі всі надруковані в газеті розділи для твого відгуку [2]. Ти вгадав, для контрасту виставлено цю родину, поки що так добре. Надрукували мені її в «Сочинке» [3]. Взяли в «Комсомолку», уривки в «Смену». На Україні почнеться також друкування. На цьому фронті, братику, все гаразд. Усе кличе до праці, та сил, бач, чорт має [4]. Збираюся дати собі відпустку, перепочити трохи, добре, що сам собі господар.

Днями виїде до мене редактор Горіна з «Молодой гвардии». Також із Києва сценарист. Як же тут відпочивати, а хочеться трохи полінуватися, відчуваю потребу.

На твого першого листа я не зібрався ще відповісти. Братику, у цьому питанні я непохитний, можливо, не маю рації, але не можу інакше, занадто велике недовір'я в мене до виправлення психології у цього хлопця, та й не потрібна йому моя думка. Не треба порушувати питання про це. Боюся, що Раюшка прийме тебе за посередника між мною і нею. Тож не треба, ми з тобою домовилися не починати цього. Це саме собою визначить становище.

Я згоден, що книжка принесла їй багато горя. У дальших виданнях я ізолював усе, що можна було. Ось щодо наших прогулянок — я цілком з тобою солідарний. Що може бути прекрасніше за природу, справжню, без усяких підмальовувань? Милуватися нею є найвище щастя для людини, тільки не всі цінять це.

Я написав Караваєвій і чекаю певної відповіді щодо квартири, що вони зробили істотного у цій справі. Багато писали, і, напевне, цим усе закінчилося, а восени я маю бути в Москві що б то не було. Важко дається Москва, але будемо сподіватися на добрий кінець.

За роботою і хворобою у мене промайнула зима і холодна весна, та й літо не примусить себе чекати.

Братусю, як шкода, що на відпустку в тебе так мало надії на літо. Я сподіваюся, що Мишко приїде відпочити, хворий хлопець зовсім, у клініці лежить, ледь-ледь поправляється, жаль, гарний хлопець.

Пиши, друже, про всі твої справи, я радий завжди твоїм листам, тільки не переказам. Пам'ятай, Толюшко, не ображай. Можливо, ще знадобиться твоя допомога, тоді я сам скажу, запевняю тебе.

Мій щирий привіт Мотроні Філаретівні і найкращі побажання.

Тисну міцно ваші руки і цілую.

Твій *Коля.*

P. S. Будуть новини — повідомлю негайно. Пишіть.

Сочі, 9/V—35 р.

[1, 4] В оригіналі слова «друже», «чорт має» написано по-українському.

[2] Розділи з роману «Народжені бурею».

[3] Газета «Сочинская правда», орган Сочинського міськкому ВКП(б) та виконкому міської Ради депутатів трудящих.

285

А. Д. СОЛДАТОВУ

[*23 травня 1935 року, Сочі.*]

Любий, дорогий друже Толю!

Давненько я не писав, хоч мій вірний кореспондент Катя, з мого доручення, повідомляла про всі новини, які

сталися за цей час. Отже, друже, за постановою міськкому партії я з 1-го у відпустці. Мав бути з 20 травня, та ще не все попідтягувано. Дні зовсім божевільні. Приїхав кіносценарист із Києва [1]. Люду того ходить багато — і все справи негайні, почуваю, що треба відпочити. З 1-го вхід для всіх ділових людей забороняється. І ось коли б я хотів бачити й чути тебе, Толюшко. Відпочив би хоч куди. Пишуть, що з краю шлють радіоапарат і патефон, та все не доїде — жду.

Матуся вже з 20-го в санаторії політкаторжан, відпочиває,— окрема кімнатка. Підкачала Катерина, вимучила її малярія, а ви по собі знаєте, яке це добро. За три дні т. 40° — лишилася сама тінь, тепер призначено лікування. Після матусі будемо її ремонтувати. Так-то, друже, справи.

А все-таки я дуже шкодую, що тебе нема в Сочі зараз. У сад ще не виходив ні разу, все холодно було. До 26-го обіцяють збудувати альтанку, і я вийду в сад [2]. Пиши про свої справи, про здоров'я, про все. План відпочинку хвалю, постарайтесь виконати. Радий бачити вас завжди. Обіцяв приїхати цими днями Мишко. Рая з 1-го теж збирається приїхати, не знаю, як це вдасться їй.

Погода встановилася тепла, суха. Чого б, здавалося, треба? Відпочивай, та й годі, в саду. Просто не діждусь того щасливого часу, коли спокійно зможу відпочивати. Усе кину, а то ще один натиск — і наших нема, а мені ж ще хочеться бачити тебе, братку, потиснути твою руку і заспівати наших завітних пісеньок. Адже правда, ти це виконаєш? Будемо сподіватися.

Шлю свій щирий привіт Мотроні Філаретівні.

Тисну міцно ваші руки.

Твій *Коля.*

Сочі, 23/V—35 р.

[1] М. О. Островський у співавторстві з кінодраматургом М. Б. Зацом (див. адресати) написав кіносценарій за романом «Як гартувалася сталь». Кіносценарій було опубліковано в журналі «Молодняк» № 4 за 1936 р. Кінофільм не був поставлений.

[2] На прохання М. Островського у дворі по Оріховій вул., 47, де він жив, збудували альтанку, щоб Островський міг більше часу бути на повітрі. Пізніше цю альтанку перенесли в провулок М. Островського, 4, де уряд УРСР спорудив письменникові будинок.

286

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ та Ц. Б. АБЕЗГАУЗ

[23 травня 1935 року, Сочі.]

Дорогі Мишку і Цілю!

Я послав телеграму, бо через завантаженість не встиг вчасно листа відіслати. Я чекаю, Михайлику, тебе. Погода встановилася тепла. Можна добре погрітися на сонечку в саду. Про справи розводитися особливо не буду. Приїдеш — поговоримо. Роботи в мене достобіса, мав іти у відпустку з 20-го, але ще не все зроблено. Приїздила редактор Горіна. Переглянули з нею весь рукопис «Як гартувалася сталь», і третє масове видання (стотисячним тиражем) вийде цілком таке, як я хочу.

З 1-го йду у відпустку. Хоч і приїхав з Києва кіносценарист, але я особливо завантажуватися не буду.

Приїзди, братику, погомонимо про все. Матуся в санаторії, відпочиває і лікується. Катя захворіла на малярію, але теж уже одужує. Весь мій штаб-«колгосп» засипався. Це не заважає, треба трохи різноманітності. Нам допомагає жінка, і все благополучно. В різних становищах бувають хороші й погані сторони, так і тут. З 1-го категорично не беруся за роботу. Побачиш, приїдеш, я чекаю. Шлю свій привіт щирий, тисну міцно ваші руки.

Ваш *Коля.*

23.V—35 р., Сочі.

287

С. І. АНДРЄЄВУ

[25 травня 1935 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Андрєєв!

Надсилаю тобі перші розділи мого нового роману під умовною назвою «Народжені бурею». Незабаром пришлю решту. Всього написано п'ять розділів.

Приїхав кінодраматург Зац. Почали працювати. Але мені наказали порядком партдисципліни скоротити робочий день з 13 до 8 годин на добу. Крім того, з першого червня не працювати місяць, «піти у відпустку». Лікарі щось налякали товаришів. Підкоряюсь.

Але кіносценарій все ж робитимемо потроху. А через місяць візьмемося як слід. Треба признатися, що я на цьому фронті новачок. Але ж це справа честі, до того ж є Ваше рішення про мою участь. Хіба я можу його не виконати? Адже я — дійсний член ЛКСМУ, і рішення мого ЦК для мене — закон.

Щоправда, всі ми — комсомольці досить літні (32 роки, на жаль, не 17 років), а все ж комсомольці.

Пробач за дружні жарти.

Привіт усім вам — Свердлову, Рашмаділову[1] й Краєвському. Міцно тисну ваші руки. Відданий Вам.

М. Островський.

25/V—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Г. І. Рашмаділов — відповідальний редактор журналу «Молодняк», органу ЦК ЛКСМУ та Спілки письменників України.

288

К. Д. ТРОФІМОВУ

[25 травня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Костянтине Даниловичу!

Як довго від Вас немає нічого. Я не знаю цікавих для мене новин. Як справи з другим виданням? І багато іншого. Чекаю листа.

Приїхав кінодраматург Зац. Розпочали роботу над сценарієм.

Послав Вам додатково п'ятий розділ. Одержали?

16 травня на квартирі в мене було бюро міськкому ВКП(б), на якому було заслухано мій творчий звіт. Стенограму засідання днями вишлю Вам.

Мені наказали піти на місяць у відпустку. Підкоряюсь. Через кілька днів напишу Вам великого листа.

Пам'ятайте, дорогий, я чекаю Вашого листа.

Міцно тисну Вашу руку.

Привіт товаришеві Нейфаху.

Не забудьте прислати за мій рахунок 50 прим. другого видання.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

25/V—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

289

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[25 травня 1935 року, Сочі.]

Люба Анно Олександрівно!

Сьогодні міськком партії посилає вам до журналу стенограму засідання бюро МК ВКП(б), на якому було заслухано мій творчий звіт. Якщо ти визнаєш потрібним, то опублікуєш його в журналі [1]. З кожним днем моє життя переходить на все стрімкіші темпи. Життя вдирається до мене, наполегливе, не знаюче перешкод, і владно вимагає віддати йому все до останньої краплини здоров'я. Ти скажеш, що це негарно, що це лівацький перегин. Але я неспроможний чинити йому опір. Наприклад, сила-силенна листів, які я одержую від комсомольських організацій і окремих товаришів. Вони вимагають відповіді. Які це прекрасні і хвилюючі листи! Я лише тепер відчуваю з усією силою те хороше, що розбудила книжка в молодих умах. Два з них я надсилаю тобі.

Ти знаєш, мені наказали на місяць припинити роботу. Лікарі чимсь налякали товаришів. Я підкоряюсь.

Та ось приїхав кінодраматург. Треба писати сценарій.

Я в цій справі — дитина. Але ЦК [ЛКСМ] України зобов'язав мене брати участь у його створенні. Це ж справа честі. Треба зробити комсомольський фільм яскравим, хвилюючим. І на все потрібні сили. А я їх витратив до краю. Потрібна мобілізація. Перерва. Потім — людський конвейєр, від якого майже неможливо втекти.

І все ж я без міри щасливий, товаришко Анно. Про такий поворот у моєму житті я не міг навіть мріяти.

Коли буду у відпустці, напишу тобі багато й більш конкретно. Зараз думки розбігаються.

Привіт усім.

Міцно тисну твою руку, моя рідна.

М. Островський.

В основному я згоден з твоїми критичними увагами [2]. Я вже за цими увагами поробив корективи, закреслив лузгу, що пролазить контрабандою.

М. Островський.

25/V—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Звіт про засідання бюро Сочинського міськкому ВКП(б) було опубліковано в журналі «Молодая гвардия» № 6, 1935 р.

[2] На перші розділи роману «Народжені бурею».

290

О. С. СЕРАФИМОВИЧУ

[27 травня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Олександре Серафимовичу!

Учора ввечері до мене завітав Григорій Іванович Петровський, голова ЦВК України.

Для мене це — незабутня зустріч. Григорій Іванович поставився до мене з такою теплотою й увагою, що я схвилювався до глибини душі. Ми розмовляли з ним півтори години.

На прощання він поцілував мене і сказав: «Продовжуй жити і запалювати серця».

Про цю зустріч напишу більше, коли сформуються думки.

М. Островський.

27/V—35 р.

291

А. П. МАРІЇНСЬКОМУ

[28 травня 1935 року, Сочі.]

Копія: т. Щербакову

Товаришу Маріїнський!

Учора одержав від Вас телеграму такого змісту: «Літературне агентство, створене для розміщення за кордоном творів радянських авторів, просить повідомити згоду передати нам виключне право перекладу видання «Як гартувалася сталь» іноземними мовами за кордоном. Повідомте згоду, вишлемо підписання договір. Літаг. Маріїнський».

Я готовий укласти з літературним агентством договір на переклад мого роману «Як гартувалася сталь» іноземними мовами. Однак я хочу зробити це з відома й санкції Спілки радянських письменників.

Тому прошу Вас, товаришу Маріїнський, звернутися до Правління СРП, довести це до відома товариша Щербакова і погодити з ним це питання.

Після цього я підпишу санкціонований товаришем Щербаковим договір.

З товариським привітом!

М. Островський.

28/V—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

292

С. С. ДИНАМОВУ

[*29 травня 1935 року, Сочі.*]

Редакторові журналу
«Интернациональная литература»

Дорогий товаришу Динамов!

Посилаю Вам копії своєї відповіді літературному агентству, яке запропонувало мені укласти договір на видання роману «Як гартувалася сталь» іноземними мовами за кордоном.

Я в цих справах новак і, як член партії, взагалі не вважаю за своє право робити будь-що без санкції партгрупи президії СРП і Вашої поради.

Напишіть мені, що Ви знаєте про це агентство і як взагалі комуністи-письменники діють в таких справах.

Дуже прошу написати мені що-небудь про переклад «Як гартувалася сталь» у Вашому журналі. Коли Ви думаєте це зробити? Чи будуть це уривки з книжки, чи роман повністю? А чи роман у скороченому вигляді? Все це мене надзвичайно цікавить.

З нетерпінням ждатиму Вашої відповіді.

Міцно тисну Вашу руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

29/V—35 р.
Сочі.

293

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[29 травня 1935 року, Сочі.]

Люба Анно Олександрівно!

Твого великого листа і другого від 18 травня одержав.

Листівка, як видно, пропала. Я вже писав, що в основному згоден з твоїми критичними увагами про перші п'ять розділів. Усе сміття я викреслив.

Ще раз даю тобі слово нікому більше уривків не давати, хоч мене атакують звідусюди. Зокрема, радіомовлення. Ти, звичайно, простиш мене за те, що я дав «Сочинской правде». Але це мені запропонував зробити міськком партії, щоб оживити газету. Ти, звичайно, сама знаєш, що я роблю це некорисливо, без ніякого наміру. Просто атакують мене люди телеграмами, листами. І я робив ці поступки.

Тобі послана стенограма засідання бюро міськкому. Я не скажу, щоб мій звіт визначався якоюсь особливою цінністю. Це була просто дружня партійна розмова. З стенограми знято половину.

Як бачиш, дуже багато хвалили, а ніхто не критикував.

Останніми днями в мене — стрімкий людський конвейєр.

Я закінчую свої справи і першого червня іду у відпустку. Я втомився без міри.

Старенька мати в санаторії. Вперше за все своє трудове життя відпочиває, щаслива й радісна.

Міцно тисну твою руку.

Буду про все писати.

Привіт Маркові, Соні і всім молодогвардійцям.

Якщо будеш випадково в СРП, то довідайся про долю мого членського квитка і скільки треба зробити внесків (вступного і членських) при одержанні його. Я перекажу їм гроші телеграфом.

Не забувай мені писати бодай зрідка.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

29/V—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

294

І. О. ГОРІНІЙ

[29 травня 1935 року, Сочі.]

Люба товаришко Ідо!

Важко розповісти про мої дні. Це стрімкий людський конвейєр. Це — телеграми, листи, «карколомні» новини. Робота і все ближча відпустка.

Ще місяць такого життя — і я заснув би. Це може вбити здорову людину, не тільки мене. І все ж бо прекрасно, гарно. Але така вже людина — хвилюється і в радості і в журбі. Смуга радості для мене нескінченна, і я чекаю якогось удару, тобто чогось надмірно хорошого або «павпаки», як казав Козьма Прутков...

Одержав контрольний примірник другого українського видання «Як гартувалася сталь» (20 тис[яч] прим[ірників]).

Послав тобі мого листа літагентству. Дізнайся, що це за підприємство, і напиши мені. Я ж нічого в цих справах не знаю.

Звичайно, коли ви думаєте, що видати стенограму окремою брошуркою корисно, то зробіть це. Я особисто думаю, що навряд. Весь міськком вітає тебе.

Отже, з першого я у відпустці. Тоді напишу тобі величезного листа. Цілу новелу.

Павка Корчагін не забуває і ніколи не забуде історичного засідання губкому.

Є нещасні люди, скривджені природою, які не знають, що життя прекрасне. Щастя, що я не належу до цієї категорії дефективних.

Приїхав кінодраматург, превеселий хлопчина.

В основному ми вирішили писати сценарій за першою частиною «Як гартувалася сталь» і закінчити картину появою Павки на трибуні зборів із словами: «Хіба я міг умерти в такий час?»

Стаття про відвідини Петровського написана його секретарем — Дубинським. За стиль статті я не відповідаю. Він написав, ніби я сказав: «Я хочу створити фільм, подібний до «Чапаєва». Це неправильно. Я добре закреслив цей рядок і написав, як було. Що робити! Як видно, ще не раз будуть перекручувати мої слова. Така вже, видно, доля.

Твоїх листів чекаю кожного дня, хоча знаю, що це безсовісно, і не по-товариському, і егоїстично. Але факт — уперта річ. Я забуваю, яка купа гранок здіймається горою на твоєму столі, забуваю, що ти тепер одна, так само як і ти забуваєш, що я не зовсім атлет. І це добре.

Одначе годі. Ти цього листа нікому не показуй. Він такий сумбурний, що ніхто не повірить у мої композиційні таланти.

Міцно тисну твою руку.

Привіт Андрієві [1].

Микола.

29/V—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] А. Г. Костиков, відомий радянський учений-конструктор, чоловік І. А. Горіної.

295

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[31 травня 1935 року, Сочі.]

Сьогодні останній день роботи. Завтра відпустка. Все моє літературне господарство впорядковане. Пишу листи своїм друзям. Мені заборонено займатися серйозними справами весь цей місяць. Я повинен відпочити «душею й тілом».

Нехай не дивує відсутність моїх листів за цей період. Я хочу одержувати їх багато, але писатиму мало.

Крайком прислав мені чудовий радіоприймач. Вся Європа у мене в кімнаті.

Отже, чекаю листів про все і про всіх.

Міцно тисну руку.

М. Островський.

31/V—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

296

А. Д. СОЛДАТОВУ

[3 червня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Толику!

Ось уже третій день моєї відпустки. Цілі дні в саду, з обличчя зметена блідість — загорів. Сподіваюсь стати красивим хлопцем (на ять).

Просто не віриться, що я можу лежати і нічого не робити путнього. Навіть газети переглядаю побіжно. Ось коли потрібне твоє, братку, сусідство. Адже я вільний, і ми посцівали б наших улюблених завітних пісеньок, і пограв би ти мені, як було колись. Цю задушевну річ нема з ким улаштувати, дарма що люду ходить дуже багато. Я гостро відчуваю те, що тебе нема.

Чекаємо числа 5-го Раюшку до себе. Дуже радий, що відпочине дівчина. Постараюсь створити їй всі умови для цього. Варта. Матуся відпочиває в санаторії, зрідка відвідує нас. Приходить, відпочивши, жвава, я дуже радий за неї. Ми з Катюшею коротаємо вечори аж до 12-ї години ночі, слухаємо радіо. Крайком прислав радіоприймач. Музика прекрасна. Особливо Прага відзначається (а може, в нас говорить чеська кров), ясно, чітко чути, аж підлога двигтить, немовби оркестр грає за вікном. Патефон ще в дорозі десь забарився — чекаю. Обіцяли спорудити диктофон для запису. Наші майстри в Ростові беруться зробити, у них уже є такий. Це ж мені так потрібно.

Начеб і всі новини, та ні, забув основне. Адже вийде стотисячним тиражем 3-тє видання, виправлене за рукописом. Правда, редакторка молодець, настояла на необхідності цього, хоч це й становить $^1/_3$ всього паперового запасу на квартал.

Україна прислала номерок 2-го видання. Нічого, гарна книжка буде. Одне тепер необхідне: добре відпочити, чи вдасться?

Приїхав кінодраматург — працюємо жартуючи, або, певніше, розмовляємо, робимо начерки, після відпустки серйозно візьмемося до роботи. Приїхала Валентина Іовівна, була у мене. Загалом, конвейєр людей не припиняється, не кажу про друзів. Доводиться регулювати...

Як живеш, здоров'я? Мотроні Філаретівні мій дружній привіт. Я за її порадою загоряю. Хочу сподобатись жінкам. Друзі, приїздіть відпочивати і пересвідчитесь, що я все виконую, як належить, навіть повніти починаю. Годують, як на заріз. Пиши, друже, що можна, мене цікавить твоя робота. Такі велетні вимагають багато сил і енергії. Але й скільки торжества, коли закінчиться спорудження. Гордість кожного учасника будівництва. Як тільки знайдеш вільний час, пиши, не забувай, що я дуже радий твоїм листам.

Погода ніби налагодилась. Третій день на повітрі. В хату не хочеться йти, навколо аромат троянд. Дихаю не надихаюсь.

На осінь мені обіцяють уладнати з квартирою в Москві, і я чомусь не так хворобливо ставлюся до цього, як торік. Більше надії, а то поживемо — побачимо. Адже, правда, поживемо. В мене навіть перша частина фільму закінчуватиметься (коли Павка після хвороби з'являється на конференцію) словами: «Та хіба я міг умерти?» Звичайно, це поки що начерки. Ех, і шкода, що тебе нема, в цій справі дорога твоя участь у наших розмовах. Буду писати тобі про все. Повідом, до якого розділу ти одержав «Народжені бурею», надішлю решту. Закінчено 5 розділів. Одержав відзив від Караваєвої. 5-й розділ подобається їй більше, ніж інші. Яка буде твоя думка і Мотрони Філаретівни? Пишіть про все, критикуйте по-справжньому — буду радий. Про всі новини напишу. Привіт від усього «колгоспу».

Тисну міцно ваші руки

Ваш *Коля.*

3/VI—35 р.

297

А. Д. СОЛДАТОВУ

[*5 червня 1935 року, Сочі.*]

Дорогий Толику!

Глибоко співчуваю твоєму горю. Це вже справді тяжко не щастить. Але кріпись, друже, не дрейф. Адже я одужав? І Мотеньці передай, щоб гнала геть далі від себе ту хворобу. Не треба хворіти, друзі. Я пам'ятаю, як добре

бадьорили мене ваші листи, коли я хворів, і ніколи б не подумав, що ви займатиметеся таким негарним ділом, як хвороба. Не треба.

Ось коли хотілося б бути близько і хоч чимось бути корисним вам. Та що поробиш? Можливо, взимку здійсняться мрії бути в Москві, принаймні обіцяють. Про плани вашого літнього відпочинку: Толику, дай мені слово, якщо тобі буде сутужно, то ти напишеш мені просто, як братові. Так? Ти не повинен мене ображати. Сьогодні я одержав листа від Мате Залки. Він багато пише правди про людські вчинки, і різко підкреслив твоє дружнє ставлення до мене, і шле тобі привіт.

Толику, я й без нього не мав сумніву у твоїй сердечній, братерській прихильності до мене. Та, мабуть, ти дуже вже за мене дошкуляв йому, картаючи за несправедливе ставлення до мене. Послав би тобі його листа, дуже гарний, славний лист, та поки що утримаюсь. Описав і так тобі докладно.

В попередньому листі я писав, що відпочиваю, але Катя видає мене з головою, бо до вечора від балаканини язик висуну і лежу мовчки, а це їй, звісно, не подобається. Припинити відвідування не можна, я з нудьги помру. Коли б ти був тут — інша річ.

Учора приїздила до мене бригада письменників: Рахілло, поет Сергій Васильєв і критик Кир'янов. Багато говорили про письменницький світ. Читав свою прекрасну поему Васильєв [1]. Провів розмову з ними дуже жваву — веселі люди.

Отож-то, друже, багато хочеться розповісти, та хіба в листі перекажеш усе? Третє видання виходить двома заводами — 200 тисяч. Не хочеться вірити, адже це весь запас квартального плану паперу видавництва. За 100 тисяч ручуся, виходить у липні. Це вже вирішено, а друге намічено ЦК [ВЛКСМ]. Побачимо.

«Як г[артувалася] с[таль]» збираються видати за кордоном. Мої справи налагодилися остаточно.

Тільки-но прийшла до мене Олександра Петрівна, вона шле вам свій найщиріший привіт. Увімкнули приймач, і, уяви мій подив, заспівали нашу завітну пісеньку: «А дорога далека, далека». Пісню ямщика. І пригадалися наші розмови з тобою. І як же ти мені потрібен, відчуваю всім нутром. Толюшко, пиши ж про все, нічого не притаюючи, адже я маю право просити від тебе цього на правах друга. Авжеж?

Стоїть на погоді, і я цілими днями на повітрі. Загорів добре — треба набиратися сил, адже чекає велика робота. Мені обіцяли прислати матеріал, який є в архівах України. Коли це зроблять — буде добре.

Бувайте ж здорові і не хворійте. Катя від пропасниці ще не зовсім одужала, але все-таки в основному краще себе почуває.

Тисну міцно ваші руки.

Твій *Коля.*

P. S. Привіт і побажання здоров'я від мами, Каті й Катюші [2]. Пишіть.

5/VI—35 р.
Сочі.

[1] Мається на увазі поема С. А. Васильєва «Голуб мого дитинства».

[2] Катюша — племінниця Островського, дочка Катерини Олексіївни.

298

М. ЗАЛЦІ

[5 червня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Мате!

Міцно тисну руку. Щойно мені прочитали твого листа. Ти вгадав. Шановний товариш «таки був у мене», як кажуть в Одесі, і розмовляв п'ять годин. Запропонував «Рів'єру», відпочити і поправитися, гарну кімнату, з якої видно море. Був дуже дбайливий та уважний — я подякував і відмовився. Занадто гамірно там, у мене в саду спокійніше.

Небагато води спливло, але багато що змінилося на краще, що й треба було довести одному хлопцеві рік тому.

Нічого, Мате, ми бачили багато що і ще гірше, усе це, як кажуть мудреці, ламаного гроша не варте.

Від товариша Щербакова [1] одержав дружню телеграму з побажанням успіху в роботі.

Ти маєш цілковиту рацію у своєму судженні про людей. Учора була в мене бригада письменників, веселий народ — Рахілло, Кир'янов, критик, і поет Сергій

Васильєв. Поговорили про весь письменницький колектив. Мучать мене в статтях, перебираючи усі мої фізичні вади, а критики чіткої, що вказувала б на мої літературні хиби, немає. Зараз я відпочиваю, хоч і багато базікаю. Засмаг і став навіть поправлятися, думаю навіть дівчаткам сподобатися. Щодо лікування подумаю, але для цього треба бути в Москві. У мене скоро буде консиліум професорів, які відпочивають тут. Почую їхній висновок, а там подивимось, чого на світі не буває. Правду кажучи, я проти всяких нових вигадок щодо мене особисто, бо ризикую втратити ті невеличкі сили, які в мене є. Взагалі подивимось.

Ще новина, Мате.

Збираються роман «Як гартувалася сталь» видати за кордоном. Досягнення, братку! Ось нібито і все. Радий би у ці вільні дні бачити тебе, поговорити щиро. Пиши, чи будеш цього літа тут.

Пиши про свої справи. Мені дорогі твої листи, і я їм завжди радий.

Міцно тисну твою руку.

Твій *Коля.*

P. S. Привіт тобі від матусі, вона перший раз за все своє трудове життя відпочиває в санаторії, а також від сестри. Я з нею тепер коротаю свою відпустку. Племінниця 15.VI їде в табір — як ударниця навчання. Загалом, усе владналось. Батько поки що у брата на Україні — все через тісноту квартири.

Усю цю приписку пишу, щоб познайомити тебе з моїм «колгоспом».

Коля.

5.VI—35 р.

[1] О. С. Щербаков — секретар Спілки письменників СРСР.

299

М. Б. КОЛОСОВУ та С. М. СТЕСІНІЙ

[*22 червня 1935 року, Сочі.*]

Дорогі Марку й Соню!

Щойно одержав вашу телеграму. Як ви, певно, знаєте, мені наказано відпочивати до першого липня. Здоров'я

нікчемне. Вміщуйте [роман] у журналі невеликими порціями. Я говорив з Анною Олександрівною про серпень місяць — початок друкування. Я зможу після відпустки давати вам не більше як $1^1/_2$ аркуша за місяць. Всього перша частина матиме десять аркушів. Сировина потребує переробки згідно з одержаними від українського уряду документами. (Я кажу не про перші п'ять розділів, а про ті, над якими мені доводиться працювати). У липні я зможу вам дати $1^1/_2$ друкованих аркуша вже опрацьованих, виправлених. У серпні — 2 і у вересні $1^1/_2$ — останні. Я свідомо не поспішаю працювати. Звичайно, працюватиму багато, але важить якість, а не кількість аркушів. Напишіть, дорогі, як ви на мій план дивитесь. Я зроблю все, як ви вважаєте за потрібне. У товаришки Горіної є виправлений нами текст п'яти розділів.

Міцно тисну ваші руки. Чекав тебе, Марку, а ти не приїхав.

Ваш *М. Островський.*

22/VI.
Сочі, Оріхова, 47. Островський Микола Олексійович.
Адреса для телеграм: Сочі, Островському.

300

КОМСОМОЛЬЦЯМ МАХАЧКАЛИНСЬКОЇ ФАБРИКИ імені III ІНТЕРНАЦІОНАЛУ

[*Червень 1935 року, Сочі.*]

Я одержав вашого прекрасного, хвилюючого, щирого листа. Найвищою нагородою письменникові за його працю можуть бути лише такі листи. Якщо книжка хвилює і кличе до боротьби, мужності,— значить, вона виконує своє завдання партійного агітатора і пропагандиста, значить, книжка написана правдиво, бо тільки правда може хвилювати серця будівників соціалізму. Ці листи і мене кличуть до боротьби, вони звучать, як заклик фанфари.

Іноді слова зайві. Нас згуртувала, виховала і загартувала велика партія Леніна. У нас одна мета і одні прагнення. Боротьба триває. Кожний із нас повинен бути на своєму посту.

Міцно тисну ваші руки.

Ваш *Микола Островський.*

м. Сочі, червень 1935 р.

301

К. Д. ТРОФІМОВУ

[2 липня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Костянтине Даниловичу!

Вашого листа одержав. Послав телеграму. Тепер пишу докладно про все. Я, звичайно, одержав листа СРП України. Я відповів секретареві правління Рублевському, що всі справи про переклад і видання роману «Народжені бурею» перебувають у Вашому віданні і що їм у цих питаннях слід звертатися до Вас.

Цілий ряд видавництв і журналів України звертаються до мене з проханням прислати «Народжені бурею» для надрукування, але я їх усіх спрямовую до Вас.

Товариші з Правління СРП України, як видно, не знали, що я вже член СРП СРСР. Звісно, я дуже вдячний за їхню увагу.

Якщо десь трапиться паралелізм в опублікуванні мого твору, то Ви мусите знати, що то не моя провина. Я відхиляю всі пропозиції і обіцянки. Вся монополія у Ваших руках. Я Вам дозволяю робити все, що Ви визнаєте потрібним.

Ви питаєте, чи не можу я написати «Народжені бурею» по-українському.

Ні, це буде мені важко. Вісім років я пишу російською мовою, і буде важко знову переключатися. Тому приїзд [перекладача] буде недоцільним, оскільки його робота зведеться до звичайного перекладу, що він може зробити й без мене.

Ви пишете про третє розкішне українське видання «Як гартувалася сталь». Звичайно, я згоден.

10 липня в Москві вийдуть сигнальні примірники третього російського видання, доповненого й виправленого видання «Як гартувалася сталь».

Числа 13—14 липня я їх одержу. Це видання нічого нового не має. В 1-му українському виданні все це було. Та зате в цьому третьому виданні викинуто, на моє бажання, епізод, де Павка попадає в робітничу опозицію (початок першого розділу другої частини).

Треба буде зробити так, щоб третє українське видання складалося за виправленим, найбільш опрацьованим третім російським виданням.

Я, тільки-но одержу сигнальні примірники цього видання, зараз же вишлю Вам примірник для редагування. Виправлення й додатки там невеликі, але дуже важливі політично. Наприклад: закреслено Павла в робітничій опозиції і відповідно до цього закреслено рядки на дальших сторінках, які про це так чи інакше нагадують. Зробив я це тому, що образ молодого революціонера нашої епохи повинен бути бездоганний і нічого Павці плутатися в опозиції. Тим більше, що тут я не грішу проти правди.

Потім, у 3-му російському виданні загострено ворожі фігури троцькістів, наприклад Дубави. Більшість же доповнень, внесених мною і редактором «Молодой гвардии» товаришкою Горіною (яка спеціально приїздила до мене для цього), є в українському виданні, і їх не доведеться вводити.

Отже, третє українське видання друкуватиметься з третього російського.

Це останні поправки. В майбутніх виданнях мені їх робити не доведеться.

Звичайно, в третьому російському виданні нема епізоду з «липовими студентами», який Ви правильно зняли в другому виданні.

Мене дуже цікавить, як Вам удасться зробити це нове видання. Вірю, що воно вийде у Вас чудове.

«Як гартувалася сталь», до Вашого відома, перекладається на ряд мов національностей Союзу: білоруську, татарську та ін.

З 1 липня я почав працювати, хоч ще дуже кволий і хворий. Але життя кличе. Лікарі протестують, погрожують. Проте ряд телеграм, листів з усіх кінців Союзу закликають до роботи.

Потроху працюємо над сценарієм. Сьогодні в мене зустріч із знатними людьми чорної металургії. Чекаю делегацію чоловік із 35 — ударників і орденоносців.

Ви питаєте про фінансові справи. Вони в мене досить задовільні.

Пишіть про все, що мене цікавить. Дуже радий одержувати Ваші прекрасні листи.

Привіт тов. Нейфаху й усьому колективу. Дуже прошу Вас збирати всі цікаві для мене замітки в українських газетах і журналах і висилати їх мені.

Харківський облліт відповів мені, що рецензія Верхацького перебуває в Головліті, а копії у них немає. Якщо Ви зможете дістати її в Головліті, буду вдячний. Адже

нам дуже важливо знати, чим ворог оперує, коли виступає проти нас.

Міцно тисну ваші руки. Чекаю Вашого листа, в якому Ви напишіть, коли здаєте у виробництво третє видання.

З комуністичним привітом!

Ваш *М. Островський.*

P. S. Від секретаря товариша Петровського — Дубинського я одержав копію листа й відзиву Микитенка [1] про роман «Народжені бурею». Відзив чудовий. Роман, мабуть, навіть не заслужив такого. Найближчими днями я надішлю цей відзив Вам для інформації.

М. О.

2/VII—35 р.
м. Сочі.

[1] І. К. Микитенко (1897—1937) — відомий український прозаїк, драматург; у той час заступник голови Спілки письменників України.

302

А. Д. та М. Ф. СОЛДАТОВИМ

[3 липня 1935 року, Сочі.]

Дорогі друзі!

Тільки-но прочитали мені ваші листи. Та що це ви хвороб не збудетесь? Беріть приклад з мене. Почав з 1-го працювати, і всі мої [хвороби] геть. Видно, мені відпочивати не годиться. Сьогодні вишлю останні три розділи вам. Тільки коли вам читати? Все ж на дозвіллі прочитайте і напишіть свою критику. У нас тепер гостює Михайликова дружина, і Раюшка до 20 липня буде. З 20-го приїде наш Митя. Але все це не повинно бентежити Мотрону Філаретівну, місця вистачить, хоч тісно, зате тепло. Тепер літо. Матінка повернулася з санаторію, відпочила добре. Цілими днями майже не бачу наших курортниць. Засмагли непогано. Приїздіть, Мотроно Філаретівно, будемо загоряти вдвох. З листа можна помітити — писався двома заходами, а тепер перешкодили. Поки що всього найкращого. Шлю свій привіт.

Тисну міцно ваші руки. *Коля.*

3 липня 1935 року.

303
К. Д. ТРОФІМОВУ

[20 липня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Костянтине Даниловичу!

Я одержав від Спілки письменників України листа, в якому говориться: для того щоб задовольнити великий попит на книжку «Як гартувалася сталь», треба паралельно видати її у вас і в Держвидаві, оскільки одне видавництво не підійме великого тиражу через брак паперу.

СРП [України] вживає необхідних в цьому напрямі заходів. З тону листа можна зробити припущення, що цю думку висловив товариш Г. І. Петровський.

Сяк чи так, але я з свого боку не заперечую проти паралельного видання. Навпаки, я дуже б хотів бачити книжку в найбільшому тиражі.

Я доручаю Вам, дорогий мій, всі ці справи і переконаний, що Ви зробите це якнайкраще.

Завтра-позавтра пошлю Вам сигнальний примірник 3-го російського видання, виправленого й доповненого,— для Вашого третього видання.

Дуже прошу Вас повідомити мене, коли Ви почнете роботу над третім виданням і коли воно, за Вашими орієнтовними строками, вийде [...].

Мене сповіщають, що літературний вечір, організований СРП України і присвячений моїй творчості і призначений на 15/VII, відмінено [1].

Я хочу, щоб Ви були присутні на цьому вечорі. Його мали транслювати по радіо. Я був би надзвичайно вдячний тому, хто записав би і прислав мені основні виступи.

Стан мого здоров'я різко погіршав. Зараз я у владі лікарів, які вливають у мене штучне здоров'я, поки що без успіху. Така бандитська поведінка тіла руйнує мої робочі плани. Робота уповільнилась. Замість 12 годин я працюю лише три, та й то з великим напруженням.

Пишіть, мій дорогий, про все.

Привіт товаришеві Нейфаху.

Міцно тисну руку.

З компривітом!

М. Островський.

20/VII—35 р.
м. Сочі.

[1] Літературний вечір, присвячений творчості М. О. Островського, відбувся в Києві 12 жовтня 1935 року.

304
К. Д. ТРОФІМОВУ

[26 липня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Костянтине Даниловичу!

Тільки-но одержав Вашого листа. Щойно одержав сигнальний примірник 3-го російського видання з Москви. Завтра відсилаю його Вам спішною поштою, як було між нами умовлено. Цей примірник — мій подарунок Вам.

Горезвісну рецензію Верхацького одержав з Головліту УРСР.

Якщо її у Вас нема, то повідомте мене, я надішлю копію. Це цікавий документ. Нам треба знати, що ворог спрямовує проти нас. Наприклад, там є слова Корчагіна: «Чем ночь темнее — тем ярче звезды»,— я не знав, що це з вірша Майкова і що в ньому є продовження: «Чем глубже скорбь, тем ближе к богу», а ворог знайшов, і мені нічим крити, тут мій промах. А взагалі рецензію треба уважно прочитати і ті місця в книжці, які ворог хоч скільки-небудь може (перекручуючи смисл) повернути проти нас, зняти або окреслити яскравіше. Наприклад: стор. 110, частина І, розділ 6, слова Петлюри: «З більшовиками битися до останнього. Вони знищили вільну Україну!» — треба закреслити. Я прошу Вас провести цю роботу, маючи перед собою невдачливого диверсанта в критиці.

«Молодняк» [1] з чотирма розділами «Народжені бурею» одержав...

Зараз стан мого здоров'я значно погіршав, і я можу працювати лише 3 години на день.

Безперервний людський конвейєр, хвилюючий, але й виснажуючий.

Буду про все писати. Шостий розділ дали нашвидку. Робота над сценарієм просувається вперед. Начорно написано три частини з семи.

Міцно тисну Ваші руки, дорогий мій. Буду про все писати.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

Сочі, 26/VII—35 р.

[1] Журнал «Молодняк» — орган ЦК ЛКСМУ та Спілки письменників України. Перші чотири розділи роману «Народжені бурею» було опубліковано в № 4, 5 та 6 цього журналу (1935 рік).

305

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[2 серпня 1935 року, Сочі.]

Люба Анно Олександрівно!

Всесоюзне правління СРП повідомляє мене, що має відбутися літературний вечір, присвячений творчості М. Островського, і твоя доповідь [1]. З великим нетерпінням чекатиму стенограму вечора. Я давно не писав тобі. Пробач, рідна.

Життя за мою упертість повернуло мені щастя безмірне, дивовижне, прекрасне, і я забув усі попередження й погрози моїх ескулапів. Я забув про те, що в мене так мало фізичних сил. Стрімкий людський конвейєр — комсомольська молодь, знатні люди заводів і шахт, героїчні будівники нашого щастя, приваблені до мене «Як гартувалася сталь», запалювали в мені, здавалося, згасаючий вогонь. Я знову став палким агітатором, пропагандистом. Я часто забував навіть своє місце в строю, де мені наказано працювати більше пером, ніж язиком. Зрадник-здоров'я знову зрадило мене. Станом здоров'я я несподівано скотився до загрозливої межі. Цілий місяць лікарі силкуються припинити це занепадання, вливаючи в мене значну кількість різних лікувальних рідин. Але відступ поки що триває. Я з сумом згадую про те, що ще недавно міг працювати по 15 годин на добу. А тепер ледве знаходжу сили всього на три години слухати історію громадянської війни на Україні плюс робота над сценарієм.

Тисячі листів, одержаних мною з усіх кінців Союзу, кличуть мене в наступ, а я зайнятий ліквідацією внутрішнього заколоту. Незважаючи на всю небезпеку, я, звичайно, не загину і цим разом хоч би вже через те, що я не виконав даного мені партією завдання. Я повинен написати «Народжені бурею». І не просто написати, а вкласти в цю книжку вогонь свого серця. Я повинен написати (тобто взяти спільну участь) сценарій за романом «Як гартувалася сталь». Повинен написати книжку для дітей — «Дитинство Павки». І неодмінно книжку про щастя Павки Корчагіна. Це, при напруженій більшовицькій роботі,— п'ять років. Ось мінімум мого життя, на який я мушу орієнтуватися. Ти усміхаєшся. Але інакше не може бути. Лікарі теж усміхаються розгублено

й здивовано. І все ж обов'язок насамперед. Тому я — за п'ятирічку як мінімум.

Скажи, Анно, де знайдеться такий безумець, щоб піти від життя в такий подиву гідний час, як наш? Це ж супроти країни — зрада. Я прошу тебе, звернись до критиків від мого імені з закликом відкрити більшовицький обстріл перших п'яти розділів, не боячись суворих слів, аби це було нам на користь. Мені можна і треба сказати все, аби то була правда. Покажи перша приклад критики твору свого вихованця і друга.

Міцно тисну твої руки.

Хочу повернутися до вас у Москву цієї осені. Та, мабуть, цій мрії не судилося здійснитись.

Привіт усім молодогвардійцям, Маркові і милій Соні.

Відданий вам *М. Островський.*

2/VIII—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Вечір відбувся в листопаді 1935 року в Будинку радянського письменника. У зв'язку з від'їздом Анни Караваєвої вступне слово на вечорі сказав Марк Колосов. Опубліковано в журналі «Молодая гвардия», 1936, № 1, під заголовком «У чому сила письменника Островського». У тому ж номері журналу опубліковано виступ на цьому вечорі Віри Інбер — «Такий тип письменника може існувати тільки в нас».

306

А. Г. СЕНЧЕНКУ

[3 серпня 1935 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Сенченко!

Пробачте за довге мовчання. Я непростимо серйозно захворів. Основні позиції зайняли лікарі і роблять усе, щоб так чи інакше вплинути на зрадницьке тіло. Товариші з міськкому ВКП(б) обіцяли мені написати Вам про все, що ми вирішили в справі спорудження будинку. Я, признаюсь, спочатку хотів був з подякою ухилитися від Вашого великого подарунка. Але товариші з крайового комітету партії «закликали мене до порядку». Тим більше що, як я довідався, в цьому є ініціатива і Г. І. Петровського. Це для кожного з нас уже не особиста справа.

До речі, лікарі одностайно твердять, що левову частину мого здоров'я з'їдає огидна квартира.

Звичайно, якби я був хлопчипа «на ходу», то все це було б пусте. Але тепер, коли весь час крізь тонку перегородку слухаєш по чотири години «собачий вальс» на піаніно... і коли за три кроки живе артист, що грає на саксофоні й репетирує мінімум по три години на день (буває ж такий трагічний збіг — стільки артистичних натур в одному будинку), і коли до цього долучити низьку, задушливу кімнату, яка виходить вікнами в глухий куток, де не провіває свіже повітря, то це не дуже й весело.

Ми вважаємо, що будинок слід спорудити в Сочі, але не в Хості. Секретар міськкому ВКП(б) і уповноважений ЦВК СРСР в курортних справах, разом з головою міськради, взяли в цій справі жваву участь. Вони вибрали майданчик для будівництва, де тепер стоїть старий будиночок у великому фруктовому саду, в тихому, ізольованому від шуму провулку, у високій частині міста, недалеко від моря. Головне, чого вони шукали,— це тиші й великого саду. Здається, товариші навіть знайшли будівельну організацію, яка може зайнятися цією справою,— товариші Вам напишуть про все докладно.

Найголовніше — щоб будування було проведено швидким темпом, інакше все втрачає своє значення.

Дорогий товаришу Сенченко! Якщо Ви певні того, що дачу можна збудувати до весни майбутнього року, не пізніше, то лише в цьому разі можна допустити затрату коштів. Я маю право сказати Вам це, бо розгромлене здоров'я ніяк не обіцяє мені довголітнього життя. І тут темпи зміни побутових умов повинні бути якнайшвидші.

Товариш Рублевський підтримує зі мною міцний дружній зв'язок. Ваш лист зближує нас ще більше.

Президія правління СРП СРСР сьогодні сповістила мене, що в Москві в Будинку письменників між п'ятим і десятим серпня відбудеться вечір, присвячений творчості М. Островського. Доповідач — Анна Караваєва. Це буде об'єднаний вечір московських літераторів і активу комсомолу. Виступи будуть застенографовані.

Буду писати Вам. Передайте від мене дружній привіт товаришеві Микитенку й усім моїм соратникам на літературному фронті.

Міцно тисну Ваші руки.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

Сочі, 3 серпня 1935 р.

307

К. Д. ТРОФІМОВУ

[5 серпня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Костянтине Даниловичу!

15 вересня закінчимо роботу над лібретто сценарію. Пошлемо його в ЦК [ЛКСМУ] на перегляд. А в перерві, перед роботою над літературним сценарієм, візьмуся за «Народжені бурею».

Пишіть, дорогий. Міцно тисну Ваші руки.

М. Островський.

Сочі, 5 серпня 1935 р.

308

І. М. КУДРІНУ

[7 серпня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Іване Михайловичу!

Телеграму Вашу одержав. Дякую за допомогу. Ви висловили бажання знати, як іде робота. Зараз ми працюємо над лібретто сценарію, причому це лібретто далеко не схематичне. Це швидше літературний сценарій, правда, не до кінця опрацьований. Учора ми самі для себе перевірили зроблене (чотири частини лібретто). В ході роботи нам стало ясно, що обидва томи роману укласти в один нормальний сценарій, не зібгавши основної ідеї, нам ніяк не вдасться. Тому ми вважаємо доцільним зробити за романом дві серії. В цьому питанні нам дуже хотілося б мати Вашу авторитетну думку. В разі, коли з Вашого боку заперечень проти двох серій не буде, ми зможемо це тільки привітати. Якщо ж Ви визнаєте за потрібне робити лише одну серію, то ми, зваживши на Ваше бажання, відповідно опрацюємо одну серію.

На чому будується сюжет першої серії і який період життя Павла Корчагіна він охоплює? За нашим задумом, це має бути фільм про комсомольця 19-го року, про юнака, який почав свідоме життя в період імперіалістичної війни, з допомогою партії усвідомив своє місце в класовій боротьбі і самовіддано бореться за перемогу диктатури про-

летаріату. З цього випливає, що центральною фігурою сценарію, як і роману, є Павло Корчагін. Природно, що зростання свідомості Павла Корчагіна — це основний сюжетний стрижень. Від роботи хлопчиком у буфеті, через роботу в комсомольському підпіллі, громадянську війну до будівника і організатора будівництва вузькоколійки — такий шлях Корчагіна. На епізоді з роману «Хіба я міг умерти?» закінчується фільм. У схемі сюжет розгортається так.

Починаємо ми фільм з прологу. Шепетівка в період імперіалістичної війни. Павло Корчагін, працюючи в буфеті, пізнає на собі всю «принадність» капіталістичного гніту й нещадної експлуатації. Це щоб показати, хто були ті юнаки, які вступали до комсомолу в 19-му році. Фільм же розповідає про кочегара Павла Корчагіна та його товаришів Риту і Брузжака, про його брата Артема, що поволі втягується в боротьбу.

Ми починаємо із страйку на станції Шепетівка в період петлюрівщини, з приєднання до страйку електростанції, завдяки трохи анархічному вчинкові Корчагіна, який там працює. Цієї ж ночі старий більшовик Жухрай, організатор залізничного страйку, переслідуваний петлюрівцями, приходить до Корчагіна.

І тут Павло вперше довідується, що єдино правильний шлях боротьби — це разом з більшовиками й під їх керівництвом. Жухрай пояснює Павлові, що одному боротися не можна, що треба зібрати найбільш відважних пролетарських хлопців і дівчат для організованої боротьби. Так зароджується перша комсомольська організація в Шепетівці. Але Жухрая арештували. Про це Павло дізнається випадково, повертаючись з роботи, коли по шосе ведуть арештованого Жухрая. І, жертвуючи собою, Павло визволяє Жухрая. Але й Жухрай також не залишає Павла. Вони тікають обидва. Свідок Павлового вчинку, шляхтич Лещинський, у батьків якого куховаркою працює мати Корчагіна, виказує Павла. Павла арештовано. Загроза смерті нависла над Павлом. Та ніякі погрози петлюрівців, що намагаються до близького приїзду Петлюри добитися од Павла відомостей, де Жухрай, не допомагають. Павло тримається стійко. Але товариші його на волі під керівництвом Жухрая готують гідну зустріч Петлюрі, думаючи одночасно про те, що зробити для того, щоб визволити Павла з рук ворога.

Павла засуджено на смерть. Але розпочата в зв'язку з приїздом Петлюри чистка комендатури й арештованих, у відсутність коменданта, дає можливість Павлові втекти від смерті. Та петлюрівці схаменулись, і в Шепетівці починаються гарячкові розшуки Павла, що втік з їхніх рук. Жухрай і Павлові товариші вирішують переправити його через фронт. Але Павло, зустрівшися з Жухраєм, категорично відмовляється піти з підпільної роботи, мотивуючи це тим, що коли Жухрай вважає для себе можливим лишитися тут, незважаючи на смертельну небезпеку, то й він не боягуз. Та Жухрай доводить йому, що він залишається тут не для смерті, а для життя і в ім'я цього життя Павло повинен перейти фронт, знайти Котовського й передати йому цілий ряд відомостей. І Павло виконує рішення партії — переходить фронт, знаходить Котовського, виконує дане йому доручення і тут же вступає в ряди Червоної Армії. Уже рік носиться по фронтах Павло Корчагін. Уже на Україні не петлюрівці, а білополяки. Вже з двох його товаришів, що залишилися в Шепетівці, стало двадцять дев'ять. І цих двадцять дев'ять юних спіймали польські жандарми й засудили на смерть.

В переможному марші йшла Червона кіннота на Варшаву. І коли Житомир було взято, Павло, що брав участь у визволенні з тюрми арештованих більшовиків, зустрівся з Ритою. І в порожній тюрмі розповіла йому Рита про те, як стало з двох — двадцять дев'ять і як умирали вони в ім'я нашого прекрасного життя. І смерть ця, розказана Павлом бійцям його частини, викликала у червоних бійців небачений приплив гніву, і гострі шаблі Червоної кінноти ще запекліше рубали шляхту за двадцять дев'ять, за молодих, за більшовиків, що віддали своє життя революції. І під час цього бою Павло зустрівся з польським офіцером. Це був Віктор Лещинський, що зрадив його. З ним Павло не міг не поквитатися. Він вирвався вперед, і в цій зустрічі зрадництво Лещинського...

Та Павло зарвався. На нього налетів взвод поляків. Йому пропонували здатися. Та хіба здаються комсомольці! Він метнув гранату під ноги коневі. Граната звалила Павла, а разом з ним і десяток ворогів. Бійці, прибувши на виручку, знайшли Павла тяжко пораненим. Коли Павло одужав, фронтів уже не було. В Києві, замерзаючому Києві, в Києві, в якому нема води, він знайшов свого керівника й товариша Жухрая. Київ задихався без палива. Воно було близько, під боком, але не було дороги.

І Павло, одужавши від ран, повів на бій київських комсомольців за спорудження залізниці, за допомогу відбудові зруйнованого польськими бандитами Києва. Про те, як боровся Павло Корчагін за спорудження вузькоколійки, ми не пишемо,— сюжетно цей епізод з роману майже не зазнає змін.

Ми не пишемо Вам про цілий ряд побічних ліній (Артем, Жухрай, Жаркий). Ми вийшли б із завдання повідомити Вас про схему, на чому і як будується сюжет. Але повинні Вам признатися, що любовна лінія між Павлом і Тонею, Ритою і Серьожею Брузжаком для нас самих ще не зовсім ясна, але її цю трудність ми сподіваємось подолати.

Учора я одержав від одеської кінофабрики прекрасного листа, в якому вони повідомляють, що Ви передали постановку картини «Як гартувалася сталь» комсомольській кінофабриці. Це можна тільки привітати, тим більше, що після всього вчиненого київською кінофабрикою у відношенні до нашої роботи не дуже приємно було б з нею доводити її до кінця. Я розмовляв з цього приводу з товаришем Зацом. Він з свого боку теж принципіально не заперечує проти передачі цього сценарію Одесі.

Я особисто дуже прошу Вас, щоб в очевидно зв'язаному з передачею сценарію переїзді товариша Заца до Одеси він не був би нічим скривджений, щоб в Одесі посідав би таке ж місце, яке він посідав на київській фабриці до його поїздки для роботи зі мною над сценарієм.

Міцно тисну Вам і товаришеві Мордереру [1] руки.

З пошаною до вас

М. Островський.

7/VIII—1935 р.
Сочі.

[1] Г. Мордерер — представник ЦК ЛКСМУ при Українфільмі.

309

А. Г. СЕНЧЕНКУ

[7 серпня 1935 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Сенченко!

Вашу телеграму, в якій Ви повідомляєте, що СРП України затвердив будівництво дачі в Сочі, я одержав.

Вашу телеграму було обговорено на бюро міськкому ВКП(б), і товаришам доручено домовитися з будівельними організаціями і таке ін. Завтра-післязавтра я надішлю Вам телеграму, в ній зазначу адресу будівельної організації, на ім'я якої Ви перекажете гроші. Будівництво почнуть негайно. Я дуже вдячний Вам і товаришам за виявлену до мене увагу.

До Сочі приїхав лікар Казаков і почав мене лікувати. Я продовжую працювати. 15 вересня буде закінчено лібретто сценарію за романом «Як гартувалася сталь», і я знову візьмуся за роман «Народжені бурею».

Г. І. Петровський цими днями надіслав мені чудового дружнього листа, в якому по-більшовицькому проаналізував роман «Як гартувалася сталь». Цей лист — яскравий приклад того, з якою турботою і увагою голова уряду стежить за зростанням і навчанням молодого письменника-початківця. ЦК ЛКСМУ прийняв ухвалу про третє видання «Як гартувалася сталь», тиражем в 45 000 примірників.

Тов. Рублевський підтримує зі мною дружні зв'язки, інформуючи мене про все.

Тільки-но вийшло стотисячне третє російське видання «Як гартувалася сталь». Я надішлю Вам і товаришеві Микитенку.

Я сповнений творчих поривань і бажання працювати, але сил фізичних прикро мало.

Будемо сподіватися, що товаришеві Казакову вдасться те, що не вдалося іншим.

Будинок, що буде споруджено за Вашим рішенням, стоятиме серед великого фруктового саду, в ізольованому від гомону місці, у високій частині міста, недалеко від моря, куди доходитиме свіжий вітер. Великі, світлі кімнати. Все це надзвичайно благодійно позначиться на моєму здоров'ї і створить усі передумови для спокійної творчої роботи. Консиліум професорів, скликаний з розпорядження Наркома охорони здоров'я товариша Камінського, по-

ставив першою вимогою — негайно змінити квартирні умови, що є головною причиною теперішнього етапу. Як бачите, Ваша постанова прийшла вчасно. Г. І. Петровський у своєму листі пише: «Спілка письменників України обіцяла мені всіляко допомагати Вам». Я напишу Григорію Івановичу про Вашу постанову, що вже здійснюється.

Привіт товаришеві Микитенку.

Міцно, міцно тисну всім Вам руки.

Будемо продовжувати нашу спільну роботу на літературному фронті!

З комуністичним привітом.

М. Островський.

7/VIII—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

310

Б. Е. СВЕРДЛОВУ

[10 серпня 1935 року, Сочі.]

Завідувачеві відділу преси ЦК ЛКСМУ

Дорогий товаришу Свердлов!

Одержав твого дружнього листа і виписку з постанови секретаріату. Усе це прекрасно. Мені лишається міцно потиснути твої руки. Це ще один приклад того прекрасного, уважного, дружнього ставлення до мене ЦК комсомолу України.

Зараз ми з М. Зацом працюємо над сценарієм кінофільму за романом «Як гартувалася сталь». Приблизно через місяць цю роботу буде закінчено.

За останній час крива мого здоров'я загрозливо круто йшла донизу. Далася взнаки шестимісячна напружена робота. Я попав до рук ескулапів. Вони атакували мене з усіх боків. Оголосили стан облоги. Словом, далі нудно розповідати. Заборонили працювати, думати, говорити. Заборонили майже все, окрім дихання та їжі. «Чижолая історія». Я, звичайно, не дуже підкорявся їм. У нас відбувалися родинні розмови. Вони мені кажуть, що завтра помру, якщо буду так поводитися. А я брав цю тезу під сумнів і т. д.

Тепер падіння донизу припинилося. Правда, немає ще піднесення. Та зате крива зупинилася.

Ти питаєш мене, чи не маю сил для радіопереклички. На жаль, поки що немає. Як тільки зберу їх бодай трохи, напишу, і ми це зробимо.

Фотокартку доручу дістати і прислати тобі.

Може, у вас є вже надруковані брошури з історії комсомолу України періоду 18—19—20-х рр.?

Це було б для мене великою підмогою для роботи над новим романом «Народжені бурею».

Будемо тримати тісний зв'язок, товаришу Свердлов.

Привіт усім цекістам.

М. Островський.

10/VIII—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

311

О. Й. ПУЗИРЕВСЬКОМУ

[10 серпня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Сашо!

Нарешті ти відгукнувся. Не щастить мені у листуванні з тобою! Ну та гаразд, хто давнє пом'яне, той лиха не мине.

Тепер доводиться бути обережним у листах з тобою, раз ти так партизаниш із ними. Напишеш тобі щось таке пустотливе, диви — а воно вже в стінгазеті приліплено! Ну й моргай тоді. Тобі нічого, сама розвага, а мені?

Давно, Сашко, нам треба було б побачитися. Багато води спливло, багато пережито. Є про що розповісти.

Пам'ятаєш, ти казав про себе: «Я чотири п'ятирічки переживу, а ось ви, дохла компанія, мабуть, здезертируєте».

Добре, що помилився. Щоправда, Сашо, одному не бувати: це не вилізти мені ще раз на коняку, причепивши шаблюку до боку [1], і не згадати вже давнини, якщо грім ударить. Не гнати мені, напевне, панської шляхти. Топити її у Балтійському морі доведеться, напевне, тобі і тим, хто виріс із шмаркатиків на геройських хлопців. А жаль, Сашо. Адже непогано йшли б наші коні...

Що ж, у кожного своя «доля». Рубатиму іншою шаблею, а ти вже й за мене вженеш кому слід.

Учора я послав тобі книжку рекомендованою бандероллю.

Оцей мій лист — лише відгук на твої позивні. Завантажений я, та й сил, на кривду, мало. Зберуся — напишу більше.

Привіт усій твоїй родині.

Працюю над сценарієм для кінофільму за романом «Як гартувалася сталь».

У тридцять шостому році побачиш Павку Корчагіна в дії.

Міцно тисну твої руки.

М. Островський.

10/VIII—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] В оригіналі — «шаблюку до боку» написано по-українському.

312

А. С. ЄЗЕРСЬКІЙ

[11 серпня 1935 року, Сочі.]

Люба Аню!

Листи твої одержав. Не вважай неввічливим моє мовчання. Твої слова про те, що ви з Ідою маєте надію незабаром порадувати мене гарною візиточкою (приїзд до Москви), примушують мене сумно усміхнутися. Не вийде це. Надто заплутані ці квартирні справи — такий лабіринт! Проте надія все ж лишається поки що нерозгромленою. Але я не вірю. І якщо все-таки восени я повернуся до Москви, то це буде прекрасно. Всі мої друзі зберуться до мене, я потисну ваші руки, усміхнений, привітний господар. Будемо розмовляти до третіх півнів і навіть, коли дозволить партійна совість, то вип'ємо трохи вина, підіймаючи бокал за щастя нашої Батьківщини. І заспіваємо марш з «Веселих хлоп'ят». Картина хоч і погана, але марш прекрасний.

«Нам песня строить и жить помогает...»

Наркомздоров'я тов. Камінський надіслав телеграму з наказом зібрати професорів, які є в Сочі, обслідувати стан мого здоров'я і доповісти йому.

13 серпня в Сочі призначено збори партійного й комсомольського активу, присвячені літературі. Виступатимуть Огнєв, Луговськой, Арго, Рахілло і... Микола Островський по радіо. Я відбрикувався від цього, але нічого не вийшло: наказ міськкому.

Гроші тобі перекажу на твою особисту адресу — 200 карбованців. За два-три дні. Не подумай всерйоз присилати мені якісь звіти. Нічого, крім сварки, з цього не вийде. Я нетерпляче жду ваших листів. Здоров'я моє перестало падати вниз. І — хто знає? — що як справді одержу квартиру й повернуся до Москви? І ти вечорами приходитимеш до мене й читатимеш вибрані твори художньої літератури.

Міцно тисну руку.

Микола.

P. S. Платівок купувати не треба — мені прислали. Про піаніно — слушно. Приїду — купиш. У нас чудова погода. Тепло, сонце... Привіт від усіх моїх.

Не забувай мені писати часто й багато (егоїст не питає).

11/VIII—35 р.
м. Сочі.

313

А. С. ЄЗЕРСЬКІЙ

[15 вересня 1935 року, Сочі.]

Люба Аню!

Тільки-но одержав твого листа від 11—12 вересня. Прекрасний лист. І стилістично, і змістом...

У мене зараз штурмові дні. Виявляється, організм, що висить ніби на волосинці, здатний на неймовірні речі. Де сховані ці сили, не знаю, але я працюю зараз прекрасно, з великим піднесенням і дуже багато.

Закінчено лібретто звукового сценарію.

Вчора приїхало керівництво Українфільму й одеської кінофабрики.

Почали обговорення сценарію. Постанова уряду — випустити фільм до липня 1936 року.

Як бачиш, я не байдикую. Почав шостий розділ «Народжених бурею».

Казаков почав лікувати. Він оптимістичний, обіцяє багато вернути і багато зробити. Я його обережно слухаю. Побачимо. Казаков за мій переїзд до Москви на зиму. В Москві він обіцяв прикріпити до мене досвідченого асистента й повторити цикл лікування під його наглядом. При цьому в клініку мені лягати не обов'язково. А це — головне для мене.

Г. І. Петровський надіслав мені прекрасного дружнього листа з оцінкою роману «Як гартувалася сталь».

У «Правде» від 10/IX ц. р. опубліковано рішення РНК України про збудування мені дачі.

Цими днями в мене був у гостях секретар ЦК ВЛКСМ товариш Вершков [1] та інші члени ЦК і рекордсменки-парашутистки Ніна Камнєва та ін. Можливо, цими днями одвідає О. Косарєв.

В Сочі вже починають будувати дачу. Прошу мені не присилати ніяких книжок. Я одержав книжки про польський фронт і займуся цілком ними.

Третє російське видання (100 тисяч примірників) досі ще не вийшло в продаж. Матінка-тяганина.

Іда виїздить до Москви 25 вересня. Звичайно, я надішлю все, що ти просиш,— книжки, портрет тощо.

Пробач за стислість і сухість. Я поспішаю, поки ніхто не заважає. Чекаю кінематографістів [...].

Я, можливо, виїду до Москви 25/X з Катею.

Звичайно, ніхто, крім тебе, не буде шефствувати наді мною — бібліотеку мені робитимеш ти.

Отже, моя рідна, ніби все йде до того, що ми восени зустрінемося в Москві і міцно потиснемо одне одному руки.

Зиму я пробуду в Москві, на початку травня поїду в Сочі, вже в новий будинок, просторий і світлий, де я не задихатимусь.

Отже, ніби хмар на обрії нема, небо ясне. Але старі морські вовки кажуть: «Не тішся цією зрадницькою видимістю! Шторм і негода можуть налетіти зненацька...»

Побачимо. І хто знає? Що як зберемося всі в Москві? Робота, відпочинок і прекрасні книжки. Хто сказав, що життя негарне?

Міцно тисну руки.

Прочитай цього листа по телефону Інокентію Павловичу. Передай йому, що в мене була товаришка Мархлевська.

Привіт тобі гарячий від Іди.

Микола.

15.IX—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] П. О. Вершков (нар. 1906 р.) з 1934 по 1938 рік — секретар ЦК ВЛКСМ.

314

Г. І. ПЕТРОВСЬКОМУ

[15 вересня 1935 року, Сочі.]

Дорогий і любимий Григорію Івановичу!

Вашого прекрасного листа одержав. Іноді немає слів розповісти все. Але я відчув Вашу ласкаву руку близько біля серця. Я досяг найбільшого щастя, якого може досягти людина. Адже я всупереч величезним фізичним стражданням, що не полишають мене ні на одну мить, прокидаюся радісний, щасливий, працюю весь день з життєрадісним піднесенням і засинаю стомлений, щасливий. Я не знаю ночі, яка закрила мені зір. Яскравими барвами сонця виблискує круг мене життя. Є безмежне бажання вкласти в сторінки майбутньої книжки всю пристрасть, усе полум'я серця, щоб книжка кликала юнаків до боротьби, до щиросердної відданості нашій великій партії.

Коли я читаю газети й листи про те, що більшовицька молодь нашої країни, що бійці-далекосхідники звертаються до уряду з проханням нагородити мене орденом Леніна, я думаю про те, що вони не знають, що мене вже нагороджено найвищою нагородою — визнанням вождя, Вашим листом, що принесли мені новий потік сил. Що може бути дорожче? Я додержав свого слова, даного Вам під час нашої зустрічі. Сценарій звукового кінофільму за романом «Як гартувалася сталь» написано. До мене приїхали працівники кінематографії України для обговорен-

ня цього сценарію. В середині майбутнього року фільм вийде в світ.

Міцно, міцно тисну Вашу руку.

Відданий Вам *М. Островський.*

Прислану Вами книжку — збірник постанов уряду УРСР з Вашим автографом — одержав. Дякую.

15/IX—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.
Островський Микола Олексійович.

315

А. С. ЄЗЕРСЬКІЙ

[*18 вересня 1935 року, Сочі.*]

Люба Аню!

Посилати тобі рішення консиліуму ні до чого, бо професори написали, що їхати мені до Москви не можна — навіть більше, що я скоро помру. Давня історія, ти не бійся, це «буза».

25 вересня Іда їде в Москву. Сценарій прийнятий комісією — правда, треба буде місяця ще півтора попрацювати над ним. Сценарій вважають чудовим.

Я стомився, треба відпочити.

Пиши часто, рідна.

Привіт від усіх, міцно тисну руку.

Коля.

А. Караваєва уже в Хості. Прочитай листа Феденьову по телефону. Днями надішлю свою книгу, 3-тє видання.

Сочі, 18 вересня 1935 року.

316

РЕДАКТОРОВІ АЗОВО-ЧОРНОМОРСЬКОГО КНИЖКОВОГО ВИДАВНИЦТВА

[25 вересня 1935 року, Сочі.]

Редакторові літхуду Азово-Чорноморського книжкового видавництва

Вашого листа одержав. Окрім того, говорив по телефону з головним редактором.

Учора мені привезли листа Олександра Косарєва, генерального секретаря ЦК ВЛКСМ. У ньому він пише, що Ви одержуєте право на самостійне видання роману «Як гартувалася сталь». Про це він дасть наказ «Молодой гвардии».

Отже, видавайте, друзі, якомога скоріше і більше. Неодмінно внесіть до плану на 1936 рік наступне видання.

Товариш Косарєв пише мені: «Чим більший тираж ця книжка матиме, тим ліпше буде для нас».

Тепер практичні зауваження до видання.

Ваше видання буде четвертим російською мовою. Так і зазначте: «Видання четверте».

Ви хочете замість передмови помістити статтю товариша Кольцова «Мужність». На жаль, я мушу висловитись проти цього з таких мотивів. Я завжди протестував проти автобіографічних передмов до роману. У пресі цілий ряд товаришів сприймає роман як мою біографію, як документ. Це не зовсім так. Товариш Кольцов допустився у своїй статті тієї самої помилки, сприйнявши роман як документ.

Ось чому я проти вміщення передмови автобіографічного порядку. Моя особиста біографія значно скромніша, ніж біографія Павки Корчагіна. Я мушу виступити проти ототожнення, інакше мені зможуть закинути відсутність більшовицької скромності. Хай книжка йде без передмови.

Прошу Вас інформувати мене про хід видання.

Тепер ми з Вами повинні налагодити тісне співробітництво.

Міцно тисну Вашу руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

25/IX—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

317

Р. М. ШПУНТ та І. Ф. БЄЛЕЦЬКОМУ

[26 вересня 1935 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Ваню і Ревеко!

Щойно одержав листа Ревеки. Я вас чекав проїздом з Гагр.

Насамперед поговоримо про п'єсу. Я згоден працювати з тов. Бруштейн над п'єсою. Та чи варто їй їхати до Сочі зараз? Я збираюсь до Москви 20 жовтня. Один товариш дає мені тимчасово свою кімнату в Пащокінському провулку в будинку письменників. У січні — лютому мені обіцяють дати квартиру в новому будинку в Лаврушинському пров[улку]. Отже, до мого приїзду в Москву лишається 25 днів. Якщо я з якихось причин не поїду в Москву, тоді приїзд до мене тов. Бруштейн доцільний. Звичайно, якщо вона зараз у наших краях, то нехай зайде до мене — це буде добре. Отже, це питання вирішене — будемо працювати. Я недавно закінчив з М. Зацом сценарій за «Як г[артувалася] с[таль]» для звукового кінофільму. Всі свої сили віддавав цій роботі, зупинивши роботу над романом «Народжені бурею».

За постановою українського уряду фільм повинен з'явитися на екрані в 1936 р. На нього видано 1,5 млн. карбованців.

Олександр Косарєв прислав мені чудового дружнього листа, в якому він пише, що ЦК комсомолу вважає необхідним видавати книгу в усіх видавництвах, щоб задовольнити попит молоді.

Вчора мене відвідав т. Накоряков. Він видасть 100 000 прим. у ГИХЛ [1].

Моє здоров'я справді похитнулось. І зараз ще рівновага не встановлена. Для цього треба зовсім нічого не робити, тільки лікуватися. А це неможливо.

Незабаром до вас надійде в «Комс[омольскую] правду» матеріал — листування читачів з автором «Як г[артувалася] с[таль]». Якщо вважатимете за потрібне, опублікуйте.

Стаття Трегуба чудова [2]. Я цілком з нею згоден. Так і перекажи йому. Я не написав свій звіт тільки тому, що завантажений до останньої хвилини,

Ось зараз редакція книги «День світу» запропонувала мені описати свій день 27 вересня.

Днями чекаю в гості тов. Мехліса.

Отже, Ванюшо, ти твердо домовляйся з Бруштейн, щоб вона готувала матеріал. Скоро ми в Москві з нею зустрінемося і розпочнемо роботу.

Заздалегідь попередь її, що основний тягар впаде на її плечі.

Дуже шкодую, що «Комсомолка» не опублікувала матеріалу читацької конференції комсомольців та командирів Наркомату Оборони про «Як г[артувалася] с[таль]». Налагодимо тісніший зв'язок, який справді останнім часом розладнався.

Міцно тисну ваші руки.

З компривітом.

Ваш *М. Островський.*

26/IX—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Державне видавництво художньої літератури (Москва).
[2] Стаття С. Трегуба «Вірний товариш», «Комсомольская правда», 1935 р., 24 серпня.

318

Г. І. ПЕТРОВСЬКОМУ

[*2 жовтня 1935 року, Сочі.*]

Телеграма

Дорогий Григорію Івановичу!

Глибоко зворушений високою нагородою уряду [1]. Обіцяю з усією більшовицькою пристрастю ще енергійніше допомагати рідній партії виховувати загартованих, як сталь, молодих радянських людей.

Міцно обіймаю і цілую, як рідного батька.

Ваш *Микола Островський.*

[1] 1 жовтня 1935 року Центральний Виконавчий Комітет Союзу РСР ухвалив: «Нагородити орденом Леніна письменника Островського Миколу Олексійовича, колишнього активного комсомольця, героїчного учасника громадянської війни, що втратив у боротьбі за Радянську владу здоров'я і самовіддано продовжує зброєю художнього слова боротьбу за справу соціалізму, автора талановитого твору «Як гартувалася сталь». Див. «Правду» від 2 жовтня 1935 р.

319

П. М. НОВИКОВУ

[7 жовтня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Петрусю!

Не лай за мовчання. Повір, друже, що замотався я небияк. Ці дні, щоправда, радісні дні мого життя, проте забирають масу енергії.

Про всі подробиці просив писати Катю і маму. Вони повинні були інформувати про всі подробиці.

Думаю 20 жовтня виїхати до Москви. Якщо здоров'я не підведе, поїду неодмінно.

Тебе чекав, хотів бачити, поговорити.

Дні так завантажені і так швидко відходять. Зі здоров'ям нібито трохи краще. Лікує мене Казаков. У Москві обіцяють грунтовне лікування. На риск я більше не піду, проте слабість так мене вбивала, що вирішив прийняти уколи.

Чому ти питаєш про приїзд? Вір, що завжди радий тебе бачити, а квартирне питання можна легко розв'язати. У цьому тобі допоможуть Катя і мама.

Отже, Петрусю, знову до Москви (по пісні). Тягне мене хоч зиму пожити в культурних умовах.

Їду з Катею. Ще одна умова поїздки — дочекатися стійкої сухої погоди.

Бачиш, мені не дають написати листа, перешкодили. Закінчую. Привіт гарячий Тамарі, Карасеві і всім.

Міцно тисну руки.

Коля.

P. S. Мама і Катя неодмінно днями напишуть. Дуже засмутила мене раптова смерть Рози — славний товариш.

320

ЧИТАЧАМ ЖУРНАЛУ «МОЛОДНЯК»

[7 жовтня 1935 року, Сочі.]

Читачам журналу «Молодняк» — моїм друзям!

Я в боргу перед вами, мої дорогі читачі! В сотнях листів, які я одержую з усіх кінців Радянського Союзу,

питають мене про те, коли буде закінчено роман «Народжені бурею».

Тільки в нашій країні існує такий тісний дружній зв'язок між письменником і його читачами.

Ніхто з нас, радянських письменників, ніколи не може забути про свої обов'язки перед читачами.

Перша книга роману «Народжені бурею» мала бути закінчена до листопада 1935 р. Я цього зобов'язання не виконав.

Несподівано ЦК комсомолу України ухвалив створити звуковий кінофільм за романом «Як гартувалася сталь», і мені було запропоновано разом з кінодраматургом М. Зацом написати сценарій. На це пішло чотири місяці напруженої роботи.

Роботу над «Народженими бурею» довелося відкласти. Тепер я знов повертаюся до роману, і через чотири місяці перша книга буде закінчена.

Міцно тисну ваші руки.

М. Островський.

Сочі. 7/X—1935 р.

321

ДИРЕКТОРУ АЗОВО-ЧОРНОМОРСЬКОГО ВИДАВНИЦТВА ПЕТРОВУ

[*14 жовтня 1935 року, Сочі.*]

Сьогодні до мене приїхав кінодраматург Михайло Борисович Зац, співавтор сценарію, посланого Вам.

Ми вирішили з ним написати маленьку передмову до сценарію, яку Ви опублікуєте разом із сценарієм.

Завтра-післязавтра передмова буде вислана Вам повітряною поштою.

Гроші — дві тисячі карбованців — одержав.

Тримайте зі мною тісний зв'язок, пишіть про все. Буду відповідати.

Міцно тисну Вашу руку.

Привіт усьому колективу.

Ваш *М. Островський.*

16/X—35 р.

322

М. Н. НАКОРЯКОВУ

[16 жовтня 1935 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Накоряков!

Я забув при нашій зустрічі сказати Вам, що Ваше видання роману «Як гартувалася сталь» буде сьоме.

Крім тієї поправки, яку я Вам раніше дав (закреслити промову Петлюри в шостому розділі першої частини), я прошу зробити ще таку поправку.

В листі Павки до Артема (стор. 371, розд. 8, частина 2-га третього видання) замість фрази: «проработал всю художественную классическую литературу» — повинно бути: «проработал основные произведения художественной классической литературы».

До Москви думаю приїхати на 15 листопада. Був би глибоко задоволений, коли б Вам удалось випустити «Як гартувалася сталь» в перших кварталах майбутнього року.

Міцно тисну руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

16/X—35 р.

323

М. З. ФІНКЕЛЬШТЕЙНУ

[17 жовтня 1935 року, Сочі.]

Добрий день, Мишко!

До Москви я думаю приїхати в першій половині листопада.

Моє здоров'я дуже погане. Я втомився. Тепер треба назбирати сили для переїзду. Треба зробити все, щоб у Москві ніхто не знав, де я буду жити.

Інакше я не зможу працювати від нескінченних відвідин і розмов. Я обернувся в «чесного базіку». Не можу віддати жодної хвилини роботі, яку мені доручила партія. На це мені суворо вказали два члени ЦК ВКП(б) [1] і запропонували зайнятися ділом, закривши доступ нескін-

ченним відвідувачам. Я це зробив. Доступ закрито. В Москві необхідно зробити те ж саме.

Ти не подумай, що я зазнався або щось подібне. Але в мене кілька крапель фізичних сил, і злочинно витрачати їх на теревені. Більше цього не буде.

Отже, найбільше через місяць я приїжджаю до Москви. Якщо можеш, придбай для мене невелику електропічку, яку я міг би поставити в квартирі Пісочинського як тепловий резерв. Ти ж знаєш, що найбільша загроза для мого здоров'я — це холод, небезпека застудитися.

Зампаркомздоров'я Гуревич обіцяв прислати по мене санітарну машину на вокзал, навіть сам хоче приїхати зустріти мене.

Погода в Сочі паскудна. Дощі. Лежу в кімнаті.

Решта все по-старому.

На все добре.

Коля.

17/X—35 р.
Сочі.

[1] Г. І. Петровський та Л. З. Мехліс.

324

А. С. ЄЗЕРСЬКІЙ

[17 жовтня 1935 року, Сочі.]

Добрий день, Аню!

Твого листа одержав. Вибач за мовчання. Сама знаєш, немає в мене ані секунди вільної.

Лише листування з редакціями та видавництвами займає весь день. Скоро розвантажусь від усього цього бюрократизму і перейду до цікавішої роботи.

Я перетворився на «чесного базіку» і перестав виконувати доручену мені партією роботу.

Аби покінчити з цим, зробив різкий рух, зачинив двері дому для відвідувачів, навіть для друзів. Треба хоч трохи перепочити. А то серце розлютилось і тероризує мене. Треба зробити так, щоб у Москві ніхто не знав, де я житиму. Інакше мені не дадуть працювати. Треба буде запровадити суворий режим, щоб без домовленості зі мною

ніхто не приходив до мене, навіть мої друзі. Інакше моє життя перетвориться на дзвонарство.

Ви, всі мої друзі, повинні всемірно допомогти в цьому. До Москви я візьму найнезначнішу кількість книг, сподіваючись, що ти мені допоможеш організувати справжню бібліотеку.

Я майже нічого не знаю про твоє горе. Тільки знаю, в якому воно напрямку. Напиши мені, як стоять справи.

Я вірю в твою бездоганну партійну чесність, тому переконаний, що все владнається по доброму.

Міцно тисну руку. Пиши часто, про все.

Микола.

17.X—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

325

М. О. СЕМАШКУ

[20 жовтня 1935 року, Сочі.]

Директорові Дитвидаву РРФСР

Дорогий Миколо Олександровичу!

Вчора у мене був у гостях товариш Волін, зав[ідувач] від[ділу] шкіл при ЦК ВКП(б). Коли мова зайшла про потребу спішно видати для дітей повість «Як гартувалася сталь», товариш Волін порадив мені не клопотатися самому цією переробкою роману, а звернутися до Вас з проханням доручити цю роботу кваліфікованому редакторові Дитвидаву, який підготує до мого приїзду в Москву всі потрібні зміни й скорочення, а це значно прискорить випуск дитячої книжки в світ. До Москви я думаю приїхати 12 листопада і прожити там усю зиму.

Я дуже прошу Вас доручити комусь із Ваших редакторів виконати цю підготовчу роботу.

По приїзді до Москви ми з редактором зустрінемося й оформимо все остаточно. Таким чином, діти одержать книжку в найближчому майбутньому. Вони однаково читають її в тому вигляді, як її написано для дорослих.

Дуже прошу Вас, дорогий Миколо Олександровичу, написати мені після одержання цього листа хоча б кілька слів, чи згодні Ви зі мною, чи відхиляєте мою пропозицію.

Міцно тисну Вашу руку.

З глибокою повагою до Вас

М. Островський.

20/X—35 р.
Сочі.

326

С. І. АНДРЄЄВУ

[25 жовтня 1935 року, Сочі.]

Генеральному секретареві ЦК ЛКСМУ
товаришеві Андрєєву

Дорогий товаришу Сергій!

Одержав твого дружнього листа. Коли я дізнався про твій стрибок, то дуже тривожився за наслідок, але льотчики, що були в мене того дня,— Спірін, який літав з Громовим, та ін.,— заспокоїли мене.

Кажуть, що ти маєш поправитися, і все буде гаразд.

Мені дуже приємно, що ти слухав радіопереклик [1]. Мій виступ міг бути багато чим кращий, але я вперше говорю з такою аудиторією у незвичайній обстановці. Усе це створює такі труднощі.

Ти питаєш, де я думаю провести Жовтневі свята. Я й сам не знаю ще. До Москви я мав поїхати 20 жовтня, але міськком партії затримує мене, бажаючи, щоб орден Леніна було вручено тут. Думаю поїхати 28—30 жовтня. Якщо ж затримають, то залишусь на Жовтневі свята тут. Звичайно, я дуже радий був би зустрітися з українською молоддю, про яку ти пишеш, і провести з ними свято. Та, як бачиш, я сам не знаю, де я у той час буду. З тобою я буду дуже радий бачитися. Ми це неодмінно зробимо.

Ти, напевне, знаєш, що український уряд ухвалив побудувати мені в Сочі дачу. І товариш Косіор уже затвердив проект будівництва на величезну суму 100 000 карбованців. Мені страшенно ніяково від усього цього. Ти розумієш, Сергійку, я — звичайний старий комсомолець, таких тисячі. Правда, я, може, трохи упертіший за інших у розумінні опору стихії. Але мене молодь підняла на

щит, у першу чергу ви, українці, і назвала мене героєм. Згадуючи свою скромну біографію, я щиро думаю, що я не заслужив такого високого звання. Ти розумієш, Сергійку, незважаючи на весь мій опір, десятки листів і статей моїх, усе-таки книжка «Як гартувалася сталь» трактується як історія мого життя, як документ від початку до кінця. Її визнають не як роман, а як документ. І цим самим мені присвоюється життя Павки Корчагіна. І я нічого не можу вдіяти проти цього.

Коли я писав цю книжку, я не знав, що так усе вийде. Мною керувало лише одне бажання — дати образ молодого бійця, на якого рівнялася б наша молодь. Звичайно, я вклав у цей образ трохи і свого життя.

Чому я пишу тобі про це? Знаєш, Сергійку, нічого не було б для мене прикрішого і важчого, ніж якби ви закинули мені нескромність і «огероїзування» своєї особи. Я вже говорив про це з багатьма керівними працівниками нашої партії. Вони заспокоюють мене, що цього ніколи не трапиться. Та все-таки мені якось незручно.

Передай привіт усім товаришам з ЦК ЛКСМУ.

Щира дружба зв'язує мене з вами.

Я завжди готовий виконати ваш наказ.

Міцно тисну твої руки.

М. Островський.

25.X—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Йдеться про виступ М. Островського 12 жовтня 1935 року на переклику міст Сочі—Київ—Шепетівка у зв'язку з нагородженням письменника орденом Леніна.

327

М. Н. НАКОРЯКОВУ

[28 жовтня 1935 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Накоряков!

Тільки-но одержав Вашого листа. Глибоко задоволений усім, про що Ви пишете. Це чудово, що «Як гартувалася сталь» вийде в роман-газеті. І так швидко.

Мені залишається міцно потиснути Вашу руку. 10 листопада я думаю виїхати до Москви. Щиро буду радий зустрітися з Вами. Грошей мені поки що висилати не

треба. Єдине прохання — це надіслати мені за мій рахунок мінімум 200 примірників роман-газети. А якщо можна, то й триста. Адже мене атакують з усіх боків друзі, приятелі, знайомі. І мені незручно відмовляти їм.

Ще раз комуністичне спасибі за темпи й величезний тираж.

Ваш *М. Островський.*

28/X—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

328

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[28 жовтня 1935 року, Сочі.]

Люба, рідна Шурочко!

Твого листа хорошого, дружнього одержав. Звичайно, ми з тобою зустрінемося в Москві неодмінно.

До Москви я думаю виїхати 10 листопада.

Якби ти знала, які дні в мене божевільні зараз. Від ранку до пізньої ночі в мене нема жодної вільної хвилинки. І ти вже не гнівайся на мене, моя славна, за мовчання. Я завжди пам'ятаю про свою Шурочку. Та таке наше життя — навальне, бурхливе. Нема часу навіть пообідати й побути з собою.

Свою московську адресу я своєчасно тобі повідомлю. У нас все по-старому. Всі шлють тобі щирий привіт.

Міцно тисну твої руки.

Коля.

28/X—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

329

О. І. ОСТРОВСЬКОМУ

[Жовтень 1935 року, Сочі.]

Добрий день, батьку!

Буду писати коротко про найголовніше. Сьогодні я послав тобі дві тисячі карбованців. Це — аванс наперед на твоє життя до 1 червня 1936 року. Тобто ти повинен

витрачати щомісяця 250 карбованців. Пам'ятай, твій місячний бюджет 250 карбованців. Пам'ятай, батьку, що до 1 липня 1936 року я тобі грошей більше надіслати не зможу.

Тепер слухай мій наказ. Всі гроші поклади в ощадкасу зразу ж, як одержиш на пошті переказ. Пам'ятай — в ощадкасу. Візьми собі тільки на витрати 250 крб., а решта нехай буде в ощадкасі, інакше можуть вкрасти. Через тиждень я перевірю, як ти виконаєш.

Крім твоїх цих двох тисяч крб., я посилаю тобі ще 200 крб. Ти повинен дати по сто карбованців Зіні і Гриші, ніби від себе, щоб вони тобі допомагали й прислужували. Перекажи їм, якщо вони будуть уважні до тебе, я їх преміюватиму, якщо ж ні, то нічого не одержать.

Гроші посилаю до запитання. Піди на пошту через п'ять днів і одержиш.

Не обмежуй себе в харчуванні.

Голова міськрадпрофу Шепетівки писав, що вони тебе оточують увагою. Напиши, що вони зробили. Про все пиши. Як живеш, як здоров'я? Гляди ж, батьку, виконай моє прохання до кінця.

Тисну міцно руку.

Коля.

Сочі, жовтень 1935 р.

330

ВСЕСОЮЗНІЙ КІНОНАРАДІ

[*Листопад 1935 року, Сочі.*]

Працівникам радянських кінокартин «Аероград», «Селяни», «Юність Максима» шлю свій палкий більшовицький привіт. Друзі, я не бачив ваших картин, але, зв'язаний тисячами ниток з нашою прекрасною країною і кращими її людьми, я чув про ваші успіхи і радів з них разом із вами.

Найвища урядова нагорода, яку одержали ви і ваші керівники, сказала мені, що мистецтво кіно вже стало провідним мистецтвом.

Я не уявляю собі письменника, який міг би відгородитись од цього прекрасного мистецтва.

Широко відкритими очима я дивлюся на світ, і кожний день роботи, кожний новий рядок дає мені радість.

Зараз ми з кінодраматургом Михайлом Зацом закінчуємо сценарій «Як гартувалася сталь».

М. Островський.

331

П. М. НОВИКОВУ

[3 листопада 1935 року, Сочі.]

Дорогий Петрусю!

Ти маєш повне право вилаяти мене за мовчання. Але ти не лай, бо надто багато причин. Основна — немає жодної хвилини вільної.

Думаю 10/XI, якщо не перешкодить ніщо, рушити з Катею до Москви.

Ти у минулому листі поставив кілька запитань Каті. Відповім дещо сам.

Лікарських висновків (хоч їх і дуже багато було) на папері немає в мене. Те, що вони сказали, було сказано п'ять років тому, нового нічого не було сказано, і лікування не починали ніякого.

Узявся лікувати мене Казаков лізатами. Я прийняв 25 уколів. Наслідку ніякого. Адже аналізів ніяких не робили, і точної зміни в організмі після лікування немає ніякої.

З очима також дуже погано. Праве око радять навіть вийняти. Отож ще не все минуло, ще потрібна буде моя зарядка для дальшої боротьби.

Проти моєї поїздки до Москви лікарі виступають категорично, бояться, що застуджуся. А я ж тільки через справи затримався в Сочі.

На Жовтневі свята приїдуть українці з Києва, делегація з ЦК комсомолу. Буду радий зустріти товаришів.

Що ж це ти, братику, збирався і не приїхав? Як улаштувався з роботою, як здоров'я родини?

Ти питаєш, чому не пишу Панькову? Усе те саме завантаження перешкоджає. До того ж я посилав до Москви кілька запитів щодо перекладу його праці, а там чорти-бюрократи зволікають. Я не знаю, що йому писати про

це, чим йому я міг би бути корисний. Порадь мені, Петре, я з радістю виконаю.

Листи твої багато що сколихнули. Звідки ти їх лишень викопуєш?

Щодо прийомів та розмов скоротив до мінімуму. Тільки на Жовтневі свята поговорю, а там у Москву, до «затвору, на мовчання».

Почну працювати, під руками буде матеріал. Про день від'їзду повідомлю телеграмою.

Вашого з Карасем листа колективного одержав. Від душі радий був тій вісточці, що Карасик відгукнувся.

Будь здоровий. Не лай.

Привіт від «колгоспу» мого тобі й твоїй родині.

Тисну міцно твої руки.

Коля.

Посилає Катя тобі мою картку і замітку сочинську про хату. Решту газеток, як підберуть, пришлють неодмінно.

Щодо лікарських висновків: облиш, вони нічого мені більше не дають, хіба що швидкий кінець провіщають, і більше нічого. А я, на зло усім цим передбаченням, живу, окаянний!

Коля.

Сочі, 3/XI—35 р.

332

ПРЕЗИДІЇ СОЧИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК

[5 листопада 1935 року, Сочі.]

До президії Сочинської міської Ради
професійних спілок

Шановні товариші!

Я звертаюся до вас з проханням.

Ви припинили виплату пенсії старенькій Канцельмахер Людмилі Василівні, мотивуючи це тим, що в неї бракує документів про її колишню службу. На опікуванні Канцельмахер перебуває тяжко хвора дочка: вона нерухомо прикута до постелі протягом 9 років і втратила зір.

Канцельмахер одержувала від страхкаси, здається, 50 карбованців на місяць. Відмовивши їй у видачі пенсії, ви поставили її з хворою дочкою у безвихідне становище.

В 1930 р. я і група товаришів клопоталися перед Наркомосом про видачу старій учительці Канцельмахер цієї пенсії. З великими труднощами нам пощастило зібрати деякі документи про її роботу. Наркомат освіти і тоді клопотався перед сочинськими організаціями про призначення їй пенсії. Пенсію було їй дано. Але ви кілька місяців тому її відібрали. Виявляється, документи, добуті з такими труднощами, страхкаса загубила. А відновити їх Канцельмахер не може — не лишилося на старих місцях нікого з людей, які знають Канцельмахер.

Минають місяці, а двоє людей залишені напризволяще. Я звертаюся до вас, товариші, з закликом не підходити до цієї справи з формального погляду і повернути старенькій Канцельмахер її пенсію. Навіть звичайне почуття пролетарського гуманізму не дає нам права поставитися до цих двох людей з такою байдужістю, яка виявлялася до них досі.

Я вірю, що ви ухвалите це рішення.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

5.XI—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

333

ПРЕЗИДІЇ СОЧИНСЬКОЇ МІСЬКРАДИ

[5 листопада 1935 року, Сочі.]

Дорогі товариші!

Ви зробили мені велику честь, надавши моє ім'я юнацько-дитячій бібліотеці м. Сочі. Я з великим задоволенням приймаю на себе культурне шефство, і першим моїм кроком у цьому напрямі буде велике прохання до вас — надати бібліотеці відповідне її призначенню приміщення, без якого вона не може розгорнути роботу по вихованню нашої зміни.

Я глибоко переконаний, що ви зробите все для цього.
Міцно тисну ваші руки.
З комуністичним привітом!

М. Островський.

Додаю до цього лист завідуючої бібліотекою, прошу зачитати його на засіданні.

334

І. П. ФЕДЕНЬОВУ

[6 листопада 1935 року, Сочі.]

Дорогий мій Інокентію Павловичу!

Зараз пізній вечір. Завтра ми святкуємо вісімнадцятиріччя нашої красуні Радянської країни.

Палкий привіт тобі, мій рідний.

Ця річниця — найщасливіша в моєму житті. В ці дні республіка прикріпить до моїх грудей орден Леніна [1]. Там, де стукає щасливе серце. Яке прекрасне життя!

Міцно обіймаю тебе й цілую.

Твій *Коля.*

Сердечний привіт від мами й сестри.

Сочі.
6 листопада 1935 р.

[1] Орден Леніна вручив М. О. Островському 24 листопада 1935 року голова Всеукраїнського ЦВК Г. І. Петровський.

335

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[17 листопада 1935 року, Сочі.]

Люба Анно Олександрівно!

Тільки-но одержав вашу телеграму. Зараз же телеграфував моєму співавторові Зацу в Одесу про висилку сценарію, бо він завіз чернетки з собою. Сподіваюсь, він не забариться вислати.

На першу телеграму я не міг відповісти, бо не знав іще, коли виїду. Цими днями до мене приїде член уряду, щоб вручити орден. Це затримає мій від'їзд. Також мушу ще одержати дозвіл на поїздку до Москви, бо я знову занедужав трохи.

Коли все з'ясується, напишу докладно і точно призначу день. Є багато про що розповідати, люба Анно, але жду зустрічі, в листі всього не опишеш. Гарячий привіт мій молодогвардійцям. Тисну міцно руку Маркові. Обіймаю й цілую Сонечку. Дуже вітаю від мого імені твою славну Таточку, [я] у неї в боргу, признаюсь...

Відданий вам *М. Островський.*

Привіт від усього «колгоспу».

17/XI—35 р.

336

А. С. ЄЗЕРСЬКІЙ

[17 листопада 1935 року, Сочі.]

Люба Аню!

Твого листа одержав. Моя поїздка знов відсувається, можливо, навіть до кінця листопада. Цими днями чекаю високого гостя і вручення ордена Леніна.

Здоров'я моє трохи підупало, але щастя таке безмірне, що все перемагає. Так чи інакше, але на кінець місяця буду знати, поїду я в Москву чи ні. Якщо поїду, то дирекція залізниці дає мені салон-вагон. Щодо приймача: товариші радять ЕКЛ-34. Я в цих справах не експерт, для мене, зрештою, однаково, аби був хороший приймач і можна було слухати, а марка — байдуже. У мене є ЕЧС-3, так це саме знущання з моїх нервів.

Передай палкий привіт Інокентію Павловичу та ін. товаришам, нехай вибачать мені за мовчання. Я роблю 160 обертів на хвилину, немає сил. Багато є про що розказати, та вже пізня ніч. Міцно тисну всім вам руки.

І ти, Аню, не горюй, працюй. Надія Костянтинівна[1] добре тобі сказала. Славна вона у нас.

До скорої зустрічі.

Коля.

17/XI—35 р.
м. Сочі, Оріхова, 47.

[1] Н. К. Крупська.

337

М. І. КАЛІНІНУ

[*27 листопада 1935 року, Сочі.*]

Дорогий, високошановний Михайле Івановичу!

Григорій Іванович в найурочистішу в моєму житті хвилину, прикріплюючи від імені уряду орден Леніна до моїх грудей, прочитав мені Вашого по-батьківськи доброго листа.

Мені важко передати Вам усі думки й почуття, які оволоділи мною в ці незабутні хвилини.

Моє життя й моя робота такі короткі і такі скромні, що я щиро ніяковію від нагороди, даної мені революційним урядом. Бувають хвилини, коли в людини немає слів, щоб висловити все, що вона переживає. Так і в мене зараз, хоч я, як письменник, повинен володіти словом.

Мені лишається тільки всім своїм дальшим життям і працею виправдати Ваше довір'я.

Шлю Вам свій синівський палкий привіт в день Вашого шістдесятиріччя і бажаю ще довгого й такого ж прекрасного життя.

Глибоко відданий Вам
М. Островський.

27 листопада 1935 р.

338

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[27 листопада 1935 року, Сочі.]

Люба Анно Олександрівно!

Ваша телеграма прийшла у момент вручення ордена разом з телеграмою родини Ульянових [1]. Ці два ласкаві привіти подесятерили моє щастя. Зараз мені важко писати. Багато гостей — делегації робітничої молоді, стахановців. Я напишу великого листа, а можливо, і сам буду днями в Москві.

Тепер два слова про сценарій. Мій співавтор М. Зац дуже просить тебе зачекати, поки він опрацює днів через 10, аби річ була цілком опрацьована.

М. Островський.

27/XI—35 р.

[1] Поздоровча телеграма від Дмитра Ілліча та Марії Іллінічни Ульянових у зв'язку з нагородженням М. О. Островського орденом Леніна.

339

ТВОРЧОМУ КОЛЕКТИВУ ОДЕСЬКОЇ КОМСОМОЛЬСЬКОЇ КІНОФАБРИКИ

[Листопад 1935 року, Сочі.]

Дорогі товариші!

Я одержав вашу привітальну телеграму в найрадісніший момент мого життя. Я хочу сказати вам кілька слів про нашу майбутню роботу над фільмом «Як гартувалася сталь».

З перших днів, коли вам було передано постановку цієї картини, я відчув, що ваш колектив прийняв це як справу честі. І в мене немає думок про те, що ви не зробите все, що у ваших силах і можливостях, щоб фільм вийшов прекрасним. Коли ми з Мойсеєм Борисовичем Зацом зустрілися з керівництвом вашої фабрики в особі товаришів Сквирського та Великородного, то стало ясно, що

фільм перебуває в надійних і дружніх руках. Ви знаєте про те, що сценарій — це одна третина творчої роботи. Весь тягар і вся складність лягає на ваші плечі. Перемога фільму буде забезпечена лише спільною прекрасною роботою всього колективу. Я не можу приїхати до вас і разом, у дружній сім'ї створювати цей комсомольський фільм.

Нехай же кожен товариш від режисера до робітника-електромонтера поставиться до цієї справи любовно. Нехай молоді актори, які повинні будуть втілити в життя образи книги і сценарію, глибоко продумають свої ролі, щоб багатомільйонний наш глядач побачив на екрані правдиві, пристрасні, поривчасті, безмежно віддані своїй партії образи перших комсомольців і старих більшовиків періоду громадянської війни і наступних років.

Пам'ятайте, що Павка Корчагін був життєрадісний юнак, який пристрасно любив життя. І ось, люблячи це життя, він завжди готовий був пожертвувати ним для своєї Батьківщини. Павка не повинен вийти суворим, хоча він хотів здаватися таким. Життя вирувало в ньому, проривалося назовні крізь зовнішню суворість. Він часто й заразливо сміявся в колі своїх друзів. Але, зіштовхуючись з ворогами, він був страшною для них людиною. Його рука не знала пощади для озброєного ворога...

З величезним хвилюванням чекатиму появи фільму на екрані. Від усього серця бажаю великої удачі!

Міцно тисну ваші руки.

Ваш *Островський*.

340

ГРУЗИНСЬКОМУ РАДІО[1]

[*Листопад 1935 року, Сочі.*]

1. Марш Будьонного.
2. «Закувала та сива зозуля».
3. «Вальс-фантазія» Глінки.
4. «Попутна» Глінки.
5. Марш Берліоза.
6. Пісня Індійського гостя з опери «Садко» Римського-Корсакова.

7. Пісня Альоші Поповича з опери «Добриня Нікітич».
8. Арія Левка з опери «Майська ніч».
9. Арія Хозе (в таверні) з опери «Кармен».

Усе це слухаю завжди з приємністю. Звичайно, Ви можете замінити іншим ці ж речі, які чомусь не можуть бути виконані: наприклад, українські пісні.

1935 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Відповідь М. О. Островського на запитання Грузинського радіо про те, що йому виконати у зв'язку з нагородженням його орденом Леніна.

341

М. О. ШОЛОХОВУ

[*Листопад 1935 року, Сочі.*]

Товаришеві Мишкові Шолохову,
моєму улюбленому письменникові [1]

Міцно тисну Ваші руки і бажаю великої удачі в роботі над четвертою книгою «Тихого Дону».

Щиро хочу перемоги.

Нехай виростуть і заволодіють нашими серцями козаки-більшовики. Розвінчайте, позбавте романтики тих своїх героїв, хто залив кров'ю робітників степи тихого Дону.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

Сочі, листопад 1935 року.

[1] Напис на книзі роману «Як гартувалася сталь», подарованій М. О. Шолохову.

342

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[*Листопад 1935 року, Сочі.*]

Люба наша Анно Олександрівно!

Листа твого одержав. Мені важко зараз зібрати й організувати свої думки й почуття. Надто багато пережито.

Але, як то кажуть, щастя не вбиває. Я тепер збираю крупинками так щедро розкидувані в ці урочисті дні сили. Все ж думаю скоро з вами зустрітися. І тоді розповім вам усе.

Що ж, почекаємо, побачимо, що чехословаки надумають. До речі, цими днями в мене була чехословацька делегація, яка приїхала в СРСР на Жовтневі торжества. От уже де матуся наговорилася по-чеському досхочу!

Михайло Борисович Зац послав тобі сценарій. Ми тебе просимо: якщо можеш, почекай з його опублікуванням. Це ще сире. Ближчими днями він буде остаточно опрацьований і відшліфований. Тоді його можна буде з спокійною совістю публікувати.

Ти пишеш про виступ В[іри] І[нбер]. Дуже шкода, люба товаришко Анно, що В[іра] І[нбер] змішала в одну купу горе-редакторів типу Дайреджієва та ще декого з твоїм ім'ям і, скажімо, з ім'ям Іди Горіної, з іменами людей, яких я шаную і вважаю своїми друзями.

Взагалі, якщо пам'ять мені не зраджує, то я не провадив на цю тему розмов з В[ірою] І[нбер] під час її перебування тут. Як бачиш, ще один доказ того, як погано в нашій літературній сім'ї стоїть справа з етикою, правдивістю й іншими необхідними речами.

Я певен, товаришко Анно, що ніхто з молодогвардійців, насамперед ти, Марк і Горіна, ні на хвилину не подумав про те, що я міг би вас де-небудь або перед ким-небудь зганити. Тому кожний виступ з цього приводу ти сміливо можеш спростовувати як наклепницький.

«Молодая гвардия» — для мене рідне ім'я. Вона мене ввела в літературу, і з «Молодой гвардией» я ніколи не порву родинних тісних зв'язків.

Я одного тільки не розумію: навіщо людям усі ці небилиці? Люба Анно, ти такий старий боєць, була у всіляких халепах і сутичках! Ти не повинна засмучуватися від кожного писку. Як бачиш, не минути того, що навколо мого імені буде дехто плутати, користуючись почасти тим, що я не можу виступити і з трибуни надавати йому стусанів.

Одне має бути для тебе ясне і непохитне — це моя щира до тебе дружба й повага...

Я думаю приїхати до Москви днів через 8—10. Азово-Чорноморська залізниця дає мені окремий вагон. Сподіваюсь благополучно дістатися до Москви.

В генеральному штабі РСЧА в редакції «Історії громадянської війни» мені обіцяли всебічну допомогу в справі вивчення матеріалів про війну з білополяками. У мене був товариш Ейдеман[1] і секретар товариша Ворошилова. Вони підтвердили цю обіцянку. За таких умов є надія, що роман буде документально міцно зшитий.

Ось поки що все.

Про решту поговоримо особисто. Це буде краще, ніж лист.

Привіт усім.

Твій *Коля*.

2/XII—35 р.
м. Сочі.

[1] Р. П. Ейдеман — голова Центральної ради Товариства сприяння авіації та флоту.

343

М. Б. ЗАЦУ

[2 грудня 1935 року, Сочі.]

Добрий день, Михайлику!

Обидва твої листи одержав. Послав Анні Караваєвій листа з просьбою не друкувати сценарій, поки його не буде відшліфовано.

Листи до журналу «Радянське кіно» та до одеської кінофабрики вчора послав. З нетерпінням чекаю від тебе опрацьований сценарій у двох примірниках. Цими днями думаю виїхати до Москви.

Після палкої боротьби дістав, нарешті, «дозвіл» лікарів на поїздку. А то не хотіли пускати. Боротьба була важка, але перемога — за нами. І все ж мені частенько кажуть: «Ви загинете в дорозі». Залізниця дає мені окремий вагон-салон. Усі ці дні, як ти знаєш, незабутні — багато пережито, багато сил спливло. Та щастя не вбиває. Зараз близько біля серця образ того, хто вів нас на штурм...

Якщо я не часто пишу, не гнівайся. Такі обставини.

Пам'ятай моє нетерпіння і, тільки-но вискочать з-під машинки перші примірники, зараз же запечатай і посилай

спішною поштою. Ти мало, скупо написав, як все-таки поставились на кінофабриці до другого варіанту.

Пиши величезні листи, з усіма подробицями. Я з приємністю їх читаю.

Пиши, старик, частіше!

Хоча б кілька слів, стислих, як наказ.

Моє здоров'я? Витримав прекрасно величезне випробування на витривалість.

Тепер єдина небезпека для мене — дорога. В разі загибелі — ганьба!

Цього мені ніхто не простить.

Ось чому я мушу приїхати цілим і здоровим.

Привіт від усіх моїх та Олександри Петрівни.

Твій *Микола.*

На кінофабриці нехай не турбуються про гроші. У мене все в порядку — «просперитi».

Сочі, 2 грудня 1935 р.

344

Х. П. ЧЕРНОКОЗОВУ

[4 грудня 1935 року, Сочі.]

Дорогий мій Хрисанфе Павловичу!

Телеграф приніс мені від вас вісточку. Скільки літ минуло, а я все не міг знайти тебе, мого рідного й любого батька.

І от кілька ласкавих слів... Який я був радий, коли одержав їх!

Ніколи ні я, ні моя родина не забували тебе. Якісь міцні узи зв'язали нас з тобою, чудовим представником старої гвардії більшовизму.

Пам'ятаєш, рідний, як ти писав до ЦК [ВКП(б)], що О[стров]ський ще буде корисний партії, що цей хлопчина ще не згас і не згасне. Ти так вірив у мої творчі сили, як ніхто. І от тепер я з гордістю за твоє довір'я бачу, що виправдав його.

Я нічого не знаю про твоє життя, навіть не знаю, де ти працюєш. Як твоє здоров'я? Багато іншого, про що я

так хотів би знати. Як живе «мама» [1] і твоя дорога Розочка? Ти повинен, ти не можеш не написати про все це, хоч я знаю, що ти не любиш писати, певніше не маєш на це часу. Нехай напише «мама». Зараз же повідом мені свою адресу й місце роботи. Я пришлю тобі свою книжку. Якщо ти читав мою промову під час вручення мені ордена Леніна, то вона стосується і тебе, старого більшовика, одного з моїх вихователів.

Я зараз сповнений творчих прагнень і бажання працювати.

Найближчим часом думаю поїхати до Москви вивчати матеріали про громадянську війну і в травні повернутися до Сочі вже в новий будинок, який споруджує мені уряд.

Якщо ти будеш на той рік у Сочі, то я не можу собі уявити, щоб ти не був моїм гостем першого ж дня приїзду. Отже, чекаю твого листа, мій рідний і любимий. Привіт «мамі». Міцно тисну твої руки.

Твій *М. Островський.*

4/XII—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

[1] Парасковія Андріївна, дружина Х. П. Чернокозова.

345

О. Й. ПУЗИРЕВСЬКОМУ

[4 грудня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Сашко!

В обох нас багато гріхів щодо листування. Та важливе одне — дружба. Вона лишається непохитною, незважаючи на великі смуги мовчання.

Твого листа залізничники привезли мені. Я зробив усе, про що ти просив. Цими днями думаю вирушити в Москву і там попрацювати зиму над архівами для свого нового роману.

У травні повернусь до Сочі вже в новий будинок, який збудують за цей час.

Це буде прекрасний, дорогий подарунок українського уряду.

Я послав тобі на адресу облвиконкому всі сочинські газети «ювілейних днів». Тепер усі мої думки спрямовані на дальший рух уперед.

Треба виправдати величезне довір'я, виявлене мені партією.

Ти повинен написати мені з нового місця роботи свою точну адресу. Я пришлю тобі дещо цікаве з нової роботи.

Ти, чортяко, публікуєш мої листи. Я тепер боюся навіть писати тобі (я жартую).

Сашенько, Роза Ляхович померла недавно.

Я сподіваюсь майбутнього літа зустрітися з тобою. Пора тобі в ремонт. Пам'ятай, Сашко, попереду ще багато роботи. Не доходь до інвалідності.

Привіт тобі від усіх моїх.

Міцно тисну твої руки.

Твій *Коля Островський.*

4/XII—35 р.
м. Сочі.

346

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[5 грудня 1935 року, Сочі.]

Люба, рідна Шурочко!

Цими днями я думаю їхати до Москви з Катею. Попрацювати там до травня, а в травні повернутися назад у Сочі вже в новий будинок, який мені збудують на той час.

У Москві ми маємо зустрітися з тобою. Ти тоді мене міцно обіймеш, чим загладиш тяжкі і такі несправедливі обвинувачення в тому, що я тебе забув.

Будемо сподіватися, що переїзд до Москви пройде благополучно і похмурі пророкування всіх моїх близьких та друзів не справдяться. Всі вони кажуть, що я загину в дорозі від простуди тощо.

В Москві я вивчатиму воєнні архіви для своєї другої книжки — «Народжені бурею».

Влітку ти, звичайно, приїдеш до Сочі полікуватися, відпочити й погостювати в мене у моєму новому котеджі.

Палкий привіт тобі від усіх моїх.

Міцно тисну твої рученята.

Твій *Коля.*

5/XII—35 р.

347

М. С. ДЕМЧЕНКО та М. В. ГНАТЕНКО

[5 грудня 1935 року, Сочі.]

Любі дівчата, Маріє і Марино!

Ваш дружній лист до мене я прочитав у «Комсомольці України» [1]. В щасливі для вас дні я хотів послати вам телеграфом кілька теплих, ласкавих слів. Але сочинські поштовики погано знають географію і не знайшли вашого села в своїх списках. Та це, як бачите, не розірвало нашої дружби.

Мені хочеться замість офіціальної відповіді на ваш лист просто ласкаво потиснути ваші руки, сильні, молоді, з бугорками мозолів. (Є вони в вас? Певен того — адже «п'ятсот» дісталися не легко). Цими днями їду до Москви, де попрацюю зиму над новим романом «Народжені бурею».

А навесні, коли в Сочі все розцвіте і гаряче сонце пеститиме землю, я повернуся сюди вже в новий будинок, подарований мені урядом України. І от я запрошую вас приїхати до мене тоді в гості, відпочити й покупатися в морі. Хороше тут. І тоді ми розповімо одне одному все, що хочеться розповісти. Це ж запрошення прошу передати найбільш юній серед вас — Ганні Швидкій.

Ця героїчна дівчинка народилася тоді, коли ми вступали до комсомолу. Всіх нас випростив, виховав комсомол України.

Країна прикріпила до наших грудей орден Леніна. Справа нашої честі — виправдати це високе довір'я революційного уряду. І ми його виправдаємо. Інакше не може бути.

Міцно обіймаю вас, рідні мої дівчата, славні наші подруженьки.

Островський.

5/XII—35 р.
Сочі, Оріхова, 47

[1] На Другому Всесоюзному з'їзді колгоспників-ударників в 1935 р. ланкові колгоспу «Комінтерн» Київської області М. С. Демченко та М. В. Гнатенко зобов'язалися добитися урожаю цукрових буряків не менше 500 центнерів з гектара. За рекордний для тих часів урожай вони були нагороджені орденом Леніна.

348

А. С. ЄЗЕРСЬКІЙ

[5 грудня 1935 року, Сочі.]

Люба Аню!

Все приготовано до від'їзду. Але в Сочі йдуть дощі. Чекаю ясного дня.

Ближчими днями рушу в похід, незважаючи на загальні протести, зойки, погрози, похмурі пророкування, заклики до мого розуму й партійної совісті.

Два слова про радіоприймач. Зрештою більшість тутешніх спеціалістів визнала, що ЕЧС-4 — найкращий приймач щодо керування тощо. Тому ти пошли свого завгоспа. Нехай він забере його й поставить у тебе на квартирі.

Усі бібліотечні книжки, взяті в тебе, я привезу з собою.

Треба, щоб про мій приїзд знали тільки найближчі. Мені не треба влаштовувати ніяких зустрічей, бо переїзд мій буде блискавичний.

Отже, до скорої зустрічі. Признаюся, мене тривожать наслідки перевірки. Головне — що скаже МК[1].

Тисну руку.

Микола

5/XII—35 р.
м. Сочі.

[1] Московський комітет ВКП(б).

349

І. АРТИКОВУ

[7 грудня 1935 року, Сочі.]

Секретареві ЦК комсомолу Узбекистану

Дорогий товаришу Ісраїл!

Вашого листа я одержав. Ви питаєте, з якого видання має робитися переклад «Як гартувалася сталь» узбецькою мовою.

Я відповідаю: тільки з третього видання 1935 року, що вийшло російською мовою в «Молодой гвардии».

Я прошу Вас, товаришу Артиков, особисто простежити, щоб переклад робили тільки з цього, особисто перевіреного мною видання.

Зміни там невеликі, проте дуже важливі політично. Я хочу сказати, що в цьому виданні додано ті місця, що їх попередні редактори зняли, але які мають велике значення для виховання молоді.

До речі, у першій книжці їх небагато. Більше у другій частині.

Учора послав на Вашу адресу в ЦК комсомолу один примірник роману «Як гартувалася сталь» для юнсектора Узбецького державного видавництва. У цьому примірникові закреслено промову Петлюри (стор. 110), її друкувати не треба. І зроблено маленьке виправлення на стор. 371.

Я прошу Вас дати вказівку юнсектору зв'язатися зі мною і почати ділове листування. Посилаю Вам газету «Сочинская правда», де опубліковано передмову Г. І. Петровського, голови ЦВК СРСР та ВУЦВК, до мого роману, яку Ви можете помістити в узбецькому виданні.

Міцно тисну Вашу руку.

Ознайомте працівників юнсектора Уздержвидаву з цим листом.

З комуністичним привітом.

М. Островський.

7/XII—35 р.
Сочі.

350

СЕКРЕТАРЕВІ ЗАКАВКАЗЬКОГО КРАЙКОМУ ВЛКСМ

[7 грудня 1935 року, Сочі.]

Дорогий Георгію!

Твого листа до мене прочитав у газеті «Молодой рабочий», прочитав з глибоким задоволенням. Разом із цим листом я послав тобі 3 прим. «Сочинской правды», у якій опубліковано передмову Г. І. Петровського, голови ЦВК СРСР і ВУЦВК, до мого роману «Як гартувалася сталь».

Цю передмову ви можете помістити у національних виданнях роману.

Я прошу тебе дати вказівку нацсектору видавництва, який видаватиме книжку, щоб він налагодив зі мною діловий зв'язок. Я допоможу їм у їхній роботі. Нехай відразу ж зв'яжуться зі мною.

Найближчими днями я їду до Москви. І там, мабуть, зустрінемося під час з'їзду.

Привіт усім товаришам-закавказцям.

Міцно тисну ваші руки.

Ваш *М. Островський.*

7/XII—35 р.
Сочі, Оріхова, 47.

351

РЕДАКТОРОВІ ДЕРЖЛІТВИДАВУ УКРАЇНИ тов. ВІЛЬХОВОМУ

[3 січня 1936 року, Москва.]

Я одержав листа від мого перекладача, в якому він просить написати Вам про те, який текст роману «Як гартувалася сталь» я вважаю найбільш правильним для перекладу на українську мову.

Я надіслав Вам один примірник четвертого російського видання «Як гартувалася сталь». Ви під час редагування звірятимете текст з цим виданням. У товариша Трофімова, головного редактора «Молодого більшовика», що випускає найближчими днями третє українське видання, Ви змогли б одержати цілком перевірений український текст для свого видання, а якщо це не вдасться, то Ви друкуйте за другим українським виданням, зробивши ті додатки й зміни, які Ви знайдете в надісланому Вам російському виданні.

Друкувати за першим українським виданням «Молодого більшовика» не треба.

Прошу Вас написати мені про все і взагалі підтримуйте зі мною ділові зв'язки.

Міцно тисну Вашу руку.

З комуністичним привітом

М. Островський.

P. S. Ваше видання вже четверте українською мовою.

3/I—36 р.
Москва, 9, вул. Горького, 40.

352

О. Й. ОСТРОВСЬКІЙ

[13 січня 1936 року, Москва.]

Люба голубко, матусю!

Міцно тебе обіймаю й цілую, мою стареньку приятельку.

Ти повинна написати мені докладно про все, що у вас там діється. Я працюю. Завтра буде закінчено сьомий розділ, шостий я пропустив.

Виконай усі мої доручення щодо ліквідації старого барахла-мотлоху, який тільки захаращує ваше житло.

Пам'ятай, матусю, мій заклик до тебе: не підіймай важких речей, не берись за виснажливу роботу. Пам'ятай, що в тебе розгромлене серце. Заходись лікуватися всерйоз. Все, що треба для цього, я зроблю.

Бережи себе, рідна, щоб, коли ми приїдемо, ти була здорова, життєрадісна.

Напиши про здоров'я батька і взагалі, як ви там живете. Ми тут поки що всі здорові, а це найголовніше.

Міцно тисну твою руку і обіймаю тебе.

Привіт усім.

Коля.

13/I—36 р.
Москва.

353

К. Д. ТРОФІМОВУ

[17 січня 1936 року, Москва.]

Дорогий Костянтине!

Тільки-но одержав твого листа. Я прошу тебе зараз же вислати мені сигнальні примірники, які б вони не були. Пам'ятай мою просьбу, крім авторських, прислати мені за мій рахунок 25 примірників обох видань, масового і гарного. Присилай сюди, в Москву.

Я весь поринув у роботу над «Народженими бурею». Твоя правда, що тільки здоров'я вирішує тут усе, бо працювати — бажання в мене безмірне. По-моєму, справи йдуть чудово щодо кількості, а якість мене, як і завжди

раніше, не зовсім задовольняє. Ти розумієш це нестримне бажання — бажання художника зробити прекрасно. Я думаю, що до травня ти одержиш 1-й том «Народжених бурею» для друку, звичайно, якщо книжка вдасться.

Москва зустріла мене ласкаво, мені тут створили всі умови для роботи. Я готуюся до комсомольського з'їзду, буду виступати на українському з'їзді про образ молодої людини нашої країни [1].

З нетерпінням чекаю виходу в світ вашого видання.

Присилай сигнальні примірники зараз же, які є.

Привіт Нейфаху.

З компривітом *М. Островський.*

17/I—36 р.
Москва, вул. Горького, 40, кв. 3.

[1] Виступ М. Островського на IX з'їзді комсомолу України відбувся 6 квітня 1936 року. Промова транслювалася по радіо з Москви в Київ.

354

МОРЯКАМ-БАЛТІЙЦЯМ

[*20 січня 1936 року, Москва.*]

Моїм молодим друзям-балтійцям!

Дорогі товариші! Ваш товариш приніс мені бюлетень літературної конференції, присвяченої моєму романові «Як гартувалася сталь». Я міцно тисну ваші дужі молоді руки. Відчуваю і вірю, що ворог наштовхнеться у Кронштадті не тільки на сталь і залізобетон червоних укріплень, а й на людську сталь, і ви пустите цей старий проклятий світ на дно. Інакше бути не може.

Вибачте, що мій лист такий короткий. Адже важить не кількість рядків. Я весь з головою поринув у роботу над новим романом «Народжені бурею». Хочу, щоб прекрасна молодь нашої соціалістичної Батьківщини скоріше одержала від мене ще одну книжку.

Хай живе життя і наша боротьба!

Відданий вам *М. Островський.*

Москва, 20 січня 1936 р.

355

О. П. ЛАЗАРЄВІЙ

[22 січня 1936 року, Москва.]

Люба Олександро Петрівно!

Цей лист буде сумбурний. Я пишу його в пориві самокритики. Мені совісно за довге мовчання. Я написав Вам всього лише два листи. Ваш лист мені принесли аж сьогодні. В Москву прийшов він 17 січня, а написано його 29 грудня. Хто в цьому винен? Я не знаю Вашої адреси. Забудьмо на хвилину всі ці досадні речі і поговоримо по щирості.

Я весь з головою поринув у роботу. Ваша правда, Москва зустріла мене ласкаво, Москва дала мені все, чого я прагнув. Я працюю з великою насолодою, і коли б життя було більш ласкаве та не наступало б в ділянці серця, то я думаю, що літературні справи пішли б швидко вгору.

Не звертайте уваги на стиль листа. Диктую в навальному темпі, і машинка стукотить, як кулемет під час атаки. Тому нехай простяться мені всі стилістичні огріхи й інші неприпустимі для письменника речі.

Написав 8-й розділ. Це стрибок через шостий і сьомий. Анархія? Авжеж. Але так хотілося. 8-й розділ — це 42 сторінки. Зараз передо мною встає трагедія Пшигодського. Боєць, хороший рубака, сувора людина з ніжним серцем, не знаходить щастя в своєму особистому житті. Часто в боях, напружених походах він згадує про свою ніжну подругу, повногруду красуню Франціску, згадує її пестощі, її податливість і готовність завжди приголубити свого суворого чоловіченька, і в серце його вривається біль. Його не вабить інша жінка. Ще свіжі в пам'яті пестощі Франціски, і Пшигодський до болю кусає губи, стискаючи рукою ефес шаблі. «Пампушечко моя мила»,— шепоче він.

Я не зміг іще правдиво розв'язати проблему Пшигодського і його взаємин з Франціскою. Це — важке для художника завдання. І я думаю, я почуваю, що Пшигодський не знайде іншої дружини, хоч мені дуже трудно повірити, що його кохання до Франціски знову спалахне колишнім полум'ям і зігріє його життя. Побачимо. Все залежить від того, чи не загине він у боях. Вам,— хто знає, скільки тривоги, болючих шукань завдала мені ця колізія в романі,— зрозуміло, чому я віддаю їй стільки

уваги. І дивно: я так це переживаю, ніби Пшигодський — близька мені людина. А це ж лише один з героїв мого роману.

Я дуже шкодую, що не переконав Вас поїхати зі мною в Москву. Ви ж бо так були тут потрібні перші два тижні, коли я не міг налагодити свій секретаріат. Я прошу відповісти мені зараз же, написати свою адресу й не забувати свого неспокійного шефа.

Я живу тут дуже відлюдно. Бачуся тільки з людьми, які тісно зв'язані з моєю роботою, і витрачаю свої сили правильно.

Завтра зроблять запис на патефонну платівку [1]. Читаю сам два уривки [з] «Як гартувалася сталь».

В моєму кабінеті стоїть піаніно, і товаришка Тоня [2], моя секретарка, грає мені в хвилини, коли я втомлююся.

Я послав Вам два примірники нових видань «Як гартувалася сталь». Вже вийшло третє, багате, подарункове видання. Буду висилати Вам усі книжки. Я засуджую Вас за песимізм у порадах, які Ви даєте Вашій знайомій. Ви повинні говорити істинно оптимістично. Правда, це жарт, але навіть у жарті треба бути радісним. Сумні жарти все ж сумні.

Напишіть мені, як складається Ваше життя. Що Ви робите? Я з великою приємністю читатиму ці листи.

Бажаю Вам всього найкращого. Будьте життєрадісні, беріть з мене приклад.

Міцно тисну руку. Привіт Святославу [3].

М. Островський.

22/I—36 року.
Москва, вул. Горького, 40, кв. 3 (2 пов.).

[1] 24 січня 1935 року було зроблено запис на патефонну платівку уривка з восьмого розділу другої частини роману «Як гартувалася сталь» у виконанні М. О. Островського.

[2] А. О. Зибіна — секретар М. О. Островського в Москві.

[3] Святослав Олександрович — чоловік О. П. Лазаревої.

356

Р. РОЛЛАНУ

[29 січня 1936 року, Москва.]

Дорогий Ромене Роллан!

Я хочу, щоб ці слова прозвучали так же тепло і так же яскраво, як і наше почуття симпатії до Вас.

Кілька років тому я з величезним хвилюванням слухав полум'яні слова Вашого маніфесту. В ньому прекрасна, мужня людина великої культури сказала всьому світові про те, кого вона любить і кого ненавидить.

Любов Ромена Роллана була віддана нам, синам трудового народу, які скинули з себе пута капіталізму і в упертій, чесній праці створюють нову, прекрасну країну. Любов була віддана нам, справжнім господарям землі, охоронцям і творцям культури визволеного народу. А ворогам людства — фашизмові, буржуазії — Ви кинули в обличчя слова ненависті, обурення.

Це був маніфест бійця, готового до боротьби.

Ваше ім'я вимовляється в нашій країні, як ім'я друга всього пригнобленого людства.

Міцно стискую Ваші руки, дорогий наш друже, від імені молодих бійців і будівників — синів робітничого класу — складаю Вам щирі побажання й поздоровлення в день 70-річного ювілею. Ми знаємо, що Ромен Роллан не тільки великий художник, але й людина величезної мужності, що зуміла своїми чесними очима побачити правду.

Нехай і надалі Ваш голос звучить так же пристрасно, закликаючи до боротьби за визволення людства.

Ваш *М. Островський.*

Москва, 29/I—36 р.

357

ШЕПЕТІВСЬКІЙ ОКРУЖНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ ЛЕНІНСЬКОЇ КОМУНІСТИЧНОЇ СПІЛКИ МОЛОДІ УКРАЇНИ

[*1 лютого 1936 року, Москва.*]

Дорогі товариші!

Я хочу, щоб ви відчули міцний потиск моєї руки і биття мого серця, відданого вам, мої молоді друзі. Я шлю вам свій полум'яний привіт. Я пишаюся тим, що Шепетівський район послав мене делегатом на вашу окружну конференцію. Дякую за честь, за довір'я!

Я не можу сказати вам ці палкі слова з трибуни вашої конференції, проте я з вами, у ваших рядах. Я приходжу до Десятого з'їзду комсомолу як боєць і комсомолець. Це високе, почесне звання члена Ленінського комсомолу я

зберіг своєю роботою в комсомолі і для комсомолу. У моєму партійному квитку лежить його маленький синочок — членський квиток Ленінського комсомолу, і я дбайливо бережу його, свідка усього мого комсомольського життя.

1919 р[оку], сімнадцять років тому, у Шепетівці нас було п'ятеро комсомольців. Цю групу створив навколо себе партійний комітет і ревком Шепетівки, керовані тт. Линником [1] і Ісаєвою [2]. Вони описані у мене в романі «Як гартувалася сталь» під прізвищами голови ревкому Долинника і секретаря партійного комітету Ігнатьєвої. А тепер вас багато сотень і навіть тисяч. Виріс і зміцнів Ленінський комсомол, керований нашою великою партією. Підросли молоді бійці, що тоді були дітьми. Збільшується і росте революційна зміна, беззавітно віддана ідеї комунізму. Героїчно боролися перші комсомольці Шепетівки проти польських панів, петлюрівщини і бандитизму усіх мастей і відтінків. Так само героїчно битиметься і друге комсомольське покоління, представником якого є ви.

На комсомол форпосту пролетарської революції, на прикордонний комсомол лягає особлива відповідальність.

Нехай же будуть гострими очі вірних помічників партії!

Братерський привіт вам, комсомольцям мого рідного міста!

Хай живе наше щасливе життя, відвойоване у жорстокій боротьбі з ворогами народу!

Микола Островський.

Москва, 1.II—36 р.

[1] І. С. Линник — голова Шепетівського ревкому.
[2] Ц. І. Ісаєва — член Шепетівського ревкому.

358

І. П. ДУБИНСЬКОМУ

[1 лютого 1936 року, Москва.]

Дорогий Ілля!

Тільки-но одержав твого листа й передмову Г[ригорія] І[вановича]. Завтра починаю перекладати її російською мовою. Не доручаю цієї роботи нікому, а то знову можливі прикрі помилки.

Коли перекладу російською мовою, надрукую й надішлю цю передмову для інформації та перевірки правильності перекладу.

Між іншим, повідомляю, що передмову Г[ригорія] І[вановича] буде вміщено у виданнях ГИХЛ — Москва — 100 тисяч примірників, у виданні «Молодая гвардия» — 100 тисяч примірників, у Північно-Кавказькому виданні, в Татарському виданні — Казань, у Вірменському виданні, в Осетинському, Грузинському, Узбецькому, Таджицькому, Тюркському.

У всі національні видання я надішлю вже виправлений і доповнений Г[ригорієм] І[вановичем] текст. В російських виданнях пішов старий, крім «Молодой гвардии», куди я встигну ще послати новий текст.

«Молодому більшовикові» Наркомфін уже надіслав виписку з протоколу про податок.

Пиши про все. Привіт тобі від усієї моєї сім'ї.

Д[омініці] Ф[едорівні] велике спасибі за привіт. Дуже радий буду знову вас зустріти в Москві.

Наркомат Оборони, точніше ПУ РСЧА [1], повернув мене в армію, видав військовий квиток політпрацівника вищого складу, зарахував на окремий облік ПУРу, отже, мене визнано бійцем, і на випадок боротьби займу своє місце в строю як член редколегії військової газети.

Отже, можеш привітати нового бригадного комісара!

Міцно тисну твою руку.

Привіт Олексі [2].

М. Островський.

1/II—36 р.

[1] Політичне Управління Робітничо-Селянської Червоної Армії.
[2] Олекса Перлов — помічник Г. І. Петровського.

359

О. О. ЖИГІРЬОВІЙ

[5 лютого 1936 року, Москва.]

Люба Шурочко!

Послав тобі листа з закликом приїхати до нас у гості в Москву, але відповіді не одержав. Невже я знову попав у немилість? Шурочко, рідна, що це таке? Я чекаю

від тебе великого листа, в якому ти розкажеш про своє життя.

Тижнів зо два тому в мене була Ольга Войцеховська. Вона поправилась порівняно з тими днями, коли ти її бачила. Стала життєрадісніша й бадьоріша.

Я весь з головою поринув у роботу. Натискую на всі педалі. Справи літературні йдуть непогано.

Живемо втрьох — Катя, Рая і я. Квартира з 3-х кімнат, кухня, ванна й інше.

Приїзди, рідна, ждемо тебе. Перестань на мене сердитись. На моїй совісті нема нічого негожого.

Міцно тисну твої руки.

Твій *Коля*, він же й *М. Островський*.

5 лютого 1936 року.
Москва-9, вул. Горького, 40, 2-й пов., кв. 3.

360

Д. О. ОСТРОВСЬКОМУ

[5 лютого 1936 року, Москва.]

Дорогий братку!

[...] Я весь з головою поринув у роботу. Натискую на всі педалі, і справи літературні йдуть непогано. 20 лютого о 8 г. 30 хв. вечора виступаю по радіо на урочистому відкритті Всеукраїнського з'їзду комсомолу як делегат цього з'їзду від Шепетівщини.

Наркомат Оборони повернув мене в армію. Я тепер на обліку ПУ РСЧА як політпрацівник із званням бригадного комісара. Ця військова книжечка в кишені дуже для мене дорога. Ближчими днями в Сочі відправлять автомобіль і поставлять в гаражі нового будинку [1]. Ласкаво просимо до нас у гості влітку, полікуватися й відпочити.

Міцно тисну руку. Пиши про все. Як співає гармонія?

Твій друг і брат *Коля*, він же — *М. Островський.*

5 лютого 1936 р.
Москва, 9, вул. Горького, 40.

[1] У перші дні Великої Вітчизняної війни мати письменника Ольга Йосипівна передала у фонд оборони країни легкову машину М. О. Островського.

361

ЧЛЕНАМ БЮРО СОЧИНСЬКОГО МІСЬККОМУ ВКП(б)

[5 лютого 1936 року, Москва.]

Дорогі товариші!

Минуло два місяці, як я виїхав із Сочі у творче відрядження.

Дозвольте коротко звітувати про свою роботу. Москва створила мені всі умови для творчої праці, і я весь з головою поринув у вивчення матеріалів — документів громадянської війни.

Створюю загальний план роману «Народжені бурею» і паралельно з цим працюю над шостим розділом. Написано і опрацьовано сьомий і восьмий розділи, а тепер я повертаюся до шостого, незакінченого розділу. До травня місяця я думаю закінчити перший том роману і створити загальний план і накидати силует усього роману, що його кінчатиму вже у Сочі, куди приїду в травні місяці.

Працюю я з великою інтенсивністю на «дві зміни» — пересічно по 12 годин на день. Зустрічаю X з'їзд ВЛКСМ у напруженій радісній праці, роблю все, щоб виправдати високе довір'я партії та уряду. Шепетівська організація ВЛКСМ обрала мене делегатом на Всеукраїнський з'їзд, на якому я 20 лютого о 8 год. 30 хв. вечора виступатиму з промовою, присвяченою образові молодої людини нашої соціалістичної епохи. 6 січня я виступав по радіо на урочистому засіданні колективу Українського Комуністичного газетного технікуму імені Миколи Островського.

Як ви знаєте, уряд УРСР присвоїв Харківському технікуму моє ім'я. Крім того, я виступав по радіо з новорічною промовою, присвяченою молоді нашої країни. І ще один мій виступ — запис на патефонну платівку уривка роману «Як гартувалася сталь».

Усі ці виступи я робив з доручення партії. Можу вас запевнити, дорогі товариші, що я не марную своїх сил та енергії на нікому не потрібну балаканину, а натискую на всі педалі, чесно працюю, внаслідок чого робота над романом рушила вперед великими кроками.

Ще одна приємна новина. ПУ РСЧА повернуло мене в армію (адже я 10 років не був на обліку, як *зовсім непридатний* до військової служби). Тепер я повернувся до

лав і з цього, дуже важливого для громадянина Республіки погляду. Мені видано військовий квиток політкомскладу і присвоєно звання бригадного комісара.

Міцно тисну ваші руки, друзі. Скоро ми з вами зустрінемось, і я дам докладний звіт міськкомові. Зроблю все, щоб вам не довелося червоніти за мене.

Якщо хтось із вас буде в Москві, приходьте до мене в гості. Розкажіть про наші справи, про те, як іде перевірка кандидатів, і про багато що інше.

З комуністичним привітом ваш *М. Островський.*

5 лютого 1936 р.
Москва, 9, вул. Горького, 40, кв. 3.

362

Б. Е. СВЕРДЛОВУ

[5 лютого 1936 року, Москва.]

Дорогий товаришу Свердлов!

Я дуже хочу знати, як стоять справи з реалізацією постанови бюро ЦК ЛКСМУ про видання роману «Як гартувалася сталь» німецькою, болгарською, єврейською та польською мовами. Ти писав мені про це, і я одержав виписку з протоколу. Напиши мені про все. Я знаю, зараз гарячі дні перед з'їздом, і ти доручи це зробити комусь з твоїх помічників. Нехай дасть коротку інформацію.

Вчора у мене був Сергій Андрєєв. Коли будете в Москві, побачимося.

Міцно тисну руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

5/II—36 р.
Москва, 9, вул. Горького, 40, кв. 3.

363

П. М. НОВИКОВУ

[16 лютого 1936 року, Москва.]

Дорогий Петрусю!

Ти, певне, уже й сваритися втомився за мовчання. Але врахуй, що я дуже багато залежу від моїх секретарів, які не встигають виконувати усіх моїх завдань. Багато винна Катя, на неї було покладено обов'язок писати усім моїм друзям. Усе це так, але від цього тобі не легше.

Я дуже скучив за твоїми листами, у Москві одержав лише одного. Чи здоровий ти? Що у тебе нового? Про все напиши.

Я міцно засів за роботу. Два секретарі запарюються добряче. Уже написав два розділи і матеріал підготував для дальшої роботи. До травня місяця сподіваюсь закінчити першу частину «Народжених бурею» і підготувати матеріал для другої частини.

Здоров'я поки що витримує. Влітку відпочину по-справжньому в Сочі. Готуюся до виступу на Українському з'їзді молоді.

Одержав мандати від багатьох комсомольських організацій, а також і Харківської: українці не забувають свого земляка. Я постараюсь виправдати їхнє довір'я. Можеш мене привітати з поверненням до армії. Мене зарахували в ПУ РСЧА і видали мені книжку.

Це мене дуже порадувало, ще раз доводить, що в разі чого я можу бути корисний.

Здається, усі свої новини повідомив. Ще забув про квартиру. Незважаючи на міцні морози, мені вдається втримувати температуру кімнати 24 градуси, і то рівно, без коливань — чого не вдавалося робити в Сочі. Від цього і моє здоров'я тут нормальніше.

Пиши, братку, про себе. Як здоров'я дружини й сина? Привіт мій гарячий шлю всім вам.

Міцно тисну твої руки. *Коля.*

Привіт од Каті і прохання не дуже мене лаяти. Усе це від браку часу. Замоталась добряче на хатній роботі.

Тисну ваші руки. Катя.

16.II—36 р.

364

О. П. ЛАЗАРЄВІЙ

[19 лютого 1936 року, Москва.]

Люба Олександро Петрівно!

Негарно починати з просьби, але я саме так і роблю. Прошу, зайдіть у наш маленький будиночок на Оріховій, 47 і перепишіть мою бібліотеку в алфавітному порядку, за прізвищем авторів. Це треба мені для того, щоб я міг закупити в Москві всі необхідні мені книжки і не дублювати. Журналів реєструвати не треба, самі книжки. Якщо у Вас не буде вільного часу, то попросіть від мого імені кого-небудь із бібліотекарів, цю працю я їм, звичайно, оплачу. Було б добре, коли б цей список прийшов до мене якнайшвидше. Я напружено працюю. Приїхав Льовушка і Шура Жигірьова. Цікавих новин у мене ніби нема. Спробую Вам написати сам, власною рукою, не знаю, чи вийде що-небудь. Не дивуйтеся скупості слів. У романі проблему Пшигодського я розв'язав в оптимістичному плані. Як же інакше може бути? Він мусить зустрітися зі своєю Франціскою, і зустрітися хороше.

Міцно тисну Вашу руку.

М. Островський.

19 лютого 1936 р.
Москва-9, вул. Горького, 40, кв. 3.
М. О. Островський

365

О. П. ЛАЗАРЄВІЙ

[7 березня 1936 року, Москва.]

Люба Олександро Петрівно!

Привіт у день 8 Березня.

На честь Міжнародного жіночого дня, на знак поваги і дружби до могутньої статі я завтра вперше вдягну свій комісарський мундир. З'явлюся перед жіночою більшістю в нашому домі як вояка і недодемобілізований партизан. Нехай виблискують перед їх очима комісарські зірки, золоті гудзики, почесний ромб на петлицях і все інше, що так полонить серця красунь. Не усміхайтесь.

У мене мало приємних новин.

Про статтю Кравченка знаєте з газет. Потім був Авербах-очник. Наполегливо пропонує вийняти праве око. Як бачите, я ще не всі митарства перейшов. І життя почастує мене ще не одною гіркою пілюлею. Така вже, як видно, моя професія — безперервно втрачати що-небудь фізично. Добре, що ці поразки відшкодовуються стократ духовними надбаннями, які дає мені творче життя, так що я завжди залишаюся нескривдженим. Життя безсиле мене пограбувати. Книжка перекладається голландською, чеською, грецькою й болгарською мовами. Цими днями закінчаться переговори в Англії і Франції про видання. Намічаються видання в Швеції, Норвегії, Данії.

Ви надіслали мені список моєї сочинської бібліотеки, це лише художня література та літературознавство.

Я прошу вас зайти до моєї мами й записати решту книг, крім журналів.

Цими днями я вишлю в Сочі кілька ящиків з новими книгами, і мені треба знати, що у мене є, щоб не повторити. Пробачте мені за це доручення.

Міцно тисну руку. Привіт товаришеві Святославу.

М. Островський.

7.III—36 р.
Москва, вул. Горького, 40, кв. 3.

366

О. Й. ОСТРОВСЬКІЙ

[19 березня 1936 року, Москва.]

ТЕЛЕГРАМА

Люба мамо! Ми скоро повернемося до тебе, рідна. Будь здорова, голубко.

Твій *Коля.*

Москва, 19/III—36 р.

367

О. Й. ОСТРОВСЬКІЙ

[27 березня 1936 року, Москва.]

Люба мамо!

Всі твої листи мені прочитали. Дуже радий, що приніс тобі хоч малу радість. Я хочу з тобою серйозно поговорити. Прошу тебе, моя рідна, дуже прошу і навіть вимагаю, щоб ти не робила ніякої важкої роботи. Повторюю — ніякої важкої роботи. Я знаю, ти ніколи нас не слухаєш у цих справах, ти завжди робиш по-своєму, тобто з ранку до вечора пораєшся коло виснажливої, невдячної домашньої роботи. Тепер, коли твоє здоров'я остаточно зруйноване, так далі поводитися не можна. Цими днями я вишлю тобі телеграфом тисячу карбованців, на ці гроші ти повинна посилити харчування всієї сім'ї, тобто купити собі все, що тобі хотілося б з'їсти. Ці гроші мають піти тільки на посилення харчування. Знайди собі помічницю, адже під час переїзду буде багато роботи. Я пишу Льву й Позняку, щоб вони не дали тобі права під час переїзду в новий будинок навантажувати своє серце. Виконай мій наказ, мамочко! Ми скоро приїдемо, вже лишилося небагато днів. Незабаром у новий будинок прибуде автомобіль і піаніно. Всі ящики з книжками, які я посилаю, нехай стоять нерозпаковані, їх зручніше буде перевозити, а коли я приїду, тоді наведемо порядок у бібліотеці. Найголовніше — бережи себе. Все інше ніщо, порівнюючи з твоїм здоров'ям.

Люба мамо, як ти думаєш, чи не краще тобі поїхати в санаторій? Якщо ти цього хочеш, то телеграфуй мені — я зараз же організую все це. Подумай і зараз же повідом. Усе буде зроблено так, як ти хочеш. Потім напиши, які б ти хотіла одержати подарунки від мене в день приїзду. Не будь скромницею і напиши.

Міцно обіймаю тебе, моя славна трудівнице.

Твій *Коля.*

Москва, 27 березня 1936 р.

368

Л. М. БЕРСЕНЄВУ та А. Н. ПОЗНЯКУ

[27 березня 1936 року, Москва.]

Дорогі Леве Миколайовичу і Анатолію!

Пишу коротко. Прошу вас зробити таке:

1. Збудувати до 15 квітня дерев'яний гараж моїм коштом. Гроші вишлю телеграфом негайно, як тільки повідомите — коли й кому. Наряд на автомашину одержано на Сухумський відділ автозбуту. Лімузин доставлять у Сочі 25 квітня.

2. Прошу ближчими днями перевезти з Оріхової вулиці альтанку в сад нової садиби, і поставте там на найзручнішому місці, не витрачаючи коштів на будування нової альтанки.

3. Встановити антену з канатиком для радіоприймання з ефіру. Приймач ЕЧС-4 пришлю матері в новий будинок цими днями.

4. Дуже прошу тебе, товаришу Позняк, закінчити роботи якнайшвидше, бо 28 квітня я буду вже в Сочі.

5. Домовтеся з радгоспом «Південна культура» про озеленення ділянки, щоб до мого приїзду всі роботи по насадженню мандаринів та інших «субтропіків» було закінчено.

6. А тепер найголовніше — це прошу вас простежити за тим, щоб матуся не обтяжувала себе роботою, встановлюючи барахло в новому будинку. Вона дуже квола, і це може згубити її. Організуйте їй допомогу — я все це оплачу. Не давайте їй цим займатися.

Ваш *Коля.*

Москва, 27 березня 1936 р.

369

Л. М. БЕРСЕНЄВУ

[4 квітня 1936 року, Москва.]

ТЕЛЕГРАМА

Виступаю шостого дев'ятій сорок вечора транслює РЦ-3. Перекажи мамі. Влаштуй слухання [1].

Коля.

Москва, 4/IV—36 р.

[1] Див. прим. до листа № 353.

370

В. М. БУБЕКІНУ

[7 квітня 1936 року, Москва.]

Редакторові «Комсомольской правды»

Дорогий товаришу Бубекін!

Прошу опублікувати цього листа в «Комсомольской правде». У нашій пресі з'являються повідомлення про те, що деякі театри працюють над п'єсою та оперою за моїм романом «Як гартувалася сталь» і що я нібито дав цим театрам виключне право на постановку.

Я вважаю за потрібне дати з цього приводу роз'яснення.

Не маючи можливості особисто брати участь у роботі над п'єсою або лібретто до опери роману «Як гартувалася сталь», я передав ЦК ВЛКСМ право контролю і вибору найбільш талановитих творів, що зуміли відобразити зміст роману в музиці і на сцені. Кожному, хто захоче працювати над п'єсою, дається на це право. Найкращий твір, що допомагає більшовицькому вихованню молоді, буде прийнято.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

7.IV—36 р.

371

СПІЛЦІ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

[1 червня 1936 року, Сочі.]

Спілка радянських письменників,
секретареві парторганізації тов. Марченку

Випадково прочитав вирізку з газети «Комсомолец Узбекистана» від 18 травня ц. р.— статтю «Хвилююча композиція» такого змісту:

«Літературно-музична композиція за романом М. Островського «Як гартувалася сталь».

Роман М. Островського «Як гартувалася сталь» — це улюблена книжка радянської молоді. Роман навчає мужності, любові до Батьківщини, виховує почуття патріотизму в молодого покоління.

15 травня в Ташкентському Будинку Червоної Армії глядачі слухали літературно-музичну композицію за романом письменника-комсомольця орденоносця М. Островського «Як гартувалася сталь». Після вступного слова про творчість М. Островського артист М. М. Лебедєв під сонату Бетховена прочитав текст. Про достоїнства композиції та про її виконавців добре сказав сам Островський в надісланій сюди телеграмі:

«Москва (по телеграфу). Літературна композиція за моєю книжкою «Як гартувалася сталь», зроблена товаришами Киреєвим і Лебедєвим, дуже гарна. Цілком ясна лінія життя й роботи Павла Корчагіна. Пристрасність у виконанні товаришем Лебедєвим багатьох місць хвилює навіть мене, хто знає книжку, її автора. Дану композицію пропагувати треба і повинно. Островський».

Композицію слід подивитися ташкентській молоді. Комітетам комсомолу треба організувати колективне слухання композиції за чудовим романом».

Повідомляю, що такої телеграми я нікому й ніколи не посилав. Як видно, конферансьє створив її для своїх рекламних цілей.

Якщо можна, треба притягти його до відповідальності.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

1/6—36 р.

372

Б. Г. МАРХЛЕВСЬКІЙ

[14 червня 1936 року, Сочі.]

Люба товаришко Броніславо!

Ви не повинні навіть подумати, що я Вас забув. Це було б несправедливо. Знаєте, скільки турбот і клопоту на новому місці. Доки впорядкували архіви та літературне господарство — пішло багато часу й сил [...].

Завтра мені обмінюють партквиток. Хочу сподіватися, що секретар міськкому зарахує мене до числа активних.

Два слова про книжку Сладковського [1]. Я був би Вам дуже вдячний, якби Ви виписали найцікавіші місця російською мовою, особливо ті рядки, в яких він характеризує риси характеру «Коменданта» [2]. Чекатиму цих Ваших маленьких перекладів. Велике спасибі за журнал «За рубежом». Коли Вам трапиться ще щось таке, що цікавить мене, то шліть мені. Заздалегідь дякую.

Міцно тисну Ваші руки, щирий привіт Вам від усієї моєї родини.

Прочитайте мій лист Інокентію Павловичу по телефону, привіт йому найтепліший.

Ваш *М. Островський.*

14/VI—36 р.
Сочі, вул. Островського, 4.

[1] Йдеться про книжку С. Ф. Сладковського «Моя служба в бригаді». Варшава, 1932 р.

[2] «Комендант» — Пілсудський, фашистський диктатор Польщі в 1926—1935 рр.

373

С. А. ТРЕГУБУ

[14 червня 1936 року, Сочі.]

Дорогий Сьомо!

Твого листа одержав. Спасибі за газети. Я відібрав тут найцікавіші газети, які можуть бути корисні тобі в твоїй роботі. Ти не дивуйся моєму мовчанню. Довелося впорядкувати архів і все своє літературне господарство, бібліотеку тощо. Погода тут весь час паскудна, різкі коливання і вологість 85—90% [...].

Пиши мені, Сьомо, завжди, коли схочеться і знайдеш час. Я про тебе згадую тепло.

Були в мене Фадєєв [1] і Либединський [2].

З приємністю читаю вашу сторінку «Літературне життя». Добре, що б'єте фактами бібліотечних записів. Було б прекрасно, якби ти дав завдання дізнатися в Книжковій палаті про тиражі любимих народом книжок і опублікувати їх, так 50—60 назв. Тоді письменники знали б, яке вони займають місце в строю. Це було б рушійним стимулом.

З великою тривогою стежу за станом здоров'я Олексія Максимовича [3].

Міцно тисну руку.

М. Островський.

14/VI—36 р.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

[1] О. О. Фадєєв (1901—1956) — видатний радянський письменник і громадський діяч.

[2] Ю. М. Либединський (1898—1959) — російський радянський письменник.

[3] О. М. Горького.

374

М. П. ЄГОРОВІЙ

[16 червня 1936 року, Сочі.]

Люба Маріє Павлівно!

Вашого листа я одержав. Мені важко відповідати на нього. Коли людина страждає, поранена в серце найближчим їй, усі слова розради не здатні часом пом'якшити біль. Не можу писати Вам шаблонні слова. Я можу сказати лише одне: я в своєму житті теж зазнав гіркоти зрад і підступів. Та одне лише рятувало: в мене завжди була мета і виправдання життя — це боротьба за соціалізм. Це найвища любов. Коли ж особисте в людині посідає величезне місце, а громадське — малюсіньке, тоді розгром особистого життя — майже катастрофа. Тоді в людини постає питання — навіщо жити? Це питання ніколи не постане перед бійцем. Правда, боєць теж страждає, коли його зраджують близькі, але в нього завжди лишається незмірно більше і прекрасніше, ніж він втратив.

Подивіться, яке прекрасне наше життя, яка чарівна боротьба за відродження й розквіт країни — боротьба за нову людину. Віддайте ж цьому своє життя, тоді сонце знову пеститиме Вас!

М. Островський.

16/VI—36 р.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

375

РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ «КОМСОМОЛЬСКАЯ ПРАВДА» та РЕДАКЦІЇ «ПОСЛЕДНИХ ИЗВЕСТИЙ ПО РАДИО»

[*18 червня 1936 року, Сочі.*]

Москва, «Комсомольская правда» — Трегубу.
Москва, вул. Горького, 17 —
«Последние известия по радио»

Вражений до глибини душі безповоротною втратою. Немає більше Горького. Страшно подумати про це. Ще вчора жив, мислив, радів із нами з гігантських перемог рідної країни, якій віддав увесь свій творчий геній. Яка відповідальність лягає на радянську літературу тепер, коли пішов з життя її організатор, натхненник!

Прощай, любий, рідний, незабутній Олексію Максимовичу!

Микола Островський.

Сочі, 18 червня 1936 р.

376

Г. І. та Д. Ф. ПЕТРОВСЬКИМ

[*1 липня 1936 року, Сочі.*]

Дорогі Григорію Івановичу й Домініко Федорівно!

Простіть мене, непутнього, за мовчання. Прошу вірити, що єдина причина — моє бажання не докучати Вам. Нема гірше, ніж настирливі люди...

Цілі дні проводжу на відкритому балконі. Свіжий вітер з моря, теплий, ласкавий. Жадібно дихаю і не надихаюсь. Добре тут, на новому місці. Навіть соловей ранками заливається: влаштовується на сосні близько мого вікна і примушує мене слухати себе. Тільки співає дуже вже рано — о 5-й годині, коли мені спати треба.

Працюю я потрошку. Виконую вашу пораду. Щоб бути щирим, мушу признатися — багато працювати в мене просто немає сил. Через місяць перший том «Народжених бурею» буде закінчено.

Я пришлю вам рукопис, і якщо у вас буде можливість, прочитайте і скажіть ваше слово.

Не шкодуйте суворих слів.

На серці в мене глибокий сум. Загибель Олексія Максимовича тяжко мене поранила. Я втратив спокій і сон. Тільки смерть його сказала нам, який дорогий, який рідний був він для всіх і яка важка втрата. Осиротіли ми без нього. Я думаю про ту відповідальність, яка лягає на кожного з нас, молодих письменників, які щойно вступають у літературу. Великий сум у мене на серці, не розвіявся ще він. Лахуті розповідав мені позавчора, що коли він гостював наприкінці квітня в Олексія Максимовича, то Горький працював над статтею про роман «Як гартувалася сталь». Які його думки про книжку, я не знаю. Літературна спадщина ховає цю дорогу й потрібну для мене статтю. Хоч би як суворо критикував мене великий майстер, але це найдорожчий і найпотрібніший для мого зростання, для мого руху вперед документ.

Я і вся моя родина ждемо вашого приїзду. Приїздіть швидше, рідні.

Міцно тисну ваші руки.

Відданий вам *М. Островський.*

1.VII—36 р.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

377

П. М. КЕРЖЕНЦЕВУ

[13 липня 1936 року, Сочі.]

Голові Комітету у справах мистецтв при РНК СРСР

Дорогий Платоне Михайловичу!

Звертаюся до Вас по допомогу. Справа ось яка.

Є така халтурна трупа, яка називає себе Ленінградським літературним театром. Вони надіслали мені свою літературну інсценізацію роману «Як гартувалася сталь». Я категорично забракував створений ними мотлох і різко заборонив будь-що подібне. Крім того, я передав їхню писанину у відділ мистецтв ЦК ВЛКСМ товаришеві Нікітіну і просив його з свого боку вплинути на цих людей, щоб вони не бралися надалі інсценізувати роман.

Незважаючи на пряму заборону, ці люди, діставши, як видно, від когось дозвіл, почали гастролювати в Москві. До мене посипались обурені листи глядачів.

Побачивши, як їх приймає Москва, вони рушили в Харків. Афішують там свої виступи, обдурюючи людей і не звертаючи уваги на обурення, викликане їх постановкою. 800 студентів комуніверситету імені Артема, обмануті їх зазивними плакатами, написали сповнену обурення рецензію на цю халтуру, вимагаючи заборони дискредитації роману.

Я прошу Вашої допомоги. Треба зробити якось так, щоб не могли всякі мерзотники дискредитувати мене. Є ж управа на цих грабіжників — беруть шалені гроші за квитки.

Порадьте, як мені захиститися від цих авантюристів.

Недавно довідався з ташкентської газети «Комсомолец Узбекистана» — там подвизаються артисти, які ставлять літературно-музичний монтаж за романом. Якщо не помиляюся, артист Лебедєв та особи, що його супроводять. Що ж вони роблять? На афішах вміщують «телеграму Островського», в якій рекламується їх постановка як блискуча, яку треба всюди ставити і т. д., і т. ін.

Я, звичайно, такої телеграми їм не посилав. Як мені відомо, ця композиція далеко не з вдалих. Люди йдуть на прямий обман, аби викачати гроші.

Все це прикривається моїм ім'ям. Допоможіть, товаришу Керженцев.

Міцно тисну Ваші руки.

З комуністичним привітом.

Ваш *М. Островський.*

13/VII—36 року.

378

Р. П. ОСТРОВСЬКІЙ

[25 липня 1936 року, Сочі.]

Люба Раю!

Листа й телеграму одержав.

Ремонтними справами розпоряджайся особисто на основі єдиноначальності. Єдине, чого я хочу,— це швидкості дій. Фарбувати, безумовно, треба тепер, щоб запах фарби вивітрився до мого приїзду. Двері на балкон відчинити тепер, інакше не буде вентиляції.

Чекаю телеграми обмінної.

Чи працює Юля [1] над бібліотекою? Якщо ні, то піджени її. Нехай вона швидше закінчить цю роботу.

Зроби дезинфекцію. Зв'яжися з відділом, який бореться на цьому фронті.

Я послав тобі два листи з листами, адресованими тобі. Певніше, один з телеграмою, а другий з листом і листівкою.

Сьогодні 25-те, а твоєї телеграми нема. В таких випадках треба бути чіткою і краще послати дві телеграми, сповіщаючи, що ще нічого невідомо, ніж мовчати. Я поринув у роботу. Здоров'я повільно, але певно поправляється. Написано 34 друковані сторінки 6-го розділу. Можливо, до 1 серпня пощастить закінчити перший том. Чекаю візиту Андре Жіда [2], який приїде з Сочі до Москви.

ЦК ухвалив видати «Як гартувалася сталь» в кількості 500 000 примірників. Про цю ухвалу нікому не кажи. Тепер тираж 1 072 000 примірників. Надходять нові видання. Коли їх набереться кілька штук, пришлю.

Більше новин цікавих нема.

Приїхало двоє племінників [3]. Погода чудова.

Міцно тисну руку.

Микола.

25/VI—35 р.
Сочі.

[1] Ю. Новикова в квітні та травні 1936 року працювала секретарем у Островського.

[2] А. Жід — французький письменник; в середині 30-х років на час примкнув до антифашистського літературного руху, проте антибуржуазність його виявилася поверховою. 1936 року Жід після короткої поїздки в Радянський Союз написав антирадянський памфлет (див. про нього листи № 384, 428).

[3] Олександр та Аркадій Мянди — сини сестри Островського Надії Олексіївни.

379

Р. П. ОСТРОВСЬКІЙ

[*31 липня 1936 року, Сочі.*]

Люба Раю!

Обмінну телеграму одержав.

Послав телеграму Юлі (прошу інформувати про бібліотечні справи). Відповіді нема.

Це не дуже ввічливо, та культура, видно, засвоюється важко. Ну, гаразд.

У цьому листі посилаю телеграму Л. [1]. Я послав відповідь. («Приїжджай, звідси поїдеш до Москви»). Я думаю, що подробиці тобі писати не треба. Я інакше вчинити не міг.

Я працюю, напружуючи всі свої духовні й фізичні сили. Написано 54 стор. 6-го розділу. Здоров'я моє зрадницьки хитається. Кожну мить можна чекати зриву. І я поспішаю, ловлячи хвилини. Виявляється, що в мене був прорив жовчного міхура. Цим разом смерть обійшла кругом. Але наступного разу це може коштувати дорожче. Як не дивно, але в мене те, що згубило Цілю [...].

Цими днями посилаю ящик книжок у твою бібліотеку (мої видання) і в особистий архів. Особистий архів передай Юлі, якщо тільки вона працює над бібліотекою.

Я вже не пишу про те, що треба інформувати мене про все. Це нудно.

Як у тебе справи з навчанням? Це *найголовніше*. Все інше — дрібниці. Всі ці ремонти тощо. На це запитання я жду відповіді швидкої й точної.

Тисну руку.

Микола.

Сочі, 31/VII—36 р.

[1] О. П. Гавва.

380

Р. П. ОСТРОВСЬКІЙ

[*2 серпня 1936 року, Сочі.*]

Люба Раю!

Тільки-но одержав твого третього листа. Прошу заплатити Юлії по 15 карбованців за кожний пророблений день. Учора я послав тобі докладного листа. Здоров'я моє, як казати правду, ні к бісу, але працюю по 12 годин, у дві зміни. Через 5 днів закінчу перший том.

[...] Справді, все наше життя є боротьба. Справді, єдиним моїм щастям є творчість.

Отже, хай живе завзятість! Перемагають тільки сильні духом. К бісу людей, які не вміють жити корисно, радісно і красиво. К бісу сопливих скигліїв. Ще раз — хай живе творчість!

Тисну руку.
Микола.

Сочі, 2 серпня.

381

М. М. ЛЕБЕДЄВУ

[5 серпня 1936 року, Сочі.]

Товаришу Лебедєв!

Мене Ваш лист не задовольнив. Писатиму коротко.

1. Я схвалив лише текст першої частини композиції (другої Ви не читали).

Текст, але не виконання.

Ви ж просто читали. І тільки в двох-трьох місцях читання Ваше було художнім. Та річ не в цьому.

Ви мені сказали, що будете допрацьовувати і за 2—3 місяці композиція буде цілком закінчена.

2. Ви обіцяли мені виступити на громадському перегляді і тільки після схвалення товаришів почати гастролі. Ви не додержали цієї обіцянки.

3. Громадянин Киреєв звернувся до моєї секретарки і від мого імені доручив їй зібрати комплект моїх фотографій. Тільки випадково він їх не одержав. Я цього йому не дозволяв.

4. Ну, з «моєю» телеграмою це вже просто неподобство.

5. Ніякого пояснення від Киреєва чи іншої особи я не одержував. І ніякої задовільної відповіді вони від мене теж не одержували.

Як бачите, Ви знову плутаєте, але тепер уже товаришеві Керженцеву.

Який я можу зробити з усього цього висновок?

Лише порадити Вам у майбутньому чесно виконувати свої обіцянки та оточувати себе чесними людьми, а не різними шахраями, що тільки вкрай дискредитують Ваше акторське ім'я.

Візьміть приклад: артиста Ігнатьєва й піаністку Македонову. Вони без ніякої реклами й окозамилювання

прекрасно працюють. З їхньої композиції я справді глибоко задоволений.

Як бачите, талант не потребує ніяких сумнівних махінацій.

М. Островський.

5/VIII—36 р.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

382

Р. П. ОСТРОВСЬКІЙ

[6 серпня 1936 року, Сочі.]

Люба Раю!

Прости за короткість. Жодної хвилини вільної нема. Тисну по всьому фронту. Шалено наступаю. Написано 83 друковані сторінки. Незабаром перший том буде закінчено. Втратив спокій і сон. У домі дві друкарки. Стукотять від ранку до пізнього вечора. Дві секретарки. І вся ця армія кинута на штурм.

Я думаю, що ти даремно послала телеграму-блискавку Л. Вийшло так: я запрошую, ти забороняєш. Я ж уже зламав усі перешкоди. Ну гаразд. Це питання вичерпане. Будемо сподіватися, що далі воно нас не турбуватиме. Я послав тобі інформацію, лише щоб ти знала. Моє ім'я треба берегти від всіляких обвинувачень.

Твою блискавку одержав. Мої два дальші листи повітряною поштою пояснили тобі все.

На все добре.

Як ти дивишся на те, коли б я написав листа товаришеві Мікояну з просьбою допомогти тобі вступити до Промислової академії? Спішно поговори про це з керівництвом ФОПу [1].

Будь спокійна і пиши про все.

Через два місяці я повернусь до Москви, якщо, звичайно, не загину від якої-небудь безглуздої штучки, якот розрив жовчного міхура або щось подібне.

Післязавтра зустрінуся з Андре Жідом.

Виконуй мій наказ і пиши [...].

Тисну руку. Твій *Микола.*

Сочі, 6 серпня.

[1] Факультет особливого призначення для підготовки відповідальних працівників народного господарства до вступу в Промакадемію. Р. Островська 1936 року навчалася на ФОПі.

383

Р. П. ОСТРОВСЬКІЙ

[*7 серпня 1936 року, Сочі.*]

Люба Раюшо!

Посилаю тобі 14 книжок. З них дві «Як гартувалася сталь». Усі ці книжки для твоєї особистої бібліотеки. Посилаю 30 штук чистих бібліотечних карток. Зареєструй усі свої книжки; якщо не вистачить карток, візьми їх на Горького.

Я хочу знати, які в тебе є книжки, щоб я міг поповнити твою бібліотеку.

Ну, будь здорова й весела.

Цілую. Твій *Коля.*

Додаю дві книжки «Як гартувалася сталь» та чотири інші. Разом 20 книжок.

Коля.

Сочі, 7/VIII—36 року.

384

Р. П. ОСТРОВСЬКІЙ

[*8 серпня 1936 року, Сочі.*]

Люба Раю!

Щойно поїхав Андре Жід зі своїми супутниками — французькими письменниками і одним голландським.

Зустріч наша була дружня, тепла. Схвилювала мене. Андре Жід виявився прекрасною людиною. І хоч наша розмова велася через перекладачів, та все-таки відчувалася велика щирість і людяність у цьому геніальному письменникові. Я ще відчуваю на своїй руці тепло його великої руки, схожої на руку робітника.

Вибач, Раюшо, що лист короткий, і не хвилюйся, якщо протягом кількох днів, приблизно до 18.VIII, я зовсім, можливо, не писатиму.

Зараз іде найбільш напружена робота. Дописую останні сторінки. Редагую всю книжку. Олександра Петрівна і весь мій штаб перейшов на двозмінну роботу. У домі

повно друкарок. Я, як завжди, тисну на всіх, і вони, мабуть, чекають не дочекаються, коли цей божевільний хлопець заспокоїться.

А тут ще ходять чутки, що міськком незабаром прийме ухвалу, у якій накаже мені піти у відпустку, і я поспішаю до цього рішення, якому я не маю права не підкоритися, закінчити 1-й том.

Усі твої листи й телеграми одержав. Лапідус [1] прочитав мені твого листа. Тепер ти повинна бути спокійна. Усі твої тривоги даремні. Листи прийшли. Усі оті поштові штучки можуть посварити будь-кого.

Міцно тисну руку.

Днями висилаю тобі цілий ящик книжок для твоєї особистої бібліотеки. Про орденські документи я напишу в ощадкасу, щоб вони прислали мені через фельдзв'язок НКВС. Вони навіть повинні це зробити самі. Бо якщо ти навіть їх одержиш, то небезпечно посилати їх поштою.

Напиши, де зараз Л. Зроби все, щоб вона не затаїла на мене образу. Розкажи їй усе. Якщо вона славна дівчина, то повірить і зрозуміє. Адже я не хотів, щоб ти посилала їй телеграму. Адже я серйозно дозволив, ідучи проти всього. Напиши її поштову адресу. Я хочу послати їй те, про що тобі писав, хоч ти пишеш, що цього не треба робити. А я думаю, що треба. Тільки боюся образити.

Усього найкращого. Пиши часто, багато, про все.

Привіт усім московським товаришам.

Микола.

8/VIII—36 р.

[1] Лапідус — секретар Сочинського міськкому ВКП(б).

385

НАЧАЛЬНИКОВІ ХАБАРОВСЬКОГО КРАЙЛІТУ

[8 серпня 1936 року, Сочі.]

Дозволяю артистам Ігнатьєву і Македоновій виконувати літературно-музичну композицію за моїм романом «Як гартувалася сталь». Передайте їм мою телеграму і привіт.

М. Островський.

386

ТАРС

[9 серпня 1936 року, Сочі.]

ТЕЛЕГРАМА

Трьом [1] відважним людям із стальною волею й полум'яними серцями, орлам, що піднесли на могутніх крилах славу нашої Батьківщини на недосяжну височінь, шлю свій братерський привіт і своє захоплення.

Микола Островський.

[1] Льотчикам В. П. Чкалову, Г. Ф. Байдукову та О. В. Белякову з приводу їхнього успішного перельоту Москва—Петропавловськ-на-Камчатці 20—22 липня 1936 року.

387

Д. О. УМАНСЬКОМУ

[10 серпня 1936 року, Сочі.]

ТЕЛЕГРАМА

Москва, Леонтівський, 24. Літературне агентство, Уманському.

Згоден назвати англійське видання роману «Становлення героя». Нехай згадають де-небудь і російську назву.

Привіт. *Микола Островський.*

388

С. І. АНДРЄЄВУ

[17 серпня 1936 року, Сочі.]

Дорогий Сергію Іллічу!

Одночасно з листом посилаю тобі повітряною поштою рукопис першого тому «Народжених бурею», як ми домовилися. Я забув тобі при зустрічі розповісти, що спра-

ви із фільмом «Як гартувалася сталь» на одеській комсомольській кінофабриці ідуть надто погано. Коротше — зовсім не йдуть, а стоять на тому самому місці. Прошу тебе поворушити юнсектор Українфільму. Закрути їм гайки тугіше.

Міцно тисну руки.

Твій *М. Островський.*

17 серпня 1936 року.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

389

Є. Л. ФАЙНБЕРГУ

[17 серпня 1936 року, Сочі.]

Дорогий Женю!

Сьогодні посилаю вам у ЦК рукопис першого тому «Народжених бурею» на ваш суд. Дуже прошу — прочитай сам якнайшвидше, передай мою просьбу Олександрові Васильовичу [1], щоб він, коли в нього знайдеться для цього час, прочитав. Жду вашої безсторонньої, суворої оцінки, без знижок на об'єктивні причини і т. д. і т. ін.

Зрозумій, Женю, що я з великим хвилюванням чекаю цього. Весь цей час я з величезним напруженням працював. Зараз мені наказано йти у відпустку. Очевидно, лікарі вважають, що здоров'я ні к бісу, а товариші з міськкому їм вірять.

Наприкінці жовтня думаю повернутися до Москви.

Привіт вам усім від «сочинського комсомольця», неспокійного хлопчини.

Твій *Коля,* він же *М. Островський.*

17 серпня 1936 р.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

[1] О. В. Косарєву.

390

М. Н. НАКОРЯКОВУ

[17 серпня 1936 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Накоряков!

Я давно одержав Ваш хороший, дружній лист. Я відклав свою відповідь до того часу, коли буде написана остання сторінка першого тому «Народжених бурею».

Усі ці місяці в Сочі я працював з великим напруженням своїх духовних і фізичних сил. Здоров'я моє руйнується прикро швидко, і працювати стає все важче. І все ж перший том написано. Добре чи погано, судіть самі. Будьте суворі й безсторонні. Судіть без знижки на об'єктивні причини тощо. Прочитайте самі — викройте час. Це моя особиста просьба. Попереджаю Вас, дорогий, що рукопис ще не дістав оцінки працівників ЦК ВЛКСМ.

Одночасно я посилаю рукопис до ЦК КП(б)У і товаришеві Г. І. Петровському, П. П. Постишеву, ЦК ВЛКСМ і до президії СРП. Щонайбільше через місяць я одержу їх висновок, зокрема й з НК Оборони. Якщо відзиви будуть позитивні, тоді будемо друкувати. Якщо ж треба буде переробляти, то негайно візьмуся до цього після відпустки, в яку мені наказано піти.

Я прошу Вас написати свою думку мені зараз же, як прочитаєте книжку. Дуже радий, що Ви підтверджуєте факт надмасового видання «Як гартувалася сталь». Дуже радий. Цими днями я пришлю Вам відредагований, друкований текст «Як гартувалася сталь», за яким можна буде перевірити ваш набір.

Наприкінці жовтня думаю повернутися до Москви. Я повідомлю Вас про всі уваги, які будуть зроблені керівними товаришами на рукопис «Народжені бурею», тоді можна буде зробити висновок: чи вартий перший том друку. Якщо вартий, то Ви видасте його в «Роман-газеті», як ви пропонували в своєму листі.

Міцно тисну Вашу руку.

Чекаю Вашої оцінки.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

17 серпня 1936 року.
Сочі, вул. М. Островського.

391

І. О. НЕЙФАХУ та К. Д. ТРОФІМОВУ

[17 серпня 1936 року, Сочі.]

Дорогі товариші Нейфах і Трофімов!

Одночасно з цим листом посилаю вам авіапоштою рукопис першого тому «Народжених бурею». Прошу, прочитайте якнайшвидше і напишіть свою думку. Рукопис іще не дістав оцінки з боку ЦК ЛКСМУ і керівництва. Сьогодні посилаю копію цього рукопису (ряду товаришів). Про їх оцінки повідомлю вас негайно, як тільки одержу.

Чим ви мене порадуєте щодо видання «Як гартувалася сталь»? Міцно тисну ваші руки і чекаю великого листа.

Ваш *М. Островський.*

17 серпня 1936 року.
Сочі, вул. М. Островського.

392

В. П. СТАВСЬКОМУ

[17 серпня 1936 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Володимире!

Одночасно з листом посилаю тобі авіапоштою рукопис першого тому роману «Народжені бурею» з єдиною проханням — якнайшвидше прочитай з товаришами і скажи мені свою сувору, безсторонню думку. Я чекатиму вашого листа з нетерпінням.

Твого листа одержав. Наприкінці жовтня повернуся до Москви.

Міцно тисну руки.

Привіт усім.

М. Островський.

17 серпня.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

393

Г. І. та Д. Ф. ПЕТРОВСЬКИМ

[*19 серпня 1936 року, Сочі.*]

Дорогі Григорію Івановичу й Домініко Федорівно!

Разом з цим листом посилаю вам рукопис першого тому роману «Народжені бурею». Прошу прочитати, якщо тільки знайдеться час, і сказати своє слово.

Тепер, коли небезпека минула, розкажу вам про пережите тут, у жаркому Сочі. Я мало не загинув від нового ворога, що з'явився в моєму організмі.

Де не взялися камені в жовчному міхурі. Закупорили вихід, прорвали жовчний міхур — стався крововилив і отруєння жовчю. Лікарі вважали стан безнадійним. Я зробився чорний, як негр.

Навіть я, який бував у бувальцях, відчув, що діло пропаще. Йшла боротьба за життя. Я заборонив моїм рідним і товаришам повідомляти вас про це, щоб не тривожити.

І от все-таки й цим разом життя перемогло, і я повільно одужую. Рана загоїлась. Я не тільки поправився, але накинувся на роботу з такою жадібністю, що забув усе на світі.

Вся моя родина і мої помічники були мною мобілізовані. Дім перетворився на якийсь штаб. Стукотіли машинки, передруковували рукописи. Ми почали працювати у дві зміни, без вихідних.

Внаслідок цього перший том «Народжених бурею» написано. Кількісно зроблено багато, а про якість скажете ви.

Сьогодні міськком партії ухвалив рішення, яке забороняє мені протягом півтора місяця працювати.

Мені лишається тільки підкоритися і виконати це рішення.

З великою, щирою радістю чекаю зустрічі з вами тут, у жаркому Сочі, тішу себе надією, що Домініка Федорівна буде ласкава до мене і не намне мені чуба за мою поведінку.

Міцно тисну ваші руки. Глибоко відданий вам

М. Островський.

19.VIII—36 р.

394

Г. М. ЛАЗАРЮ

[21 серпня 1936 року, Сочі.]

Директорові видавництва «Советский писатель»
товаришеві Лазарю

Шановний товаришу Лазар!

Прислані Вами 10 примірників «Як гартувалася сталь» одержав. Спасибі.

Книжка видана прекрасно. На спільну думку моїх друзів, це найкрасивіше видання з усіх 36 видань російською мовою.

Я прошу Вас, крім 25 авторських примірників, прислати мені за мій рахунок ще двадцять.

Тепер, товаришу Лазар, поговорімо ось про що. Я закінчив перший том роману «Народжені бурею». Рукопис послано до ЦК [ВЛКСМ] на оцінку.

Якщо товариші визнають, що книжка варта друку, то ми її друкуватимемо в «Молодой гвардии», ГИХЛі і у Вас, коли Ви знайдете для цього гарний папір і зможете видати так само красиво, як і «Як гартувалася сталь».

Вони дадуть масове видання, а ви — дороге. Звичайно, все це за умови, якщо книжку буде схвалено.

Коли Ви побажаєте, то я можу Вам вислати рукопис для того, щоб Ви самі прочитали.

Шліть телеграму.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

21.VIII—36 року.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

395

Р. П. ОСТРОВСЬКІЙ

[21 серпня 1936 року, Сочі.]

Люба Раю!

Сьогодні закінчив перший том роману «Народжені бурею».

З 17 липня по 17 серпня написано 123 друковані сторінки. Це небачене напруження і темпи.

Втомився безмірно, але перший том є! Добре чи погано, про це скоро дізнаюся. МК ВКП(б) ухвалив рішення, яке пропонує мені $1^1/_2$ місяця не працювати. Сьогодні я у відпустці.

Учора тобі надіслана посилка. В ній 20 книжок, з них 4 — «Як гартувалася сталь». Решта для твоєї бібліотеки.

Цими днями я пришлю тобі рукопис «Народжені бурею», нехай він буде в тебе як мій резерв. В разі необхідності я телеграфую тобі адресу, і ти завезеш його куди треба.

Рукописи послано до ЦК [ВЛКСМ] для перегляду.

Приїхав І. Дубинський у відпустку, в санаторій, а також Федєньов.

Ті листи до тебе, про які ти пишеш, писали мої племінники. Вони люди сторонні, і це добре. Свої листи ти можеш надсилати Олександрі Петрівні, вона мені їх читатиме.

Чи заплатила ти Юлі за роботу в московській бібліотеці?

Мене цікавить, що ти зробила за моїми «директивами» в справі реконструкції?

Як навчання? Чи виконала ти моє доручення відносно Л. і як вона це сприйняла?

Пришли мені каталожні картки московської бібліотеки в ящику. Коли ящика нема, то попроси Юлю спішно дістати. Мені це потрібно для поповнення московської бібліотеки, облік якої я не можу зробити за інвентарною книгою.

До Москви думаю повернутися 25 жовтня [...].

Пиши часто, як ідуть справи.

Мене цікавить, чи вписала Юля до каталога ті книжки, які ви привезли з нею із Сочі. Чи заборонені на вул. Горького гудки?

Як твоє здоров'я, настрій?

Чи не потрібна в чому моя допомога?

Привіт тобі від Іллюші [1].

Ось поки що всі запитання, на які прошу відповісти швидко і точно.

Тисну руку.

Коля.

P. S. Не забудь відповісти про Промакадемію.

К.

P. P. S. З цього листа я нумеруватиму свої листи. Це лист № 1. Скажи, на яку адресу тобі їх посилати?

К.

21.VIII—36 р.
Сочі, вул. Островського, 4.

[1] І. П. Дубинський — секретар Г. І. Петровського.

396

Р. М. БАРУН

[*21 серпня 1936 року, Сочі.*]

Дорога товаришко Розо!

Вашого листа я вже одержав давно. Напружена робота не давала мені можливості зараз же відповісти. Тепер закінчив перший том роману «Народжені бурею» (13 друкованих аркушів). Надіслав рукописи до ЦК, в Москву і в Київ для оцінки. Якщо книжку визнають гідною друку, то ми її опублікуємо. Товаришко Розо! Я не забув нашої торішньої розмови і своєї обіцянки переробити роман «Народжені бурею» для дітей.

Цей рік я не ледарював, а працював, як добросовісна конячка,— особливо останній місяць. Але, незважаючи на все це, не зміг навіть почати «Дитинство Павки». Всі сили пішли на «Народжених бурею».

Що ж ми тепер будемо робити, товаришко Розо?

Самому переробляти для дітей «Народжені бурею» в мене немає сил. Чи не можна зробити так: якщо рукопис буде схвалено, то я міг би надіслати вам його, а ви знайшли б хорошого письменника, і він відредагував би його для дітей.

В першому томі є цікава для дітей тема (дев'ятирічний хлопчик Васильок).

Напишіть мені свої думки про це. Крім того, я переробив для дітей першу частину роману «Як гартувалася сталь», певніше, не переробив, а відредагував і зробив зрозумілими деякі місця. Робив це спільно з редактором

Детгиза Москви товаришкою Оленою Коваленко. Цю книжку Детгиз видає 25-тисячним тиражем.

Може, вам буде якоюсь мірою корисна ця переробка. Напишіть тоді, я надішлю вам першу частину, і ви зможете перевірити її за українським виданням та поробити відповідні корективи. Їх не так і багато.

Чекаю від Вас скорого листа з відповіддю на мої пропозиції. Хоч чим-небудь хочу бути вам корисний.

Ви, напевно, читали в «Комсомольской правде» замітку, ніби я взявся написати для Азово-Чорноморського Крайгиза дитячу книжку «Дитинство Павки». Це знов наплутали. Розмова йшла про переробку першої частини «Як гартувалася сталь». Кореспонденти наплутали.

Чекаю листа. Міцно тисну руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

21/VIII—36 р.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

397

М. О. ШОЛОХОВУ

[21 серпня 1936 року, Сочі.]

ТЕЛЕГРАМА

Ваші дружні листи одержав. Сьогодні скінчив свою окаянну [1]. Відпочину трошки, напишу. До скорого побачення.

Привіт товаришам Ліді [2], Марії [3].

Твій *Микола.*

[1] Повідомляє про закінчення першої книги «Народжені бурею».
[2, 3] Привіт своячці та дружині М. О. Шолохова.

398

Р. П. ОСТРОВСЬКІЙ

[25 серпня 1936 року, Сочі.]

ТЕЛЕГРАМА

Вітаю тебе вступом Свердловський університет. Дуже добре. 23 послав тобі рукопис через товариша. Підтверди одержання.

Микола.

399

І. Г. ЛЕЖНЄВУ

[25 серпня 1936 року, Сочі.]

Зав. відділу критики й бібліографії газети «Правда».

Дорогий товаришу Лежнєв!

Разом з цим листом надсилаю Вам через фельдзв'язок рукопис 1-го тому мого нового роману «Народжені бурею».

Це перший том задуманого мною великого тритомного твору про війну нашої країни з білополяками.

Прошу Вас особисто прочитати рукопис і написати про нього свій відзив. Якщо треба, то й суворий, без ніяких знижок на об'єктивні обставини тощо.

Якщо книжка, на думку працівників «Правды», нудна, нецікава, не захоплює, нездатна послужити нашій молоді, її більшовицькому вихованню, то нехай «Правда» скаже мені про це раніше, ніж я цю книжку надрукую.

Мені нічого «виходити в світ» з нецікавою книжкою.

Тільки я прошу Вас зробити це якнайшвидше.

Якщо книжка справить на Вас добре враження, тоді я прошу Вас узяти з 6-го або 7-го розділів, які ще ніде не опубліковані, один найбільш цікавий уривок (на мою думку, це епізод у котельній — розд. 6-й, починаючи з стор. 138) і передати його до літературного відділу «Правды».

Якщо товариші визнають за потрібне, то вони зможуть опублікувати його в «Правде».

Про це вже мені якось нагадували.

Міцно тисну Вашу руку і чекаю скорої відповіді.

Пам'ятайте моє прохання прочитати рукопис найближчими днями.

Кінчаю листа.

На жаль, я зараз злісно хворію.

Після ознайомлення з рукописом прошу Вас повернути його на адресу: Мертвий пров., 12, кв. 2, Островській Раїсі Порфирівні.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

25/VIII—36 року.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

400

О. В. АВГУСТАЙТІСУ

[25 серпня 1936 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Августайтіс!

Разом з цим листом надсилаю Вам фельдзв'язком рукопис першого тому роману «Народжені бурею».

Прошу Вас прочитати його особисто, урвавши для цього час в найближчі дні. Копію цього рукопису я послав до ЦК ВЛКСМ, товаришеві Файнбергу, в «Правду», до ЦК ЛКСМ України, Г. І. Петровському, а ще раніше товаришеві Ворошилову для оцінки.

Одержавши відзиви на книжку, я буду знати, гідна вона друку чи ні. Мені ж бо нічого «виходити в світ» з нудною, нецікавою книжкою.

Прошу пам'ятати, що перший том є лише вступ до великого, на 3—4 томи, роману, присвяченого нашій боротьбі з білополяками в 1918—1920 рр.

Чекатиму Вашого листа. Про те, які будуть відзиви, напишу Вам зараз же, тільки-но їх одержу.

Якщо відзиви будуть добрі, то ми книжку видамо, і тоді Ви передасте рукопис до юнсектора Держвидаву Білорусії, з яким у нас є домовленість про видання цієї книжки, якщо вона буде гарна. Юнсектор Білдержвидаву уже переклав білоруською мовою перші п'ять розділів. Їм лишилося перекласти останні чотири.

Отже, ми домовляємося: якщо книжка справить добре враження, передайте її до юнсектора Білдержвидаву, а через місяць ми знатимемо, буде вона видаватися чи ні.

Товариш Сара Давидович сигналізувала мені про те, що переклади «Як гартувалася сталь» єврейською та білоруською мовами були віддані троцькістам. На її протести керівництво Держвидаву реагувало дуже слабо. Після її листа до мене з проханням допомогти їй у цій боротьбі заступник директора Білдержвидаву повідомив, що переклади передані чесним письменникам. Я вдячний товариш Давидович за її пильність. Адже я нічого не знаю про людей, яким довіряють переклади.

Міцно тисну Вашу руку і жду Вашого критичного листа.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

Юнсектор Білдержвидаву — молодець! Адже він видав «Як гартувалася сталь» російською мовою двома заводами в кількості 70 000 прим.

25/VIII—36 р.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

401

Р. П. ОСТРОВСЬКІЙ

[25 серпня 1936 року, Сочі.]

Люба Раю!

Тільки-но Олександра Петрівна прочитала мені твого другого, присланого на її ім'я листа.

Щиро радий, що ти вступила до Свердловського університету. Сьогодні я послав тобі коротку телеграму. І я знову питаю, куди надсилати листи: на Мертвий провулок чи на вул. Горького?

Позавчора, тобто 23/VIII, послав тобі з композитором Кацом рукопис 1-го тому «Народжених бурею». Він має особисто передати його або на вул. Горького, або в Мертвий пров.

Підтверди одержання рукопису.

Кілька днів тому я послав тобі посилку з книжками. Ти досі мовчиш про реконструкцію, про піаніно тощо. Прошу написати коротко про це.

До Москви маю повернутися 25.X.

Здоров'я моє ні к бісу. Відпустка почалась дуже погано, як і торік. Звідси можу робити висновок, що поки я працюю, то й сили беруться, а досить перестати працювати, як усе звалюється на мене.

Вірі [1] я написав листа, але від неї — ні слова. Скажи їй, що це обурлива річ. Хоч вона капітан Робітничо-Селянської доблесної Армії, але я їй цього пробачити не можу.

Ти не пишеш, як з електропроводкою та з трансляцією в третій кімнаті, а також про дезинфекцію і гудки на вул. Горького.

Все це дрібниці, а пиши. Сестри Горіної у нас уже давно немає. А оскільки я весь час тяжко хворію, то в нашому домі не так уже й весело.

Треба, щоб ти почала вчитися грати на піаніно. Організуй це.

Тираж «Як гартувалася сталь» тепер — 1 144 000.

Сьогодні дістав звістку про видання книжки в Парижі французькою мовою.

Вишли, будь ласка, бібліотечні картки московської бібліотеки в ящику. Якщо зможеш, то й радіолампи, тільки попереду добре упакуй їх. Вони там лишились.

На що ти хворіла?

Поки що все.

Микола.

Всі листи, адресовані мені й одержані тобою, вишли сюди.

М.

P. S. Прошу тебе передати в «Комсомольскую правду» товаришеві Трегубу С. рукопис «Народжені бурею», який тобі привезе товариш Кац. Якщо хочеш, прочитай перше сама, тільки швидко.

25/VIII—36 р.
Сочі, вул. Островського, 4.

[1] В. В. Бердникова — знайома М. Островського та О. Жигірьової.

402

М. О. ШОЛОХОВУ

[28 серпня 1936 року. Сочі.]

Дорогий товаришу Михайле!

Перше, що я хочу спитати в тебе, це коли ти приїдеш із своїм колективом до нас у Сочі? Адже літо минає! Непривітна осінь вже нахабно вдерлася до нас, і відразу стало холодно й вогко. Звичайно, ця стара дівка ушиється на місяць-два до себе назад, але ти не жди, коли цей час настане, а приїзди якнайшвидше. Пам'ятай, Михайле, що я ненадійний в розумінні багатолітнього життя хлопець. І якщо ти хочеш потиснути мені руку, то приїзди, не відкладаючи на майбутній рік.

Звичайно, я людина вперта, як справжній хохол, і триматимусь до останнього, та все ж ти на мене не надійся дуже. Чесно попереджаю, щоб не сказав: «От Микола — узяв та й підвів!»

На передмові крапка.

Тепер давай поговоримо по-сімейному. Про «беззахисних дівчат» ти це дуже несправедливо. Оскільки мені відомо з «вірогідних джерел», ця твоя «беззахисна дівчина» страшенно дряпається, і одному здоровенному дяді від неї не з медом прийшлось. Як бачиш, про беззахисність не можна говорити. Сам знаєш, козачки — народ небезпечний і далеко не спокійний.

Чи ж тобі, хто знає їхні серця, говорити про беззахисність? Тут дай боже самому з душею втекти.

Я хочу прислати тобі рукопис першого тому «Народжених бурею», та тільки з однією умовою, щоб ти прочитав і сказав те, що думаєш про цей твір. Але чесно, якщо не подобається, то й крий! «Кисіль, мовляв, не солодкий і не гіркий». Одно слово, як говорили в 20-му році, «мура».

Знаєш, Михайле, шукаю чесного товариша, який би покрив просто в очі. Наша братія, письменники, розучилися говорити по щирості, а друзі бояться «образити». І це недобре. Хвалити — це тільки псувати людину. Навіть міцну натуру можна збити з правдивого шляху, захвалюючи до нестями. Справжні друзі повинні говорити правду, хоч би яка вона була гостра, і писати треба біль-

ше про хиби, ніж про хороше,— за хороше народ лаяти не буде.

От, Михайле, ти й візьми рукопис у роботу.

Пам'ятай, Михайле, що я штатний кочегар і в заправлянні котлів був непоганий майстер. Ну, а літератор з мене «хужее». Це ремесло вимагає великого таланту. А «чого згори не дано, того і в аптеці не купиш», каже старе чеське прислів'я.

Отак-то, ведмежа наше вешенське!

Тепер порадь мені, як витягти тебе з Вешок? Без допомоги товаришок Марії та Ліди, я бачу, тебе не зрушиш з місця.

25 жовтня виїжджаю до Москви на всю зиму.

Згадай старовину, Михайлику, і катай сюди! А як не приїдеш, то напиши прямо.

Міцно тисну твою лапу.

Привіт товаришці Марії й Ліді, а донечку ніжно обіймаю.

Твій *М. Островський.*

28.8—36 р.
Сочі, вул. Островського.

403

О. Г. СТАХАНОВУ

[29 серпня 1936 року, Сочі.]

ТЕЛЕГРАМА

Вашу дружню телеграму одержав. Схвильований Вашою увагою. Прийміть мій братерський привіт. Міцно тисну Ваші мужні мозолясті руки.

Микола Островський.

404

РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ ШАХТИ «ЦЕНТРАЛЬНА-ІРМІНЕ»

[30 серпня 1936 року, Сочі.]

ТЕЛЕГРАМА

Привітання в день річниці стахановського руху героїчному колективу шахтаріз шахти «Центральна-Ірміне».

Хочу, щоб ви відчули міцний потиск моєї руки. Побратньому вітаю вас.

Глибоко відданий вам *Микола Островський.*

405

І. О. ГОРІНІЙ

[Серпень 1936 року, Сочі.]

Дорога товаришко Ідо!

Посилаю рукописи «Народжені бурею». Підтверди одержання. Одночасно посилаю копію рукопису тов. Файнбергу.

Прошу тебе прочитати все і написати свою безсторонню оцінку. Весь цей час працював у Сочі з величезним напруженням. Зараз акумулятори розрядилися до останнього бака, даються взнаки 18-годинні робочі дні. Мені наказав міський комітет негайно йти у відпустку. Відчуваєш з листа, до чого «хлопчина» достукався?

Жду твого великого критичного листа.

Міцно тисну руку.

М. Островський.

VIII. 36 р.

406

Р. П. ОСТРОВСЬКІЙ

[1 вересня 1936 року, Сочі.]

Люба Раю!

Вчора одержав твого листа. Виконую твоє прохання і насамперед відповідаю на запитання.

1. Інвентарні книги (старі й нові) одержав, а також і книги особистого архіву.

2. Книгу «Листи Леніна Горькому» та брошуру «Горький» одержав.

3. Листи, які ти одержала, прошу спішно вислати мені.

4. Із Саратова переказу ще не одержав, а з Вірменії

1000 одержав. На вірменському переказі твоєю рукою була змінена адреса.

5. Думаю виїхати до Москви приблизно 25 жовтня.

6. Почуваю себе погано. Приступи каменів отруюють життя. Вони почастішали і тероризують мене.

7. У мене зараз ніхто не гостює. Ідина сестра поїхала давно, 6 серпня. Приїздив колишній голова ревкому Шепетівки Линник (Долинник). Пробув три дні й поїхав. Зараз нікого немає, крім Васі Бондарєва. Чекаю приїзду Мейєрхольда [1] та Зінаїди Райх [2]. Будемо читати остаточний текст п'єси [3].

8. До Москви зі мною поїдуть, якщо не перешкодять якісь обставини, Олександра Петрівна (я умовив її поїхати бодай на два тижні, щоб я знову не лишився без секретарів, як минулого разу), потім Катя, напевно, й Вася, якщо [він] не поїде до того в Москву.

Все це орієнтовно.

9. Хто редагуватиме «Народжені бурею» в «Молодой гвардии», я не знаю, а також і в інших видавництвах. Це питання я поставлю лише після того, як буде визнано, що книжка гідна друку.

Ось відповіді на всі твої запитання.

Тепер коротко повідомляю наші новини. Позавчора одержав з Японії один примірник роману «Як гартувалася сталь», виданий у Токіо японським видавництвом «Наука». Це несподіванка. Надруковано ієрогліфами. Нічого не зрозумієш, але постанова уряду і передмова Григорія Івановича [4] надруковані по-російському й по-японському.

Про видання в Парижі я писав.

[...] Наші всі хворі, навіть Костянтин Іванович [5].

Передплати «Известия», «Правду», «Комсомольскую правду», «Вечернюю Москву». Бібліотечні шафи повідчиняй, нехай книжки провітряться.

Тепер я теж поставлю тобі кілька запитань.

1. Чи з'єднана електрика з твоєю кімнатою із одного лічильника?

2. Чи проведена туди трансляція?

3. Як справи з реконструкцією? Чому ти уперто мовчиш?

4. Чи остаточно розв'язане питання про твій вступ до Свердловки?

5. Чи одержуєш ти мої листи?

Вони йдуть під номерами — це лист № 3.

Запитання всі.

Єзерська повинна передати тобі кілька книжок у твою особисту бібліотеку.

Прошу тебе впорядкувати свою бібліотеку, щоб я мав про неї уявлення і міг поповнювати новими книжками.

Зараз посилаю тобі телеграму з просьбою повідомити про вступ до Свердловки і на закінчення поздоровляю тебе з 22-м Міжнародним юнацьким днем — я ж комсомолець, отже, й юнак, якщо не тілом, то серцем і душею.

Коля, він же *Микола*.

Тепер усе посилатиму на вул. Горького.

1.IX—36 р.
Сочі.

[1] В. Е. Мейєрхольд (1874—1942) — радянський режисер і театральний діяч.
[2] З. М. Райх (1894—1939) — радянська актриса.
[3] Малась на увазі п'єса Рафаловича за романом «Як гартувалася сталь» для театру Мейєрхольда.
[4] Г. І. Петровський.
[5] К. І. Чернецов — шофер М. Островського.

407

А. О. КАРАВАЄВІЙ

[1 вересня 1936 року, Сочі.]

Добрий день, Анно Олександрівно!

Вчора я послав до редакції журналу «Молодая гвардия» шостий розділ «Народжених бурею» — 124 сторінки, надруковані на машинці. Це величезний розділ — майже шість друкованих аркушів.

Я послав його лише на те, щоб, коли визнаєте потрібним, могли опублікувати його.

Я, звичайно, на опублікуванні його ніякою мірою не наполягаю. Але, закінчивши перший том, посилаю Вам те, що не було опубліковано в журналі, а Ви робіть, як самі знаєте.

Зараз я дуже хворію. Мене примусили піти на півтора місяця у відпустку.

Прости за такий блідий лист.

Вчора одержав «Як гартувалася сталь» японською мовою, видана в Токіо видавництвом «Наука». Шкода, що нічого не зрозумієш в ієрогліфах.

Тепер «Як гартувалася сталь» за рубежем виходить у таких країнах: Англія, Франція — у виданні «Едісіон Сосіаль Інтернасіональ», Голландія, Чехословаччина і Японія. В Нью-Йорку «Як гартувалася сталь» друкується в щоденній газеті.

25 жовтня думаю виїхати до Москви. Відразу ж візьмуся до другого тому. Матеріал для нього в мене вже підібрано. Аби не зрадило здоров'я, будь воно тричі прокляте! Ти, мабуть, знаєш, що місяців два тому я мало не загинув: у мене камінь розірвав жовчний міхур, стався крововилив і отруєння жовчю. Лікарі тоді в один голос сказали: «Ну, тепер амба!» Та в них і на цей раз не вийшло, і я видряпався, знову наплутавши в медичних аксіомах.

Але ж, як то кажуть, «трапляється, що й по мудрому чорт катається»...

Зараз рукопис «Народжені бурею» надіслано цілому ряду керівних товаришів для оцінки. Якщо вони скажуть, що книжка гідна друку, будемо видавати. Якщо ні, то я покладу її в архів. Мені нема чого «виходити в світ» з нудною й нецікавою книжкою.

[...] Привіт усім нашим товаришам.

М. Островський.

1/IX—36 р.
Сочі, вул. Островського, 4.

408

Р. П. ОСТРОВСЬКІЙ

[14 вересня 1936 року, Сочі.]

Люба Раю!

Два листи твоїх одержав одночасно. В одному з них — список книжок.

Особливих новин у нас нема. Завтра посилаю тобі два ящики книжок для твоєї особистої бібліотеки. Посилки пошлю на вул. Горького.

Були в нас в гостях герої-льотчики [1].

Погода холодна. Сиджу в кімнаті. Здоров'я задовільне. Наші все хворіють, особливо мама. Лев[2] захворів у Красній Поляні. Його в дуже тяжкому стані привезли сюди. Тепер лежить дома. Іллюша Дубинський поїхав до Києва, а звідти до Москви. Феденьов і Мархлевська лікуються тут.

Я впорядковую своє літературне господарство, читаю пишу ділові листи.

Прошу тебе зайнятися музикою. Знайди вчительку і просунь цю справу швидко.

Будь весела й енергійна, вчись. І нехай ніякі дрібниці не тривожать тебе. Треба брати приступом основну фортецю, а решта все — пусте.

Я дуже радий, що вперше за стільки років ти починаєш планомірне навчання, а то це кустарництво тільки шарпало нерви.

На все добре.

Якщо нічого не станеться, то 25 жовтня почнемо нову північну експедицію на Москву.

Микола.

P. S. Напиши, в які години тебе найзручніше викликати до телефону.

14/IX—36 р.
Сочі.

[1] В. П. Чкалов, О. В. Бєляков.
[2] Л. М. Берсенєв.

409

К. Д. ТРОФІМОВУ

[*14 вересня 1936 року, Сочі.*]

Дорогий товаришу Трофімов!

19 серпня я послав вам рукопис першого тому роману «Народжені бурею». Мене дуже цікавить твоя і товариша Нейфаха думка про роман. Напиши кілька слів.

Цими днями одержав телеграму С. І. Андрєєва. Вона такого змісту: «Рукопис прочитав. Хороший. Подробиці листом». Так само схвально відізвався Григорій Іванович.

Від інших товаришів я відзиву поки що не одержав. Я повідомлятиму тебе про всі відзиви, а головне — про думку ЦК ВЛКСМ. Тут, у Сочі, рукопис читає ряд керівних товаришів. Зараз рукопис читають троє відважних льотчиків.

Міцно тисну твої руки і жду листа.

Твій *М. Островський.*

Р. S. Лист цей персональний.

14/IX—36 р.
Сочі, вул. Островського, 4.

410

І. О. НЕЙФАХУ та К. Д. ТРОФІМОВУ

[30 вересня 1936 року, Сочі.]

Дорогі друзі, чому ви мовчите? Чекаю вашого великого критичного листа з оцінкою першого тому «Народжених бурею».

Микола Островський.

30/IX—36 р.

411

Р. А. КОВНАТОР

[3 жовтня 1936 року, Сочі.]

Редакторові ГИХЛу

Шановна товаришко Ковнатор!

Листа Вашого я одержав. З усіма Вашими поправками згоден.

Між 1924 і 1936 роком — величезна різниця. І художник повинен бачити далі.

Я прошу Вас повідомити мені подробиці про видання роману «Як гартувалася сталь».

Товариш Накоряков писав мені, що вирішено видати 500 000 примірників. Прошу Вас написати про тираж і строк виходу книжки докладно.

Прошу відзначити на заголовному листі, що Ваше видання буде тридцять восьме російською мовою. Цо зазначення прошу зробити неодмінно.

Потім я надсилаю Вам невеликий уривок з третього розділу другої частини роману «Як гартувалася сталь», який випадково не був уміщений раніше. Його опубліковано лише в одинадцятому виданні «Молодой гвардии». Цей уривок треба вставити після слів: «...с Вольнцевой все-таки уйдем» (видання 8-ме, «Советский писатель»). Далі йде: «Однажды вечером» на стор. 264.

Прошу повідомити, чи робите Ви книжку з портретом?

Напишіть, якщо це так, то я вишлю Вам останній знімок. Чекаю Вашої скорої відповіді.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

3/X—1936 року.
Сочі, вул. Островського, 4.

412

К. Д. ТРОФІМОВУ

[7 жовтня 1936 року, Сочі.]

Дорогий Костянтине Даниловичу!

[...] Жду Вашого листа з відзивом про «Народжених бурею».

До мене надходять відзиви товаришів, яким було послано рукопис. Відзиви поки що тільки хороші. Але ще не всі висловились, і можливо, що хто-небудь ще й полає.

Цими днями в мене була група товаришів — членів ЦК ВЛКСМ разом з заступником редактора «Комсомольской правды» Перельштейном [1] і Трегубом.

Вони дуже тепло відзиваються про «Народжених бурею». Вони ставлять перед ЦК ВЛКСМ питання про дозвіл друкувати «Н[ароджені] б[урею]» в «Ком[сомольской] правде», якщо знайдеться місце. Це навряд чи вдасться, бо друкувати треба буде $1^1/_2$ місяця з дня на день підвалами, що забере силу-силенну місця.

Як ти дивишся на те, щоб опублікувати весь роман у журналі «Молодняк» [2]?

Торік, коли Рашмаділов був у мене, він просив про це. Поговори з ним.

Чекаю листа. Міцно тисну руку.

З комуністичним привітом.

М. Островський.

P. S. 22/X ц. р. їду до Москви на всю зиму. Адреса стара: Москва, 9, вул. Горького, 40, кв. 3. Тел. К 4-85-52.

7/X—36 р.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

[1] М. Л. Перельштейн — відповідальний секретар газети «Комсомольская правда».

[2] Роман «Народжені бурею» був опублікований в українському журналі «Молодняк» у 1935—1936 роках.

413

Р. П. ОСТРОВСЬКІЙ

[7 жовтня 1936 року, Сочі.]

Раюшо, я прошу тебе не приїжджати по мене. Я не знаю точно, коли поїду. Не зривай свого навчання. Не приїжджай. Це моє прохання.

Я буду спокійний за строки виїзду, а то прилетиш, а тут строки зірвуть з подачею вагона або погода, і я буду в тривозі за твій прогул.

Отже, ти, дівчинко, залишишся в Москві, усе підготовляєш і зустрічаєш нас. Не ображайся за це, рідна.

Це моє особисте прохання. Тут достатньо людей.

Мені важко писати. Вибач. До скорої зустрічі. Прошу, учися спокійно. Учись, рости. Це принесе мені радість.

Пам'ятай, що, крім особистого, у нас є значно більше — це боротьба і честь нашої Батьківщини.

Твій *Коля.*

7 жовт.

414

С. ДАВИДОВИЧ

[9 жовтня 1936 року, Сочі.]

Добрий день, товаришко Саро!

Листа Вашого від 4/X ц. р. одержав. Ви пишете про редагування «Народжених бурею».

Треба, щоб цей роман редагував глибококультурний редактор. Всі поправки і зміни (якщо вони значні, а не дрібниця яка-небудь) він повинен виписати і надіслати мені на погодження. Я зараз же розгляну їх і поверну йому із своїми вказівками.

Якщо ці поправки я затверджу, то автоматично їх введу в усі видання, і різнобою не буде. Треба тільки, щоб я ці поправки сам переглянув і затвердив. Тільки так ми збережемо єдність тексту. Наприклад, я оце, розглядаючи рукопис, поробив маленькі, але необхідні поправки. Список їх посилаю Вам разом з цим листом і прошу Вас, товаришко Саро, зараз же, поки свіжа пам'ять, внести всі ці поправки в рукопис, а то аркушик може загубитися.

Прошу Вас відповісти мені, чи є у Вас паперові ресурси для видання «Народжених бурею» і російською мовою.

Тепер про «Як гартувалася сталь». Ви пишете, що у Вас нема картону. Я особисто вважаю можливим і необхідним видати «Як гартувалася сталь» без оправи. Ви обговоріть це з керівництвом. Якщо є папір, то видавайте без оправи.

Ви про це також напишіть мені ближчими днями.

До речі, я повинен розповісти Вам, що одержав цілий ряд відзивів про «Народжених бурею».

Один із них — учора від товариша Накорякова (ГИХЛ).

Усі відзиви задовільні.

Працівники «Комсомольской правды» теж голосують «за». Одне слово, «Народжені бурею» дістають путівку в життя, і ми маємо право видати книжку.

У «Правде» ближчими днями з'явиться кілька уривків з 6-го й 7-го розділів. Я думаю, що Ви напишете також і свою особисту думку про роман.

22 жовтня виїжджаю до Москви на всю зиму для роботи над 2-м томом «Народжених бурею».

З 22 жовтня всю пошту надсилайте на адресу: Москва-9, вул. Горького, 40, кв. 3 (другий поверх). Телефон К 4-85-52.

Чекаю швидкої відповіді на всі поставлені Вам запитання.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

9/X—36 р.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

415

Р. А. КОВНАТОР

[10 жовтня 1936 року, Сочі.]

ТЕЛЕГРАМА

Москва, Держлітвидав, редакторові Ковнатор.

Прошу редагованому Вами масовому виданні роману «Як гартувалася сталь» обов'язково вмістити передмову Григорія Івановича Петровського.

З комуністичним привітом!

Микола Островський.

416

Г. М. ЛАЗАРЮ

[10 жовтня 1936 року, Сочі.]

Директорові видавництва «Советский писатель»

Добрий день, товаришу Лазар!

Учора послав Вам цінною посилкою рукопис першого тому роману «Народжені бурею».

Прошу Вас віддати його глибококультурному редакторові. На це я маю право. Мені потрібен розумний помічник у редагуванні, з яким ми могли б обговорити всі нерівності і виправити, де це буде необхідно.

Тепер, коли я дістав позитивні відзиви про книжку від цілого ряду товаришів, маю право сказати Вам, що книжка одержала путівку в життя.

Її можна видати. Якщо Ви знайдете час самі прочитати книжку і написати мені про своє враження — я буду Вам вдячний.

Буду ждати Ваших рішучих дій.

Тепер про «Як гартувалася сталь». Я чекаю спішної падсилки решти примірників Вашого видання.

В книжці надруковано тираж 10 000 примірників.

Ви мені писали, товаришу Лазар, що видасте 30 000 примірників.

Мене дуже цікавить, чи здійснили Ви цей Ваш намір.

Прошу Вас написати про все кілька слів.

24 жовтня я приїжджаю до Москви, де пробуду всю зиму. Було б добре, якби Ви до мого приїзду ознайомилися з рукописом. Тоді ми з Вами змогли б поговорити про Ваші плани видання цієї книжки.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

10/X—36 р.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

417

О. О. ФАДЄЄВУ

[11 жовтня 1936 року, Сочі.]

ТЕЛЕГРАМА

Москва, Воровського, 52,
Спілка радянських письменників
Олександру Фадєєву

Дорогий товаришу Олександр!

Візьми [у] Ставського рукопис першого тому роману «Народжені бурею». Прочитай. 24 жовтня приїду до Москви, зустрінемося, обговоримо по-дружньому всі вади мого роману.

Міцно обіймаю.

Твій *Микола Островський.*

418

М. Н. НАКОРЯКОВУ

[13 жовтня 1936 року, Сочі.]

Дорогий товаришу Накоряков!

Вашого листа і копію відзиву Віктора Кіна одержав.

22 жовтня я думаю виїхати до Москви, щоб прискорити остаточну редакцію роману.

Я вже запросив вагон.

Тут товариші протестують проти від'їзду тощо. Але я не можу спокійно доживати тут до зими. Кожний день життя дорогий. І я вирушу до Москви.

Там ми влаштуємо широку нараду [1], і я відкладу всю роботу набік та займуся 1-м томом, щоб у найкоротший час він вийшов у світ, бо молодь не простить мені дальшого зволікання.

Ви питаєте, чи не зробити Вам основну редакційну роботу до мого приїзду, щоб я вже мав уявлення, що і чому негарно і як редактор гадає все це поліпшити.

Таку роботу прошу Вас обов'язково провести. Притому, дорогий товаришу Накоряков, редактором «Народжених бурею» повинна бути глибококультурна людина — партієць. Скажу більше, і це повинен бути найкращий Ваш редактор. Я ж бо маю на це право.

Якщо Віктор Кін — це автор роману «По той бік» (книжки, яку я люблю, хоч з кінцем її не згоден), то це був би найбільш близький мені редактор.

Так чи інакше, але попередня робота повинна бути зроблена до мого приїзду.

За критичного, правдивого листа спасибі. Я можу не погодитися з деякими Вашими твердженнями, але в основному цей розумний дружній лист мені подобається своєю щирістю, відсутністю банальних компліментів і непотрібної патоки.

Більше свіжого вітру, і дихати нам буде легше. А то за реверансами важко розглядіти свої хиби, а їх, безперечно, чимало. А цілий ряд обставин зобов'язує мене насамперед, щоб їх було якнайменше.

Ось чому Ваш і товариша Кіна листи я сприйняв добре.

До скорого побачення.

Вірю, що Ви будете енергійні в справі надмасового видання «Як гартувалася сталь».

Дружній привіт товаришеві Кіпу.

Ваш *Микола Островський.*

13/X—36 р.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

[1] На прохання М. О. Островського 15 листопада 1936 року в Москві на квартирі письменника відбулося засідання президії правління Спілки радянських письменників СРСР, на якому обговорювали роман «Народжені бурею». Після цього засідання М. Островський знову переробив рукопис і створив «Остаточну редакцію». Цю роботу він закінчив 14 грудня 1936 року. 22 грудня 1936 року М. Островський помер.

419

К. Д. ТРОФІМОВУ

[13 жовтня 1936 року, Сочі.]

Дорогий Костянтине Даниловичу!

Я вважаю за потрібне ще раз попередити Вас, що рукопису першого тому роману «Народжені бурею», посланого мною Вам для ознайомлення, не можна здати до набору, поки я не проведу всієї редакторської роботи і не пороблю всіх потрібних поправок, доповнень тощо.

Коли вся ця робота буде закінчена, я попрошу Вас повернути мені посланий Вам рукопис разом з Вашими увагами, і я, особисто відредагувавши остаточно книжку, поверну Вам рукопис цілком готовим до друку. І тільки тоді Ви зможете його видати.

Це доконечно треба зробити, щоб зберегти єдність тексту. Я сподіваюсь, що Ви не порушите моєї заборони видавати книжку в тому вигляді, в якому я послав її Вам.

Посилав я рукопис, щоб дістати від Вас оцінку і відзив, але аж ніяк не для видання.

Прошу негайно повідомити про одержання Вами цього листа.

Остаточне опрацювання рукопису забере приблизно 1—1,5 місяця.

Тисну міцно Вашу руку.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

13/Х—36 р.
Сочі, вул. М. Островського, 4.

420

В. П. СТАВСЬКОМУ та А. ЛАХУТІ

[*14 жовтня 1936 року, Сочі.*]

ТЕЛЕГРАМА

24 жовтня думаю приїхати до Москви. Дуже прошу підготувати обговорення роману «Народжені бурею» президією правління [на] моїй московській квартирі спільно «Правдой», «Комсомольской правдой», Цекамолом найближчі після мого приїзду дні.

Комуністичним привітом.

Ваш *Микола Островський.*

421

А. О. КАРАВАЄВІЙ та М. Б. КОЛОСОВУ

[*14 жовтня 1936 року, Сочі.*]

ТЕЛЕГРАМА

Москва, Нова площа, журнал «Молодая гвардия»
Караваєвій, Колосову

Дорогі друзі, прошу підготувати обговорення роману «Народжені бурею» на президії правління Спілки радянських письменників [на] моїй московській квартирі. Думаю приїхати 24 жовтня.

Ваш *Микола.*

422

К. Д. ТРОФІМОВУ

[18 жовтня 1936 року, Сочі.]

ТЕЛЕГРАМА

Київ, Нероновича, 24, видавництво
«Молодий більшовик»
Трофімову

Дорогий Костянтине Даниловичу! Звичайно, переклад можна продовжувати, адже основному роман лишається без змін, я тільки хочу остаточно відредагувати, відшліфувати його. Привіт.

Микола Островський.

423

Г. І. ПЕТРОВСЬКОМУ

[7 листопада 1936 року, Москва.]

ТЕЛЕГРАМА

Київ, ЦВК України
Петровському Григорію Івановичу

Шлю Вам, Домініці Федорівні синівський від усього серця привіт, привітання з великим святом нашої Батьківщини.

Ваш *Микола Островський.*

424

Л. М. СЕЙФУЛЛІНІЙ

[17 листопада 1936 року, Москва.]

Дорога товаришко Сейфулліна!

Вашого листа одержав. Чекатиму Вашого листа з критичними зауваженнями.

Якщо Ви зробили помітки на берегах рукопису, то це дуже добре.

Міцно тисну Вашу руку.

Можливо, зустрінемось і поговоримо.

З привітом *М. Островський.*

17.XI—36 р.
Москва, вул. Горького, 40, кв. 3.

425

К. Д. ТРОФІМОВУ

[1 грудня 1936 року, Москва.]

ТЕЛЕГРАМА

Київ, Нероновича, 24,
редакторові видавництва «Молодий більшовик»
Трофімову

Остаточно відредагував два перші розділи «Народжені бурею». Є великі зміни. Повідомте телеграфом, кому надсилати відредаговані розділи в міру їх опрацювання — вам чи [перекладачеві], оскільки потрібна велика праця перекладача, яка вимагає додаткової оплати. Роботу над усією книгою закінчу через двадцять днів. Повідомте, чи раціонально надсилати розділами.

Комуністичним привітом!

Микола Островський.

426

Л. Л. АЙЗЕНБЕРГУ

[1 грудня 1936 року, Москва.]

Добрий день, Лазарю Львовичу!

Разом з цим листом посилаю Вам спішною поштою цілком відредаговані 1-й і 2-й розділи роману «Народжені бурею».

Посилаю також гранки цих розділів.

З гранками вийшло не зовсім добре. В них спочатку були внесені одні поправки, а потім з'явилися додаткові, і в деяких місцях доведеться поновлювати закреслене. Одне слово, гранки, очевидно, зіпсовані. Прошу вибачити за

це. Але в поспіху так вийшло. Через кілька днів вишлю ще 2 розділи. А з гранками ви вже працюйте самі. Перші розділи взагалі зазнали більше змін, ніж решта. Я Вас дуже прошу особисто простежити за тим, щоб текст остаточної редакції, надісланої Вам, не був змінений у жодному слові. Гроші одержав.

На все добре.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

Терміново підтвердіть одержання рукопису.

1/XII — 36 р.

427

С. ДАВИДОВИЧ

[1 грудня 1936 року, Москва.]

Зав. юнсектора Білдержвидаву т. Давидович

Дорога товаришко Давидович!

Разом з цим листом надсилаю Вам спішною поштою остаточно відредаговані 1-й і 2-й розділи роману «Народжені бурею». Вони готові до друку.

Прошу терміново передати їх перекладачеві, щоб він зміг своєчасно внести всі виправлення й зміни, пороблені мною в цих розділах.

Змін все-таки багато.

За кілька днів я надішлю Вам ще два розділи і т. д. Таким чином, ми зможемо прискорити переклад, і на той час, як буде остаточно відредагований останній розділ, у Вас буде вже готовий переклад.

Прошу повідомити про одержання Вами рукопису і свої міркування про те, чи варто посилати рукопис частинами, а чи послати його увесь цілком, що буде через місяць.

Чи Ви не знаєте, як стоять справи з виданням «Як гартувалася сталь» єврейською мовою?

На все добре.

З комуністичним привітом!

М. Островський.

1/XII—36 р.

428

О. Й. ОСТРОВСЬКІЙ

[*14 грудня 1936 року, Москва.*]

Люба матусю!

Сьогодні я закінчив усі роботи над першим томом «Народжених бурею». Дане мною Центральному Комітетові комсомолу слово — закінчити книжку до 15 грудня — я виконав.

Весь цей місяць я працював «у три зміни». В цей період я замучив до краю всіх моїх секретарок, позбавив їх вихідних днів, примушуючи їх працювати з ранку і до глибокої ночі. Бідні дівчата! Не знаю, як вони про мене думають, але я з ними поводився безсовісно.

Тепер усе це минуло. Я втомився безмірно. Та зате книжка закінчена і через три тижні вийде з друку в «Роман-газеті» тиражем півтораста тисяч примірників, потім у кількох видавництвах загальною сумою близько півмільйона примірників.

Післязавтра, шістнадцятого, Олександра Петрівна від'їжджає додому, в Сочі. Вона приїде в Сочі вісімнадцятого поїздом 25, вагон 7.

Я прошу тебе, люба, вислати наш автомобіль на станцію до її поїзда, прихопивши по дорозі її чоловіка. Його домашній телефон 3-08.

Олександра Петрівна привезе книжки для мого архіву. Якщо будеш вільна і здорова, то зустрінь її на вокзалі. Але це не обов'язково. Олександра Петрівна привезе книги сама і розставить їх в архіві.

Ти, напевно, читала про зрадництво Андре Жіда. Як він обдурив наші серця тоді! І хто б міг подумати, мамо, що він вчинить так підло й нечесно! Нехай буде цій старій людині соромно за свій вчинок! Він обдурив не тільки нас, але й весь наш могутній народ, який зустрів його як друга й довірливо простягнув йому руку. Тепер його книжку під назвою «Повернення з Росії» всі наші вороги використають проти соціалізму, проти робітничого класу. Про мене в цій книжці Андре Жід написав «гарно». Він каже, що коли б я жив у Європі, то мене в них вважали б «святим» і т. д.

Але не буду більше про це говорити. Я важко пережив це зрадництво, бо щиро повірив його словам, і

сльозам, і в те, що він так захоплено вітав у нашій країні всі наші досягнення й перемоги.

Тепер я відпочиватиму цілий місяць. Працюватиму небагато, якщо, звичайно, втерплю. Адже вдача в нас з тобою, мамо, однакова. Та все ж відпочину: буду читати, слухати музику і спати якнайбільше, а то 5—6 годин сну мало.

Чи слухала ти промову вождя на VIII з'їзді Рад?

Напиши мені, чи працює в нас радіоприймач?

Мене дуже тривожить новий пожилець. Я боюся, що це відіб'ється на твоєму спокої. Я незадоволений Митею за все це. Здорові хлопці повинні самі переборювати свої труднощі, а не звалювати все на слабі плечі нашої матінки. Треба пам'ятати про твоє хворе серце. В особистому житті — ти єдине моє багатство, ось чому я протестую проти будь-якої спроби ускладнити твоє життя, внести в нього неспокій і сум'яття.

Ти мені пробач, рідна, за те, що я не писав тобі ці тижні, але я ніколи тебе не забуваю. Бережи себе і будь бадьора. Зимові місяці минуть швидко, і разом з весною я знов повернуся до тебе. Міцно тисну твої руки, чесні, робочі руки, і ніжно обіймаю.

Твій *М. Островський.*

Москва,
14 грудня 1936 р.

ДОДАТКИ

АДРЕСАТИ * М. О. ОСТРОВСЬКОГО

Абезгауз Ціля Борисівна — дружина М. З. Фінкельштейна, друга М. О. Островського.

Августайтіс Олександр Вікентійович — перший секретар ЦК ЛКСМ Білорусії.

Айзенберг Лазар Львович — заступник директора видавництва «Курская правда».

Алексєєва Галина Мартинівна — сусідка по квартирі, одна з добровільних секретарок Островського в період його роботи в Москві над першою книгою роману «Як гартувалася сталь». В романі виведена під своїм прізвищем.

Андрєєв Сергій Ілліч — секретар ЦК ЛКСМУ.

Артиков Ісраїл — секретар ЦК ЛКСМ Узбекистану.

Барун Роза Марківна — директор видавництва дитячої літератури в Харкові.

Белецький Іван Федорович — директор Театру робітничої молоді в Москві.

Берсенєв Лев Миколайович (1895—1940) — близький друг М. Островського. Познайомились у 1929 році. Берсенєв часто бував у письменника, брав участь в обговоренні його творчих задумів. Виведений у романі «Як гартувалася сталь» під своїм прізвищем.

---

* Відомості про адресатів дано на період їхнього листування з М. Островським.

Бубекін Володимир Миколайович — відповідальний редактор газети «Комсомольская правда».

Гібец Йосип — завідувач сектора національних літератур видавництва ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия».

Гнатенко Марина Василівна — ланкова колгоспу «Комінтерн» Київської області. Разом з ланкою Марії Демченко в 1935 році була ініціатором змагання за високі врожаї цукрових буряків.

Горіна Іда Онисимівна — редактор видавництва ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия».

Давидович Сара — завідувачка сектора юнацької та дитячої літератури Держвидаву Білорусії.

Давидова Ганна Павлівна — медична сестра 1-го Державного медико-механічного інституту в Харкові.

Демченко Марія Софронівна — ланкова колгоспу «Комінтерн» Київської області; в 1935 році — ініціатор масового руху колгоспників за одержання високих врожаїв цукрових буряків.

Динамов Сергій Сергійович — редактор журналу «Интернациональная литература».

Дмитрієва Валентина Іовівна (1859—1947) — письменниця. Познайомилася з М. О. Островським в Сочі в 1933 році, будучи шефом літературного гуртка при бібліотеці, з яким був зв'язаний Островський.

Єгорова Марія Павлівна — читачка.

Єзерська Агнія Семенівна (1899—1970) — директор Московської обласної бібліотеки; допомагала письменникові комплектувати його бібліотеку й забезпечувала необхідною літературою для творчої роботи.

Жигірьова Олександра Олексіївна (1892—1956) — друг Островського, член Комуністичної партії з 1911 року, учасниця Жовтневої революції в Петрограді. Познайомилася з М. О. Островським у Сочі в санаторії на Старій Мацесті 1928 року. В романі «Як гартувалася сталь» О. О. Жигірьова виведена під своїм прізвищем.

Залка Мате (1896—1937) — відомий угорський письменник-комуніст. Роман Мате Залки «Комети повертаються» друкувався в журналі «Молодая гвардия» одночасно з романом «Як гартувалася сталь».

Зац Мойсей Борисович — кінодраматург і режисер, працював разом з М. О. Островським над кіносценарієм за романом «Як гартувалася сталь».

Калінін Михайло Іванович (1875—1946) — видатний діяч Комуністичної партії і Радянської держави. Голова Центрального Виконавчого Комітету Союзу РСР.

Караваєва Анна Олександрівна (нар. 1893) — письменниця, лауреат Державної премії. В 1931—1938 роках — відповідальний редактор журналу «Молодая гвардия», де вперше було надруковано роман «Як гартувалася сталь».

Карась Мойсей Юхимович. Познайомився з М. О. Островським 1924 року в Харкові. У ті роки завідував відділом економіки на 2-й тютюновій фабриці.

Керженцев (Лебедєв) Платон Михайлович (1881—1940) — голова Комітету в справах мистецтв при Раді Народних Комісарів Союзу РСР.

Ковнатор Рахіль Аронівна — редактор Державного видавництва художньої літератури (Москва).

Колосов Марк Борисович (нар. 1904) — письменник. У 1929—1938 роках — заступник відповідального редактора журналу «Молодая гвардия».

Кронгауз Олександр Пилипович — заступник редактора журналу «Смена».

Кудрін Іван Михайлович — управляючий Українфільму.

Лазарєва Олександра Петрівна (нар. 1897) — секретар М. О. Островського (1934—1936). З дня заснування (1937) Музею М. О. Островського в Сочі працювала науковим співробітником музею.

Лазар Григорій Маркович — директор видавництва «Советский писатель».

Лахуті Абулькасим (1887—1947) — таджицький поет; секретар Спілки письменників СРСР.

Лебедєв Михайло Михайлович — артист, виконавець літературної композиції за романом «Як гартувалася сталь».

Лежнєв Ісай Григорович — завідувач відділу літератури та мистецтва газети «Правда».

Ляхович Розалія Борисівна. Познайомилася з М. О. Островським 1929 року в Сочі, куди приїздила лікуватись, і до кінця своїх днів була другом Островського.

Маріїнський Абрам Павлович — керівник Літературного агентства.

Мархлевська Броніслава Генріхівна — дружина відомого польського революціонера Ю. М. Мархлевського. У неї Островський консультувався з питань історії революційного руху в Польщі під час своєї роботи над романом «Народжені бурею».

Накоряков Микола Никандрович — директор Державного видавництва художньої літератури (Москва).

Нейфах Ілля Овсійович (нар. 1903) — у той час був директором видавництва ЦК ЛКСМУ «Молодий більшовик».

Новикова Тамара Борисівна — дружина П. М. Новикова, друга Островського.

Новиков Петро Миколайович — друг Островського. Дружба з М. О. Островським почалася під час їхнього одночасного лікування в медико-механічному інституті в Харкові.

Островська Катерина Олексіївна (1898—1965) — сестра письменника. В останні роки життя брата допомагала в роботі. З дня заснування (1937) до останніх днів працювала директором Музею М. О. Островського в Сочі.

Островська Ольга Йосипівна (1875—1947) — мати письменника, вірний друг і помічник сина. Виведена в романі «Як гартувалася сталь» під іменем Марії Яківни.

Островська Раїса Порфирівна — дружина письменника. Раїса Порфирівна багато допомагала чоловікові в його роботі. З 1940

по 1963 рік була директором Музею М. О. Островського в Москві. В романі «Як гартувалася сталь» виведена під іменем Таї.

Островський Дмитро Олексійович (1900—1963) — брат письменника. Працював на партійній та радянській роботі, брав участь у Великій Вітчизняній війні. Останні роки працював в апараті Верховної Ради СРСР. У романі «Як гартувалася сталь» виведений під іменем Артема.

Островський Олексій Іванович (1855—1936) — батько письменника. З кінця 1935 року по квітень 1936 року жив у Сочі в домі сина — М. Островського.

Панченко Марія Андріївна — родичка дружини Островського.

Петровська Домініка Федорівна — дружина Г. І. Петровського.

Петровський Григорій Іванович (1878—1958) — Голова Всеукраїнського ЦВК.

Подгаецька Антоніна Іванівна — інструктор з масової роботи видавництва ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия».

Позняк Анатолій Никифорович — начальник будівництва будинку, спорудженого в Сочі українським урядом в дар письменникові М. О. Островському. Тепер у цьому будинку міститься Музей М. О. Островського.

Пузиревський Олександр Йосипович — бойовий друг Островського, в громадянську війну служив у військах ВЧК. В романі «Як гартувалася сталь» виведений під своїм прізвищем.

Родіонов Микола Ілліч — завідувач сектора художньої літератури видавництва «Молодая гвардия».

Родкіна Марія — комсомольський працівник, друг письменника. Знала М. О. Островського по Харкову. В романі «Як гартувалася сталь» виведена під іменем Дори Родкіної.

Роллан Ромен (1866—1944) — видатний французький письменник і громадський діяч. Ромен Роллан дуже тепло відгукувався про творчість М. Островського.

Свердлов Борис Еммануїлович — завідувач сектора преси ЦК ЛКСМУ.

Семашко Микола Олександрович (1874—1949) — діяч Комуністичної партії та Радянської держави. Директор Дитвидаву в Москві.

Сенченко Антон Григорович — голова правління Спілки письменників України.

Серафимович (Попов) Олександр Серафимович (1863—1949) — видатний російський радянський письменник. О. С. Серафимович не раз зустрічався з М. О. Островським, допомагав молодому письменникові своїми порадами.

Солдатова Мотрона Філаретівна — дружина А. Д. Солдатова, друга Островського.

Солдатов Анатолій Данилович — друг Островського; познайомилися в Сочі 1934 року, в літературному гуртку. В той час Солдатов працював головним інженером Чорноморського крайгідробуду.

Ставський Володимир Петрович (1900—1943) — секретар правління Спілки письменників СРСР.

Стаханов Олексій Григорович — знатний шахтар Донбасу, новатор вугільної промисловості; 1935 року став ініціатором масового руху робітників-новаторів за високу продуктивність праці.

Стесіна Софія Марківна — у той час секретар редакції журналу «Молодая гвардия».

Трегуб Семен Адольфович — письменник, літературний критик. У 1934—1938 роках — завідувач відділу літератури та мистецтва газети «Комсомольская правда».

Трофімов Костянтин Данилович — літературознавець, перекладач. У той час був головним редактором, потім директором видавництва ЦК ЛКСМУ «Молодий більшовик».

Уманський Дмитро Олександрович — співробітник Літературного агентства, уповноважений по виданню творів радянських письменників за кордоном.

Фадєєв Олександр Олександрович (1901—1956) — видатний радянський письменник, громадський діяч.

Файнберг Євгеній Львович — секретар ЦК ВЛКСМ.

Феденьов Інокентій Павлович (1878—1946) — друг Островського, член Комуністичної партії з 1904 року, учасник Жовтневої революції, видатний радянський працівник. Вперше з М. О. Островським зустрівся 1926 року в санаторії «Мойнаки» в Криму. В романі «Як гартувалася сталь» виведений під прізвищем Леденьов.

Фігнер Віра Миколаївна (1852—1942) — відома революціонерка-народниця. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції В. М. Фігнер присвятила себе літературній роботі. Автор спогадів «Вкарбований труд».

Фінкельштейн Михайло Зіновійович — друг Островського. Познайомилися в грудні 1929 року в 1-й клініці МДУ в Москві.

Харченко Людмила Іванівна — читачка.

Хоруженко Дмитро Павлович. Познайомився з М. О. Островським 1927 року в Новоросійську, де завідував бібліотекою, і постачав Островського книгами для читання.

Чернокозов Хрисанф Павлович (1895—1966) — друг Островського, член Комуністичної партії з 1912 року; познайомився з Островським у санаторії на Старій Мацесті 1928 року. Виведений у романі «Як гартувалася сталь» під своїм прізвищем.

Шолохов Михайло Олександрович (нар. 1905) — видатний радянський письменник, громадський діяч.

Шпунт Ревека Михайлівна — редактор видавництва «Молодая гвардия».

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

* Цифри показують номери листів. Зірочка біля прізвища означає, що про дану особу є відомості в розділі «Додатки. Адресати М. О. Островського».

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК АДРЕСАТІВ М. О. ОСТРОВСЬКОГО

Грузинському радіо	340	Листопад	1935	Сочі
Давидович С.	414	9 жовтня	1936	»
	427	1 грудня	1936	Москва
Давидовій Г. П.	8	13 вересня	1925	Слов'янськ
	12	19 травня	1926	Євпаторія
	16	3 липня	1926	»
	20	22 жовтня	1926	Новоросійськ
	23	18 грудня	1926	»
	26	7 січня	1927	»
Демченко М. С.	347	5 грудня	1935	Сочі
Динамову С. С.	273	20 квітня	1935	»
	292	29 травня	1935	»
Директору Азово-Чорноморського видавництва Петрову	321	14 жовтня	1935	»
Дмитрієвій В. І.	156	16 вересня	1933	»
	174	9 лютого	1934	»
	244	16 січня	1935	»
	263	2 квітня	1935	»
	267	11 квітня	1935	»
До редакції «Литературной газеты»	266	11 квітня	1935	»
Дубинському І. П.	358	1 лютого	1936	»
Єгоровій М. П.	374	16 червня	1936	»
Єзерській А. С.	312	11 серпня	1935	»
	313	15 вересня	1935	»
	315	18 вересня	1935	»
	324	17 жовтня	1935	»
	336	17 листопада	1935	»
	348	5 грудня	1935	»
Жигірьовій О. О.	39	1 серпня	1928	Мацеста
	40	8 серпня	1928	Сочі
	41	20 серпня	1928	»
	42	25 серпня	1928	»
	44	29 жовтня	1928	»
	47	Листопад	1928	»
	48	16 листопада	1928	»
	50	21 листопада	1928	»
	51	26 листопада	1928	»
	52	12 грудня	1928	»
	53	14—15 січня	1929	»
	55	30 січня	1929	»
	57	20 лютого	1929	»
	60	21 квітня	1929	»
	64	30 вересня	1929	»
	67	1 січня	1930	Москва
	71	22 лютого	1930	»
	72	3 квітня	1930	»
	73	22 квітня	1930	»
	77	1 червня	1930	Сочі
	78	20 червня	1930	»
	80	16 липня	1930	»
	83	10 вересня	1930	»

	85	3	жовтня	1930	Стара Мацеста
	91		Червень	1931	Москва
	93	28	червня	1931	»
	98	25	жовтня	1931	»
	99	16	листопада	1931	»
	100	9	грудня	1931	»
	101	28	грудня	1931	»
	102	13	січня	1932	»
	103	31	січня	1932	»
	106	22	лютого	1932	»
	108	10	березня	1932	»
	110	27	березня	1932	»
	111	27	березня	1932	»
	112	27	березня	1932	»
	114	7	травня	1932	»
	115	20	травня	1932	»
	116	5	червня	1932	»
	117	20	червня	1932	»
	122	1	серпня	1932	Сочі
	123	7	серпня	1932	»
	126	2	жовтня	1932	»
	130	16	грудня	1932	»
	131	22	грудня	1932	»
	136	29	січня	1933	»
	137	6	березня	1933	»
	141	29	квітня	1933	»
	148	22	червня	1933	»
	161	25	жовтня	1933	»
	188	9	травня	1934	»
	202	26	червня	1934	»
	225	13	жовтня	1934	»
	232	23	листопада	1934	»
	295	31	травня	1935	»
	328	28	жовтня	1935	»
	346	5	грудня	1935	»
	359	5	лютого	1936	Москва
Залці М.	220	19	вересня	1934	Сочі
	243	14	січня	1935	»
	253	28	лютого	1935	»
	298	5	червня	1935	»
Зацу М. Б.	343	2	грудня	1935	»
Калініну М. І.	337	27	листопада	1935	»
Караваєвій А. О.	118	26	червня	1932	Москва
	120	23	липня	1932	Сочі
	132	27	грудня	1932	»
	140	20	квітня	1933	»
	145	1	червня	1933	»
	146	10	червня	1933	»
	152	11	серпня	1933	»
	162	25	жовтня	1933	»
	168	25	грудня	1934	»
	178	1	квітня	1934	»
	182	11	квітня	1934	»
	190	14	травня	1934	»

	209	Липень	1934	Сочі
	217	29 серпня	1934	»
	229	17 листопада	1934	»
	241	1 січня	1935	»
	256	17 березня	1935	»
	279	2 травня	1935	»
	282	7 травня	1935	»
	289	25 травня	1935	»
	293	29 травня	1935	»
	305	2 серпня	1935	»
	335	17 листопада	1935	»
	338	27 листопада	1935	»
	342	2 грудня	1935	»
	407	1 вересня	1936	»
	421	14 жовтня	1936	»
Карасю М. Ю.	69	10 січня	1930	Москва
	87	25 січня	1931	»
Керженцеву П. М.	377	13 липня	1936	Сочі
Ковнатор Р. А.	411	3 жовтня	1936	»
	415	10 жовтня	1936	»
Колосову М. Б.	299	22 червня	1935	»
	421	14 жовтня	1936	»
Комітету та комсомольцям аміачного заводу в м. Березниках	254	13 березня	1935	»
Комсомольцям Махачкалинської фабрики імені III Інтернаціоналу	300	Червень	1935	»
Кронгаузу О. П.	283	7 травня	1935	»
Кудріну І. М.	308	7 серпня	1935	»
Лазаревій О. П.	355	22 січня	1936	»
	364	19 лютого	1936	»
	365	7 березня	1936	»
Лазарю Г. М.	394	21 серпня	1936	»
	416	10 жовтня	1936	»
Лахуті А.	420	14 жовтня	1936	»
Лебедеву М. М.	381	5 серпня	1936	»
Лежнєву І. Г.	399	25 серпня	1936	»
Ляхович Р. Б.	66	24 листопада	1929	Москва
	68	9—10 січня	1930	»
	74	30 квітня	1930	»
	87	25 січня	1931	»
	88	7 травня	1931	»
	90	28 травня	1931	»
	92	14 червня	1931	»
	94	4 липня	1931	»
	95	27 липня	1931	»
	97	Серпень	1931	»
	105	17 лютого	1932	»
	127	4 жовтня	1932	Сочі
	159	15 жовтня	1933	»
	173	25 січня	1934	»
	201	24 червня	1934	»

	212	19 серпня	1934	Сочі
Маріїнському А. П.	291	28 травня	1935	»
Мархлевській Б. Г.	226	17 жовтня	1934	»
	230	22 листопада	1934	»
	372	14 червня	1936	»
Морякам-балтійцям	354	20 січня	1936	Москва
Накорякову М. Н.	322	16 жовтня	1935	Сочі
	327	28 жовтня	1935	»
	390	17 серпня	1936	»
	418	13 жовтня	1936	»
Начальникові Хабаровського крайліту	385	8 серпня	1936	»
Нейфаху І. О.	391	17 серпня	1936	»
Новиковій Т. Б.	104	7 лютого	1932	Москва
	107	23 лютого	1932	»
	109	10 березня	1932	»
	113	4 квітня	1932	»
	125	27 серпня	1932	Сочі
	129	28 листопада	1932	»
	177	Березень	1934	»
	180	8 квітня	1934	»
	204	4 липня	1934	»
	410	30 вересня	1936	»
Новикову П. М.	13	20 травня	1926	Євпаторія
	15	23 червня	1926	»
	18	3 вересня	1926	Москва
	19	14 жовтня	1926	Новоросійськ
	24	30 грудня	1926	»
	27	26 січня	1927	»
	28	20 травня	1927	»
	29	29 червня	1927	«Гарячий ключ»
	30	9 липня	1927	»
	32	22 жовтня	1927	Новоросійськ
	33	23 грудня	1927	»
	34	17 лютого	1928	»
	35	5 березня	1928	»
	36	5 квітня	1928	»
	37	5 травня	1928	»
	46	2 листопада	1928	Сочі
	49	19 листопада	1928	»
	54	25 січня	1929	»
	56	2 лютого	1929	»
	59	19 березня	1929	»
	61	22 квітня	1929	»
	62	4 червня	1929	»
	63	16 червня	1929	Сочі
	69	10 січня	1930	Москва
	75	16 травня	1930	Сочі
	76	22 травня	1930	»
	79	23 червня	1930	»
	81	16 липня	1930	»

	82	26 серпня	1930	Сочі
	84	11 вересня	1930	»
	86	22 листопада	1930	Москва
	87	25 січня	1931	»
	89	26 травня	1931	»
	94	4 липня	1931	»
	96	11 серпня	1931	»
	107	23 лютого	1932	»
	109	10 березня	1932	»
	113	4 квітня	1932	»
	125	27 серпня	1932	Сочі
	129	28 листопада	1932	»
	147	15 червня	1933	»
	150	7 липня	1933	»
	151	17 липня	1933	»
	153	23 серпня	1933	»
	154	28 серпня	1933	»
	155	13 вересня	1933	»
	157	Вересень	1933	»
	160	23 жовтня	1933	»
	164	11 листопада	1933	»
	165	29 листопада	1933	»
	170	26 грудня	1933	»
	175	15 березня	1934	»
	177	Березень	1934	»
	180	8 квітня	1934	»
	187	8 травня	1934	»
	192	7 червня	1934	»
	196	15 червня	1934	»
	198	18 червня	1934	»
	199	19 червня	1934	»
	218	31 серпня	1934	»
	237	10 грудня	1934	»
	258	20 березня	1935	»
	319	7 жовтня	1935	»
	331	3 листопада	1935	»
	363	16 лютого	1936	Москва
Островській К. О.	2	23 березня	1925	Харків
	5	Початок травня	1925	»
	21	24 жовтня	1926	Новоросійськ
	65	Вересень	1929	Сочі
	70	12 січня	1930	Москва
Островській О. Й.	2	23 березня	1925	Харків
	21	24 жовтня	1926	Новоросійськ
	352	13 січня	1936	Москва
	366	19 березня	1936	»
	367	27 березня	1936	»
	428	14 грудня	1936	»
Островській Р. П.	378	25 липня	1936	Сочі
	379	31 липня	1936	»
	380	2 серпня	1936	»
	382	6 серпня	1936	»

	383	7 серпня	1936	Сочі
	384	8 серпня	1936	»
	395	21 серпня	1936	»
	398	25 серпня	1936	»
	401	25 серпня	1936	»
	406	1 вересня	1936	»
	408	14 вересня	1936	»
	413	7 жовтня	1936	»
Островському Д. О.	4	15 квітня	1925	Харків
	22	2 листопада	1926	Новоросійськ
	43	29 вересня	1928	Сочі
	45	1 листопада	1928	»
	58	18 березня	1929	»
	65	Вересень	1929	»
	70	12 січня	1930	Москва
	138	14 березня	1933	Сочі
	142	6 травня	1933	»
	360	5 лютого	1936	Москва
Островському О. І.	2	23 березня	1925	Харків
	3	8 квітня	1925	»
	5	Початок травня	1925	»
	21	24 жовтня	1926	Новоросійськ
	65	Вересень	1929	Сочі
	70	12 січня	1930	Москва
	138	14 березня	1933	Сочі
	142	6 травня	1933	»
	329	Жовтень	1935	»
Панченко М. А.	31	6 серпня	1927	«Гарячий ключ»
Петровській Д. Ф.	376	1 липня	1936	Сочі
	393	19 серпня	1936	»
Петровському Г. І.	314	15 вересня	1935	»
	318	2 жовтня	1935	»
	376	1 липня	1936	Сочі
	393	19 серпня	1936	»
	423	7 листопада	1936	Москва
Подгаєцькій А. І.	189	14 травня	1934	Сочі
	191	27 травня	1934	»
Позняку А. Н.	368	27 березня	1936	Москва
Президії Сочинської міської Ради професійних спілок	332	5 листопада	1935	Сочі
Президії Сочинської міськради	333	5 листопада	1935	»
Пузиревському О. Й.	169	26 грудня	1933	»
	172	16 січня	1934	»
	231	23 листопада	1934	»
	311	10 серпня	1935	»
	345	4 грудня	1935	»

Семашку М. О.	246	8	лютого	1935	Сочі
	325	20	жовтня	1935	»
Сенченку А. Г.	306	3	серпня	1935	»
	309	7	серпня	1935	»
Серафимовичу О. С.	197	18	червня	1934	»
	210	11	серпня	1934	»
	290	27	травня	1935	»
Солдатову А. Д.	239	25	грудня	1934	»
	259	20	березня	1935	»
	261	30	березня	1935	»
	262	2	квітня	1935	»
	270	15	квітня	1935	»
	272	19	квітня	1935	»
	278	28	квітня	1935	»
	284	9	травня	1935	»
	285	23	травня	1935	»
	296	3	червня	1935	»
	297	5	червня	1935	»
	302	3	липня	1935	»
Солдатовій М. Ф.	261	30	березня	1935	»
	302	3	липня	1935	»
Спілці радянських письменників	371	1	червня	1936	»
Ставському В. П.	392	17	серпня	1936	»
	420	14	жовтня	1936	»
Стаханову О. Г.	403	29	серпня	1936	»
Стесіній С. М.	133	6	січня	1933	»
	183	19	квітня	1934	»
	299	22	червня	1935	»
ТАРС	386	9	серпня	1936	»
Творчому колективу одеської комсомольської кінофабрики	339		Листопад	1935	»
Трегубу С. А.	280	2	травня	1935	»
	373	14	червня	1936	»
Трофімову К. Д.	181	9	квітня	1934	»
	185	24	квітня	1934	»
	186	28	квітня	1934	»
	193	7	червня	1934	»
	194	9	червня	1934	»
	205	7	липня	1934	»
	206	16	липня	1934	»
	207	21	липня	1934	»
	211	16	серпня	1934	»
	213	20	серпня	1934	»
	216	27	серпня	1934	»
	221	20	вересня	1934	»
	222	12	жовтня	1934	»
	227	27	жовтня	1934	»
	228	31	жовтня	1934	»
	234	25	листопада	1934	»
	235	4	грудня	1934	»
	240	27	грудня	1934	»
	247	8	лютого	1935	»

	249	19 лютого	1935	Сочі
	260	28 березня	1935	»
	276	23 квітня	1935	»
	288	25 травня	1935	»
	301	2 липня	1935	»
	303	20 липня	1935	»
	304	26 липня	1935	»
	307	5 серпня	1935	»
	353	17 січня	1936	Москва
	391	17 серпня	1936	Сочі
	409	14 вересня	1936	»
	410	30 вересня	1936	»
	412	7 жовтня	1936	»
	419	13 жовтня	1936	»
	422	18 жовтня	1936	Москва
	425	1 грудня	1936	»
Уманському Д. О.	387	10 серпня	1936	Сочі
Фадєєву О. О.	417	11 жовтня	1936	»
Файнбергу Є. Л.	389	17 серпня	1936	»
Феденьову І. П.	264	5 квітня	1935	»
	334	6 листопада	1935	»
Фігнер В. М.	166	9 грудня	1933	»
Фінкельштей-				»
ну М. З.	134	13 січня	1933	»
	139	19 квітня	1933	»
	163	31 жовтня	1933	»
	171	27 грудня	1933	»
	176	22 березня	1934	»
	179	8 квітня	1934	»
	195	13 червня	1934	»
	203	1 липня	1934	»
	208	24 липня	1934	»
	219	17 вересня	1934	»
	223	Жовтень	1934	»
	242	1 січня	1935	»
	257	18 березня	1935	»
	277	26 квітня	1935	»
	286	23 травня	1935	»
	323	17 жовтня	1935	»
Харченко Л. І.	250	19 лютого	1935	»
Хоруженку Д. П.	25		1927	Новоросійськ
Чернокозову Х. П.	143	15 травня	1933	Сочі
	167	15 грудня	1933	»
	344	4 грудня	1935	»
Читачам журналу «Молодняк»	320	7 жовтня	1935	»
Членам бюро Сочинського міськкому ВКП(б)	361	5 лютого	1936	Москва
Шепетівській окружній конференції ЛКСМУ	357	1 лютого	1936	»

Шолохову М. О.	341		Листопад	1935	Сочі
	397	21	серпня	1936	»
	402	28	серпня	1936	»
Шпунт Р. М.	233	25	листопада	1934	»
	238	13	грудня	1934	»
	245	8	лютого	1935	»
	251	28	лютого	1935	»
	271	16	квітня	1935	»
	274	20	квітня	1935	»
	280	2	травня	1935	»
	317	26	вересня	1935	»

ЗМІСТ

ЛИСТИ

1924—1936

Островский Н. А.

О-77 Сочинения. В 3-х томах.

Том 3. Письма. Подгот. к изд. и примеч. Р. П. Островской и К. Д. Трофимова. Пер. с рус. Ф. С. Гаврыша и В. Л. Петровского. К., «Молодь», 1979. 488 с.

О $\frac{70303-057}{М228(04)-79}$ **подписное 4702010200** **Р2**

Николай Алексеевич Островский
Сочинения в 3-х томах.
Том 3.

ПИСЬМА
Подготовка текстов и примечания
Раисы Порфирьевны Островской
и Константина Даниловича Трофимова

Перевод с русского
Ф. С. Гаврыша и *В. Л. Петровского*

«Молодь»
(На украинском языке)

Художнє оформлення *Б. Й. Бродського*
Редактор *Ю. Г. Попсуєнко*
Художній редактор *Р. Ф. Ліпатов*
Технічний редактор *С. Г. Овсієнко*
Коректори
С. І. Гайдук, З. М. Клещенко

Інформ. бланк № 994.
Здано на виробництво 08.12.78. Підписано до друку 19.03.79. Формат 84×108$^{1}/_{32}$. Папір друкарський № 1. Гарнітура звичайна нова. Друк високий. Умовн. друк. арк. 25,62. Обл.-вид. арк. 24,35. Тираж 50 000. Зам. № 270. Ціна 2 крб. 20 к.
Ордена «Знак Пошани» видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь». 252004, Київ-4, Пушкінська, 28.
Надруковано з матриць Головного підприємства на Київській книжковій фабриці республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР, вул. Воровського, 24.